

อิทธิพลของคติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม
ต่อพัฒนาการของรัฐไทย :
กรณีศึกษาไทดำ ลื้อ และยวน

รัตนาพร เศรษฐกุล

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๐

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนตามโครงการวิจัยวัฒนธรรมชนชาติไท จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๐ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ การดำเนินการวิจัยภาคสนามสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีด้วยความช่วยเหลือจากศาสตราจารย์ ชรรยง จิระนครและเจ้ามหาขันทวงศ์ ผู้เฒ่าผู้แก่ชาวบ้านที่ให้ข้อมูลทั้งในส่วนของสิบสองปันนาและหลวงน้ำทาเป็นจำนวนมากจนมีอาจเอ่ยนามได้ทั้งหมด ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและประทับใจในความเมตตาที่ได้รับจากท่านเจ้าหม่อมคำลือได้กรุณาให้เข้าสัมภาษณ์และให้เยี่ยมเอกสารสำคัญที่ผู้เขียนใช้เป็นหลักในการศึกษาวิจัย เจ้าหลวงช้างที่เมืองเชียงรุ่งได้กรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับราชสำนักเชียงรุ่ง พ่อเฒ่าแปง บ้านทุ่งใจเหนือ เมืองหลวงน้ำทาได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ ของไทดำ หากปราศจากท่านเหล่านี้งานวิจัยฉบับนี้คงไม่สามารถสำเร็จลงได้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คร.บุญทอง ภูเจริญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยพายัพที่ได้สนับสนุนการวิจัยไทศึกษาเสมอมา ขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่ได้กรุณาให้โอกาสผู้วิจัยได้ร่วมงานในโครงการของท่าน ทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้และได้รับประสบการณ์ในการวิจัยมากขึ้น ขอขอบคุณ อาจารย์ชยันต์ หิริธัมภ์ และบุคลากรของหอจดหมายเหตุที่ช่วยให้งานวิจัยฉบับนี้มีรูปภาพประกอบที่น่าสนใจ ขอขอบคุณ คุณรุ่งทิวา ทิมอิม คุณสมพร กรีสวัสดิ์ และ คุณกอบกาญจน์ พงษ์ชนะชัย ที่ช่วยดำเนินการด้านเอกสารและการจัดทำรูปเล่ม ขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานทุกท่านที่ช่วยเหลือให้กำลังใจจนผู้วิจัยทำงานนี้ได้สำเร็จ ที่สุดนี้ขอขอบคุณ นายแพทย์ผดุงเกียรติ เศรษฐกุล สำหรับกำลังใจและความอดทนตลอดระยะเวลาที่ทำการวิจัย

Abstract

The traditional beliefs of the Tai are the beliefs in spirits, Thaen and Khwan which have been continued from their ancestors. These beliefs were developed together with the cultural development of the Tai. The belief in spirits was very significant in strengthening the community. The territories of the community was set by the spirits. The people who believed in the same spirits felt their oneness and shared their rights over the natural resources in their territory. Thus, the ritual to worship the spirits of the villages and cities was exclusively for the people belonged to those places. No outsider was allowed to join the communal rituals. These traditional Tai beliefs continued even when Buddhism penetrated into Tai communities. Sipsong Panna and Lan Na became Buddhist states in the 13th century. Buddhism strengthened the urban society and culture. The idea of Thammaraja and Chakrapatdiraj supported the power of the rulers. and Lan Na became a powerful kingdom under Mangrai dynasty due to the strong Buddhist influence on the people. Unlike the belief in spirits, Buddhism did not separate people. On the contrary, it united people by its ceremonies and rituals. The difference between the degree of Buddhist belief in Lan Na and Sipsong Panna put them in different levels of state formation. Sipsong Panna could not develop to be a centralized kingdom like Lan Na, but remained a confederation. Their dependent cities were so strong that the power of the king was sometimes ignored. Chao Phaendin of Sipsong Panna relied very much on kinship. Sipsong Chutai, the land of the Black Tai and White Tai was never included in the Buddhist sphere of influence. They were totally spirit dominant. The power of the rulers relied on their own personality and ability as well as kinship. The social and cultural beliefs of the Tai, however, were not the only factors that influenced the Tai state formation. Geographical location was important since the two Tai states, situated between the more powerful kingdoms of China, Burma, Laos and Viet Nam, seldom became independent and were never able to establish themselves as kingdoms.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
สารบัญ	ง
บทนำ	๑
หลักการและเหตุผล	๑
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๒
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๒
ขอบเขตการวิจัย	๒
วิธีการดำเนินการวิจัย	๓
ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย	๓
บทที่ ๑ คติความเชื่อพื้นเมืองของไทดำ ลื้อ และขวน	๔
๑.๑ คติความเชื่อถือผีของชาวไทดำ ลื้อ และขวน	๗
๑.๒ คติความเชื่อถือแกน	๓๐
๑.๓ คติความเชื่อเรื่องขวัญของคนไท	๓๓
บทที่ ๒ พุทธศาสนาในสังคมไท	๔๐
๒.๑ การรับพุทธศาสนาของล้านนาและสิบสองปันนา	๔๒
๒.๒ ความขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อถือผีใน สิบสองปันนาและล้านนา	๔๘
๒.๓ อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อสังคมสิบสองปันนาและล้านนา	๕๑
๒.๔ ใจบ้าน ใจเมืองและอินทขิล : การผสมผสานและพุทธในสังคมลื้อ	๕๕
บทที่ ๓ พัฒนาการของรัฐไท : กรณีศึกษาไทดำ ลื้อ และขวน	๖๐
๓.๑ พัฒนาการของรัฐไท	๖๐
๓.๒ ลักษณะของรัฐไท	๗๓
๓.๓ ปัจจัยในการพัฒนารูปแบบของรัฐไท	๘๐

	หน้า
บทที่ ๔ อิทธิพลของคติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมต่อ พัฒนาการของรัฐไทย	๑๑๓
๔.๑ อิทธิพลของคติความเชื่อผีต่อพัฒนาการของรัฐไทย	๑๑๓
๔.๒ อิทธิพลของคติความเชื่อพุทธศาสนาต่อพัฒนาการของรัฐไทย	๑๒๓
บทที่ ๕ สรุป	๑๔๔
บรรณานุกรม	๑๔๖

บทนำ

หลักการและเหตุผล

คนไทยเป็นกลุ่มคนที่มีเอกลักษณ์ร่วมกันในคติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม คือ ความเชื่อผีและความเชื่อพุทธ จากการศึกษาเปรียบเทียบไทกลุ่มต่างๆ จะเห็นว่าคนไทยไม่ได้มีพัฒนาการทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เท่าเทียมกันแม้จะมีความเหมือนทางวัฒนธรรมอยู่มาก กลุ่มไทดำในสิบสองจุไทและกลุ่มลื้อในสิบสองปันนาเป็นกลุ่มที่อยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองของคนกลุ่มอื่น รักษาสภาพความเป็นเมืองหรือชุมชนขนาดเล็กเอาไว้ โดยที่รวมตัวกันอย่างหลวมๆ ในรูปแบบของสมาพันธรัฐที่ผูกพันกันด้วยระบบเครือญาติ ในขณะที่ล้านนาสามารถพัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นอาณาจักรที่มีความสำคัญอยู่กว่า ๒๐๐ ปี คติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมมีส่วนในการกำหนดพัฒนาการของรัฐไทเหล่านี้มาตั้งแต่ในอดีตที่ยาวนาน กลุ่มคนไทยเดิมนับถือผีและสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ เมื่อรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาก็ได้นำมาปรับให้สอดคล้องกับความเชื่อถือผีดั้งเดิม วัฒนธรรมพุทธได้นำมาซึ่งอารยธรรมความเจริญต่างๆ ในโครงสร้างส่วนบน เช่น การสร้างสถาบันกษัตริย์และชนชั้นปกครองที่มีบารมีเหนือไพร่บ้านพลเมือง ความชอบธรรมในการผูกขาดหรือยึดครองทรัพยากรธรรมชาติ การสนับสนุนอิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรมของพระสงฆ์ซึ่งเป็นกลุ่มปัญญาชนที่ผูกขาดการอ่านออกเขียนได้ไว้ วัฒนธรรมพุทธสนับสนุนรูปแบบการปกครองที่เข้มแข็งเด็ดขาดของกษัตริย์ ทำให้เกิดเป็นรัฐและอาณาจักรที่มั่นคงขึ้นมา เช่นกรณีของล้านนา การที่ชุมชนไทดำไม่สามารถพัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นอาณาจักร สาเหตุประการหนึ่งเพราะไม่ได้รับนับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่แรก จึงขาดอุดมการณ์ทางการเมืองที่เข้มแข็งพอที่จะเป็นพื้นฐานทางการเมืองการปกครองแบบรัฐหรืออาณาจักรขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตามใน ส่วนล่างของทุกๆ สังคมไท คติความเชื่อผียังมีความแข็งแกร่งอยู่มาก การประสานกลมเกลียวระหว่างความเชื่อถือผีและพุทธศาสนา ความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองกับไพร่ หรือระหว่างอำนาจศูนย์กลางกับท้องถิ่นลดลง คติความเชื่อทั้งสองเป็นเครื่องมือตรวจสอบอำนาจซึ่งกันและกัน คติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไทดำรงอยู่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน โดยมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์แวดล้อมอยู่เสมอ

งานวิจัยฉบับนี้ต้องการศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อผีและพุทธในคนไทยกลุ่มต่างๆ ว่ามีอิทธิพลต่อพัฒนาการของรัฐไทยอย่างไร โดยศึกษาจากพัฒนาการทางการเมืองของแต่ละกลุ่ม การแสดงออกซึ่งคติความเชื่อดั้งกล่าวของประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ ในรูปแบบของประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของคน โดยศึกษาพิธีกรรมของชุมชน ของครอบครัว ประเพณี

พิธีกรรมการผลิต เป็นต้น การปะทะหรือความขัดแย้งระหว่างความเชื่อผีและพุทธที่แสดงออกมา
ในนิทาน ตำนาน หรือ ธรรมเนียมการปฏิบัติต่างๆที่เป็นสัญลักษณ์ การคงอยู่หรือการปรับเปลี่ยน
ของความเชื่อดังกล่าวในสภาพแวดล้อมต่างๆกันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มคน ไทยที่มี
ลำดับชั้นของพัฒนาการทางการเมืองที่แตกต่างกัน
๒. เพื่อแสดงให้เห็นอิทธิพลของความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมที่กำหนดพัฒนาการ
ของรัฐไทย โดยศึกษาเปรียบเทียบจากคน ไทย ๓ กลุ่ม
๓. เพื่อวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยทั้งสามกลุ่ม โดย
ศึกษาจากความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม
๔. เพื่อเปรียบเทียบและเปรียบเทียบเอกลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไทย โดย
เน้นประเด็นของความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไทย
๒. ได้แนวคิดใหม่เกี่ยวกับพัฒนาการของรัฐไทย โดยศึกษาจากความเชื่อทางสังคมและ
วัฒนธรรม
๓. ทำให้เข้าใจภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อสภาพการณ์ในปัจจุบันของ
คนไทยในประเทศต่างๆ
๔. ทำให้เข้าใจและได้องค์ความรู้เกี่ยวกับเอกลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของไทยกลุ่ม
ต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาถึงถิ่นกำเนิดของคนไทย-ไทย และความสัมพันธ์ของไทย
กลุ่มต่างๆ ทั้งในและนอกประเทศ

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาชาวยวนในภาคเหนือของประเทศไทย ลื้อในสิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐ
ประชาชนจีน และไทดำในแขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

วิธีการดำเนินการวิจัย

วิจัยเอกสารทั้งภาษาไทย ไทยและภาษาตะวันตก และวิจัยภาคสนามโดยการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นต่างๆ นำเสนอในรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มไททั้งสามกลุ่ม

ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย

เนื่องจากขอบเขตของการวิจัยครอบคลุมพื้นที่สามประเทศทำให้ต้องเดินทางเพื่อหาข้อมูล ซึ่งต้องใช้เวลาและหาโอกาสที่เหมาะสม ในบางพื้นที่การเดินทางลำบากต้องขึ้นอยู่กับฤดูกาลและฟ้าฝน ทำให้การวิจัยไม่สามารถจะดำเนินการได้ตามกำหนด นอกจากนี้ผู้ร่วมวิจัยสองท่านได้ถอนตัวจากการวิจัยเนื่องจากติดภารกิจอื่นๆ ทำให้เหลือผู้วิจัยเพียงคนเดียวจึงต้องมีการจ้างผู้ช่วยวิจัยในระยะเวลาที่นานกว่าเดิม และใช้เวลาวิจัยมากกว่าที่กำหนดไว้

บทที่ ๑

คติความเชื่อพื้นเมืองของไทยคำ ลือและยวน

คติความเชื่อพื้นเมืองของคนไทยถูกพัฒนาขึ้นควบคู่กับการพัฒนาวิถีการดำรงชีวิตซึ่งกำหนดโดยธรรมชาติและสภาพแวดล้อม การตั้งถิ่นฐานของคนไทยในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้เพาะปลูกผลิตอาหารได้พอเพียง มีเวลาคิดสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางสังคม เช่น การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ตลอดจนการประดิษฐ์ตัวอักษร เป็นการพัฒนาจากความต้องการทางชีวภาพไปเป็นความต้องการทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมของตนเอง เมื่อสังคมขยายใหญ่ขึ้นทำให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมกำหนดบรรทัดฐาน ค่านิยมและแนวประพฤติปฏิบัติเพื่อให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ความจำเป็นที่ต้องมีการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเพื่อความมั่นคงและปลอดภัยจากการรุกรานเบียดเบียนของคนอื่น ทำให้สมาชิกของชุมชนต้องร่วมมือกันในการผลิตและสร้างจารีตประเพณีที่จะผูกพันคนในชุมชนเข้าด้วยกันให้เป็นปึกแผ่นเกิดเป็นสถาบันทางสังคมของคนไทย

จากตำนานและนิทานต่างๆ ของคนไทยแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยพัฒนามาจากชุมชนขนาดเล็กที่อาศัยอยู่ร่วมกันในวิถีการผลิตแบบธรรมชาติ เริ่มจากการล่าสัตว์และเก็บหาอาหาร ต่อมาได้พัฒนาเข้าสู่ระบบการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าวนาคำ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเทคโนโลยีการผลิตระดับสูงที่ต้องการแรงงานและปัจจัยการผลิตที่พอเพียง¹ นักวิชาการจีนเชื่อว่าเขตที่เป็นที่อยู่ของคนไทยเป็นเขตที่เริ่มการปลูกข้าวและใช้ควายไถนามาตั้งแต่ประมาณสองร้อยหรือสามร้อยปีก่อนคริสตกาล² ผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้นทำให้ชุมชนไทยขยายใหญ่ขึ้น จนต้องพัฒนาวิถีการดำรงชีวิตร่วมกันให้เป็นระบบระเบียบ มีการตกลงยอมรับข้อปฏิบัติต่างๆ ร่วมกัน นำไปสู่คติความเชื่อทางสังคมที่จะควบคุมให้คนไทยสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข คติความเชื่อพื้นเมืองของคนไทยซึ่งพัฒนาเป็นวัฒนธรรมระดับพื้นฐานที่ควบคุมวิถีการดำรงชีวิตของคนในสังคม ได้ถูกยึดถือปฏิบัติกันเรื่อยมา มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ ในแต่ละยุคสมัย คติความเชื่อทางสังคมของคนไทยในแต่ละท้องถิ่นมีลักษณะที่เหมือนกันในส่วนสำคัญๆ แตกต่างกันเฉพาะในรายละเอียดปลีกย่อย

คติความเชื่อพัฒนาขึ้นตามพัฒนาการของชุมชน เริ่มตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เริ่มมีคติความเชื่อของศาสนาของสังคมดั้งเดิม ที่มีระบบสัญลักษณ์ที่อาจเป็นมนุษย์ สัตว์ หรือ พืช ที่ถูกยกย่องให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีการประกอบพิธีกรรมที่ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการประกอบ

¹ Cam Trong, "Some Questions of Ancient History and Culture of the Thai Ethnic Nationality in Vietnam," *Proceeding of the International Conference on Thai Studies*, The Australian National University, Canberra, 3-4 July 1987, vol.III, part 1, p.198.

² Huang Hui Kun, *From the Yue to the Thais* (Kunming, 1992) p. 350-352.

พิธีกรรม เนื่องจากยังเป็นคติความเชื่อขั้นพื้นฐานจึงไม่มีการแบ่งแยกระหว่างผู้ประกอบพิธีกับผู้ร่วมพิธีอย่างชัดเจน ไม่มีการแบ่งแยกระหว่างชุมชนกับองค์กรทางศาสนา เพราะทุกคนมีส่วนเกี่ยวข้องและทุกคนเป็นส่วนประกอบขององค์กรทางศาสนา พิธีกรรมมีบทบาทในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม หลักฐานของคติความเชื่อข้างต้นของคนไทนั้นเห็นได้จากภาพเขียนบนหน้าผาหาวาซาน เป็นภาพคน สัตว์ เช่น ไก่ สุนัขและนก ภาพคนเป็นภาพด้านหน้าและภาพด้านข้าง ศรีษะมีเครื่องประดับแต่เปลือยกาย อยู่ในท่าขึ้นแยกขาสองขาครึ่งนั่งของๆ ครึ่งยืน แสดงท่ารำเหมือนกบ มีรูปคนตักถอง ทำให้ดูเหมือนเป็นภาพของการชุมนุมร้องรำทำเพลงหรือประกอบพิธีกรรมอย่างหนึ่ง นักวิชาการจีนเชื่อว่าสมัยก่อนอาจมีประเพณีเอาคนไปบูชาเทพเจ้ากบหรือเทพเจ้าน้ำ¹

ต่อมาคติความเชื่อของคนไทได้พัฒนาขึ้นจนมีลักษณะที่เป็นระบบชัดเจน มีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีลักษณะใกล้เคียงกับมนุษย์ มีการแบ่งแยกระหว่างผู้ประกอบพิธีกรรมกับผู้ร่วมพิธี ผู้ประกอบพิธีทำหน้าที่เป็นคนกลางหรือสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติเป็นผู้ที่มีลักษณะเฉพาะ เป็นคนที่มีความรู้พิเศษหรือคนชั้นสูง ทำให้มีการแบ่งกลุ่มคนในสังคม โครงสร้างทางศาสนาสอดคล้องกับโครงสร้างทางสังคม คนให้ความสำคัญกับพิธีกรรมมากเพราะพิธีกรรมตอบสนองความต้องการเสถียรภาพและความมั่นคงทางสังคมและจิตใจ คติความเชื่อของคนไทโดยทั่วไปถูกพัฒนาให้เป็นศาสนาชาวบ้าน ซึ่งผสมผสานความเชื่อต่างๆ ที่หลากหลายเข้าด้วยกัน คติความเชื่อเป็นภาพสะท้อนของการปรับตัวของคนไทต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มข้างเคียง เมื่อเกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากแหล่งอื่นๆ การรับหรือปฏิบัติธรรมใหม่ย่อมมีผลต่อโครงสร้างทางสังคมของวัฒนธรรมเดิม

คติความเชื่อพื้นเมืองของคนไทมีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตของคนไทมาแต่โบราณ คติความเชื่อได้ถูกพัฒนามาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและ การเรียนรู้ที่จะอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ คติความเชื่อต่างๆจะพัฒนาไปเป็น “ฮีดกอง” หรือขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มคน ฮีดกองมีความสำคัญอย่างยิ่ง เป็นสิ่งแสดงถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนและกำหนดพฤติกรรมของคน คนไทฮีดกองฮีดกองอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นปกครองนั้นถือเป็นผู้ดูแลรักษาฮีดกอง ดังกล่าวไว้ในราชประเพณีของลื้อว่า “..กันเป็นเจ้านี่ฮือรู้ริต ๑๒ เป็นขุนนี้ฮือรู้กอง ๑๔ ประเพณี ๑๕ แล...” การละเมิดฮีดกองเป็นความผิดอย่างร้ายแรง ชาวลื้อกล่าวไว้ในราชประเพณีเช่นกันว่า “...ริตกองบ้านเมืองเราปอขบ่อตามไต่ ไปเอาริตใหม่มาถือก่อผิดประเพณีแล ๑ ริตเมืองใดก่อใช้อยู่เมืองนั้น...”²

¹ รัตนพร เศรษฐกุล(บรรณาธิการ), ชาวฮ้วง (เชียงใหม่ : สุริวงค์บุคส์, ๒๕๓๖) หน้า ๑๖๘.

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๑๐ ริต ๑๒ กอง ๑๔ ประเพณี ๑๕, ใช้ชื่อ บ้านคำย เมืองแช่.

ชีวิตของประเพณีของคนไทมีลักษณะร่วมกันอย่างเห็นได้ชัด จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมไท เป็นกลไกที่กำหนดพฤติกรรมของคน ชาวไทกล่าวว่า "...๑ บ้านเมืองเราคืออย่างกว่าเอาคนบ้านเพื่อนเมืองทานมาเป็นเจ้า ก่อผิดประเพณีแล ๒ ริดบ้านกองเมืองเราป้อยช่อตามได้ไปเอาริดใหม่มาถือก้อผิดประเพณีแล ๓ ริดเมืองใดก้อไอ้อยู่เมืองนั้น เจ้าเมืองใดก้อมีอาญาเมืองนั้น น้ำแม่ ๑ มี ๒ เหมือง เมือง ๑ มี ๒ เจ้า เจ้า ๑ มี ๒ สืบก้อผิดประเพณีแล..."¹ บี เจ เทรวิตเสนอว่า กลุ่มคนไทได้ก่อตั้งวัฒนธรรมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีลักษณะเฉพาะของไทมาตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๑๐ ในเวลานี้คนไทได้ตั้งถิ่นฐานในบริเวณใกล้เคียงกัน สามารถติดต่อไปมาหาสู่กันได้ ในบริเวณที่ราบหุบทางเหนือของเวียดนามและบริเวณที่ราบทางตะวันออกเฉียงใต้ของจีน ซึ่งในปัจจุบันนี้ก็ยังเป็นถิ่นที่อยู่ของคนไท²

อย่างไรก็ตามคนไทไม่ได้อยู่เฉพาะในกลุ่มของคนไทแต่อยู่ร่วมกับชนกลุ่มอื่นๆ ดังนั้น คติความเชื่อของไทยจึงมีร่องรอยหรืออิทธิพลทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่นๆ ด้วยเช่นกัน ยกที่จะกล่าวว่าคติความเชื่อใดที่คนไทได้ริเริ่มขึ้นเองหรือกล่าวว่าเป็นของคนไท ในบริเวณที่ไทคำ ลือ และชวนตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นดินแดนของชนกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มมอญเขมร ซึ่งจากตำนานต่างๆ ล้วนแล้วแต่ยอมรับว่าคนเหล่านี้เป็นชนดั้งเดิมของภูมิภาคแห่งนี้ ภัททิยา อิมเรวัตได้กล่าวถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกับคนไทในสิบสองจุไทยจำนวนหลายกลุ่ม เช่น คาง หรือสำขาว สำคอน ชิงมุน หรือ สำ ปิวะ หรือป้ออก ข่ามหรือสำแก้วหรือข่าเกลียว และมางหรือมางอีหรือสำมาง นอกจากนี้มีกลุ่มกะไค คือ ละสาหรือสำจาและสำละงาหรือสำขาวซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มไทมาก ยังมีกลุ่มที่อยู่บนที่สูง คือ ม้งและเข่าและโลโล³ ในสิบสองปีนนามีกุ่มมอญเขมรพื้นเมืองที่ถูกเรียกว่า ข่าวะหรือวะ นอกจากนี้มีอีก้อหรือฮาหนี หยี ลาสู จิเอนะ ม้งหรือเมี้ยว หยี และจ้วง⁴ การอยู่ร่วมกันทำให้มีการรับวัฒนธรรมของกันและกัน เช่น ในตำนานตำนานกล่าวถึงการรับและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างลัวะกับคนขวน⁵

เนื่องจากคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทเริ่มมีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นยุคที่ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การศึกษาคติความเชื่อดั้งเดิมจึงต้องศึกษาจากตำนาน นิทาน และเรื่องเล่าต่างๆ ตลอดจนพิธีกรรมธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบต่อกันมาจนปัจจุบัน พอจะกล่าวได้ว่าคติความเชื่อดั้งเดิมของไทนั้นมี ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ ความเชื่อผีซึ่งเป็นศาสนาของสังคมก่อนประวัติศาสตร์ คนถือว่าผีเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีลักษณะใกล้เคียงมนุษย์

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๐๐ ริด กง ๑๔ ประเพณี ๑๕, อ้างแล้ว.

² B.J. Terwiel, "The Tai of Assam: Sacrifices and Time Reckoning," *The South East Asian Review* (vol VI # 1-2, January-December, 1981) p.4.

³ ภัททิยา อิมเรวัต, *ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองจุไทย* (งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑) หน้า ๑๔-๑๕.

⁴ China's Nationalities Series, *Where the Dai People Live* (Beijing: Foreign Languages Press, 1985) p.83.

⁵ สงวน ไชติอุษรณ, *ประจักษ์ตำนานตำนานไทย* (พระนคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕) หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

สามารถให้คุณให้โทษได้ ความเชื่อถือถือน และขวัญซึ่งเป็นความเชื่อถือดั้งเดิมที่พัฒนาขึ้นมาในกลุ่มคนไท

๑.๑ คติความเชื่อถือผีของชาวไทดำ ลื้อ และยวน

สังคมไทดั้งเดิมมีความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อถือผี ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นฐานที่เกิดจากความต้องการอยู่รอดของมนุษย์ ความเชื่อถือผีจึงไม่มีการแสวงหาความจริงหรือสัจธรรมในชีวิต ต่างจากศาสนาพุทธหรือศาสนาอื่นๆ แต่ความเชื่อถือผีเป็นความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญเพราะได้กำหนดขนบธรรมเนียมประเพณีหลายประการที่ยังคงอยู่ในสังคมไท กล่าวได้ว่า ก่อนการตั้งรัฐ ชุมชนไทได้จัดระเบียบสังคมและควบคุมความสัมพันธ์ทางสังคมโดยอาศัยคติความเชื่อพื้นเมือง ซึ่งเป็นความเชื่อที่พัฒนามาตั้งแต่สมัยก่อตั้งเป็นชุมชนบุพกาลมาจนถึงเป็นอาณาจักร แม้จะมีพุทธศาสนาหรือศาสนาพราหมณ์เข้ามาเผยแพร่ แต่คติความเชื่อผียังคงฝังรากลึกในสังคมไท จนไม่อาจถอนรากถอนโคนออกทั้งหมด

ชาวบ้านเชื่อว่าผีมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง มีการแยกประเภทของผีตามสถานที่อยู่และบทบาทหน้าที่ ดังปรากฏอยู่ในคำส่งผีส่งพราย ฉบับปีบสาจากอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่านว่า

...ครูลีฬพะว่าผีทั้งหลาย อันอยู่ในนารกขงเขต ประเทศป่าไม้และแดนดิน
สายสมันเขื่อนถ้ำ ทุกทำนน้ำลำซิมข่า มีทั้งผีย่าและผีปง ผีเสื้อโห่งและเสื่อนา
ผีตายโห่งและตายฮ่า ผีป่า ผีบ้าน ผีเมืองคน ผีตายกลางป่าไม้ไพรสนดัด
ใหญ่ มีทั้งผีเสื้อไร่และเสื่อสวน...¹

คติความเชื่อถือผีเกิดจากสภาพความเป็นอยู่ที่ใกล้ชิดหรือพึ่งพาธรรมชาติ เกิดจากการที่คนไม่สามารถเอาชนะหรือควบคุมธรรมชาติได้ ไม่สามารถให้คำตอบเกี่ยวกับปรากฏการณ์-

ภาพลูกหลานของชาวย่านบ้านแม่โพธิ์ อำเภอเมืองน่าน

ธรรมชาติ คติความเชื่อเกิดขึ้นเพราะคนต้องการหาคำตอบที่ตนต้องการหรือที่ตนไม่เข้าใจ ต้องการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน และต้องการความมั่นคงในการดำรงชีวิตสังคมที่เติบโตซับซ้อนขึ้นทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง คนต้องการแก้ปัญหา “...ไค่อยู่เดียงกินหนิม” จึงหันมาพึ่งสิ่งเหนือธรรมชาติที่เรียกว่า ผี ได้แก่ “...ผีฟ้า ผีพ่อผีแม่ ผีปู่ย่าตายาย ผีน้ำผีดิน ผีเดือนถ้ำคูหา ผีเก้าไม้หลวงกวงไม้ใหญ่ ผีคะรูปสะดวกใส่เครื่องเช่นไหวผีของล้านนา กุลผู่นี้...”¹ ต่อมาเมื่อชุมชนขยายใหญ่ขึ้นต้องการองค์กรทางการเมืองและสังคมที่เข้มแข็ง คติความเชื่อถือผีได้สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ชุมชนในระดับ

¹ บุญยัง ชุมศรี, “ส่งผี ส่งพราย,” ไซมอนรายณ์ (ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ เดือนกันยายน ๒๕๓๖) หน้า ๕๑.

ต่างๆ และรักษาสถิตอำนาจของชุมชน คติความเชื่อถือผีจึงกลายเป็นกลไกที่เพิ่มประสิทธิภาพของอำนาจทางสถาบันทางการเมืองและสังคม เช่น กษัตริย์ เจ้านายชนชั้นปกครอง และพระสงฆ์ ทำให้เกิดความเข้มแข็งของรัฐ หรืออาณาจักร มีการแบ่งชนชั้นที่ชัดเจน เกิดการจัดระเบียบทางสังคม และเกิดสถาบันทางสังคมขึ้น กล่าวได้ว่าคติความเชื่อหรือระบบความเชื่อซึ่งพัฒนาไปเป็นศาสนา ได้พัฒนาเป็นสถาบันทางสังคมที่ช่วยให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคม

ชาวบ้านจะเลือกสรรผีที่จะทำหน้าที่คุ้มครองตนเอง โดยเน้นผีที่ตนเองเคารพนับถือเช่น บรรพบุรุษหรือผู้ปกครองและผีที่เชื่อว่ามีอิทธิฤทธิ์แรงมีอำนาจสูง แต่ก็ไม่ได้ละเลยผีเล็กผีน้อย เพราะต้องการเอาใจ ไม่ให้ผีบันดาลสิ่งเลวร้ายหรือภัยพิบัติให้แก่ตนเองหรือชุมชน ดังนั้นจะเป็นว่า เมื่อมีการเลี้ยงผีเมืองเก่า หมอเมืองไม่เพียงแต่ัญเชิญผีเมืองมารับเครื่องเช่นแต่จะเชิญผีทุกประเภท ให้มาร่วมรับเครื่องเช่นสังเวช ดังปรากฏในคำกล่าวเรียกผีว่า

...วันนี้ก็เป็นวันกรรมเมิง ข้อยดงหลายได้เอาข้าวปลาอาหารเครื่องแต่ง
เครื่องห้อย ช้างม้าวัวควายหมูหมาเป็ดไก่ สุรา ยาแคง และสรรพสิ่ง
นานาประการมาอับหื้อแก่ปู่ແນຍ່ແນຍ (ผู้สร้างโลก) ตลอดจนบรรดา
ผีดังหลาย เป็นต้นว่า ผีปอบ ผีดิบ ผีลือ ผีโพรง ผีตายโหง ดายพราย
ผีที่ทำให้ปวดหัว ปวดฟัน ปวดหลัง ปวดไหล่ ผีน้ำ ผีเกษจ์ ผีทั้งหมด
ทั้งหมด ให้มาฮับเอาเครื่องราจะตาน อย่าได้มารบกวนพี่น้องชาวเมืองเก่า
ให้ได้อู่ดีกินหวาน ทั้งผู้คนและสัตว์เลี้ยงใหญ่่น้อยดงหลาย ขอให้เคราะห์
กรรมเป็นต้นว่า เเคราะห์ไข้ เเคราะห์หนาว เเคราะห์เจ็บป่วย ๕๒ เเคราะห์ไป
หน้า ๕๒ เเคราะห์ไปหลัง ให้หมดให้ส่งไปในวันนี้ ให้หมดไปดั่งไฟ ให้ลอบ
ไปดั่งลม ๓๐ ปีอย่าได้มารอด้า ๕๐ ปี อย่าได้มาใกล้ข้อยดงหลาย...²

จะเห็นได้ว่าความเชื่อถือผีเน้นความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมเพื่อสัมฤทธิ์ผลที่ตนเองต้องการ กิจกรรมต่างๆ ของคนจะเกี่ยวข้องกับผีเสมอ ดังที่เอกสารพื้นเมืองลือกล่าวถึงการนับถือบูชาเช่นไหว้ผีว่า “...แรกแต่นั้นมา แม้นว่าเจ็บไข้หนาว จักไปหาค้อยหากินในเดือนในป่า จักไปตักน้ำทำหาลา จักขีบตาหลับนอน ก็วอนไหว้หาผี ไฟถือผืออย่างใดก็ฆ่าไก่ หมู วัว เลี้ยงแล วอนไหว้หื้อผืออย่างนั้นมาก่าจ้อย...”³ คนไทจึงได้พัฒนาพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นมาเพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของบุคคลหรือชุมชน อย่างไรก็ตามความเชื่อถือผีในแต่ละกลุ่มของคนไทนั้นมีน้ำหนักต่างกัน มิชชันนารีอเมริกันที่เดินทางไปเผยแพร่คริสต์ศาสนาที่เชียงรุ่งในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ได้เปรียบเทียบเอาไว้ว่า

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑.๔, เจ้าหมื่นราชวงศ์, คำนานดงเสือบ้านดงเสือบ้านเมือง, หน้า ๑๔.

² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองปีนา (กรุงเทพฯ : วัฒนา, ๒๕๑๑) หน้า ๑๖๕.

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนา หมวดที่ ๔ หมายเลขที่ ๔.๑.๔, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔.

...การนับถือผีมีอิทธิพลต่อประชาชนอย่างเหนียวแน่นกว่าในดินแดนขวน มีผลทำให้อิทธิพลของพุทธศาสนาอ่อนลง หอผีมีอยู่ทั่วไปและมีมากกว่า แม้วัดจะยึดครองความเป็นศูนย์กลางในชุมชนอย่างในดินแดนที่อยู่ใต้งไป แต่การนับถือผีก็เข้าไปอยู่กับวัด เช่น การไหว้ผีเพื่อให้หายเจ็บป่วยหรือป้องกัน การเจ็บป่วย ที่เรียกว่า ส่งเคราะห์ ก็มีกระทำกันในวัด ในขณะที่สยามมักทำ ที่บ้านผู้ป่วยหรือที่ถนนหน้าบ้าน...'

คติความเชื่อผีเป็นความเชื่อที่สำคัญของคนไทยและเป็นพื้นฐานทางสังคมตั้งแต่ก่อนการ ก่อตั้งรัฐ ผีกลุ่มสำคัญที่คนไทยนับถือ คือ ผีอารักษ์ ซึ่งไม่มีการจำกัดเพศ วัย และชาติตระกูล ไม่ว่า ชาติก่อนจะเป็นคนหรือไม่ใช่คน ก็อาจได้รับการยกย่องให้เป็นผีอารักษ์ได้ ขึ้นอยู่กับอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ของผีคนนั้นๆ ความเชื่อผีของคนไทยแบ่งได้เป็น ความเชื่อผีในครัวเรือน ความเชื่อ ผีในชุมชน และความเชื่อผีในการผลิต ความเชื่อผีของคนไทยจะมีการปรับเปลี่ยนตาม ยุคสมัยแต่ยังคงอยู่เป็นความเชื่อพื้นฐานของคนไทยมาจนปัจจุบัน

๑.๑.๑ ความเชื่อผีในครัวเรือน

ในครัวเรือนซึ่งเป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดของไทย แต่เป็นหน่วยทางเศรษฐกิจที่สำคัญ มี ส่วนแบ่งในที่ดินของหมู่บ้าน รายได้ของชุมชน จำภาษีและบรรณาการ รับผิดชอบการเกณฑ์ แรงงานและร่วมกิจกรรมของชุมชน ในครัวเรือนมีการนับถือผีบรรพบุรุษหรือคนไทยบางกลุ่มเรียก ว่าผีเรือนเป็นหลัก การนับถือผีเดียวกันทำให้เกิดความผูกพันหรือความสัมพันธ์ใกล้ชิดอันจะมี ผลต่อการดำรงชีวิตและวิถีการผลิต เป็นสิ่งที่สืบทอดมาจากสังคมบุพกาลที่ผู้คนจะอยู่รวมกลุ่มกัน ภายใต้ธรรมเนียมปฏิบัติที่กลุ่มกำหนดไว้ เป็นกลุ่มญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูงที่มีบทบาททางการผลิต ร่วมกัน ไทยคำเรียกว่าคำ ส่วนลื้อและขวนจะเรียกว่า ขะกุ้นหรือตระกูล ซึ่งเป็นหน่วยรวมของ ครอบครัวหลายครอบครัว ผูกพันกันโดยญาติสายพ่อและแม่นับไปได้หลายรุ่น

ในสังคมของไทยคำซึ่งเป็นกลุ่มไทยที่ยังไม่ได้รับนับถือพุทธศาสนาและเป็นกลุ่มที่ได้รับ อิทธิพลของอินเดียเข็มน้อยที่สุด^๑ ทำให้การนับถือผีมีความสำคัญมาโดยตลอด แม้ในปัจจุบันการนับถือ ผีบ้านผีเมืองจะจางหายไปแต่การนับถือผีบรรพบุรุษยังคงอยู่ จะเห็นได้จากการที่ครอบครัวไทยคำที่ หลวงน้ำท่ายังมีการเสนเฮือนเป็นประจำทุกปี^๒ แสดงถึงการให้ความสำคัญแก่ครอบครัวและวงศ์ ตระกูลอันเป็นลักษณะสำคัญของสังคม บุพกาลที่คนอาศัยอยู่เป็นกลุ่มเล็กๆ ร่วมกันรับผิดชอบใน การเก็บหาอาหารและล่าสัตว์มาเลี้ยงดูสมาชิกในกลุ่ม

^๑ Payap University Archives, C.R. Callender, "Touring Among the Lu", July 10, 1920, BFM, roll 2, p.9.

^๒ Cam Trong, Ibid, p.198.

^๓ สัมภาษณ์พ่อเฒ่าม่วนแปง แนวไฮม อายุ ๖๕ บ้านทุ่งใจเหนือ เมืองหลวงน้ำท่า ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๔๑.

ตำนานลือกล่าวถึงชีวิตในสมัย
บุพกาลว่า “...จาวไตลื้อแต่ก่อนหึ่งนานเมื่อ
กาละอันเอาเถื่อนถ้ำคูหาเก้าไม้หลวง กวงไม้
ใหญ่เป็นที่ขังกรมเซาอินนั้น ชังบรู้อักกระทำ
การเยี้ยะใส่แป้งนาเตอะ หากเคียวล่าหากิน
อยู่ในอรัญญาณป่า ห้วยตางหว่างเขา...”¹
แสดงถึงสภาพชีวิตที่พึงพาธรรมชาติซึ่งยัง
ดำรงอยู่แม้จะก่อตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองแล้วก็
ตาม

รูปกะลองหองไทดำ บ้านทุ่งใจเหนือ หลวงน้ำทา, ลาว

สภาพความเป็นอยู่ตามธรรมชาติแต่เดิมนั้นการรวมกลุ่มมีความสำคัญมากในการผลิต การ
หาอาหารหรือการป้องกันภัย จึงต้องมีธรรมเนียมการสร้างกลุ่มของตนโดยเน้นความสัมพันธ์ทาง
สายเลือด คือ การนับถือผีเดียวกัน แต่ดั้งเดิมมาไทดำมี “ฮิดเฮ็ดได้ เฮ็ดหอย” เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่
แสดงถึงการยอมรับสมาชิกภาพของคนในครอบครัว สมาชิกแต่ละคนในตระกูลจะมีสิ่งที่เป็
นสัญลักษณ์ของคนเก็บไว้ โดยในแต่ละเรือนจะมีที่สำหรับบูชาบรรพบุรุษหรือผีเรือน คนนอก
ตระกูลจะเข้าไปไม่ได้ เป็นที่ประกอบพิธีเสนเฮือนและเก็บบั้งผีเฮือน เป็นห้องเล็กๆอยู่ทางขวาน
บ้าน เรียกว่า “หอง” หรือ “กะลองหอง” เป็นสถานที่เฉพาะของครอบครัว หลังจากงานศพชาวไท
ดำจะทำพิธีเอาผีขึ้นเฮือน คือ เชิญเอาผีบรรพบุรุษเข้าไปอยู่ที่ กะลองหองร่วมกัน ทุกๆ สิบวันมีการ
นำเอาอาหารไปเช่นไหว้ ทุกๆ ปีมีการเสนเฮือนโดยการชุมนุมญาติพี่น้องฆ่าหมูหรือวัวหรือควาย
เพื่อเซ่นผีบรรพบุรุษ²

ที่คานหลังคาของห้องนั้นจะมี “ไต้” แขนวนอยู่ ไต้ทำมาจากไม้ไผ่สานอันเล็กๆ ประกอบ
ด้วยพืด ถุงแดงทำจากผ้าฝ้าย และซองไต้ซึ่งอาจจะทำเป็นรูปหน้าไม้หรือคันธนูอันเล็กๆ ไต้ที่นำ
ไปแขวนนี้จะมีเฉพาะของพ่อและลูกหลานที่จัดว่าเป็นสายเลือดเดียวกัน คนไทดำถือว่า “ไต้และ
หอย” เป็นสัญลักษณ์ของชีวิต หลังจากสมาชิกใหม่เกิดได้ ๑ เดือน ผีมดตั้งชื่อให้แล้วลูกดาหรือ
ญาติข้างแม่จะทำได้ให้เพื่อนำไปห้อยเอาไว้รวมกันกับของคนอื่นๆ ในบริเวณคานของห้องหอง ซึ่ง
บางครั้งเรียกว่าหิ้งไต้ สำหรับลือและขวนจะมีหิ้งผีเฮือนหรือเตวดาเฮิน และหิ้งผีปู่ย่า เป็นที่บูชาผี
บรรพบุรุษ

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑.๘, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

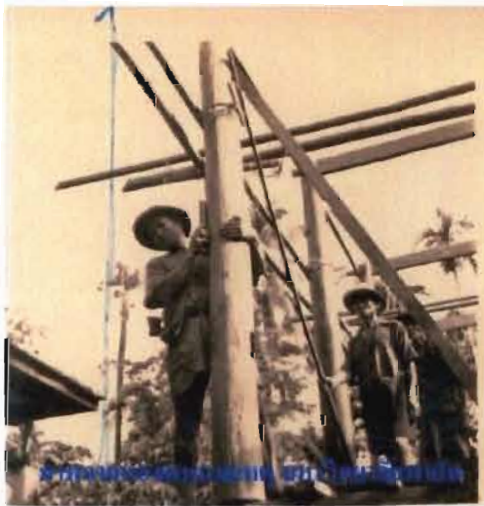
² ม.ศรีบูรพา, ไทดำรำพัน (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, ๒๕๓๐) หน้า ๑๘๔.

รูปเขียนของชาวไทดำ บ้านทุ่งใจเหนือ

เจ้าเรือน บางแห่งจะเอาห่อฝ้ายหญิง หรือ “อ้ายเอม” ไว้บริเวณบ้านไม่เอาขึ้นเรือน สร้างเป็น “เฮือนเซอ” หลังเล็ก ๆ¹

การเซ่นไหว้บรรพบุรุษของไทดำเรียกว่าพิธีเสนเฮือน เป็นพิธีของตระกูลเพื่อเซ่นไหว้พ่อแม่ ทำในเดือนธันวาคมถึงมีนาคม ชาวบ้านจะฆ่าหมูตัวโต ฆ่าไก่เพื่อทำ “ไก่อ่วมสังรวมสาย” และปรุงอาหารเพื่อเซ่นไหว้พ่อแม่และเลี้ยงญาติพี่น้องที่มาร่วมงาน มีหมอขวัญประกอบพิธีโดยเรียกชื่อผีบรรพบุรุษทั้งหมดที่อยู่ในปีบให้มารับเครื่องเซ่นไหว้อุ้มหน้าสำราญและคลบันดาลให้สมาชิกลูกหลานมีความสุขร่มเย็น เป็นการพบปะสังสรรค์สมาชิกในตระกูลและเป็นพิธีขอความ

รูปการลงเสาเอกของล้านนา

ห่อ หรือ หิ้งสะล้อหมอด ตั้งอยู่บริเวณชานบ้าน จะเขียนชื่อ มดลงที่คานบ้านบริเวณที่เลือกไว้ หลังจากนั้นจะแขวนหิ้งที่มีสิ่งของที่คนนำมาใส่ไว้ จะต้องมี “ชายหอ และสะล้อหมอด” ทำจากใบตองสาน เป็นที่อยู่ของมด มด คือ ผีของฝ่ายหญิงซึ่งเป็นคนละสายเลือดกับชาย จึงต้องสร้างหิ้งที่อยู่ชาน ถ้าไม่มี ผีมดมาอยู่ด้วยก็จะมีหิ้งหอของภรรยา

คุ้มครองจากผีพ่อแม่ พิธีเสนเฮือนหรือไหว้ผีบรรพบุรุษจัดโดยหัวหน้าครอบครัว ต้องจัดเป็นประจำปีละ ๑ ครั้งหรือสามปีครั้งแล้วแต่ฐานะทางเศรษฐกิจและสภาพการณ์เฉพาะหน้า เช่น หากมีการตายเกิดขึ้นในระยเวลานั้นก็จัดไม่ได้ เชื่อว่าการละเลยไม่จัดพิธีเสนเฮือนจะทำให้เกิดเหตุอัปมงคลต่าง ๆ²

ในเรือนของไทดำจะมีเสาสำคัญอยู่ ๒ เสา คือ เสาแฮกกับเสาเจ้าเสื่อ เสาแฮก คือ เสาเอกมีความสำคัญต้องดูแลรักษา เพราะจะนำความมั่นคง

¹ กัททิตยา อิมเววัด, อ้างแล้ว, หน้า ๖๖.

² สัมภาษณ์นายบ้าน บุญเมือง บ้านทุ่งใจใหม่ เขตหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๑.

และอุดมสมบูรณ์มาให้แก่ผู้อยู่อาศัยในเรือนนั้นๆ ไทคำจึงมักแขวนสิ่งของที่เป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคงและอุดมสมบูรณ์ไว้ที่เสานี้ เช่น กระจงเต่า พันธ์พืช และปลัดขิก สำหรับเสานี้เป็นเสาที่สถิตย์ของขวัญเจ้าเรือน ผีคำเป็นผู้คุ้มครองรักษา จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเสาดันคำ ถือว่าเป็นเสาที่ผีคำลงมาจากท้องฟ้าหรือขึ้นไปบนฟ้า จึงจัดที่บูชาผีคำอยู่ใกล้ๆ กับเสาเจ้าเสื่อสำหรับลือที่กลางบ้านมีเสาเสื่อนซึ่งถือว่าเป็นที่อยู่ของบรรพบุรุษ คนแปลกหน้าจะจับต้องไม่ได้ หากคนในบ้านตายจะนำศพมาวางข้างเสานี้เพื่ออาบน้ำศพ ทุกครั้งที่มีการเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษก็จะทำที่เสาดันนี้ ธรรมเนียมการมีเสานี้เหมือนกับการลงหลักตั้งบ้านของไทคำ ที่ผู้นำการตั้งหมู่บ้านดิน เป็นการขออนุญาตผีดินด้วย

การให้ความสำคัญกับเสารือนนี้มีอยู่ในกลุ่มคนไททั้งหมด ในเรือนของชาวลื้อมีเสาเจ้าซึ่งถือว่าเป็นเสาหัวและเสาทวดเสื่อน เมื่อปลูกเรือนจะต้องทำพิธียกเสานี้ก่อน ที่เสานี้จะผูกเสื้อผ้าของพ่อเจ้าเรือนพร้อมด้วยหน่ออ้อยและหน่อกล้วย ทำเป็นเสาขวัญเขียนชื่อติดไว้ ส่วนเสารอง คือเสานางจะเอาเสื่อแม่เจ้าเรือนมาผูกติดพร้อมหน่อกล้วยหน่ออ้อยเช่นกัน²

ผีคำของไทคำนั้นเปรียบเสมือนผีเรือนเพราะดูแลคนในครอบครัวตั้งแต่เกิดจนตาย ถือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ดังนั้นจะทำสิ่งใดจะต้องคำนึงถึงผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษเสมอ แม้แต่การกินเลี้ยงเมื่อมีแขกมาก็ต้องจัดอาหารส่วนหนึ่งไปเช่นผีเรือนก่อนลงมือรับประทานอาหาร ผีเรือนจะอยู่กับลูกหลานตั้งแต่เกิดจนตาย ไทคำเชื่อว่าในคอนใกล้ตาย ขวัญ แน่น และเขอจะแยกจากกัน และผีคำจะเรียกวิญญาณของคนนั้นไป³

ผีบรรพบุรุษของลื้อเรียกว่า ผีเฮินหรือเตวดาเฮิน ในแต่ละครัวเรือนจะมีห้องอยู่ในห้องนอนของเจ้าของเรือน ส่วนของชาวขวนล้านนา เรียกว่า ผีปู่ย่า เป็นผีประจำตระกูล ชาวขวนจะปลูกหอผีปู่ย่าไว้ทางด้านหัวนอนในครัวเรือน หรือปลูกเป็นเรือนเล็กๆหรือเรียกว่า หอผี ขนาดกว้าง ๑ เมตร ยาวประมาณหนึ่งเมตรครึ่ง ภายในวางเครื่องบูชาเช่น พานดอกไม้รูปเทียน และคนโทน้ำ นอกจากการเช่นไหว้ประจำวันด้วยการเอาดอกไม้บูชา หรือเอาอาหารเล็กๆน้อยๆไปใส่ในหิ้งผีปู่ย่า⁴

พิธีกรรมในการเช่นไหว้ผีปู่ย่าหรือผีเฮินนั้นทำในหลายโอกาสด้วยกัน เช่น⁵

๑. ประกอบพิธีเช่นไหว้ในโอกาสที่ได้บนบานในสมาชิกในตระกูลหาจากการเจ็บป่วยหรือเมื่อสมาชิกในตระกูลเจ็บป่วยเป็นเวลานาน รักษาไม่หายจนเข้าใจว่าอาจทำให้ผีบรรพบุรุษไม่

¹ Guan Jiang, "The Indigenous Religion and Theravada Buddhism in Ban Da Tiu, A Dai Lue Village in Yunnan (China)," *The South East Asian Review* (vol"xvii, 1&2, January-December 1992) p.10-11.

² เรณู อรรถฐานศรี, "ความเชื่อของชาวไทลื้อสิบสองปันนา ชีวิตและชีวิตหน้า," สิบสองปันนา (กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๘) หน้า ๕๐.

³ ศรีสักดิ์ วัลลิโภคม, "แดนในไทคำ ศาสนาคั้งเดิมของคนไทย," เมืองโบราณ (ปีที่ 17 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๓๔) หน้า ๓๓.

⁴ Payap University Archives, *Woman's Work for Woman* (vol.9, May 1894) p.125.

⁵ สวอน ไชตุสรณ์, *ประเพณีไทยภาคเหนือ* (เชียงใหม่: สวอนการพิมพ์, ๒๕๑๙), หน้า ๑๗๑.

พอใจก็ต้องเช่นไหว้ ถ้าสมาชิกในครอบครัวไม่สบายก็จะต้องมีการทำพิธีเลี้ยงผีเฮือนหรือพิธี “ก่าเฮือน” เป็นการสะเดาะเคราะห์เรือนด้วยการฆ่าไก่ ๑ ตัว เพื่อเลี้ยงผี ในโอกาสนี้จะติดตาเหลวไม่อนุญาตให้คนนอกครอบครัวเข้า

๒. การเช่นไหว้ประจำปี ชาวชนวนิยมเลี้ยงผีปู่ย่าหรือคำหัวผีปู่ย่าในโอกาสวันปีใหม่ สงกรานต์ และในระหว่างเดือน ๗ เดือน ๘ และเดือน ๙ ซึ่งตรงกับเดือนเมษายน พฤษภาคม และมีถุนายนของแต่ละปี เช่นเดียวกับการทำพิธีเสนเฮือนของไทยคำซึ่งทำตั้งแต่เดือนธันวาคมถึงมีนาคม ทุกปีเช่นกัน พิธีนี้เป็นการแสดงความเคารพต่อผีบรรพบุรุษและเป็นโอกาสการพบปะสังสรรค์ของสมาชิกในตระกูลนั้นๆ

๓. การเลี้ยงผีบรรพบุรุษนั้นจะต้องกระทำเมื่อมีการแต่งงาน ตามธรรมเนียมแล้ว ชาวชนวนล้านนาจำเป็นต้องมีการใส่ผีเป็นธรรมเนียมของการแต่งงาน ผู้ชายซึ่งจะเข้ามาเป็นสมาชิกของตระกูล ต้องนำหัตถุม ๑ หัว เหล้า ๑ ขวด ไก่ ๑ คู่ และเงินค่าผีอีกจำนวนหนึ่งมาให้แก่ครอบครัวของฝ่ายหญิงสำหรับทำพิธีไหว้ผีปู่ย่า ส่วนลือนั้นมีธรรมเนียมการไหว้ผี ก่อนจะกินแขกแต่งงานจะต้องมีการไหว้ผีของทั้งสองฝ่ายเพื่อให้ผีรับสมาชิกใหม่ของตระกูล โดยผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายนำดอกไม้เทียนสองคู่ หมากสองหัว พลุสี่ใบใส่ในกรวยใบคองหรือ “สวข” นำไปไว้บนหิ้งผีของแต่ละฝ่ายเป็นการขอขมาและบอกกล่าวผีก่อนจะได้เสียดเป็นผัวเมียกัน¹ สำหรับไทคำเมื่อเสร็จพิธีปู่เสียแล้ว คู่บ่าวสาวจะเข้าไปในกะลองห้องเพื่อไหว้ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษเพื่อแสดงความเคารพเช่นกัน²

รูปงานเลี้ยงในพิธีเสนเฮือนของชาวไทคำ
ความสุขความเจริญของตนและครอบครัว การกลับมาขังบ้านเก่าผีย่อยปีละครึ่งเพื่อร่วมพิธีคำหัวผีปู่ย่าช่วยกระชับความสัมพันธ์ของคนในตระกูล จำนวนคนที่มาร่วมงานแสดงถึงความมั่งคั่ง

๔. การเลี้ยงผีบรรพบุรุษในโอกาสงานมงคลต่างๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ หรือในงานของครอบครัว เช่น การเลี้ยงรับรองเพื่อนฝูง ก็ต้องมีการจัดอาหารเลี้ยงผีบรรพบุรุษส่วนหนึ่งด้วยเช่นกัน

พิธีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษเป็นพิธีเฉพาะในครอบครัวจะทำกันในหมู่เครือญาติ ถือเป็นหน้าที่ของลูกหลานที่จะต้องมาร่วมพิธีเพื่อ

¹ รัตนาพร เศรษฐกุล, ชาวลื้อในจังหวัดน่าน (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๓๗) หน้า ๔๒-๔๓.

² ม.ศรีบุรุษ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๗.

และความมีอำนาจของตระกูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยก่อนซึ่งกำลังคนมีความสำคัญมากในการสร้างอำนาจในชุมชน

คติความเชื่อดั้งเดิมของไทยจะแสดงให้เห็นความสำคัญของผู้หญิงอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมเนียมการถือผีปู่ย่าของล้านนา มีบทบาทสำคัญในการเซ่นไหว้และสืบทอดธรรมเนียมการถือผี เรียกว่า “เก้าผี” เป็นสตรีอาวุโสในตระกูลนั้นๆ รับทอดตำแหน่งหน้าที่สืบทอดกันมา ก่อนการทำพิธีเลี้ยงผี เก้าผีจะเป็นผู้นำขันข้าวตอกดอกไม้ไปบอกกล่าวให้ผีทราบ ถือว่าเป็นตัวกลางระหว่างผีปู่ย่ากับลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ ในการแต่งงานของชาวลื้อจะมีการไหว้ผีเป็นการแนะนำตัวของสมาชิกใหม่ให้ผีรู้จัก โดยผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายนำเอาดอกไม้ เทียนสองคู่ หมากสองหัว พลุสี่ใบใส่ในกรวยทำด้วยใบตองจำนวนสี่หรือหกกรวย นำไปวางไว้ที่หิ้งผีของแต่ละฝ่ายเป็นการบอกกล่าวและขอขมาผีก่อนจะได้เสียดเป็นคู่เมียกัน¹ สำหรับลื้อและขวนนั้นผู้ชายที่แต่งงานแล้วจะไม่กลับไปอยู่บ้านพ่อแม่ของตน นอกจากเป็นกรณีพิเศษ เช่น ครอบครัวของฝ่ายชายไม่มีลูกสาว คู่แผลพ่อแม่ในขณะที่ครอบครัวของฝ่ายหญิงมีลูกสาวหลายคน ส่วนมากครอบครัวใหม่จะอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิงเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้วจึงจะย้ายออกไปตั้งครอบครัวของตนเอง โดยพ่อตาแม่ยายจะให้ที่ดินหรือทรัพย์สินไปตั้งตัว แต่หากครอบครัวของฝ่ายหญิงไม่มีลูกสาวคนอื่นก็จะอยู่กับพ่อตาแม่ยายตลอดไป โดยจะได้รับมรดกทรัพย์สินต่างๆ ตามประเพณีดั้งเดิมซึ่งทั้งไทดำ ขวนและลื้อถือปฏิบัติอยู่เป็นส่วนใหญ่² เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายจะมาอยู่กับฝ่ายหญิงชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วจึงแยกครอบครัวออกไป³

ในการแยกครอบครัวออกไปผู้หญิงจะนำเอาดอกไม้บูชาผีปู่ย่าไปบ้านเรือนของตนด้วย และนำไปไว้บนหิ้งผีเรือนซึ่งอยู่ด้านหัวนอน จะไม่ทำหิ้งผีปู่ย่าเพราะถือว่าอยู่ที่บ้านเก้าผีแล้ว การเอาผีของฝ่ายหญิงไปด้วยก็เพื่อจะได้คุ้มครองคนในครอบครัวให้อยู่ดีมีสุข เมื่อมีลูกสาวก็จะมีมารเรียกรับค่าเสียดผีต่อไป ในลักษณะนี้แสดงว่าชาวขวนล้านนาให้ความสำคัญบรรพบุรุษฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย อย่างไรก็ตามธรรมเนียมนี้จะต่างจากธรรมเนียมของไทยซึ่งให้ความสำคัญกับการถือผีสายพ่อทำให้ฝ่ายชายมีความสำคัญมากกว่าฝ่ายหญิง แต่ฐานะของผู้หญิงไทดำในครอบครัวก็ไม่ได้ต่ำด้อยเหมือนผู้หญิงในสังคมอื่นๆ

ความสำคัญของผู้หญิงในสังคมไทนั้นเกิดขึ้นจากบทบาทในการผลิตของผู้หญิงตามจารีตเดิม คนไทเชื่อเหมือนกับกลุ่มมอญเขมรว่า ขวัญข้าวสัมพันธ์กับผู้หญิง อาจจะเป็นเพราะผู้หญิงมีหน้าที่เก็บข้าวมาตั้งแต่โบราณ ความสืบทอดของไทยดำเมื่อจะส่งลูกสะใภ้ไปอยู่เรือนสามี ลูกสาวซึ่งเป็นญาติของผู้หญิงจะต้องให้พันธุ์ข้าวไปปลูกด้วย⁴ จึงเท่ากับว่าฝ่ายหญิงนำเมล็ดพันธุ์ข้าวไปให้

¹ รัตนพร เศรษฐกุล, อ้างแล้ว, หน้า ๔๓.

² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองปันนา เล่ม 2 (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๕๘) หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

³ กัททิยา อิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๔๒.

ครอบครัวของฝ่ายชาย ซึ่งน่าจะเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ไปให้ ผู้หญิงไททำงานร่วมกับผู้ชายในท้องถิ่น ผู้ชายไถนา นวดข้าว และงานที่ใช้แรงงานหรือมีความเสี่ยงสูง เช่น การปลูกเรือก ตัดต้นไม้ คูแลสัตว์ และงานช่างฝีมือเช่น ช่างเหล็กช่างเงิน ส่วนผู้หญิงปลูกนา เก็บข้าว คูแลงานบ้าน ค้าขายในตลาด เป็นต้น¹

สำหรับคนไทยคนอยู่ในตระกูลเดียวกันจะแต่งงานกันไม่ได้ จะต้องแต่งงานกับคนต่างค้ำต่างชะกุนเท่านั้น สำหรับไทคำคู่สมรสใหม่หลังจาก “กินแขกแต่งงาน” จะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของภรรยาเป็นระยะเวลาหนึ่ง ตั้งแต่ ๘-๑๐ ปีในสมัยก่อนหรืออย่างน้อยต้องอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง ๓ ปีก่อนจะแยกบ้านออกไป² ส่วนสมัยนี้อยู่ประมาณ ๑-๓ ปี ความสำคัญของญาติข้างแม่นั้นเห็นได้จากข้อห้ามว่า “บ่เฮ็ดบ่าปลุงตา บ่หมางลุงตา ลุงตาเฮ็ดผัดใจ บ่ได้เส้าลุงตา”³ ลุงตาหมายถึงพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ในช่วงที่อยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิงลุงตาจะเป็นผู้เลี้ยงดูลูก เมื่อจะกลับไปอยู่กับค้ำของตนเองของคน ลุงตาจะเตรียมสิ่งของจำเป็นต่างๆ ได้แก่ข้าวเชื้อหรือข้าวพันธุ์ เม็ดฝ้าย แม่ไก่ แม่วัว และแม่ควาย ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับครอบครัวชาวนา หากทำการเพาะปลูกไม่ได้ดี ก็สามารถกลับมาขอพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์จากลุงตาได้อีก แต่ที่น่าสนใจคือ ไม่สามารถนำผลผลิตกลับมาให้ลุงตาเพราะถือว่าเป็นของอีกค้ำหนึ่ง

สำหรับถือและขวนผู้หญิงและเชื้อสายทางแม่มีความสำคัญมาก ส่วนไทคำแม่จะให้ความสำคัญกับผู้หญิงแต่การถือผียังเป็นการถือผีสายพ่อ ในเรือนไทคำนั้นลูกสะใภ้จะไม่เข้าไปในเขตกะลองหองหรือเขตที่อยู่สิบรรพบุรุษของครอบครัวเป็นอันขาดเพราะต่างผีกัน การเข้าไปอาจจะทำให้ผีโกรธและทำให้เจ็บป่วยได้⁴ ในกลุ่มไทหลายกลุ่มที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนไว้จะเน้นการนับถือผีสายแม่ หลังจากการแต่งงานผู้ชายจะย้ายเข้าไปอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิงโดยไม่มีกรรมสิทธิ์ใดๆในทรัพย์สินของตระกูล นักเดินทางชาวฝรั่งเศสซึ่งท่องเที่ยวในเขตแดนลาวภาคเหนือและไทยได้พบว่า

Among the people, the wife is the absolute mistress of the family, the man works, brings in money but never own anything. By marrying, he enters the family of his wife. He has brought this family a certain amount of money and all that he earns from then on belongs to the wife, or rather to his mother-in-law, because, as long as she is alive, she will be the head of the household. When the mother-in-law dies,

¹ Guan Jiang, Ibid, p. 12.

² สัมภาษณ์พ่อเผ่า เป็งฮ้อม สอแสงวันบ้านน้ำเงิน แขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๔๑.

³ กัททียา อิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๕๘.

⁴ สัมภาษณ์แม่เผ่าเฮื้อย เพชรสิคาม อายุ ๗๘ ปี บ้านป่าปก แขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๑.

the wife and her sisters will inherit. Then the man could separate from his wife and has his own house, but the wife will be the sole owner and manager of any common possessions. After having worked all his life, if he has lost his wife, the man will find himself dependent upon his daughters and his daughters-in-law.¹

สังคมไทเน้นบทบาทของผู้หญิงในการเป็นสื่อระหว่างผีกับคนและใช้ความเชื่อถือผีเป็นตัวแบ่งแยกระหว่างคนในครอบครัวและคนนอก ถ้านานมีความเชื่อเรื่องผีผี เกิดจากการที่แต่ละครอบครัวมีผีต่างกัน ทั้งถือและขวนมีข้อห้ามไม่ให้คนนอกครอบครัวเข้าไปในเรือนส่วนที่เป็นที่อยู่เฉพาะของคนในครอบครัวนั้น ถือว่าเป็นการผีผี ทำให้ผีบรรพบุรุษโกรธเคืองจะต้องมีการเลี้ยงผีเพื่อขอสมาโทษ สำหรับชาวขวนในสมัยก่อนการแต่งงานต้องตัวผู้หญิงนั้นถือเป็นการผีผี ต้องมีการเลี้ยงผีให้กับผู้หญิงคนนั้นๆ หรือในกฎหมายโบราณเรียกว่า “ใส่ขันสมมา”² การ “ใส่ผี” เป็นการขอขมาลาโทษแก่ผีบรรพบุรุษนั้นใช้ หัวหมู ไก่ ขนมห ข้าวคัมมัด ดอกไม้ รูปเทียน ความเชื่อถือผีดังกล่าวคุ้มครองและทำให้ผู้หญิงกับชายมีฐานะเท่าเทียมกันในสังคม

ผีบรรพบุรุษหรือผีเรือนมีบทบาทหน้าที่และอำนาจเฉพาะในครอบครัวหนึ่ง ๆ หรือในบ้านเรือน คุณค่าความเป็นอยู่ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในครัวเรือนให้เป็นไปตามยึดครองของครอบครัว ผู้ที่มีบทบาทในการติดต่อหรือทำพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษมีฐานะเป็นหัวหน้าตระกูลหรือมีอิทธิพลอย่างสูงในตระกูลนั้น ๆ มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าผู้หญิงซึ่งมีบทบาทสำคัญในบ้านเรือนเป็นผู้ธำรงรักษายึดครองความเชื่อถือผีในขณะที่ผู้ชายจะมีบทบาทในกิจกรรมของพุทธศาสนามากกว่า ซึ่งก็ไม่น่าแปลกใจหากจะพิจารณาถึงความเชื่อพุทธศาสนาที่เชื่อว่าผู้ชายมีบุญมากกว่าผู้หญิง

๑.๑.๒ คติความเชื่อถือผีในชุมชนไท

ชุมชนไทมีความเชื่อถือผีซึ่งมีหลายระดับและมีบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ กัน เช่น ผีอารักษ์ซึ่งทำหน้าที่คุ้มครองและอำนวยความอุดมสมบูรณ์ให้แก่สมาชิกของชุมชน ภายในครอบครัวมีการนับถือผีบรรพบุรุษเป็นการรวมกลุ่มของสมาชิกในตระกูล ภายในหมู่บ้านและเมืองก็จะมี การนับถือผีบ้านผีเมือง ซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกับนายบ้านและเจ้าเมือง มีอำนาจหน้าที่ปกครองดูแลชาวบ้านชาวเมืองและสัตว์เลี้ยง อีกทั้งดูแลความเรียบร้อยในอาณาเขตของหมู่บ้านและเมือง ตลอดจน

¹ P.Neis, *Travels in Upper Laos and Siam* (Bangkok : White Lotus, 1997) p. 138.

² คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *ธรรมศาสตร์หลวงและธรรมศาสตร์ราชโกษา* (หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์โบราณ ชุดตำนานเมืองและกฎหมายล้านนา เอกสารลำดับที่ ๕ และ ๖, มกราคม ๒๕๒๘) หน้า ๕๑.

จนทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ สายน้ำ และสัตว์ป่าต่างๆ¹ เนื่องจากชุมชนมีองค์ประกอบอื่นๆ นอกจากหมู่บ้านและเมือง เช่น มีระบบเหมืองฝาย และเรือสวนไร่นา จึงมีผีที่ทำหน้าที่ดูแลสถานที่เหล่านั้น ได้แก่ ผีเหมืองฝายและผีไร่ผืนา ซึ่งได้รับการเคารพและปฏิบัติเหมือนกับผีบ้านผีเมือง

ในการตั้งชุมชนนอกจากผู้นำหรือผู้ปกครองชุมชน ในโลกมนุษย์แล้วยังมีผู้นำหรือผู้ปกครองต่างภพที่มีอำนาจหน้าที่ดูแลชุมชน สามารถให้คุณและโทษแก่สมาชิกในชุมชนเช่นเดียวกับผีบรรพบุรุษ การประกอบพิธีเช่นไหว้หรือการปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มั่นคงปลอดภัยและอุดมสมบูรณ์ ในชุมชนแต่ละระดับมีผีอารักษ์ ได้แก่ ผีบ้านและผีเมือง ซึ่งชาวบ้านจะต้องทำพิธีเช่นไหว้เป็นประจำ ชื่อของผีอารักษ์หมู่บ้านมีต่างๆ กัน บางแห่งเรียกว่า เทวดาบ้าน เนื่องจากได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา หรือพ่อบ้าน เลื้อบ้านและผีบ้าน มักจะไม่มีชื่อเรียกที่แน่นอน แต่อารักษ์เมืองจะมีชื่อเฉพาะและมักจะมีความเป็นมาในประวัติศาสตร์ในฐานะวีรบุรุษหรือกษัตริย์ในเมืองนั้นๆ นอกจากผีแล้วชุมชนไทบางชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งไทดำและลื้อนั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ได้แก่ หลักเลื้อและใจบ้าน ซึ่งมีอำนาจคุ้มครองและให้ความร่มเย็นแก่ชุมชน

ภักทียา ชิมเรวัต ได้สัมภาษณ์พ่อเฒ่าไทดำ ชื่อ Lo Van Giang อายุ ๘๖ ปีที่เมืองม่วยถึงการตั้งถิ่นฐานของคนไทดำซึ่งบรรพบุรุษได้เล่าสืบต่อกันมาว่า

...หัวหน้าของจิวเฮือนนี้ต้องไปเสาะหาที่อยู่ ซึ่งต้องหาทั้งบริเวณที่ปลูกบ้าน และที่ปลูกข้าวกิน เพื่อจะตั้งเป็นหมู่บ้านได้ ในตอนแรกหัวหน้าจะต้องเอามิดฟันดินไม้ทำเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน และต้องฟันดินไม้อีกคั้นมาปักลงในดิน แล้วเอาเลื้อของตนเองมาพันลงที่เสานี้ เป็นการรวมขวัญ(เลื้อ) ของหัวหน้าจิวเฮือนลงกับบริเวณที่คั้นนั้น ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นความเชื่อที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ในการจะตั้งถิ่นฐานจะต้องมีฮีด “เตาะหลักปักเลื้อ”(ตอกหลักปักเลื้อ) ซึ่งมีความหมายว่า ต่อไปในบริเวณที่คั้นแห่งนี้ ขวัญของหัวหน้ากลุ่มได้รวมกับขวัญของดินและน้ำแห่งนี้แล้ว โดยจะทำพิธีบูชาดินและน้ำ เพื่อจะบอกกล่าวให้ทั้งผีดินและผิวน้ำรับทราบ และหลังจากนั้นจึงให้สมาชิกทุกคนของกลุ่มเข้ามาสร้างบ้านทำนาในบริเวณนี้ได้ด้วย แต่ก่อนจะเข้ามาอยู่ได้นั้น หัวหน้ากลุ่มยังต้องทำพิธีเสี่ยงทายอีกด้วยว่า ผีดินและน้ำนั้นจะต้องการให้ผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่ได้หรือไม่ ถ้าได้หัวหน้าก็จะปักตะแหว (ไม้ไผ่สานมีรูปร่างคล้ายดาว) เพื่อกำหนดเขตพื้นที่ของกลุ่มตน

¹ Georges Condominas, *Lawa to Mon from Saa' to Thai* (Canberra: Research School of Pacific Studies, 1990) p.36.

และเรียกสมาชิกทั้งหมดเข้ามารวมกันอยู่ในอาณาเขตนั้น ผู้ที่ไม่ใช่สมาชิก จะเข้ามาอยู่ในเขตคินนี้ไม่ได้ ต้องอยู่นอกเขต...¹

จากพิธี “เดอะหลักปักเสื่อ” ของไทดำ เราจะเห็นความคล้ายคลึงกับฮิตการตั้งหมู่บ้านของ ลื้อและขวน คือ การปักหลักบ้าน หรือ ใจบ้าน การใช้เสื่อพันเสาเพื่อรวมขวัญของผู้นำ (เจียงก) เข้ากับขวัญของน้ำและดินในบริเวณนี้ และการใช้ตาแหลวเป็นเครื่องแสดงสิทธิและขอบเขตของ หมู่บ้าน ฮิตคองในการตั้งถิ่นฐานเช่นนี้คล้ายคลึงกับของชาวลื้อในสิบสองปีนนาที่จะมีผู้นำในการ ตั้งถิ่นฐานมาลงหลักปักฐานก่อนแล้วจึงมีลูกหลานและคนอื่นๆ มาอยู่ร่วมกัน มีพิธีกรรมในการตั้ง หมู่บ้าน เช่น ของลื้อเมื่อตั้งหมู่บ้านแล้วจะต้องปลูกคั้งใจบ้านและเทวดาบ้าน ทุกๆ ปีจะต้องมีการ “เลี้ยงบ้าน” เป็นการเซ่นไหว้เทวดาบ้านหรือเสื่อบ้าน² ในการตั้งถิ่นฐานของไทดำ เจียงกได้รับ ฐานะเป็น “เจ้าเชื้อ” หรือ “เจ้าเสื่อ” การตั้งชุมชนโดยการทำให้พิธีคองหลักปักเสื่อนี้ คือ การคอง หลักบ้านซึ่งต่อมาเมื่อชุมชนใหญ่ขึ้นก็กลายเป็นหลักเมือง หรือ เสาหลักเมือง พิธีคองหลักปักเสื่อ นั้นมีการนำเอาต้นไม้ใหญ่ปักลงในดิน เมื่อตั้งบ้านแล้ว ๒-๓ ปีจึงมีการบูชาผีบ้านที่บริเวณหลักที่ คองนี้ เรียกว่า พิธีเสนบ้าน โดยมีการฆ่าควายบูชา ไทดำนิยมใช้ควายดำ พิธีนี้จะทำทุกๆ ๒-๓ ปี โดยเจ้าเชื้อเป็นผู้นำในการประกอบพิธี เพราะสามารถติดต่อกับผีดินผิมน้ำได้ เมื่อชุมชนไทดำ ขยายตัวจากชุมชนจิวเฮือนจิวค้ำเป็นหมู่บ้านที่มีการรวมจิวเฮือนจิวค้ำจำนวนมากขึ้น ก็ได้มีการเซ่น ฟ้าดินเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ผู้ประกอบพิธีกรรมกลายเป็นหมอซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญพิเศษ แทนเจียงก

ประเพณีเลี้ยงผีบ้านของไทดำเรียกว่าพิธีเสนบ้าน ตานบ้าน หรือ กำบ้าน เป็นฮิตที่ ปฏิบัติกันมานานแต่โบราณ เป็นการเซ่นไหว้บรรพบุรุษผู้มาก่อนตั้งหมู่บ้าน บุคคลสำคัญในหมู่บ้าน และนายบ้านที่เสียชีวิตระหว่างการดำรงตำแหน่ง คนเหล่านี้ถูกยกให้เป็นผีบ้านที่ต้องเชิญมารับ เครื่องเซ่นในการเสนบ้าน การเสนบ้านเดิมใช้เวลาหลายวันบางครั้งมากกว่าสิบวัน ถือเป็นงาน สำคัญของชุมชน ต้องมีการเตรียมโดยความร่วมมือของชาวบ้านทั้งหมด มักทำในเดือน มิถุนายน หรือเดือนสิบสองของไทดำก่อนที่ชาวบ้านจะลงนา วัตถุประสงค์สำคัญเพื่อร้องขอความ อุดมสมบูรณ์ให้แก่คนและสัตว์ในหมู่บ้าน พิธีเสนบ้านของไทดำต้องมีหมอขวัญหรือหมอดามหรือ หมอที่จะมาทำพิธีเรียกขวัญคนตายที่เป็นผีบ้านมารับเครื่องเซ่นและขอความอุดมสมบูรณ์แก่ชาวบ้าน

¹ ภัททิยา ธิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔-๑๖.

² ทวี สว่างปัญญา, “ริศบ้าน ๒๒ คองเมือง ๑๔ ประเพณี ๑๕ คองคำ ๑๖,” ค้นฉบับถาดมือนิพนธ์ของเจ้ามหาคุณหม่อคำ อิศริเจ้าเมืองแจ้ สิบสองปีนนา, โครงการด้านนาสิบสองปีนนาศึกษาและโครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๘, หน้า ๑.

³ ภัททิยา ธิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕.

ดั่งคำกล่าววอนขอต่อผีบ้านไทดำว่า “...หื้อกุ่มข้าวในไซ่ กุ่มไปเหนอบ้านเหนอโจง เบ่อไปอย่าหื้อตก เบ่อหอกอย่าหื้อฮ่วง ลิงเหล็กหื้อแปเป เฒ่าแก่หื้อมัน...”¹

การเสนบ้านนั้นเป็นพิธีเฉพาะของชุมชน แสดงถึงสิทธิและความรับผิดชอบของคนในชุมชน เป็นการสร้างความสามัคคีภายในหมู่บ้าน ในระหว่างประเพณีนี้เช่นเดียวกับการเลี้ยงผีบ้านของลื้อ คนภายนอกห้ามเข้าไปในหมู่บ้านและคนในหมู่บ้านก็ห้ามออกจากหมู่บ้าน ช่วงเวลาเสนบ้านเป็นช่วงเวลาทิ้งตัวการทำงานในไร่นา ในวันแรกชาวบ้านร่วมกันประกอบพิธีที่บ้านหมอขวัญ ชาวบ้านช่วยกันตั้งห่อผี เริ่มงานหลังอาหารเช้าด้วยการฆ่าควายคำด้วงงามไม่มีคำหนึหนึ่งตัว ไก่สี่สิบสามสิบตัวแล้วแต่ชาวบ้านจะนำมาประกอบพิธีที่คองเสน ซึ่งเป็นคองไม้ใหญ่นอกหมู่บ้าน เนื่องจากชาวบ้านร่วมออกค่าซื้อควาย เมื่อฆ่าควายเช่นผีแล้วจะแลเนื้อแจกจ่ายให้กับชาวบ้านทุกคนเสร็จแล้วมีการกินเลี้ยงร่วมกัน วันที่สองกินข้าวที่เรือนนายบ้าน หลังจากนั้นชาวบ้านใช้เวลาสังสรรค์สนุกสนานร่วมกันมีการเดินเซซึ่งเป็นการเดินรำของชาวไทดำและการละเล่นพื้นบ้าน เช่น ทอดหมากกอน ทอดหมากแล่และชักคะเย่อระหว่างชายหญิง วันที่สามถึงวันที่ห้ากินเลี้ยงตามบ้านเรือนของชาวบ้าน²

หากจะดูพิธีดอกหลักปักเสื่อของไทดำแล้วจะเห็นว่าเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อถือผี แต่ในสังคมลื้อและชนวนพิธีกรรมเกี่ยวกับใจบ้าน ใจเมืองและอินทปิลของลื้อและชนวนได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาจนกลายเป็นพิธีพุทธและมีพระสงฆ์เข้าร่วมพิธี ลื้อมีใจบ้านของแต่ละหมู่บ้านที่จะต้องทำพิธี “เลี้ยง” ทุกปีหรือทุกครั้งที่มีเหตุการณ์ที่ไม่เป็นมงคลกับหมู่บ้าน ใจบ้านไม่ใช่ผีบ้านแต่เป็นวิญญาณหรือขวัญของบ้านของเมือง ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีมาก่อนผี ในช่วงระหว่างสงครามแม่เฮือนของแต่ละครอบครัวจะนำเอาอาหารปรุงสำเร็จแล้วไปร่วมพิธีเลี้ยงใจบ้าน เพื่อความร่มเย็น มั่นคงและเป็นปึกแผ่นของหมู่บ้าน⁴ โดยแต่ละหมู่บ้านจะจัดพิธีเลี้ยงใจบ้านของตนเองเพื่อความป็นสิริมงคล

ใจบ้านของลื้อมีความคล้ายคลึงกับหลักบ้านของไทดำ แต่ได้พัฒนาบทบาทและพิธีกรรมเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาสู่สิบสองปันนา จากการบูชาบวงสรวงเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตมาเป็นความมั่นคงร่มเย็นของชุมชนแทน การทำพิธีมีการนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธี แสดงให้

¹ สัมภาษณ์นายบ้าน บุญเฮือง, อ่างแก้ว.

² เป็นธรรมเนียมการเสนบ้านของบ้านทุ่งศิใหม่ แขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งอพยพมาจากเมืองเดียนเบียนฟู ประเทศสาธารณรัฐประชาชนเวียดนาม

³ Zhang Gongjin and Ngampit, “Agricultural Sacrifice and Village Culture of Dai People,” *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies* (vol.1, 11-13 May, 1990) p.314.

⁴ Guan Jiang, *Ibid.*, p. 10-13.

เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาที่เข้ามาครอบงำความเชื่อถือผีเดิมของคนไท¹ ซึ่งเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นในพิธีอินทิลของชาวขวนล้านนา

พิธีดอกหลักปักเสื่อเป็นการประกาศอำนาจในการครอบครองที่ดิน โดยการประกาศว่าเป็นเขตของคำหรือจัวเฮือนจัวคำซึ่งต่อมาขยายเป็นชุมชนหมู่บ้าน เมื่อมีพิธีกรรมเช่นนี้แสดงว่าผู้คนในยุคนี้เริ่มมีการตั้งหลักแหล่งแน่นอนของกลุ่มคนที่สืบสายโลหิตเดียวกัน เริ่มมีข้อกำหนดเกี่ยวกับการใช้ที่ดินในการทำกินเพิ่มเติมไปด้วย คนในจัวเฮือนจัวคำเดียวกันเท่านั้นจึงจะมีสิทธิในการใช้ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติที่ได้จับจองเอาไว้ เกิดมีสิทธิชุมชนเหนือที่ดินที่เรียกว่า นาคำ นาจะกุ่ม และนาบ้าน ซึ่งมักจะเป็นที่ดินผืนที่อุดมสมบูรณ์ นาคำนี้สืบทอดเฉพาะลูกหลานในคำในตระกูลและคนในหมู่บ้านไม่สามารถมอบให้คนอื่นได้ สำหรับไทคำซึ่งมีความผูกพันระดับครอบครัวมีผลต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ผู้สืบเชื้อสายจากคำเดียวกันเรียกว่า หัวเดียวกัน หรือ หัวสังเดียวกัน หัวมีข้อปฏิบัติหรือฮักกองของตนเอง เช่น ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับงานศพของสมาชิกหัว ธรรมเนียมที่สมาชิกหัวตายไม่มีทายาท ผู้ที่ร่วมหัวเดียวกันทุกคนมีสิทธิรับมรดกที่เป็นนาคำ วัวควายและทรัพย์สินต่างๆ

๑.๑.๓ ผีบ้าน-ผีเมือง

“บ้าน” คือ ชุมชนหมู่บ้านที่พัฒนามาจากการรวมครอบครัวหลายๆ ครอบครัวเข้าด้วยกัน ในสิบสองปีนผู้ตั้งหมู่บ้านเมื่อเสียชีวิตไปแล้วมักจะถูกยกขึ้นเป็นผีบ้าน มีอำนาจในการคุ้มครองป้องกันหมู่บ้าน ผู้คน สัตว์เลี้ยงและผลผลิต ชุมชนหมู่บ้านมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในสังคมไทที่ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นรัฐและมีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง แม้ว่าที่ดินจะถือว่าเป็นของกษัตริย์ แต่ในทางปฏิบัติหมู่บ้านมีสิทธิเต็มที่ในการใช้ที่ดิน โดยจะรับหน้าที่เสียภาษีและทำงานให้กับรัฐ เนื่องจากที่ดินเป็นของหมู่บ้านจึงไม่มีการสืบทอดหรือซื้อขาย สิทธิในการทำกินเป็นของหมู่บ้านโดยมีกฎว่า เมื่อชายหญิงอายุครบสิบห้าปี จะมีสิทธิในที่ดินหนึ่งในสี่ของผู้ใหญ่ จะมีสิทธิได้ที่ดินเต็มเมื่ออายุระหว่าง ๑๘-๕๐ ปี หลังจากนั้นสิทธิในที่ดินจะลดลงเหลือหนึ่งในสี่จนตาย เมื่อตายลงที่ดินกลายเป็นของหมู่บ้าน ทรัพย์สินที่สืบทอดได้ คือ บ้านเรือน สัตว์เลี้ยง เครื่องมือและของใช้ส่วนตัวเท่านั้น²

คนในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเนื่องจากมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจร่วมกัน ระบบการผลิตทำให้เกิดการร่วมมือกันในชุมชน ชาวบ้านแต่ละคนมีส่วนร่วมในการเกณฑ์แรงงานและเสียภาษี ดังนั้นการย้ายเข้าออกหมู่บ้านจึงเป็นสิ่งสำคัญเพราะจะมีผลต่อความรับผิดชอบในกิจกรรม

¹ สุวณะเกศ โนนทที่ ๒.

² Guan Jiang, Ibid, p.9.

ของชุมชนหมู่บ้าน การย้ายเข้าออกหมู่บ้านนั้นต้องแจ้งทั้งต่อนายบ้านและผีบ้าน การแต่งงานก็มักจะนิยมแต่งในหมู่บ้านเดียวกันเพราะต้องการรักษาที่ดินภายในหมู่บ้านเอาไว้ ธรรมเนียมของการแต่งงานเข้าอยู่บ้านฝ่ายหญิงและการที่ฝ่ายชายสูญเสียสิทธิในที่ดินและทรัพย์สินในครอบครัวของตนในสังคมลือและขวนสะทอนให้เห็นความพยายามในการรักษาที่ดินของตระกูลหรือของหมู่บ้านเอาไว้

หมู่บ้านและเมืองของคนไทมีผีอารักษ์บ้านอยู่ประจำทุกหมู่บ้านและทุกเมือง ผีบ้านและผีเมืองเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้านชาวเมืองและเป็นสิ่งที่พึงเมื่อเกิดปัญหาต่างๆ ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน ในสิบสองปีนาทุกบ้านทุกเมืองมีหอยผีของตนเอง ต้องประกอบพิธีกรรมตามกำหนดเวลาและรูปแบบที่สืบทอดกันมา หากละเลยอาจจะทำให้เกิดภัยพิบัติแก่บ้านเมือง คติความเชื่อถือผีได้ถูกหล่อหลอมเข้ากับฮีดกองของชาวลื้อ ในฮีดสิบสองของชาวลื้อนั้นกำหนดว่าเมื่อตั้งหมู่บ้านต้องตั้งนายบ้านเพื่อปกครองดูแลชาวบ้าน เช่นเดียวกับต้องตั้งใจบ้านและเทวดาบ้านควบคู่กันไป ในขณะที่นายบ้านได้รับส่วนแบ่งจากผลผลิต แรงงาน ค่าปรับและ

ภาษี ผีบ้านได้รับการ“เลี้ยงบ้าน” เป็นการแสดงความจงรักภักดี ทุกๆครั้งที่มิงงานสำคัญของชาวบ้านจะต้องมีการเช่นสังเวศผีบ้านทุกครั้ง ในระดับเมืองมีการระบุให้เลี้ยงผีเมืองทุกๆปี การเลี้ยงผีเมืองนั้นนอกจากการเลี้ยงประจำปีเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์และเพื่อขอความสงบสุขของบ้านเมืองแล้วยังมีการเลี้ยงเฉพาะกิจเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น ในตำนานระบุว่าเมื่อพญาเจืองเดินทัพไปรบกับ “แกวแมนตาทอกขอกฟ้าดาฮีน” ได้เกิดกลางร้ายต่างๆ นางอมราเทวิมเหสีของพระองค์จึงได้จัดการ “ล้อมผีอารักษ์ใหญ่ให้ไปตามไต้รักสาพญาเจ้าตนเป็นผัวรัก”²

รูปหมอเมืองคนสุดท้ายที่บ้านหมอ เชียงรุ่ง

เนื่องจากคนไทยเชื่อว่าผีสามารถอำนาจความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พืชผล การเช่นไหว้ผีบ้านผีเมืองนี้จะกระทำก่อนการทำนาปลูกข้าวเพื่อขอให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ ในล้านนาชาวบ้านจะเลี้ยงผีในเดือน ๕ เหนือ หรือเดือนมิถุนายน ธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติคือต้องเลี้ยงผีเมืองก่อนเลี้ยงผีบ้าน แสดงถึงฐานะของผีเมืองที่สูงกว่าผีบ้าน เครื่องเช่นสรวงของผีเมืองจะมีมากกว่าผีบ้าน ความถี่ในการเลี้ยงผีอารักษ์ของคนไทแต่ละกลุ่มแตกต่างกัน ในสิบสองปีนาการเลี้ยงผีอาระวะกะโศดา

¹ ทวี สว่างปัญญางกูร, อ้างแล้ว, หน้า ๑.

² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (เอกสารตัวพิมพ์) หน้า ๕.

จะเลี้ยงปีละ ๒ ครั้ง ในเดือนเจียงเพื่อขอแคะและในเดือนแปดเพื่อขอฝน¹ ในเมืองต่างๆ จะมีพิธีกรรมกำเมืองหรือเลี้ยงผีเมืองของตนเองต่างจากเมืองอื่นๆ

การเลี้ยงผีของชาวลื้อมีลักษณะที่น่าสนใจ คือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในชุมชนบ้านเมือง ถือเป็นธรรมเนียมว่าในระหว่างพิธีกำชาวบ้านจะออกไปนอกหมู่บ้านไม่ได้ คนนอกหมู่บ้านก็ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้ามา ถือว่าเป็นการละเมิดฮีดกกองอย่างร้ายแรง บ้านและเมืองที่กำลังมีพิธีกำจะมีตาแหลวเป็นเครื่องติดไว้ให้คนนอกรู้จะได้ไม่เข้ามาในเขต

รูปตาแหลวที่เงินบ้านท่าเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา พิธี ทุกครัวเรือนจะต้องมีส่วนในการประกอบพิธี เช่น การซื้อสัตว์มาฆ่าสังเว²

ไทดำเรียกการเลี้ยงผีเมืองว่า พิธีเสนเมือง ถือเป็นพิธีสำคัญที่สุดเพราะพิธีนี้จะทำให้บ้านเมืองสงบสุขร่มเย็น อุดมสมบูรณ์และปราศจากเคราะห์ภัย เป็นการเซ่นสรวงบูชาผีเมืองหรือเจ้าเมืองที่เสียชีวิตไปแล้ว ต้องจัดเตรียมงานอย่างดี โดยกำหนดเวลาที่แน่นอนโดยของหมอ แล้วจึงเริ่มตระเตรียมงาน หมอเป็นผู้จัดแบ่งหน้าที่ให้องจางซึ่งเป็นผู้ช่วยจัดหาสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ องแงเป็นผู้ดูแลควบคุมการฆ่าสัตว์ ได้แก่ ควาย หมู และไก่ และจัดตั้งอาหารที่จะเซ่นสังเว องหมอเป็นผู้ประกอบพิธี อ่านปี่สือหมอเพื่อเชิญผีฟ้าและผีเมืองให้มารับเครื่องเซ่นตามลำดับความสำคัญ ในระหว่างนั้นนางมดเมืองขับแก้เคราะห์เมือง ขอให้ผีฟ้าผีเมืองคุ้มครองบ้านเมืองให้ปลอดภัยและขอความอุดมสมบูรณ์แก่พืชผลและสัตว์เลี้ยง เสร็จพิธีแล้วกินอาหารร่วมกัน³

ในล้านนาและสิบสองปันนาประเพณีการเลี้ยงผีเมืองนั้นยุติลงเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยลอร์ดอำนาจอ้านายเดิม อย่างไรก็ตามแม้บ้านเมืองจะมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยมากขึ้นแต่ความเชื่อถือผีก็ไม่สูญสิ้นไปง่ายๆ เมื่อไม่มีเจ้านายก็ไม่มีกรเลี้ยงผีเมืองแต่การเลี้ยงผีบ้านยังคงอยู่ในหมู่บ้านต่างๆ ความเชื่อถือผียังคงสืบทอดมาจนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ จะเห็นจากการสร้างหอผีเจ้าคำฟูบริเวณแจ้งศรีภูมิที่มุมกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ⁴ ในล้านนาการทำพิธีเลี้ยงผีเมืองถือเป็นการชุมนุมผีบ้านด้วยเช่นกัน ผู้ทำหน้าที่ฆ่าของผีบ้านใน

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลขที่ ๔.๓.๖, เจ้าหมื่นชวงศ, คำกำเมืองตีเมืองเชียงรุ่ง.

² ปรอง จิระนครและวิคณาพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนา (งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑) หน้า ๑๔๒-๑๕๓.

³ สุมิตร บิดิพัฒน์, "ศาสนาและความเชื่อของไทดำ," เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมชนชาติไท สิบสองจุไท สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๗ หน้า ๖-๗.

⁴ สวาง โรตีสูพรรณ, ประเพณีไทยภาคเหนือ, อ่างแก้ว, หน้า ๑๗๗.

หมู่บ้านต่างๆเข้าร่วมในพิธีด้วย ในล้านนาผิอาร์กษเมืองใหญ่หลายองค์ ผิเจ้าหลวงคำแดงได้รับการยกย่องให้เป็นผิอาร์กษหลวง เป็นผิที่มีอำนาจสูงสถิตย์อยู่ที่ถ้ำคอกหลวงเชียงดาว ทุกๆ ปีต้องมีการเช่นไหว้อย่างใหญ่โต ผิระดับรองมาร่วมงานอย่างมากมาย ในวันปีใหม่สงกรานต์มีการอัญเชิญเจ้าหลวงคำแดงมาทรงเพื่อทำนายความเป็นไปของบ้านเมือง ส่วนมากจะเกี่ยวกับความเป็นอยู่และทุกข์สุขของประชาชน¹

การเลี้ยงหรือเช่นไหว้ผิบ้านผิเมืองของล้านนาจะประกอบด้วยการถวายเครื่องเช่นสังเวกแก่ผิและการอัญเชิญผิมาเข้าทรงเพื่อพูดคุยกับชาวบ้านอย่างใกล้ชิด เครื่องเช่นสังเวกต่างกันไปตามหมู่บ้านและเมือง ส่วนใหญ่ประกอบด้วยหมู ไก่ เหล้า ผลไม้และขนม มีการจัดขันตั้งสำหรับผิประกอบพิธีหรือขันครู ประกอบด้วย หมาก พลู เบี้ย ดอกไม้ในกรวย เทียนเงินเทียนทอง ข้าวสาร ข้าวเปลือก ผ้าขาวผืนแดงและหอกคาบหากเป็นผิกษัตริย์หรือนักรบ ในการอัญเชิญผิผู้ประกอบพิธีจะนำขันสำหรับอัญเชิญผิบ้านผิเมืองมารับเครื่องเช่นและเข้าทรง ภายในขันมีเทียนหอกคู่ ดอกไม้ หกกรวย และเงิน ไปอัญเชิญผิจากหอผิหรือหิ้งให้มารับเครื่องเช่นและเข้าทรง²

ผิอาร์กษสำคัญของเมืองเชียงใหม่นั้น คือ ผิปู่สะข่าสะ ชาวเมืองเอาใจใส่เลี้ยงดูอย่างดี เพราะเกรงว่าหากละเลยอาจเกิดทุกข์เช่นใน สมัยพระเมกุฎหรือสมัยเจ้าแก้ววันรัฐ (พ.ศ.๒๔๕๒-๒๔๘๓) เจ้าผู้ครองเชียงใหม่องค์สุดท้ายเกิดภาวะการปั่นป่วนประชาชนเดือดร้อน จนมีผู้ร้องเรียนว่าเป็นเพราะไม่ได้ทำพิธีเลี้ยงผิปู่สะข่าสะตามธรรมเนียมโบราณ³ เช่นเดียวกับ การเลี้ยงผิเมืองของสิบสองปันนา มีหมู่บ้านที่รับผิดชอบในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผิ การเลี้ยงผิปู่สะข่าสะที่เชียงใหม่นั้นเป็นหน้าที่ของชาวบ้านตำบลสุเทพ และชาวบ้านตำบลแม่เหิยะ ส่วน อาระวะกะโสคาของเชียงรุ่งเลี้ยงโดยหมู่บ้านต่างๆ ผิเมืองของสิบสองปันนามีเป็นจำนวนมาก แต่เมืองมีจำนวนผิเมืองของตนเองต่างๆ กันไป พิธีเลี้ยงผิเมืองมีความสำคัญอย่างยิ่ง เจ้าเมืองและขุนนางข้าราชการเป็นผู้จัดการดูแลการประกอบพิธี มีพ่อหมอเมืองเป็นผู้ติดต่อระหว่างผิเมืองกับชาวเมือง ในระหว่างพิธีเลี้ยงผิเมืองจะต้องเสื่อของเจ้าเมืองเป็นส่วนประกอบสำคัญของพิธี

ผิปู่สะข่าสะของล้านนามีความสำคัญมากคล้ายกับอาระวะกะโสคาของสิบสองปันนา คำนานกล่าวว่ปู่สะข่าสะมีลูกสามสิบสองคน แต่ละคนเป็นผิอาร์กษคุ้มครองเมืองต่างๆ ในล้านนา ถือเป็นผิเมืองที่สำคัญ ในพิธีเลี้ยงผิจะมีการจัดลำดับความสำคัญของผิบ้านผิเมืองที่ถูกเชิญมารับเครื่องเช่นและมีการกล่าวนามของผิทุกองค์ สำหรับล้านนาการนับถือผิปู่สะข่าสะมีนัยสำคัญทางประวัติศาสตร์อยู่สองนัย คือ การรับเอาคติความเชื่อถือผิแบบลัวะ พิธีกรรมการเลี้ยงผิของลัวะนั้นนิยมฆ่าควายในการเลี้ยงผิและยังมีการเลี้ยงผิขุนหลวงวิลังคะซึ่งเป็นกษัตริย์องค์สำคัญ

¹ ปัจจุบันนี้เลิกการทำพิธีอย่างเป็นทางการ มีการทำพิธีโดยชาวบ้านทำกันเอง

² สวาง ไชติศุขรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๒-๑๘๓.

³ กิติ แก่นจ๊ะ, "ความเชื่อเรื่องผิปู่สะข่าสะ," ศิขนาสาร (ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒-๔ ตุลาคม ๒๕๒๔-กันยายน ๒๕๒๕) หน้า ๑๒๒.

ของชาวลัวะสมัยพระนางจามเทวีมาปกครองหริภุชไชย อีกนัยหนึ่งเป็นจุดเริ่มของการผสมผสาน พุทธศาสนาเข้ากับคติความเชื่อท้องถิ่น เพราะทั้งปู่แสะย่าแสะและอาระวะกะโตคาเป็นยักษ์กินคน ที่ได้พบกับพระพุทธเจ้าและได้ยอมรับคำสอนของพระองค์ แต่เนื่องจากปู่แสะย่าแสะเป็นยักษ์เมื่อไม่สามารถกินคนจึงขอกินควายที่คนนำมาเช่นสังเวทและทำหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน ความประสงค์ในการเช่นไหว้ผีปู่แสะย่าแสะปรากฏอยู่ในคำอัญเชิญมารับเครื่องเช่น และขอให้ปู่แสะย่าแสะดูแลทั้งผู้คนและสัตว์เลี้ยง ดังนี้

...ขออย่าห้อมีกังวลและอาพาธ พยาธิ โรคาภยอุทาเกณท์ขออย่ามาใกล้
หื้อหลิกเว้นหนีไปเสียบที่แคนเมือง ผู้ข้าขอหื้อปู่เจ้าย่าเจ้าจูงสั่งปกปกรักษา
ยังผู้ข้าทั้งหลายและสัตตฐานประเทศเขตเมืองเชียงใหม่ ขอหื้อรักษาสัตว์
น้อยใหญ่ชูตัวทั้งช้างม้าวัวควายเป็ดไก่หมูหมา ซึ่งบรรดาว่ามีในเขตบ้าน
เมืองเชียงใหม่นี้ หื้อเลี้ยงชูคน ชูคน ชูตัว ภัยอันเพิงกลัวอย่าหื้อมาใกล้
หื้อหลิกเว้นจากแคนเมือง ข้าขอทั้งน้ำฟ้าและสายฝน ขอตกลงแต่บนปากฟ้า
หื้อคนทั้งหลายได้หว่านกล้าและไถนา คือ พิษะลูกส้มของหวาน พร้าวตาล
กล้วยอ้อชหมากพลู ก็หื้อดีงามคู่เชื้อ หื้อเป็นหน่วยลูกคิดตามฤดูชูดัน อย่า
หื้อตกหล่นขวันและสาขา ลัวะเยยะไร้อ่าหื้อตายคา ไทยเยยะนาอย่าหื้อตาย
แคลเหี้ยวแห้ง อย่าขาดแล้งสักเดือนตั้งวันนี้ไปภายหน้า...

ตำนานของผีเมืองดังกล่าวแสดงถึงการยอมรับคติความเชื่อท้องถิ่นเมืองของพุทธศาสนา เพื่อให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน²

ศิอรัักษ์ของคนไท้มักจะเป็นผู้นำ วิรุบุรุษ หรือผู้ก่อตั้งบ้านเมือง ในสิบสองปีนามมี กษัตริย์หลายองค์ได้รับการยกย่องให้เป็นผีเมืองเนื่องจากความสามารถในการรบ เช่น พญาเจือง เป็นผีของเมืองฮ่าและเมืองฮาย พญามังรายเป็นผีบ้านของบ้านม่อนเมืองเชียงรุ่ง ไม่จำเป็นว่าผีบ้านผีเมืองจะต้องเคยเป็นคนดี ผีเมืองบางเมืองเป็นคนที่เสียชีวิตโดยไม่ปกติก็ได้รับการยกย่องให้เป็นผีเมือง เช่น เจ้าหม่อมแสงเจ้าเมืองเชียงรุ่งถูกฆ่าตายกลายเป็นเทวดาเดินคำ ผีบางองค์เป็นคนต่างบ้านต่างเมือง เช่น พญาหลวงหาญลานคำงเป็นผู้นำขางแดงกลายเป็นผีเมืองหลวง³

พิธีเลี้ยงผีเมืองเป็นพิธีที่สำคัญที่จะเน้นย้ำถึงบทบาทฐานะของเจ้าเมืองหรือกษัตริย์ซึ่งทำหน้าที่จัดการประกอบพิธี มีพ่อหมอบหรือหมอบเมืองเป็นผู้ติดต่อระหว่างผีกับชาวเมือง สนับสนุนอำนาจของชนชั้นปกครองในขณะที่พิธีเลี้ยงผีบ้านเป็นพิธีที่ยืนยันสิทธิอำนาจของชุมชนท้องถิ่น

¹ Kraisri Nimmanhaeminda, "The Lawa Guardian Spirits of Chiangmai," หนังสือจิตวิทยาปริศนาศาสตร์ นิมนานหมินทร์ (เชียงใหม่: โครงการพิมพ์, ๒๕๒๗) หน้า ๘๓.

² กิติ เก่นจำปี, อังแล้ว, หน้า ๑๒๖.

³ บรรยง จิระนครและวัฒนาพร เศรษฐกุล, อังแล้ว, หน้า ๑๔๐.

๑.๑.๔ คติความเชื่อเกี่ยวกับการผลิตและพิธีกรรม

มีคำกล่าวที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของคนไทว่า “น้ำถึงไหนเป็นไต ไฟถึงไหนเป็นข่า”¹ แสดงถึงลักษณะที่ตั้งถิ่นฐานของคนไทว่าเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง คนไททำนาในขณะที่กลุ่มมอญเขมรส่วนใหญ่ซึ่งอยู่บนที่สูงกว่าทำไร่ มีการแบ่งแยกเทคนิคการผลิต ในสิบสองปีนานั้น “...ปายหัวม่อนนี่เอาไร่เป็นหนัก ปายเมืองนี้เอานาเป็นหนัก..”² ส่วนในล้านนาเมื่อถึงเวลา “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” พญากาวีละก็เรียกให้ “...ลัวะหื้อออกมาเยี๊ยะไฮ้ ไคหื้อออกมาเยี๊ยะนา...” ชาวไทคำในสิบสองจุไทของอาศัยอยู่ในที่ราบหุบเขา ภัททิยา ชิมเรวัตเรียกวัฒนธรรมของคนไทกลุ่มนี้ว่า “วัฒนธรรมหุบเขา” ซึ่งว่า คนไทได้กระจายตัวตั้งชุมชนอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำสำคัญๆ คือ แม่น้ำอิระวดี แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำโขง และแม่น้ำแดง แม่น้ำเหล่านี้มีต้นกำเนิดมาจากภูเขาสูงทางใต้ของจีนในมณฑลยูนนาน บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำและทุ่งราบในหุบเขาเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของคนไท³

วิถีชีวิตของคนไทอาศัยธรรมชาติอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำและป่า ตั้งแต่โบราณดังปรากฏในตำนานมาจนถึงปัจจุบันชาวไทยในหลายๆ เขต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทก็ยังเก็บของป่า ถ่าสัตว์ และจับปลาเพื่อยังชีพ ชุมชนไทตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำและป่าคงซึ่งเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญ แหล่งอาหารธรรมชาติและที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชน มีการตั้งถิ่นฐานถาวร การผลิตเปลี่ยนจากการเก็บหาของป่าไปเป็นการเพาะปลูก ดังคำกล่าวในนิทานของไทยคำว่า “..ถ้าข้าวอยู่นำดิน ถ้ากินอยู่นำป่า คนอยู่หลับสะดุ้งได้กิน คนกางจ้องกาสินจั่งได้...”⁴ คนไทให้ความสำคัญกับการเพาะปลูกและผลผลิตทางด้านการเกษตรอย่างยิ่ง ในคำขับป็นพรเสือนใหม่นั้น ช่วงขับจะอวยพรให้เจ้าเสือนให้ได้ที่ดินที่อุดมสมบูรณ์มีน้ำท่าเพื่อทำการเพาะปลูกให้ได้ผลดี ว่า “...แม้ว่าเจ้าเสือนนี้ตีเยี๊ยะสวนพริกหื้อไปแม่ดินแดง ตีเยี๊ยะสวนแดงหื้อไปแม่่น้ำบ่อ...ได้เสือนเจ้าเสือนนี้หื้อมีดินใบล้ากับแห่งลำจาง ปายเหนือเสือนหลังหลวงหื้อมีกอกเกี้ยวหอมหมากพลูฝรั่งพร้อม มีต้นกล้วยแควคล้อมเรือนห้าว หวีถึจอนลอน..”⁵ ในการอวยพรคู่บ่าวสาวก็จะเน้นความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูกถือว่าเป็นความสำเร็จของครอบครัวว่า “...เยี๊ยะไฮ้หื้อได้หมิ่นป่า เยี๊ยะนาหื้อได้หมิ่นหาบ”⁶

การทำนาเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดของคนไท เพราะต้องผลิตข้าวได้พอเลี้ยงคู่ผู้คน การทำนาจึงกลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคมไท รูปแบบสังคมที่สืบเนื่องมาจากการผลิตแบบ “เสีคณาเมืองลุ่ม” ทำให้เรียกว่าวัฒนธรรมไทนั้นเป็นวัฒนธรรมข้าว การทำนาปลูกข้าวนั้นกำหนด

¹ ระบุ จันทรหอม (ปริวรรค), คำนิทานชาติที่แสนหมอนน้ำ (เอกสารตัวเขียน), หน้า ๑๑๕.

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑, เจ้าหลวงนาช้าง, ประเพณีสิบสองเดือน, หน้า ๕๘.

³ ภัททิยา ชิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๑.

⁴ ภัททิยา ชิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๒๘.

⁵ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๕, คำขับป็นพรเสือนใหม่, หน้า ๑๒-๑๓.

⁶ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๕, คำพรเจ้าหญิงวิญญ์ผ้อม.

ปฏิทินชีวิตของคนไท คงจะเห็นได้ว่าคำขับสิบสองเดือนของชาวลื้อที่เน้นความสำคัญของการเพาะปลูกในแต่ละเดือน ดังนี้¹

- เดือนเจียงไต เป็นเดือนแห่งความสุขสบายใจเพราะข้าวในนาเหลืองอร่าม พร้อมทั้งจะเก็บเกี่ยวได้ ดังนั้น "...ฝูงหมู่มุขที่นั่งกั้งเกี่ยวข้าวและหาม่วนเอิมกัน..."

- เดือนกำ เป็นช่วงฤดูหนาว เสร็จจากการเกี่ยวข้าว ชาวบ้านเริ่มปลูกผักและไถนาเจียง เป็นเวลาที่ชาวบ้านซึ่งเสร็จสิ้นภาระจากการเพาะปลูกข้าวประจำปี เริ่มปลูกเรือนใหม่โดยชาวบ้านร่วมลงแรง

- เดือน ๓ เรียกว่า "เดือนสามฟ้าดาวใส" ชาวบ้านเข้าป่าเก็บใบคามามุงหลังคา และตัดต้นไม้ปลูกเรือน

- เดือน ๔ ถางไร่สวน

- เดือน ๕ เข้าหน้าร้อน ชาวบ้านเริ่มจุดไฟเผาป่าเพื่อทำไร่ ปลูกกล้วยและพืชอื่นๆ

- เดือน ๖ "เป็นขามหญิงชาย เข้าสังขารและปีใหม่ ถกไล่เสือแร้ววน เนื้ออาบหน้าตาเดือเนอ" ชาวบ้านปลูกผักแพงแดงโม

- เดือน ๗ เป็นฤดูปลาออกไข่ ชาวบ้านบางส่วนเริ่มไถนา เพื่อ "ปลูกแบ่งไร่ข้าว"

- เดือน ๘ "ฟ้าแดดแฉโรนร้องก้องเถื่อนเสียงดัง" เข้าฤดูฝน ชาวบ้านก็เริ่มเตรียมตัวทำนาอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเตรียมการชลประทาน "เอาน้ำนาห้วยก้อมาป้องกันเมือง"

- เดือน ๙ "หาบขี้กั้งแก่นไปปลูกนาปี" บางคนก็"หาบครวทานไปวัด" ในโอกาสเข้าพรรษา

- เดือน ๑๐ น้ำโขงเริ่มนองล้นฝั่ง

- เดือน ๑๑ ฝนเริ่มตกน้อยลง แดดออกติดต่อกันนานหลายวัน ชาวบ้านเก็บผลผลิตที่ปลูกไว้ บางส่วนก็เริ่ม "เอียะไฮ้ใส่สวน" โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกยาสูบพื้นเมือง

- เดือน ๑๒ เป็นเดือนที่ชาวบ้านเก็บฝ้าย ดูแลข้าวในนาที่กำลังสุกเหลือง เริ่มปลูกผักในที่ดอนกลางน้ำโขงและปลูกต้นหม่อน

การปลูกข้าวทำให้เกิดการสร้างสรรเทคนิควิธีการอื่นๆ ขึ้นอย่างมากมาย เพื่อจะทำให้การปลูกข้าวได้ผลต้องมีการจัดระบบการชลประทาน การใช้หลุมวิดน้ำเข้านา การปลูกข้าวนาดำ ซึ่งมีเทคนิควิธีที่ต่างจากข้าวไร่ ต้องมีการหว่านกล้าก่อนปักดำ การเก็บเกี่ยวข้าวและการนำข้าวมาปรุงเป็นอาหาร ทำให้คนเริ่มรู้จักการจักสานการประดิษฐ์วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เครื่องมือเครื่องใช้ในการเพาะปลูกจากไม้และเหล็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจอบหรือจอกที่ใช้ขุดดิน ผานไถสำหรับไถนา

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๑, คำขับ ๑๒ เดือน

เตรียมดิน การสานกระบุงตะกร้าเพื่อ
บรรจุน้ำ การดำข้าวด้วยครกกระเดื่อง
หรือดำข้าวด้วยพลังน้ำ เป็นต้น

เทคนิคการผลิตที่พัฒนาขึ้นต้อง
อาศัยกำลังคน ทำให้เกิดการอยู่ร่วมกัน
เพื่อช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกัน ใน
หมู่บ้านไทดำเกิดเป็นคำ ลือและขวนเกิด
เป็นชะกุ้น ทั้งคำและชะกุ้นเป็นการรวม

รูปหลุกดำข้าวในลำน้ำทา หมู่บ้านไทดำทุ่งอัม หลวงน้ำทา ตัวของคนที่มีความสัมพันธ์ทางสาย
เลือดและในระบบการผลิต มีการเพิ่มจำนวนสมาชิกขึ้นอีก ทำให้ชุมชนมีขนาดใหญ่จนเป็นบ้าน
หรือเมือง ระบบการผลิตแบบนาดำซึ่งใช้น้ำจำนวนมากทำให้เกิดระบบเหมืองฝายซึ่งเป็นระบบที่
สนับสนุนให้ชุมชนขยายตัวเพราะต้องการแรงงานเพิ่มขึ้น

ลือและขวนมีระบบเหมืองฝายในขณะที่ไทดำนั้น
ก็กล่าวถึง “เหมือง ฝาย หลาย ลิน” ประคอง นิมมาน-
เหมินทร์ให้คำอธิบายว่า เหมือง หมายถึงการรับน้ำเข้า
เหมืองรวมทั้งล่องเหมือง หรือ ทำความสะอาดเหมืองให้
น้ำไหลสะดวก ฝายหรือท่านบกั้นน้ำ มีหลายขนาด
ขนาดเล็กไทดำเรียกว่า หลาย ใช้ไม้ไผ่ปล้องเล็กเสียบ
ปลายให้แหลมตอกลงในดิน การตีฝายนั้นต้องใช้ไม้
และแรงงานคนจำนวนมาก ลิน เป็นท่อน้ำ ทำจากไม้ไผ่

รูประบบเหมืองฝายในด้านนา หลายท่อนผูกต่อกันเพื่อให้น้ำไหลเข้ามาแปลงที่อยู่ห่างออก
ไป ไทดำความสำคัญกับเหมืองฝายมาก โดยเปรียบฝายกับพ่อซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวว่า “พ่อตาย
ฝายพัง พ่อยังฝายอยู่”¹

การที่วิถีชีวิตของคนไทอาศัยผลผลิตทางด้านการเกษตรเป็นหลัก จึงทำให้เกิดความเชื่อถือ
ในสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวไทดำกล่าวเตือนลูกหลานว่า “ได้กินข้าวอย่าลืมเสียนา ได้กินปลาอย่าลืม
เสียน้ำ”² คนไทได้สร้างสรรค์พิธีกรรมต่างๆ ที่จะทำให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ เช่น พิธีเสกนาก่อนการ
ปลูกข้าว ไทดำมีการเสกนา ด้วยการทำเรือเล็กๆ ใส่ข้าวปลาอาหารเพื่อเซ่นผีนา มีการคิดคา

¹ ประคอง นิมมานเหมินทร์, “ประเพณีสิบสองเดือน วิถีชีวิตไทในรอยปี,” เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการเรื่อง “ชนชาติไทกับวัฒนธรรมข้าว”, ห้อง
ประชุมชั้นสาม อาคารสถาบัน ๑ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วันที่ ๑-๒ สิงหาคม ๒๕๑๕, หน้า ๑๕.

² จีรภาพ โลหิตกุล, “ไทดำคืนถิ่นบนทุ่งกับสังคมฤๅษะศรีอริย์,” The Earth, ปีที่ ๒, ฉบับที่ ๑๖, ๒๕๓๘, หน้า ๖๗.

รูปกอข้าวแฮกในล้านนา

แหลวปักสี่มุมนา เป็นเครื่องหมายป้องกันภัยอันตรายอันจะเกิดกับต้นข้าวในช่วงเวลาดำนา¹ คำกล่าวแฮกนาของไทดำขอให้ต้นข้าวงามดีว่า “...ขวบปีมียาม สะปะปกلامซำดี เพื่อมันจั้น ชังป่าเหล่าเตงนา ชังป่าซ่าน ปางงว่าแดงเฮือน มานน้อย เหือด้อมานเลา มานเป่า เหือมันด้อมานกำ เตื่อ...”²

ในล้านนาพิธีแฮกนาเป็นพิธีเก่าดั้งเดิมตั้งแต่สมัยลัวะปกครองดินแดนล้านนาก่อนการเข้ามายึดครองของฝ่ายไท ปีสัตว์เมืองกล่าวถึงตำนานการแฮกนาแบบชาวบ้าน โดยขุนหลวงวิลังคะหรือมะลั้งกะเป็นผู้ประกอบพิธีแฮกนาในพื้นที่นาของตนเอง ก่อนการประกอบพิธีได้เลือกพื้นที่ราบที่ป็นศูนย์กลางของนา ปลูกปราพิธีเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างยาวสองวา ภายในทำแท่นบูชาสูงเพียงตาจดวงกระทรวงอาหารควาหวาน หมาก พลุ กล้วย อ้อย เมี่ยง บุหรี่จำนวนห้ากระทรวงวางไว้ข้างบน ข้างล่างวางกระทงเล็กที่เสาชองแท่นบูชาสำหรับแม่พระธรณี กลางแท่นมีไม้ไผ่รวกยาวประมาณเก้าศอกปักไว้เหมือนเสาธง ปลายไม้รวกติดคาแหลวขนาดใหญ่ ใช้ดอกกล้วยไม้รูปดอกโศกหรือช่อของมาสองเส้นเรียกว่า สร้อยสังวาลย์ ปลายสร้อยแขวนรูปปลาสองตัว เรียกว่า ปลาไนดำและปลากั้ง มีกระทงบรรจุอาหารผูกไว้กับเสาเพื่อบูชาแม่ขวัญข้าว ขุนหลวงวิลังคะกล่าวโองการบวงสรวงแม่ธรณี เข้าที่ ทำจตุโลกบาทและแม่ขวัญข้าว แล้วเสี่ยงทายด้วยการดูสร้อยสังวาลย์ หากสร้อยสังวาลย์ยาวก็แสดงว่าข้าวจะอุดมสมบูรณ์ น้ำท่าดี นอกจากนี้ให้หญิงพรหมจารีข่มขานหมั้นขานหีบเมล็ดข้าวเพื่อเสี่ยงทาย หากได้จำนวนคู่หมายความว่าพืชผลจะอุดมสมบูรณ์ จำนวนคี่หมายความว่าผลผลิตจะได้เพียงครึ่งเดียว ข้าวที่นำมาเสี่ยงทายจะนำไปหว่านในบริเวณที่ทำพิธีแฮกนา ในการเริ่มปลูกนาจะต้องเริ่มในบริเวณที่ทำพิธีแฮกนาก่อน ปลูกเก้ากอเพื่อเอาฤกษ์เอาชัย ในระหว่างปลูกแต่ละกอ เจ้านาจะต้องกล่าวคำใดสรรณาคมทุกครั้ง ส่วนคาแหลวนำไปปักตามมุมเขตแดนนาทั้งสี่มุมพร้อมด้วยดอกเอื้องหมายนาเพื่อคุ้มครองป้องกันภัยที่จะเกิดกับต้นข้าว³

เพื่อจะให้ได้ผลผลิตข้าวที่อุดมสมบูรณ์คนไททำพิธีแฮกนาเพื่อขอให้ต้นข้าวงอกงาม ชาวลื้อมีคำกล่าวแรกนา ดังนี้⁴

ต้นนี้ล้ำมันต้องดินดำ ต้นนี้ล้ำมันใสมงจั้น ต้นนี้ได้เข้าหมื่นหาบมาเย

ต้นนี้ได้ถูกเมมาเต็มชูห้อง ต้นนี้ได้พี่น้องมาอยู่เต็มเรือน ต้นนี้ได้คำเหลืออง

¹ สัมภาษณ์นางหญิงอ่วม สอแสงวัน อายุ ๔๗ ปี บ้านน้ำเงิน แขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๑.

² พ่อเพิ่มวันแปง แนวโสม อายุ ๖๗ ปี บ้านทุ่งใจเหนือ แขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๑.

³ สรวน โชติฤชรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ, เชียงแล้ว, หน้า ๑๑๑-๑๑๔.

⁴ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเหตุ ๑.๕, ข้อมูลชาวบ้าน, หน้า ๑.

ล้นล้น คำนี้น้ำบ่อแก้วมาเกิดดินใด ก้อต้นนี้แล

พิธีกรรมที่สำคัญในการผลิตของคนไทย คือ การเลี้ยงผีเหมืองผีผาย บางแห่งจะเรียกว่า ผีขุนน้ำ แล้วแต่ขนาดของพื้นที่ที่ทำการเพาะปลูก พิธีนี้ถือว่าสำคัญจะทำก่อนหลังจากที่ได้ “ลี้ยงเหมืองผาย” เพื่อเตรียมรับน้ำฝนและฤดูกาลทำนา แหล่งน้ำที่ให้น้ำแก่พื้นที่ขนาดใหญ่จะมีการประกอบพิธีใหญ่เพราะมีชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านมาร่วมด้วย ตัวอย่างที่น่าสนใจในล้านนาซึ่งดำเนินมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คือ พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำแม่ออน¹ ในเขตตำบลออนเหนือ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีชุมชนหลายชุมชนเข้าร่วมเนื่องจากใช้น้ำแม่ออนเช่นกัน ได้แก่ ตำบลออนเหนือ ออนใต้ ร้องวัวแดง ห้วยทราย แซ่ซ้าง บวกค้ำ ทรายมูล และตำบลสันกำแพง โดยชาวบ้านที่อาศัยน้ำจากลำน้ำแม่ออนจะหมุนเวียนกันทำหน้าที่เลี้ยงผีเป็นประจำทุกปี บริเวณที่เลี้ยงผีขุนน้ำ เรียกว่า ป่าขุนออนซึ่งเป็นดงไม้มีหอยผีสร้างด้วยไม้ไผ่มุงคองคิง การเลี้ยงผีขุนน้ำทำก่อนที่ชาวบ้านจะลงมือไถนา กำหนดวันเตรียมทำพิธีในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ เหนือและทำพิธีในวันแรม ๑๕ ค่ำ

ผู้รับผิดชอบในการจัดทำพิธี คือ หัวหน้าเหมืองผายของตำบลนั้นๆ โดยเก็บเงินจากเจ้าของนาตามจำนวนไร่ที่ถือกรรมสิทธิ์อยู่ ในการเซ่นไหว้ต้องใช้วัวตัวผู้สีดำ ๑ ตัว หมูตัวผู้ ๑ ตัว และไก่ตัวผู้สีดำ ๑ ตัว เหล้า ๑ ไห ข้าวสารสำหรับนั่ง พร้อมอุปกรณ์ทำครัวและเครื่องปรุง นอกจากนี้ต้องมีเครื่องดนตรีพื้นเมืองและคนทรงเข้าอีกด้วย ลักษณะสำคัญของงานคือ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านอย่างพร้อมเพรียง ทุกคนถือว่าคนมีหน้าที่เท่าเทียมกันทุกคนและต่างรู้ว่าจะต้องทำอะไรบ้าง

ในการฆ่าสัตว์สังเวศผีขุนน้ำ ชาวบ้านต้องทำอย่างพิถีพิถัน สัตว์ทุกตัวต้องชำระล้างให้สะอาด พรมด้วยน้ำส้มป่อย ทางมีน มีดอกไม้ผูกติดกับเขาวัวทั้งสองข้าง ส่วนหมูและไก่ก็มีพวงมาลัยสวมคอให้ บริเวณที่ประหารสัตว์เหล่านี้ล้อมด้วยสายสิญจน์ มีเสาดำสำหรับผูกวัวและหมู ผู้ทำหน้าที่ฆ่าสัตว์สังเวศสวมเสื้อผ้าและผ้าโพกหัวสีแดงทั้งหมด ก่อนจะลงมือฆ่าสัตว์ต้องนำเอาพานดอกไม้รูปเทียนและขันน้ำใส่น้ำส้มป่อยไปยังหอยผีเพื่อแจ้งให้ผีทราบ โดยกล่าวถ้อยคำเชื้อเชิญเจ้าพ่อดังนี้²

...สาธุเจ้าพ่อขุนออนที่ผู้ข้าตั้งหลายนับถือ บัดนี้ผู้ข้าตั้งหลายได้นำสิ่งของ
มีเหล่า วัว หมู ไก่ ตลอดจนข้าวน้ำมาสังเวศเจ้าพ่อตามประเพณีสืบต่อกันมา
โดยที่เจ้าพ่อได้มีความเมตตาเผื่อแผ่แบ่งน้ำในลำน้ำออนนี้ไปหื้อแก่ผู้ข้าตั้งหลาย
ได้ใช้ทำไร่นา ฉะนั้นผู้ข้าตั้งหลายจึงได้นึกถึงบุญคุณอันยิ่งใหญ่ และได้นำข้าวน้ำ

¹ สรวณ อนุมตต์, “ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ,” วารสารคนเมือง ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘, หน้า ๑๑๔-๑๒๒.

² สรวณ อนุมตต์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๘.

โภชนาการมาเลี้ยงเจ้าพ่อ ขอจ้าวพ่อได้รับเอาไว้ และบัดนี้ผู้ข้าจะได้มาสัตว์มี วัว หมู ไก่ เพื่อจัดเป็นเครื่องสังเวท ข้างจึงขอให้จ้าวพ่อช่วยปกปักรักษาข้าหือ ได้รับ ปลอดภัยแต่ดีหลี...

หลังจากแหงวัวจนตายแล้วเพชรฆาตก็นำเอาเลือดวัวใส่ถ้วยไปถวายจ้าวพ่อ เช่นเดียวกับ เลือดหมูและเลือดไก่ พร้อมกับเหล้า ๑ ไห ในเวลาที่ถวายเครื่องเช่นจะมีการฟ้อนถวายเจ้าพ่อโดย หมิงวัยกลางคนอายุตั้งแต่ ๕๐ ปีที่ไม่เคยผ่านการแต่งงาน ๔ คน แต่งกายด้วยเสื้อสีขาวแขนยาว ผ้าซิ่นขาวจกดข้อเท้าและห่มสะไบเฉียงไหล่

หลังจากการเซ่นไหว้เจ้าพ่อด้วยเลือดสัตว์ในตอนเช้าแล้ว ตอนสายชาวบ้านจะนำเนื้อ สัตว์ทั้งหมดมาทำอาหารชนิดต่างๆ ตามประเพณีที่เคยทำ จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงเพราะเชื่อว่าหาก เปลี่ยนแปลงจะทำให้เจ้าพ่อไม่พอใจและทำให้เกิดภัยพิบัติแก่ชาวบ้าน อาหารที่ปรุงเสร็จแล้วจะนำไปถวายเจ้าพ่ออีกครั้งหนึ่งพร้อมกับเหล้าอีกหนึ่งไห เมื่อเสร็จการเซ่นไหว้แล้วชาวบ้านก็จะร่วมกัน รับประทานอาหารและมีการทรงเจ้าเพื่อถามเหตุการณ์ทุกข์สุขต่างๆและขอพรจากเจ้าพ่อ¹

ข้อที่น่าสังเกตคือ พิธีกรรมพื้นเมืองหลายอย่างสืบทอดมาจากชาวลัวะซึ่งเป็นชนพื้นเมือง คั้งเดิมของท้องถิ่นนี้ รายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ เห็นได้ในกลุ่มไทหลายกลุ่ม เช่น ลื้อมีการคิด ตาแหลวในท้องถิ่นเมื่อเริ่มปลูกข้าวแล้วเช่นกัน ปลายตาแหลวก็มีรูปปลาไนค้ำและปลากั้งอยู่ โดยมีตำนานเกี่ยวกับย่าขวัญข้าวเข้ามาเกี่ยวข้องกับ

ความเชื่อถือผีเป็นพัฒนาการความเชื่อระดับพื้นฐานของคนไทที่ปรับเปลี่ยนตาม โครงสร้างและพัฒนาการทางสังคม เมื่อสังคมพัฒนาขึ้น ความเชื่อถือผีจะลดน้อยลงหรือปรับรูปแบบใหม่ให้สอดคล้องกันสภาพสังคม จะเห็นได้ว่าภายหลังคนไทมักจะหันมาเรียกผีว่าเทวดา เช่น เทวดาบ้านเทวดาเรือน เป็นต้น

๑.๒ คติความเชื่อถือผีแดน

คติความเชื่อถือผีแดนดำรงอยู่ในหมู่คนไทหลายกลุ่มด้วยกัน ต่างเชื่อว่าแดนเป็นผู้สร้างโลก ส่งคนให้มาเกิดในโลก ดังนั้นจึงต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เรียกว่าเป็นการส่งเคราะห์ให้กับ ตัวเอง เพื่อจะได้อยู่อย่างมีความสุขสงบปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ² ไทค้ำเป็นกลุ่มที่ยึดถือแดนมากที่สุด เอกสารประวัติศาสตร์ที่สำคัญของไทค้ำ คือ ความโตเมือง กล่าวถึงจักรวาลไว้ว่า เดิมแผ่นดิน เมืองมนุษย์กับเมืองฟ้าเชื่อมโยงกัน มีลักษณะคล้ายดอกเห็ด มนุษย์อยู่เบื้องล่าง เบื้องบนเป็นที่อยู่ ของแดน แดนนั้นสามารถเป็นได้ทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย ตำนานไทค้ำกล่าวถึงการที่แดน โกรธจน

¹ ชาวนัน อนุกรมศักดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๕-๑๒๒.

² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕๑.

บันดาลให้เกิดความแห้งแล้งจนมนุษย์และสัตว์ตาย และทำให้เกิดน้ำท่วม แต่ด้วยความสงสาร แถนได้ช่วยเอาคนและสัตว์ไว้ในน้ำเต้าปุง พอน้ำลดจึงให้ท้าวสง และท้าวเงินนำมาโลกมนุษย์ เพื่อให้ดำรงเผ่าพันธุ์สืบมา สำหรับไทคำแถนหมายถึงเทพเจ้าหรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผีฟ้า¹ แถนมีหลายองค์และมีหน้าที่ต่างๆกันไป มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีการดำรงชีวิตมนุษย์ เช่น²

๑. แถนหลวง เป็นใหญ่เหนือแถนทั้งหมด จึงทำหน้าที่ควบคุมดูแลการทำงานของแถนองค์อื่นๆ ตัดสินข้อพิพาทต่างๆ

๒. แถนปัวกล่าววิ มีความสำคัญในด้านการเพาะปลูกเพราะทำหน้าที่ควบคุมดินฟ้าอากาศและฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล

๓. แถนชาติ กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ และส่งมนุษย์มาเกิดในโลก

๔. แถนแนน เป็นผู้ตั้งมิ่งและขวัญของคน กำหนดอายุของคนให้สั้นยาวได้

๕. แถนบุน อำนวยความมั่งคั่งและอุดมสมบูรณ์ให้กับมนุษย์

๖. แถนเคอ เป็นผู้ที่ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ ทำให้เด็กๆเจ็บป่วย ทำให้ต้องมีพิธีส่งแถนส่งจนเพื่อร้องขอให้อายุยืนยาวและสุขภาพดีในกลุ่มขวน

๗. แถนเคาะ เป็นผู้บันดาลให้เกิดเคราะห์ร้ายและภัยพิบัติแก่มนุษย์

๘. แถนสิง เป็นแถนประจำวงศ์ตระกูลของผู้นำไทคำ ปกปักษ์รักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข

๑๐. แถนสัด คุณและระเบียบวินัยในสังคมมนุษย์โลก ให้รางวัลผู้กระทำความดีและลงโทษผู้ทำชั่ว

๑๑. แถนนุงขาว บันดาลให้เกิดแสงสว่างและทำให้คนสว่างงาม

ผู้ปกครองของไทคำนั้นเชื่อกันว่าสืบเชื้อสายมาจากแถนจึงได้รับการยอมรับว่ามีฐานะสูงกว่าคนทั่วไป ความเชื่อแถนนี้จะควบคุมความประพฤติของคนเพราะเชื่อกันว่ามีแถนที่คอยสอดส่องดูพฤติกรรมของมนุษย์และลงโทษหากประพฤตินิด เมื่อแถนอยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์จึงเชื่อว่ามนุษย์สามารถติดต่อกับแถนได้ ด้วยการทำพิธีเพื่อให้แถนพอใจ เช่น เซ่นไหว้แถนเพื่อรักษาขวัญให้อยู่กับตัวตนโดยให้ขอรตรงปลาขนนันท์เกี่ยวกับแถน แม้แถนจะมีอำนาจล้นเหลือเพียงใด คนก็ยังพยายามทำทายเป็นอันขาด จะเห็นจากตำนานเรื่องราวที่บอกขึ้นไปรบกับแถนถึงบนสวรรค์

ศรีศักดิ์ วัลลิโภคมชี้ว่า ความเชื่อถือแถนของไทคำแสดงว่าคนไทคำแม้จะไม่ได้รับนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็ได้พัฒนาความเชื่อถือผีของตนให้ตอบคำถามเกี่ยวกับโลกนี้และโลกหน้าได้ ไทคำเชื่อว่าเมืองฟ้าเป็นเมืองของแถน เมืองลุ่มหรือโลกมนุษย์เป็นของคน คนที่ทำความดีเมื่อ

¹ ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒.

² สุมิตร บัณฑิตน์, อ้างแล้ว, หน้า ๔.

ตายแล้ววิญญาณออกจากร่างจะเดินทางขึ้นไปบนฟ้าเพื่ออยู่กับแดน คนชั่วจะไม่สามารถช่วยข้ามแม่น้ำไปเมืองฟ้า¹

ความเชื่อถือแดนนี้จะชัดเจนในหมู่ไทดำมากกว่าลื้อและยวน ในตำนานของสิบสองปันนามีการกล่าวถึง “ฟ้าผู้เหงน แดนผู้ก้ม” แต่ก็ไม่มีคำอธิบายชัดเจนว่าแดนนั้นมีบทบาทหน้าที่อย่างไร ในกลุ่มยวนมีพิธีส่งแดน ซึ่งในคัมภีร์โบราณนั้นแดนหรือปู่แดนย่าแดนเป็นมนุษย์คู่แรกถือเป็นบรรพบุรุษของคน ปู่แดนย่าแดนจะเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของคนว่าจะเจ็บไข้ได้ป่วยหรือตายเมื่อใด เช่น

...ผู้ใดเกิดปีกดสะง่า (ปีมะเมีย) มัดศอกงูมา ปีเต่าสะง่าจีสำภามา
ปีกาบสะง่าท่านจีหมามา ปีระวายสะง่าถือการะปิด (ตาระปีตร)
มาจีหมากางร่มมา ปีเป็กสะง่าถือคากางร่มมา งูงวดถือไม้เท้า
จากดินแดนมา มีสติปัญญา มักสอนท่าน พระยาภูริศาสตร์ป็นเป้า
ถือแดนพ่อหลงหล่อ ธาตุไฟใจรี ไม่กลัวใคร มีตัวไม่หมดไมโส มักเป็นแผล
ให้ส่งไปหาพ่อแม่ มีเบี้ย ๑,๐๐๐ ฟ้าย ๑,๐๐๐ เกลือก้อนหนึ่ง ไก่สองตัว
เป็ดตัวหนึ่ง ปลาตัวหนึ่ง ส่งเสีย จักมีข้าวของสมบัติ อายุได้ ๒๕ ปี
จักได้หนีเจ้าที่อยู่ ๒๗ ปีหนหนึ่ง ๕๐ ปีจักตาย ดังได้ส่งเสีย ก็จักอายุยืน
ไปอีก ๑๐ ปี ถ้าไปนั้นก็อยู่ด้วยบุญแล...²

ภาพจากหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพายัพ

ชาวบ้านทำพิธีนี้เมื่อมีผู้ล้มป่วยในครอบครัวอย่างเรื้อรัง รักษาแล้วอาการไม่ดีขึ้น พี่น้องก็จะนำดวงชะตาไปให้ “หมอมือ” ตรวจดูชะตาตราศรี หากเห็นว่ากำลังมีเคราะห์ก็จะตรวจดูจากตำราส่งแดนว่าคนเกิดปีใดอายุเท่าไร จะถึงขนาดเมื่อไร จะต้องทำพิธีส่งแดนเสเดาะเคราะห์อย่างไร ผู้ทำพิธีคือ อาจารย์วัด หรือพ่อจ่าน จัดเตรียมเสเดาะทำด้วยกาบกล้วยเป็นรูปสี่เหลี่ยม สำหรับใส่เครื่องสังเวท ประกอบด้วย หมาก พลู บูหรี เมียง กล้วย รูปการทำพิธีส่งแดนเสเดาะเคราะห์ อ้อย แกงส้ม แกงหวาน ข้าว ขนมน้ำ ข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียนและช่อตุงทำด้วยกระดาษสี จำนวนเครื่องบูชาอย่างละ ๑๒ ชิ้น รูปคนป็นด้วยดินเหนียว และสิ่งของที่ระบุในคัมภีร์ตามปีเกิดของผู้ป่วย เช่น ปีมะแมเป็นจีน ๑ ผืน เงิน ๓ บาท ทองคำ ๓ ชิก ไก่เหลือง ๑ ตัว เบี้ย ๑๐๐ ข้าวเปลือก ๑ ฉาง พริกหน่วยเกลือก้อน เป็นต้น อาจารย์นำของเหล่านั้น

¹ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓.

² สงวน โชติสุขรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๕-๑๔๑.

มาวางต่อหน้าผู้ป่วยแล้วอ่านคำเช่นสังเวทให้ปู่แณฆ่าแณมารับ กรวดน้ำอุทิศให้แล้วนำเอาสะดวงไปแขวนไว้ข้างรั้ว¹

ความเชื่อต่างๆ ของไทค้ำนั้นผูกโยงกับความเชื่อถือแณอย่างแน่นแฟ้น เพราะไทค้ำเชื่อว่าแณนั้นเป็นผู้ทำให้เกิดมนุษย์และช่วยให้มนุษย์ก่อตั้งเป็นบ้านเป็นเมือง ดังนั้นโครงสร้างของเมืองประกอบด้วยคูเมือง มุงเมืองและหลักเมือง ถูกยึดไว้โดยแณเมือง ขอบเมือง และมิ่งเมือง สิ่งเหล่านี้เกี่ยวข้องกับแณเช่นเดียวกับขวัญของคน จะขาดจากกันไม่ได้ ดังนั้นพิธีเสนเมืองจึงมุ่งที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างแณกับผีบ้านผีเมืองด้วย ในพิธีเสนเมืองจะมีการฆ่าควายเพื่อสังเวทผีเมือง เมื่อฆ่าควายแล้วจะนำเอาเนื้อควายมาเช่น ไหว้ที่ มุงเมืองซึ่งเป็นเรือนพิธี ที่สำคัญเรือนนี้จะต้องมีสี่เสาเพราะเมื่อเสร็จพิธีหมอบเมืองจะนำเอาเสาจากเรือนนี้ไปฝังหรือปักไว้สี่มุมเมืองเพื่อให้เป็นหลักเมือง การฝังหลักเมืองต้องฝังในที่มิดชิดเพื่อไม่ให้ศัตรูมาทำลายหรือทำพิธีข่ม อันจะทำให้บ้านเมืองล่มจม หลักเมืองนี้จะมีความสัมพันธ์กับแณเมือง ซึ่งมีขอที่เกี่ยวข้องไว้กับแณ² สำหรับไทค้ำนี้จะเห็นได้ว่าแณนั้นเป็นศูนย์กลางของโครงสร้างทางการเมืองและสังคม แณจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับมนุษย์ทุกระดับ จัดแบ่งเมืองฟ้ากับเมืองลุ่มแต่สร้างความกลมกลืนระหว่างทั้งสองโดยผ่านพิธีกรรมต่างๆ

๑.๓ คติความเชื่อเรื่องขวัญของคนไท

ขวัญมีความสำคัญมากสำหรับคนไท ขวัญไม่มีตัวตนแต่มีอยู่ประจำในตัวคนทุกคนตั้งแต่เกิด คนที่มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคงไม่สะอึกใจง่ายเรียกว่า คนขวัญดี ต่างจากคนขวัญอ่อนที่ตกใจง่ายและมักเจ็บป่วยบ่อยๆ มีกล่าวถึงขวัญมากมายเช่น ขวัญแข็ง ขวัญดี ขวัญอ่อน ขวัญเสีย ขวัญกระเจิง ขวัญหาย ฯลฯ คนไทเชื่อกันว่าแม้ขวัญเป็นสิ่งที่ไม่เห็นแต่ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวมีชีวิตเมื่อใดก็ตามที่เกิดความผิดปกติขึ้นกับขวัญ ทำให้ขวัญไม่อยู่กับเจ้าของก็จะทำให้คนนั้นเกิดอาการเจ็บป่วยหรือไม่เป็นปกติ จะต้องทำพิธีสู่ขวัญหรือเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว คนไทค้ำเชื่อว่าแณสร้างมนุษย์ โดยแณแณเป็นผู้สร้างและกำหนดมิ่งขวัญของมนุษย์แต่ละคน โดยมี “ปู่ช่างหล่อพ่อช่างดีและแม่ช้านาง” เป็นผู้ปั้นหล่อให้เป็นรูปเป็นร่าง เสร็จแล้วเป็นหน้าที่ของแณชาดกำหนดชะตาชีวิตก่อนส่งมาเกิดในโลกมนุษย์ เช่นเดียวกันเมื่อคนตายแล้ว ขวัญก็จะแยกจากร่างกลับไปอยู่ในที่ต่างๆ เช่น ขวัญหัวไปอยู่กับลูกหลานที่ห้องสองในเรือน และขวัญตกหรือขวัญดันจะกลับไปอยู่เมืองฟ้า ส่วนขวัญปลายจะไปอยู่ที่ป่าช้า ดังนั้นเมื่อคนตาย ไทค้ำจะนำ

¹ สงวน ไรศสุจริตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ, อังแล้ว, หน้า ๑๔๒.

² ศรีสักดิ์ วัลลภโกมล, อังแล้ว, หน้า ๑๓.

เอกสารความโตเมืองมาอ่านเพื่อส่งขวัญผู้ตายให้กลับไปยังสถานที่ต่างๆ เป็นการชี้ทางให้กลับไป
หาบรรพบุรุษและเข้าสู่เมืองฟ้า¹

รูปหมอลำขวัญไทดำ บ้านทุ่งใจเหนือ หลวงน้ำทา
มักมีคำเปรียบเทียบกับข้าวต้มอย่างไรเพราะ²

การเรียกขวัญอีกขั้นหนึ่งของชีวิต คือ การทำขวัญเดือน ชาวไทยเรียกว่าการหลอนเดิน
ครอบครัวที่มีลูกอ่อนอายุครบหนึ่งเดือนจะต้องจัดพิธีทำขวัญเพื่อให้ทั้งมารดาและทารกอยู่ดีมีความ
สุข ในพิธีมีหมอลำขวัญรูปร่างเหมือนขันโตกสานด้วยหวายหรือไม้ไผ่บรรจง ใ้กั้ดัมหนึ่งตัว กรวย
ดอกไม้หนึ่งกรวย ไข่ไก่หนึ่งฟอง เกล็ดหนึ่งก้อน ข้าวสุกหนึ่งก้อน ไหมขวัญ แหวน ฝ้ายนิลหรือผ้า
ข้อมสีน้ำเงินของแม่หม้าย เหรียญเงิน ยันต์ เป็นต้น ในโอกาสนี้ญาติผู้ใหญ่จะเป็นผู้ทำพิธีเรียกขวัญ
ให้กับสมาชิกใหม่ ความว่า

...บัดเดี๋ยวนี้ ก็ครบเดิน(เดือน)แล้ว ปื่อแม่ปิ่นองก็มีของขวัญ ไก่กุ่มงามสู่เข้า
มัดมือหื้อสองกุน(คน) แม่ลูกได้ยื้อนบุญคุณแก้วเจ้าสามประการ ทิพชดา
(เทวดา) ฝ้ายปู้แหงนแฮนปู้กุ่ม (ชื่อผู้สร้างโลก) หื้อมาปลิ้นปีกรักษา ผืออย่าหื้อ
มาจน กุน(คน)อย่าหื้อมาเป้(ชนะ) หื้ออยู่ลี(ดี)กินหวาน มีดีคาอาชววรรษะ
ก่ากุงรุ่งเรือง...³

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดมเสนอว่าขวัญไม่ใช่สิ่งที่อยู่โดดเดี่ยวแต่เป็น “...เรื่องของความสัมพันธ์
ทางโครงสร้างกับแนวมิ่งและเขาว โดยที่มิ่งมีลักษณะเป็นฐานและแนวมิ่งเป็นเสมือนผนังหรือเสาที่
ตั้งอยู่บนมิ่ง ตรงยอดของแนวมิ่งจะมีขอที่จะไปเกี่ยวกับแถบบนท้องฟ้า ขวัญนั้นจะอาศัยพักพิงอยู่

¹ สุมิตร ปิติพิพนธ์, อ้างแล้ว, หน้า ๕.

² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองปีนมาเล่ม ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๑-๑๔๒.

³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองปีนมาเล่ม ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

บนมิ่งและแนน ส่วนเขว คือ พลังของขวัญว่าจะอยู่ได้นานเท่าใด ถ้าหากขวัญมีเขวน้อยคนก็จะ มีอายุสั้น...”¹

จำนวนขวัญนั้นไม่แน่นอน ไทคำเชื่อว่าขวัญมีแปดสิบขวัญ สำหรับชาววนเชื่อว่าคนมี ขวัญประจำตัวสามสิบสองขวัญ ขวัญจะหนีหายออกไปจากร่างหากเกิดอาการตกใจอย่างมาก อาจ จะทำให้เจ้าตัวเจ็บป่วย จะต้องทำพิธีเรียกขวัญให้กลับคืนมาสู่ร่าง มิฉะนั้นอาจถึงตายได้ เจ้าหลวง ปราสาทเมืองเชียงรุ่งได้ย้ายความเชื่อเรื่องขวัญของชาวลื้อ โดยเล่าประสบการณ์ของท่านเองเกี่ยวกับ ผู้หญิงบ้านคอนกลางประสบอุบัติเหตุรถชนอกหมู่บ้านหลังจากนั้นไม่นานก็มีอาการป่วย กระเสาะกระแสะมาโดยตลอด ไปรักษาพยาบาลอย่างไรก็ไม่ได้ จนกระทั่งวันหนึ่งพ่อเฒ่าที่ บ้านเชียงล้านฝันว่าได้เดินทางไปตามถนน แล้วพบผู้หญิงร้องไห้อยู่ริมทางบอกว่ากลับบ้านไม่ถูก พ่อเฒ่าจึงงูงมือกลับมาบ้าน หลังจากคืนนอนพ่อเฒ่าผู้นั้นได้นำหมูขวัญมาเรียกขวัญให้ผู้หญิงที่ป่วย ทำให้ผู้หญิงคนนั้นหายป่วยและมีสุขภาพดีดังเดิม เจ้าหลวงปราสาทสรุปว่าผู้หญิงคนนั้นป่วย เพราะขวัญออกจากร่างแล้วหลงทางกลับไม่ได้จนกระทั่งมีผู้ไปพบและมีพิธีเรียกขวัญจึงสามารถ กลับมาได้²

ผู้ทำพิธีเรียกขวัญ คือ หมอขวัญ เมื่อมีการเจ็บป่วยชาวลื้อมีการเรียกขวัญ ดังนี้
 ตัวฟากฟ้าอินทาบัดนี้ จักผูกมือซ้ายหื้อขวัญมา จักผูกมือขวาหื้อขวัญอยู่
 มาพร้อมคู่ตั้งมวล ขวัญจึงวุฒิจำเริญทุกคำเช่า อ่าโสกเสรำโรคา
 ขวัญอย่าไปแอ้วห้วยคงหนาป่าไม้ ขวัญอย่าไปหมองหมอนให้อยู่ก่างตาง
 ขวัญอย่าไปค้ำกทุกขาก ขวัญอย่าไปพรากไปแอ้วกำเมืองผี หื้อมาอยู่ดีกินดี
 ในคนตัว...

ชาวลื้อมีพิธีช้อนขวัญโดยใช้สะวิงช้อนปลาสำหรับเด็กที่เจ็บป่วย หมอขวัญเริ่มด้วย การไต่ถามว่าผู้ป่วยได้เดินไปที่แห่งหนใดบ้าง ได้ไปพบปะสิ่งใดที่ทำให้ตกใจหรือเสียขวัญอย่างไร แล้วจะให้พ่อแม่ของเด็กเอาเสื้อผ้าหนึ่งชุดใส่ในสวิงช้อนปลา ไปเรียกหรือตักเก็บขวัญที่ลอยคว้าง ค้างอยู่กลับบ้านไม่ได้ให้คืนมา เมื่อขวัญเห็นเสื้อผ้าก็จะจำได้ นอกจากเสื้อผ้าแล้วยังต้องเอาเกลือ สองสามเม็ด กล้วยหนึ่งใบ ไข่ต้มหนึ่งฟอง และข้าวสุกหนึ่งปั้นใส่ใบตองห่อผ้าอ้อมที่ตนเองไปปล่อย ขวัญยังบริเวณที่ผู้ป่วยสะดุ้งตกใจ เมื่อตามขวัญกลับมาบ้านได้แล้วก็มีพิธีเรียกขวัญ ให้ผู้ป่วยนั่ง เอามือแตะที่หมูขวัญในขณะที่พ่อจารย์เรียกขวัญในทำนองคล้ายๆกันดังนี้

...ขวัญเจ้าเบาอยู่กับเนื้อ(เนื้อ) กับโต้(ตัว) ป้อแม่ของเจ้าได้เอาเสื่อ(เสื่อ)
 เอาผ้าเอาของขวัญไปช้องเอาเจ้า เอาขวัญเจ้าอยู่น้ำคำ(ทำน้ำ) ก่างตาง

¹ ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

² สัมภาษณ์เจ้าหลวงปราสาท บ้านคอนกลาง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๕, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕.

(กลางทาง) ก้างบ้าน ก้างช่วง(กลางลานบ้าน) ขอหื้อได้มาปึกปือก(กลับ)
มาส่งหื้อลูกหลาน (ชื่อผู้ป่วย) ตั้งนิ(ตั้งแต่นี้) เมอสามสิบสองขวัญหื้อได้
มาเหล่า(ที่เดิม) ก้างสิบสองขวัญหื้อได้มาซุม หื้อมาหาเนื้อหาโต มีติคา
อาขุมนั่นแก่นเมอปลายหน้า(เมื่อภายหลัง) เคาอายุวรรณัง สุขัง ประลัง...¹

ในการทำพิธีเรียกขวัญจะมีการกระทำที่เป็นสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น หลังจากการเรียกขวัญ
พ่อจามจะผูกมือด้วยสายสิญจน์เพื่อขวัญจะได้ผูกมัดเอาไว้กับตัวคน แล้วแบ่งข้าวออกเป็นสามก้อน
นำมาแตะที่กล้วยและไข่พร้อมกับเรียกขวัญให้มากินข้าวกับไข่ให้อิ่มหน้าสำราญอยู่ดีมีสุขไม่ให้
หนีไปที่ไหนอีก แล้วเอาข้าวเหนียวไปจ้ำที่ก้อนเส้าสามก้อนที่ใช้หุงต้มอาหาร เป็นสัญลักษณ์ให้
ขวัญนั้นมั่นคงเหมือนก้อนเส้า ในทัศนะของชาวลื้อก้อนเส้าเป็นหลักที่มั่นคงไม่ล้มง่ายแม้จะวาง
ทับด้วยของหนักต่างๆและถูกเปลวไฟเผาอยู่ตลอดเวลาก็ตาม²

นอกจากคนแล้วคนไทยยังเชื่อว่าสัตว์และสิ่งของต่างๆมีขวัญเช่นเดียวกัน จะต้องมีการ
บำรุงรักษาขวัญเอาไว้เพื่อให้เกิดผลดี จึงมีการทำขวัญข้าวและทำขวัญควายเป็นประเพณีของไทย

เรื่องราวของขวัญข้าวนั้นปรากฏอยู่ในตำนานข้าวยำข้าว ซึ่งมักถูกนำไปย้าให้เห็นความ
ขัดแย้งระหว่างความเชื่อพื้นเมืองกับพุทธศาสนา โดยให้มีการแข่งฤทธิบารมีระหว่างพระพุทธรเจ้า
กับข้าวยำข้าว³ ตำนานลือกล่าวถึงเมล็ดข้าวคอนแรกมีขนาดเจ็ดกำมือหรือเท่าผลแดงโม งอกเอง
และบินไปเข้าขุ้งฉางเองด้วย สามารถกินได้โดยไม่ต้องหุงหรือหนึ่ง แต่เมื่อยายเฒ่าคนหนึ่งเอาไม้
ทุบตีเมล็ดข้าวที่บินมาเข้าขุ้งของนาง เนื่องจากนางยังสร้างขุ้งไม่เสร็จ ขวัญข้าวจึงหนีไปอยู่ที่อื่นทำ
ให้เกิดความอดอยากขึ้นในโลกนับเวลาได้เป็นแสนปี จนกระทั่งมีชายผู้หนึ่งไปจับปลาในห้วย จับ
ได้ปลาในคำ ปลาทั้งได้มาขอร้องให้ปล่อยปลาในคำโดยแลกเปลี่ยนกับเมล็ดข้าว ชายหนุ่มคนนั้น
นำเมล็ดข้าวมา “ใส่เป็นเข้าไร่เอามาใส่เป็นเข้านาแดง” ข้าวจึงกลายเป็นเมล็ดเล็กๆดังปัจจุบัน และ
ชาวลื้อก็มีธรรมเนียมการสานปลาแขวนไว้กับตาเหลวในตอนปลุกนาเพื่อระลึกถึงปลาในและปลา
กั้งที่นำขวัญข้าวกลับคืนมา⁴

ก่อนการนำข้าวขึ้นขุ้งฉางจะต้องมีการทำพิธี “สู่ขวัญข้าว” เพื่อความเป็นสิริมงคล เริ่มด้วย
การเรียกขวัญข้าวประเภทต่างๆให้รีบมา คำเรียกขวัญข้าวซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมือง
ต่างๆ ในสมัยโบราณว่าไว้ดังนี้

บัดนี้และข้าร้องเรียกหา ขอมาทันทั้งขวัญเข้ากาบอ้อย สติชัยสถานขออดสร้อย
มาแล้วสู่ฉางา ขอเรียกร้อยไห้วอนอ้อนหา จุงมาพัตัน ทั้งขวัญเข้ารากกล้วย

¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ่างแก้ว, หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ่างแก้ว, หน้า ๑๘๒.

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๒, ธรรมเนียมขวัญข้าว.

⁴ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๙, ข้อมูลชาวบ้าน.

อันชุกซ่อนหลงอยู่เขตเมืองขอนแก่น ไร่เรียกร่องแล้วทั้งขวัญเข้าผอของ อันอยู่ไค้ง
กว้างหงสาปลูกสร้างขวัญเข้าผออันอยู่ละพูนแก้วกว้างพนาเทศเทิงลาว
ข้าจักเรียกร่องขวัญเข้าคอกขาว อันจะอยู่ลาวเชียงแสนค้อยฝ้าย ขอพาท
กันมาเจ้าข่างย้ายมาอยู่แก้วเย็บสุน ขอหื้อห่างเสิบสูญ ขอมาคำคูน
สืบชีวิตหื้อกุ่มทั้งมวล ขวัญเข้าแดงลายเปลือกมาด้วยส้อม จุ่งมาอยู่เย็บคำ
อันไร่เรียกร่องแล้ว ขอย่าหื้อได้ค้ำคักหักข่า ทั้งขวัญเข้าคำอันเม็ดน้อยปุม
ทั้งเข้ากาบหกกาบขางด้วยส้อม อันอยู่เทศเชียงราช ขวัญเข้าเป็นเจ้าทั้งหลาย¹

ในสิบสองปีนนาเรียกพิธีกรรมนี้ว่า “สืบชาติเข้า ร่องขวัญเข้า” เริ่มจากการระบுகความ
สำคัญของผู้ว่า “เข้าเป็นเจ้าเกิดแต่ฟ้าบุญหนัก”² มีการเรียกขวัญข้าวจากที่ต่างๆ เช่นกัน

มาเตาะขวัญเข้าคิงาม๑๐๘ มาเตาะขวัญเข้าแก่ ๓ เดือน มาเตาะขวัญเข้า
จำริญปีนเก้า มาเตาะขวัญเข้าเต้มนมนาง มาเตาะขวัญเข้าคั้นหลวง
รวงปวงคอกคำ มาเตาะขวัญเข้าแก้วค่างอยู่เมืองฝาง มาเตาะขวัญเข้า
กมทางอยู่เมืองคอคเมืองเซียว มาเตาะขวัญเข้าอันอยู่ก่างอ้อยเมืองผู้
เมืองของ ก้อหื้อมาขวัญเข้าผอคองอยู่อย่างวะก้อหื้อมา ขวัญเข้าอันอยู่
สมุทธหงสา อยู่เมืองกุลาและข่างก่งก้อหื้อมา ขวัญเข้าร้อยเยื้องอยู่เมือง
อโยธยานก้อหื้อมา ขวัญเข้าอันอยู่เมืองพาราณสีอันเป็นแม่ พ่อเจ้าอยู่เมือง
แพแม่เข้าอยู่เมืองปาราก้อหื้อเอากันมาระรูดระราด มากัดกั้งหลวงหลาย
มาเตาะขวัญเข้าอันอยู่เชียงแสน เชียงราช และละปุ่น เชียงใหม่ ขวัญเข้า
อันอยู่แม่น้ำใหญ่แสนวา ขวัญเข้าอันอยู่คอนทรายหลายกระแเส มาเตาะ
ขวัญเข้าอันอยู่เชียงคองและเมืองนายลายข่า ขวัญเข้าอันอยู่บ่อลำชะซาน
จันทะบุรีอยู่ถ่านแสนหวี วิเทหะมาคู่พร้อม ร้อยปีอย่าไปอื่น หมั้นปีอย่า
ไปไหน หื้อหมั้นหนังหินก่อนชา...

คนไทยเชื่อว่าขวัญนั้นมีอยู่ในสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ดังนั้นจะต้องการดูแลขวัญของทั้งคน สัตว์
และพืชซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ เพื่อความมั่นคงปลอดภัยและความสุขสวัสดิ์ของทุกชีวิต
จะเห็นว่าหลังจากเสร็จการไถนาคนไทจะมีการสู่ขวัญควาย ถือว่าเป็นพิธีที่สำคัญ เพื่อเรียกขวัญ
ควายที่ได้ทำงานอย่างหนักในช่วงเวลาของการหว่านดำ แสดงว่าเจ้าของนั้นระลึกถึงบุญคุณของ
สัตว์ที่ได้รับใช้ตนเอง การทำพิธีสู่ขวัญควายของล้านนา ชาวนาจะต้องนำเอาดอกไม้ ธูปเทียน
ขนม หมาก พลู บุหรี่ เมียง กล้วย อ้อย น้ำขมิ้นส้มป่อยสำหรับประพรมให้ควาย ค้ำขาวขาวสอง

¹ บุญยัง ชุมศรี, “สู่ขวัญข้าว,” พิษนาราชณ์ (มกราคม ๒๕๓๗) หน้า ๔๔.

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๑ หมายเลขที่ ๑.๕, อ้างแล้ว, หน้า ๓.

คืบทั้งหมดสามสิบสองเส้นเพื่อให้เท่ากับขวัญสามสิบสองขวัญ ค่ายขวานี้จะใช้ผูกที่เขาควาย ไก่
 ดัมหนึ่งตัว หญ้าอ่อนหนึ่งหาบและกรวยดอกไม้รูปเทียน การทำพิธีทำที่คอกควาย เจ้าของอาจ
 จะทำพิธีเองหรือมีหมอมขวัญมาทำพิธีให้ โดยอ่านคำสู่ขวัญควาย พรรณาถึงบุญคุณและความดีของ
 ควายที่ได้ช่วยเหลือในการทำนาและขอขมาที่ได้ดูค่าเขียนตีควาย เมื่อกล่าวคำสู่ขวัญควายแล้ว
 เจ้าของจะนำน้ำมันส้มป่อยมาประพรมควายและผูกกรวยดอกไม้ที่เขาควายทั้งสองข้างด้วยด้ายดิบ
 สีขาวที่เตรียมเอาไว้¹

คำสู่ขวัญควายของชาวลีอกล่าวไว้อย่างไพเราะ ดังนี้²
 ควรดีเอาเข้ามาเป็นควายนาดีละลวย เชือกปักชอยไถนา ชายชาย
 เจ้าหากแล่นมาหา ขวัญเจ้าหากแล่นมาสู่ อยู่อยู่เจ้าหากจึก
 ลูกลูกเจ้าหากไป ไวๆเจ้าหากกว่า บัดนี้ขวัญเจ้าก้อยเมื่อกินหญ้า
 อ่อนน้ำใส มาถึงขวัญหัวหางไกวักวักแกว่ง มาถึงขวัญออกแค้น
 เตียวดิน มาถึงขวัญดินแข็งแรงมาก สัตว์บ่อปากข่อมกระทำ
 การดีเป็นกำ ข้างจึกเอาเข้ามาเป็นแรง มีแม่แปงค่าใหญ่
 ควรถูกรักไว้เสมอลูกผู้ดี หลอนว่าได้บุบตีและค่าได้ใช้เจ้าอย่า
 ได้ผูกกรรมเวร เจ้าอย่าได้ขอคเวรหมายหมั้น เจ้าอย่าได้มีใจควน
 สั้นเอาริตชาติ ว่าเกิดเป็นสัตว์ขอมคนใช้ กันบ่อได้กินแรง บางคน
 ก้อไปฟันแดงกินชิ้นเลือด เนื้อแห้งเหือดอินทรี สัตว์ตัวใดคิจึง
 เลี้ยงไว้เต็มถุน หวังเป็นบุญเป็นคุณเมื่อหน้า หวังขึ้นสู่ฟ้าขอดเนรปาน
 เจ้าก้อยออกเอาการค้มเฒ่า จึกเอาเข้ามาเป็นเก้า ควายนาหิงใจ
 หายโรคาเจียนจาก หื้อได้ปิ่นพยาริกังวลและเตอะ ถึงเมื่อเดือนมา
 เป็นตีแควค่น้ำ รองกล้าเข้าสู่นาดอน ปูปลาขึ้นแซมชอนน้ำใหม่
 เดือนธมาเป็นตีไถนาแลหว่านกล้า เดือน๑๐มาเป็นตีล้อมปลูกแล้ว
 จิงจึกแบกเอางอนแอกเผื่อไถมาไว้ จิงจึกเอาไก่อแม่แดงมาฆ่า จิงจึก
 เอาไก่อแม่กล้าเบิกขวัญควาย ตัวแม่เขาแซว ตัวปู่เลวเขาส่องไม้
 หลองจับเปาะคอ ไม้ลองอเปาะบ่ามึง...กูจึกเอามึงไปปล่อยกิน
 หญ้าอ่อนน้ำใส ยังคั่งหื้อได้ กินคิงามละล่อย หื้อมีลูกน้อยแก่
 หลวงหลาย หื้อมีลูกควายแผ่เต็มถุน...

¹ สงวน โชติสุขรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ, อ่างแก้ว, หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๕, อ่างแก้ว, หน้า ๑.

คนไทยกลุ่มต่างๆมีคติความเชื่อพื้นฐานเดียวกัน คือ ความเชื่อผี แถน และขวัญ ตลอดจนสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ การที่ระบบการผลิตของคนไทเน้นกำลังคนในครัวเรือนและชุมชนและต้องพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก คติความเชื่อของคนไทจึงปรากฏออกมาในรูปของความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติที่จะอำนวยความสะดวกสมบูรณ์และผูกพันคนในครอบครัวและชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยการสร้างความกลมกลืนในสังคมภายใต้คติความเชื่อเดียวกัน คติความเชื่อพื้นเมืองของไทยสนับสนุนให้เกิดการยอมรับอำนาจของชุมชนท้องถิ่นและชนชั้นปกครอง ทำให้เกิดความเข้มแข็งขององค์กรทางสังคมและการเมือง ในขณะที่เดียวกันพัฒนาการทางการเมืองและสังคมจะมีส่วนกำหนดบทบาทและความสำคัญของคติความเชื่อพื้นเมืองแต่ละอย่างด้วยเช่นกัน จะเห็นว่าไทคำนั้นยังยึดมั่นอยู่กับคติความเชื่อดั้งเดิมของไทย เนื่องจากมีการติดต่อดังสรรคกับวัฒนธรรมอื่นน้อย ต่างจากลื้อและขวนที่มีการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับนับถือพุทธศาสนา

คติความเชื่อพื้นเมืองของไทยคำนั้นคงความเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทไว้สูงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในเรื่องแถนและขวัญ ซึ่งในกลุ่มคนไทยอื่นๆ นั้นเลือนหายไปมากแล้ว หรือไม่ก็มีคำอธิบายรายละเอียดมากมายถึงถิ่นเก่าของไทยคำ สุมิตร ปิติพัฒน์เสนอว่า ไทคำยังรักษาความเชื่อแบบ animism ไว้ โดยการนับถือผี ขวัญ และสิ่งเหนือธรรมชาติต่างๆ ในขณะที่ไทกลุ่มอื่นๆ นั้นรับเอาอิทธิพลของลัทธิพราหมณ์และศาสนาพุทธมาปะปน จะเห็นได้จากการที่ไทคำไม่มีความเชื่อเกี่ยวกับนรกเลย เมื่อคนตายไปแล้วขวัญจะไปอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ไม่ว่าจะทำดีหรือทำชั่วอย่างไรก็ไม่มีการตกนรกชั้นต่างๆ ความเชื่อเรื่องนรกจึงน่าจะเป็นความเชื่อที่เข้ามาภายหลังพร้อมๆ กับศาสนาจากอินเดีย ไทคำเป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับอิทธิพลความเชื่อจากวัฒนธรรมอินเดียหรือแม้แต่ภาษาเหมือนกลุ่มอื่น¹ คติความเชื่อพื้นเมืองของไทยต่างๆเหล่านี้สอดคล้องกับรูปแบบการดำรงชีวิตของคนไทมาโดยตลอด แสดงให้เห็นการก่อตัวของชุมชนและสังคมในระดับต่างๆ สร้างความมั่นคงและควบคุมพฤติกรรมของคนทั้งส่วนตัวและในชุมชน คติความเชื่อเหล่านี้นำมาซึ่งพิธีกรรมและแบบแผนการปฏิบัติในครอบครัวและในชุมชนที่สืบทอดกันมา

¹ สุมิตร ปิติพัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

บทที่ ๒

พุทธศาสนาในสังคมไทย

ลักษณะเฉพาะของคติความเชื่อในเอเชียอาคเนย์ คือ การผสมผสานของศาสนาต่างชาติ เช่น ศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธเข้ากับคติความเชื่อพื้นเมือง อิทธิพลฮินดูเข้ามาก่อนพุทธศาสนา มีอาณาจักรหลายแห่งที่รับเอาลัทธิฮินดูเข้ามาเป็นส่วนประกอบสำคัญในราชสำนักก่อนจะรับนับถือพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามทั้งศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธไม่ได้เข้ามาทดแทนคติความเชื่อพื้นเมืองแล้วกลายเป็นศาสนาหนึ่งเดียวของอาณาจักรใด แต่จะควบคู่ไปกับคติความเชื่อเดิมของแต่ละท้องถิ่น ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นความพยายามในการรักษาอำนาจและความเข้มแข็งในชุมชนท้องถิ่นในรัฐไทยต่างๆ เมื่อพระสงฆ์นำพุทธศาสนาเข้ามาก็ได้นำเอาคำสอนของพุทธศาสนามาผนวกเข้ากับคติความเชื่อเดิมของประชาชน พุทธศาสนาขยายเข้ามาสู่เอเชียอาคเนย์ในสมัยพระเจ้าอโศก โดยพระโสมณะเถระและพระอุตตระเถระได้นำเอาคณะสงฆ์มาประกาศศาสนาพร้อมกับการบวชผู้ทีละมโสดในราวพ.ศ.๒๓๔¹ ในเขตแดนที่คนไทยอาศัยอยู่แต่เดิมนั้นมีคติความเชื่อพื้นเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อถือผีเป็นหลักอยู่แล้ว สืบเนื่องจากการปะทะสังสรรทางวัฒนธรรมกับคนกลุ่มต่างๆ ทำให้ระบบความเชื่อทางศาสนาของคนไทยเป็นการผสมผสานของความเชื่อศาสนาพราหมณ์ซึ่งเน้นการเวียนว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรม ความเชื่อพุทธศาสนาและความเชื่อถือผีซึ่งเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

พุทธศาสนาเป็นศาสนาของสังคมสมัยประวัติศาสตร์ เน้นความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด การหลุดพ้นจากสังสารวัฏ พิธีกรรมเน้นการหลุดพ้น องค์กรศาสนาแยกออกจากองค์กรการเมือง ทำให้มีการแบ่งชนชั้นทางสังคมชัดเจนขึ้น ศาสนาสามารถขัดแย้งหรือสนับสนุนอำนาจทางการเมือง การก่อตัวของรัฐ คือ การพัฒนาหรือปรับตัวรูปแบบหนึ่ง โดยการเปลี่ยนวิถีการผลิตซึ่งมีผลทำให้ระบบการเมืองการปกครองเปลี่ยนแปลงไป กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในดินแดนของไทยในปัจจุบันได้ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยมีวิถีการผลิตสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ถ้าอยู่บนเขาก็ทำไร่เลื่อนลอย ถ้าอยู่พื้นราบก็ทำการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ จนพัฒนาเกิดเป็นเมืองและอาณาจักรขึ้น เมื่อพุทธศาสนาได้เข้ามาครอบงำสังคมไทยเป็นวัฒนธรรมกระแสหลักจึงมีการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทางวัฒนธรรม มีการผนวกวัฒนธรรมต่างชาติเข้ากับวัฒนธรรมเดิม จะเห็นได้จากตำนานไทยหลายๆ เรื่องที่กล่าวถึงการที่ชนพื้นเมืองที่ถูกเรียกว่า

¹ แสง มนวิฑูร, "ความเป็นมาของพุทธศาสนาในลานนาไทย," รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ครั้งที่ ๑ ลานนาไทย, ๒๐-๒๑ ตุลาคม ๒๕๑๐, หน้า ๑๐๒.

คำมิหล่า มิลักขุ หรือ ทะมิละยอมรับนับถือพุทธศาสนา แต่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อเดิมอย่างสิ้นเชิง ยังคงรักษาเอาไว้ควบคู่กับการนับถือพุทธศาสนา เอกลักษณะของรัฐไทย คือ การที่คนพื้นเมืองดั้งเดิมและคนไทยสามารถรับวัฒนธรรมกระแสใหม่และผนวกเข้ากับของเดิมโดยไม่เกิดความขัดแย้งที่ รุนแรง¹ แม้ว่าพุทธศาสนาจะเป็นความเชื่อจากภายนอกเข้ามาสู่สังคมไทย แต่การเข้ามาของพุทธศาสนาไม่ได้มีผลกระทบต่อความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อถือผี เพราะประชาชนไม่สนใจระบบความเชื่อเท่าพิธีกรรม พิธีกรรมสำคัญอย่างยิ่งสำหรับคนไทย เนื่องจากพิธีกรรมตอบสนองความต้องการเสถียรภาพและความมั่นคงทางสังคมและจิตใจของมนุษย์ การผสมผสานคติความเชื่อหลากหลายเข้าด้วยกันทำให้คติความเชื่อของคนไทยโดยทั่วไปเป็นศาสนาชาวบ้าน กลายเป็นลักษณะเฉพาะของคติความเชื่อไทย

หลังจากการสถาปนาพุทธศาสนาในดินแดนไทยบางส่วนเป็นระยะเวลาานพอสมควร พุทธศาสนากลายเป็นความเชื่อหลักของคนไทยหลายกลุ่ม อาทิ ลื้อ ขวน ไต และไทย พุทธศาสนามีความผูกพันกับชนชั้นปกครองค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการอุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน พุทธศาสนาสำหรับชนชั้นปกครองไทยแตกต่างจากประชาชนสามัญ ในแง่ที่มีความเป็นพุทธแบบดั้งเดิมเน้นหลักธรรมคำสอนมากกว่า ในขณะที่ชาวบ้านทั่วไปมักนำเอาพุทธศาสนาไปผสมปนเปกับคติความเชื่อพื้นบ้านพื้นถิ่น วัฒนธรรมพุทธซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมหลักในรัฐไทยจึงมีความแตกต่างจากพุทธที่เป็นวัฒนธรรมชาวบ้าน โรเบิร์ต เรคฟิลด์ ได้เสนอทฤษฎีแบ่งแยกวัฒนธรรมออกเป็น วัฒนธรรมหลัก และวัฒนธรรมชาวบ้าน โดยเน้นว่าวัฒนธรรมหลักเป็นของแท้ เพราะส่วนใหญ่เริ่มจากเมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางของความเจริญ ทำให้รักษาความถูกต้องของกฎเกณฑ์ต่างๆ ความเชื่อทางศาสนา กฎหมายและประเพณีต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองจะมีลักษณะเป็นของแท้เพราะได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี ต่อมาเมื่อเกิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรมและกฎเกณฑ์ต่างๆ ออกจากศูนย์กลาง ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ กฎหมาย ฯลฯ จะอยู่ในลักษณะที่ผิดเพี้ยนไปจากต้นตำรับเดิม แต่ก็จะมีเค้าของเดิม² นักมานุษยวิทยา มองว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเกิดเพราะวัฒนธรรมหลักขาดส่วนประกอบที่ชาวบ้านต้องการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนประกอบทางด้านจิตใจ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยและความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ทำให้วัฒนธรรมหรือความเชื่อพุทธศาสนาแบบชาวบ้านนั้นเน้นพิธีกรรมมากกว่าคำสอนทางศาสนา

พุทธศาสนามีส่วนประกอบหลักคือ คำสอน หลักการทางศีลธรรมและพิธีกรรม ชาวบ้านทั่วไปมักให้ความสำคัญกับพิธีกรรมถือเป็นการกระทำตามขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อสืบทอดความเชื่อ เพื่อจรรโลงศาสนา อย่างไรก็ตามพิธีกรรมของพุทธที่แท้จริงไม่ได้มีวัตถุประสงค์ส่วนบุคคล

¹ อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ การวิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา (กรุงเทพฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑) หน้า ๑๕๒.

² อมรา พงศาพิชญ์, อ่างแก้ว, หน้า ๑๔-๑๕.

รูปไทดำเมืองสิง หลวงน้ำทา ลาว

ดังเช่นพิธีกรรมตามความเชื่อผี ที่มักร้องขอประโยชน์ทางวัตถุ แต่จะเน้นการบรรลุถึงนิพพานตามคคิของพุทธ

ชาวไทยที่นับถือพุทธศาสนามักธำรงรักษาธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของพุทธไว้อย่างเคร่งครัด เช่น เน้นการทำบุญในรอบสิบสองเดือนอย่างต่อเนื่อง ประเพณีสืบทอดของชาวลื้อเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าวิถีชีวิตของชาวลื้อนี้ถูกครอบงำโดยคคิความเชื่อพุทธอย่างเต็มที่ การศึกษา การเกิด การแต่งงาน การตาย ล้วนแล้วแต่มีคคิความเชื่อพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้อง¹

๒.๑ การรับพุทธศาสนาของล้านนาและสิบสองปันนา

ชนในล้านนาและลื้อในสิบสองปันนาเป็นกลุ่มไทที่รับนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดและถือเป็นคคิความเชื่อที่สำคัญทางการเมืองและสังคม ต่างจากไทดำและไทหลายๆ กลุ่มในจีนและในเวียดนามที่ถือผีตามคคิความเชื่อดั้งเดิม

๒.๑.๑ การสถาปนาพุทธศาสนาในล้านนา

การเข้ามาของพุทธศาสนาสู่ล้านนายังเป็นข้อถกเถียงทางวิชาการ เนื่องจากข้อมูลยังไม่ชัดเจน หลักฐานของการรับพุทธศาสนาในดินแดนลุ่มแม่น้ำปิงปรากฏในตำนานจามเทวีวงศ์ พระนางจามเทวีผู้เป็นพระราชธิดาของกษัตริย์มอญ ได้รับเชิญให้เสด็จไปปกครองเป็นปฐมกษัตริย์ของหริภุญไชย ว่าพระนางได้นำเอา “...บริวารหมู่ใหญ่จำพวกละ ๕๐๐ คน กับพระมหาเถรทรงไตรปิฎก ๕๐๐ องค์ลงเรือมาตามแม่น้ำปิงค์...”² จึงสันนิษฐานว่าในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ พุทธศาสนานิกายหินยานจากอาณาจักรทวารวดีได้เข้าเผยแพร่และมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองหริภุญไชย ปรีชญู กายสิทธิ์เสนอว่าพุทธศาสนาได้แพร่ขยายจากอาณาจักรหริภุญไชยในสมัยพระยาอาทิตตะเข้าสู่รัฐไททางลุ่มแม่น้ำกกดังปรากฏในตำนานพระเจ้าเจืองว่ามีพุทธศาสนาที่เมืองเชียงแสนใน พ.ศ.๑๖๘๓ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมหริภุญไชยใน

¹ Heather Peters, “Buddhism and Ethnicity Among the Tai Lue in the Sipsong Panna,” *Proceeding of the 4th international Conference on Thai Studies*, 11-13 May, 1990, p.344.

² คำแปลจากบทวิวงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, อนุสรณ์ในงานทำบุญครบร้อยวันนางจันทร์เมื่อด ชุติมา, วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๐, หน้า ๑๑-๑๓.

บริเวณนี้ คือ พระพุทธรูปที่สร้างในแบบศิลปะศรีวิชัย¹ จะเห็นได้ว่าการเข้ามาของพุทธศาสนาควบคู่ไปกับอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมมอญที่ขยายมาสู่ดินแดนตอนในที่เป็นชุมชนของชาวมอญ ไทและลัวะ ซึ่งเดิมนับถือผีเป็นหลัก

รูปการทำบุญที่วัดในล้านนา

ล้านนาโดยตรง พระราชกรณียกิจของพญามังรายนอกจากการทำสงครามรอบด้านเพื่อสถาปนาความมั่นคงทางการเมืองแล้ว พระองค์ยังต้องสร้างศรัทธาและความเชื่อหรืออุดมการณ์หลักของรัฐที่จะธำรงรักษาอำนาจของพระองค์ ดังนั้นการยอมรับนับถือพุทธศาสนาจึงคิดตามมาด้วยการก่อสร้างถาวรวัตถุทางศาสนาเพื่อยึดความเชื่อให้เป็นรูปธรรม เช่น การสร้างพระพุทธรูป พระธาตุ และวัดวาอาราม ตลอดจนสนับสนุนให้เกิดความศรัทธาที่รวบรวมศรัทธาของชาวบ้านในเมือง

ความเชื่อในพุทธศาสนาของพญามังรายในระยะแรกนั้นถูกผสมผสานกับความเชื่อผีและอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวไท คือ มีการบนบานร้องขอและให้สิ่งตอบแทนเมื่อประสบผลสำเร็จ ดังเช่น พระองค์ได้สร้างพระพุทธรูปยืนสององค์และนั่งสามองค์ถวายพระมหากัสสปะ เมื่อจะเสด็จไปทำสงครามกับเมืองมอญได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า “...ด้วยเดชะบุญอันข้าได้สร้างพระพุทธรูปเจ้านี้ ข้าจักยกทัพไปเอาเมืองรามัญเดชหงสาวดีเมืองแมน ผิดว่าพระยาเม็งยังอ่อนน้อมกับด้วยข้า ด้วยอานุภาพอันข้าได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าที่แท้ ข้ามารอดก็จักสร้างวิหารหื้อเป็นที่สถิตสำราญพระพุทธรูปเจ้าแล...”²

¹ ปริญญา กายสิทธิ์, “ประวัติพุทธศาสนาในล้านนาไทยตั้งแต่พ.ศ. ๑๕๑๒ ถึงพ.ศ. ๒๑๐๑,” ปริญญา หามั่นชาติ, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๘, หน้า ๑๖-๑๗.

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, คำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบรัฐบาล, ๒๕๑๔) หน้า ๒๑.

กษัตริย์ของล้านนาพระองค์ต่อๆ มาได้ให้ความสำคัญในการทำนุบำรุงศาสนาพุทธอย่างต่อเนื่อง เหตุการณ์สำคัญที่ทำให้พุทธศาสนามีความเข้มแข็งมากขึ้น คือ การรับนับถือพุทธศาสนานิกายลัทธิกวางศ¹ เพิ่มเติมจากพุทธศาสนาที่มาจากหริภุญไชยและพม่า พุทธศาสนานิกายลัทธิกวางศเผยแพร่เข้ามาในล้านนาตั้งแต่รัชสมัยของพญาเกือนา(พ.ศ.๑๘๕๕-๑๘๖๕) พระองค์ได้ส่งทูตไปสุโขทัยเพื่ออารทณพระสุมนเถระซึ่งได้บวชเรียนจากสำนักของพระอุทุมพรมหาสวามีแห่งเมืองพัน² ให้มาเผยแพร่วรรณคดีในล้านนา จนกระทั่งพ.ศ.๑๘๖๒ พระสุมนเถระจึงได้เดินทางมาพร้อมกับนำพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย โดยเข้ามาจำพรรษาที่วัดพระยืน เมืองลำพูนในระยะแรก เมื่อมาถึงท่านได้บวชพระสงฆ์ใหม่จำนวน ๘,๔๐๐ รูป พญาเกือนาได้สร้างวัดบุปผาราม(วัดสวนดอกไม้) พระราชทานแก่พระสุมนเถระเพื่อให้จำพรรษาที่เชียงใหม่ ทำให้วัดสวนดอกกลายเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาและแต่งตั้งให้พระสุมนเถระเป็นพระสังฆราชองค์แรกของล้านนา²

การเข้ามาของพุทธศาสนาลัทธิกวางศพร้อมกับพระสงฆ์ผู้ทรงความรู้ทั้งทางด้านธรรมะและวินัย ทำให้องค์กรสงฆ์ของล้านนาเข้มแข็ง มีการจัดตั้งระบบสมณศักดิ์เช่นเดียวกับยศตำแหน่งของขุนนางข้าราชการ ทั้งยังสนับสนุนให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการศึกษาของสงฆ์ในล้านนาและดินแดนใกล้เคียง มีพระสงฆ์จำนวนมากจากเมืองต่างๆ เช่น เชียงแสนและเชียงตุงเดินทางมาศึกษาพระธรรมวินัยที่วัดสวนดอก กระแสความตื่นตัวทางการศึกษาและความต้องการศึกษาพระธรรมวินัยที่ถูกต้องต้องแท้ทำให้พระสงฆ์ล้านนาจำนวนหนึ่งได้เดินทางไปศึกษาที่ลังกาในสมัยพญาสามฝั่งแกนราวปี ๑๕๖๗ พระสงฆ์กลุ่มนี้กลายเป็นกลุ่มลังกาใหม่ซึ่งมีวินัยเคร่งครัดกว่านิกายสวนดอก ทำให้ได้รับความศรัทธาจากชาวบ้านชาวเมือง นอกจากนี้ยังมีความรู้ลึกซึ้ง แดกจกานพระไตรปิฎก และมีความเชี่ยวชาญในภาษามคธ แสง มนวิฑูรได้เขียนยกย่องไว้ว่า “...ในประเทศไทย ตั้งแต่คนไทยนับถือพุทธศาสนาจนกระทั่งปัจจุบัน ไม่มีสมัยไหนที่จะมีผู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์พุทธศาสนาเหมือนสมัยล้านนาไทยครั้งนครเชียงใหม่เป็นราชธานี...”³

กษัตริย์ที่ส่งเสริมนิกายลังกาใหม่อย่างเต็มที่คือ พญาติโลกราช ทำให้รัชกาลของพระองค์นั้นเป็นยุคแห่งความรุ่งเรืองของพุทธศาสนามีการก่อสร้างวัดวาอารามและศาสนวัตถุมากมาย กิจกรรมทางศาสนาที่สำคัญคือ การสังคายนาพระไตรปิฎกในพ.ศ.๒๐๒๐ ที่วัดโพธารามมหาวิหาร โดยมีพระธรรมหิณมหาเถระ เจ้าอาวาสวัดป่าตาลน้อยเป็นประธาน มีวัตถุประสงค์ที่จะรวบรวมและชำระพระไตรปิฎกให้ถูกต้อง เพื่อความบริสุทธิ์ของศาสนา

¹ ทำให้พุทธศาสนานิกายนี้บางครั้งถูกเรียกว่านิกายรามัญ แต่โดยทั่วไปจะเรียกว่านิกายสวนดอก

² ปริญญา ภายสิทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๘๗.

³ แสง มนวิฑูร, “ความเป็นมาของพุทธศาสนาในล้านนาไทย” อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๑ อาจารย์แสง มนวิฑูรได้ยกตัวอย่างคัมภีร์ที่แต่งโดยพระสงฆ์ของล้านนาจำนวนหลายฉบับ ที่เผยแพร่ออกกันมาได้แก่ มังคลัตถทีปนิ สารีตทีปนิ จินกาลมาลีปกรณ์ จมเทววงศ์ รัตนพิมพวงศ์ และทิหังคนิทาน เป็นต้น

พัฒนาการของพุทธศาสนาในล้านนาเป็นสิ่งที่น่าสนใจเนื่องจากมีส่วนอย่างสำคัญในการก่อรูปการเมืองและสังคมของล้านนา เมื่อพุทธศาสนาขยายตัวรุ่งเรืองขึ้น มีการศึกษาเล่าเรียนจากต่างประเทศ เกิดความแตกต่างในทางความรู้ ทศนคติและวินัยปฏิบัติ ทำให้เกิดคณะสงฆ์ถึง ๓ คณะในล้านนา ระหว่างสมัยพญาสามฝั่งแกน (พ.ศ.๑๘๔๒-๑๘๐๕) ได้แก่ คณะสงฆ์พื้นเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มดั้งเดิมตั้งแต่ก่อตั้งอาณาจักรล้านนา กลุ่มนี้สืบทอดพุทธศาสนามาจากทริภุชไชย เนื่องจากเป็นกลุ่มดั้งเดิมจึงมีการผสมผสานกับความเชื่อพื้นเมืองอย่างมาก เป็นที่ยอมรับนับถือของประชาชนทั่วไป ไม่ปรากฏว่าพระสงฆ์คณะนี้มีความขัดแย้งกับผู้ใด คณะที่สอง คือ คณะสงฆ์รามัญหรืออุปวาสิคคณะ ก่อตั้งขึ้นโดยพระมหาสุมนเถระ ที่เรียกว่าคณะสงฆ์รามัญเพราะได้ศึกษาในสำนักของพระอุทุมพรมหาสวามีชาวรามัญ เป็นพระฝ่ายป่า มีวัตรปฏิบัติที่ต่างจากคณะสงฆ์พื้นเมือง เพราะมุ่งที่จะบรรลุถึงโศคาปัตติผล เน้นหลักสำคัญของพุทธศาสนาหินยานได้แก่ ปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรมและปฏิเวธ ซึ่งเป็นทางแห่งความหลุดพ้น แม้ว่าจะเป็นวัดป่าแต่เนื่องจากที่ตั้งใกล้หมู่บ้านและมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชาวบ้าน ได้รับการอุปถัมภ์จากชนชั้นปกครองและประชาชนอุทิศที่ดิน ข้างทาส สัตว์และทรัพย์สินให้อยู่เสมอ คณะสุดท้าย คือ คณะสงฆ์สีหลหรือลังกาวงศ์ใหม่ เป็นกลุ่มที่ได้เคยเดินทางไปศึกษาที่ลังกาและนำธรรมเนียมปฏิบัติที่เชื่อว่าถูกต้องมาใช้

ความขัดแย้งระหว่างพระสงฆ์ในล้านนาเริ่มตั้งแต่สมัยพญาสามฝั่งแกนจนถึงสมัยพระเมืองแก้ว ที่พระสงฆ์คณะรามัญและสีหลเกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงถึงขั้นใช้กำลังทุบตีกัน มิ

รูปการบวชในล้านนา

รู้ความสามารถของพระในด้านปริยัติธรรมและธรรมวินัยเพื่อให้ประชาชนเลื่อมใสศรัทธา ยิ่งทำให้พุทธศาสนาในล้านนารุ่งเรืองยิ่งขึ้น

ใช่แต่เพียงในล้านนาเท่านั้น ความขัดแย้งของคณะสงฆ์สองคณะขยายไปถึงเชียงใหม่ จนเจ้าฟ้าเชียงตุงต้องขอความเห็นจาก พระเมืองแก้วกษัตริย์เมืองเชียงใหม่เพื่อแก้ปัญหา ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ได้กลายเป็นประเด็นทางการเมือง ทำให้เกิดความแตกแยกในกลุ่มชนชั้นปกครองเช่นกัน อย่างไรก็ตามกษัตริย์ล้านนายังคงให้ความสนับสนุนกับคณะสงฆ์ทุกกลุ่ม ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ พญาติโลกราชแม้จะสนับสนุนคณะสงฆ์สีหลแต่ก็อุปถัมภ์คณะ

สงฆ์รามัญด้วย ทั้งสองนิกายต่างพยายามพัฒนาความ

¹ ปรินญา ภายสิทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๑-๑๒๒.

ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในล้านนาซึ่งดำเนินสืบเนื่องมาโดยตลอดตั้งแต่รัชสมัยพญามังรายมาจนถึงกษัตริย์องค์สุดท้ายของล้านนานั้น ปรากฏให้เห็นในหลายๆ ด้าน เช่น การสร้าง การซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ และต่อเติมศาสนสถานทั้งในเมืองหลวงและเมืองต่างๆ ด่านานพื้นเมืองเชียงใหม่และชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงการสร้างวัดสำคัญๆ จำนวนมากในล้านนาเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่สมัยพญาสามฝั่งแกนมาจนถึงสมัยพระเจ้าแก้วซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคแห่งความรุ่งเรืองของพุทธศาสนา เช่นเดียวกับการเป็นยุคแห่งความเข้มแข็งมั่นคงทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจเป็นผลให้กษัตริย์และชนชั้นปกครองให้ความสนใจที่จะประกอบบุญกุศลด้วยการสร้างวัดวาอารามต่างๆ เป็นจำนวนมาก วัดสำคัญๆ เช่น วัดศรีมุงเมือง วัดป่าแดงหลวง วัดมหาโพธาราม วัดป่าตาล วัดศรีสุพรรณ วัดศรีเกิด วัดตะโปธาราม วัดพระเจ้าแก้วดื้อ และวัดอุโมงค์ นอกจากนี้มีการปฏิสังขรณ์วัดสำคัญที่สร้างขึ้นในต้นราชวงศ์มังราย เช่น วัดเจดีย์หลวง วัดบุปผาราม เป็นต้น แม้แต่เมืองที่เป็นลูกบ้านทางเมืองก็ยังมี การก่อสร้างวัดประจำบ้านเมืองของตน เช่น วัดพระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุจอมกิติ และวัดหมื่นเชียงที่เชียงแสน

ไม่เพียงแต่การสร้างวัดชาวล้านนายังนิยมสร้างพระพุทธรูป กษัตริย์ล้านนาให้ความสำคัญแก่พระพุทธรูปว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง การสร้างพระพุทธรูปถือเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญ ดังเช่น พญามังรายทรงสร้างพระพุทธรูปความสูงเท่าพระองค์ถึงห้าองค์เพื่อเป็นการสร้างบุญญาบารมีให้สามารถ “อาจผจญแพ้พระยาร้อยเอ็ดคน”¹

๒.๑.๒ การสถาปนาพุทธศาสนาในสิบสองปันนา

ชาวลื้อเรียกพุทธศาสนาว่า “ศาสนา” นับเป็นศาสนาเดียวของสิบสองปันนา เช่นเดียวกับล้านนาพุทธศาสนาได้พัฒนาเป็นคติความเชื่อและอุดมการณ์ทางสังคมที่ควบคุมและกำหนดพฤติกรรมของชาวลื้อ กลายเป็น “ประเวณี” ที่ทุกคนยึดถือปฏิบัติโดยไม่มีคำถาม

นักวิชาการจีนสันนิษฐานหลายประการเกี่ยวกับการก่อตั้งพุทธศาสนาในสิบสองปันนา ประการแรก พุทธศาสนาได้ขยายจากล้านนามาสู่สิบสองปันนาหลังจากพญามังรายได้ผนวกหรือพิชิตเข้ากับอาณาจักรล้านนาในราวค.ศ. ๑๒๘๑ ทำให้พุทธศาสนานั้นขยายตัวอย่างกว้างขวางในรัฐไท ประการที่สอง พุทธศาสนาเข้ามาในราวค.ศ. ๑๔๕๗ ตามตำนานลื้อที่ว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๑๓ ทรงถวายคำสัตย์ปฏิญาณต่อพระรัตนตรัย และประการที่สาม ว่าพุทธศาสนาเข้ามาในสมัยท้าวอินเมืองเพราะพระองค์ทรงอภิเษกกับเจ้าหญิงพม่าในค.ศ. ๑๕๖๕² นักวิชาการอื่นๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในสิบสองปันนาเสนอว่าพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาในสิบสองปันนาในราว

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๑.

² Lesban Tan, “From Opposition to Syncretism: A Preliminary Analysis of Tai Lue Religion,” *Proceeding of the 4th International Conference on Thai Studies*, 11-13 May, 1990, p.301-303

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ หรือ อาจจะตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๕-๘ คือ ก่อนการก่อตั้งอาณาจักรสิบสองปันนาโดยพญาเจือง¹ เมื่อเข้ามาแล้วก็ได้ผสมผสานกับคติความเชื่อถือผีที่มีอยู่เดิม กลายเป็นระบบความเชื่อของลื้อที่มีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในการตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน²

ชาวลื้อผูกพันกับพุทธศาสนาไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าชาวล้านนาแม้ว่าจะไม่มีการสร้างวัดวาอารามที่งดงามและใหญ่โตเท่าวัดในล้านนา แต่การปฏิบัติธรรมของชาวลื้อนั้นเคร่งครัด ประเพณีสิบห้าของชาวลื้อนั้นล้วนแต่เป็นฮีตของพุทธศาสนาทั้งสิ้น ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของพุทธศาสนาสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของชาวลื้อ เนื่องจากเป็นสังคมเกษตรโอกาสของการเก็บเกี่ยวผลผลิตเป็นโอกาสแห่งความชื่นชมยินดี ชาวลื้อถือโอกาสนี้ทำบุญ เช่น การ

การตานข้าวใหม่ และการตานธรรม เป็นต้น การตานข้าวใหม่นั้นแสดงให้เห็นความเชื่อถือผีเพราะไม่เพียงแต่เป็นการทำบุญให้กับศาสนาแต่เป็นการทำบุญให้กับพ่อแม่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ในการตานธรรมชาวบ้านจะจ้างให้ผู้รู้คัดลอก

รูปชาวเชียงรุ่งไปทำบุญที่วัด

ธรรมเพื่อถวายพระ เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นศรัทธาในศาสนาอย่างแรงกล้า เพื่อบูญกุศลในภพภาคหน้า การตานมหาปางหรือการตานมหาชาติเป็นงานใหญ่ต้องใช้จ่ายเงินมากในการเตรียมของถวายต่างๆ อันได้แก่ หอปราสาทที่ทำขึ้นอย่างสวยงามเพื่อบรรจุเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ตั้งแต่ในห้องครัวถึงในห้องนอน ชาวบ้านจะนัดแนะกันไปทำบุญฟังเทศน์ติดต่อกัน ๓-๕ วัน ถือว่าได้กุศลแรง³

หลังฤดูการเก็บเกี่ยวเมื่อมีข้าวเต็มยุ้งฉางแล้ว ชาวบ้านจะใช้เวลาว่างในการซ่อมแซมบ้านช่องของตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นตามสมควร แต่ที่ขาดไม่ได้คือการรวมกันไปดูแลซ่อมแซมวัดวาอาราม หรือสร้างอาคารเพิ่มเติม เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็ถือเป็นโอกาสที่จะสนุกสนานรื่นเริง มีปอยหลวงเช่นเดียวกับในล้านนา ประเพณีพิธีกรรมของพุทธศาสนานั้นเปิดโอกาสให้คนจากต่างบ้านต่างเมืองมาร่วมกันทำบุญ ไม่จำกัดขอบเขตเหมือนกับพิธีกรรมของผี เป็นคติความเชื่อที่ทำให้คนรวมกลุ่มกันขนาดใหญ่ขึ้น โดยอาศัยคติความเชื่อเดียวกันเป็นหลักในการผูกโยงคนเข้าด้วยกัน พิธีบวชนาคเป็นพิธีที่แสดงให้เห็นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนขนาดใหญ่ ลื้อมีธรรมเนียมว่า

¹ Heather Peters, Ibid, p.339.

² Guan Jiang, Ibid, p.2.

³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๓๑๒.

การบวชธรรมนั้นพ่อแม่จะไม่ทำเอง แต่จะมีผู้มีจิตศรัทธาผู้อื่นมาทำให้ อาจจะเป็นญาติพี่น้องหรือผู้ที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ถือว่าเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ และเมื่อผู้อื่นทำให้แก่ครอบครัวของตนก็จะต้องมีการทำตอบแทนกันไปเรื่อยๆ ในงานบวชชาวบ้านจะนำสิ่งของมาร่วมทำบุญ ก่อนจะเข้าพิธีถูกแก้วหรือนาจจะขี้มามีผู้พอนำขบวนไปยังหอเจ้าเมืองหรือที่อยู่ของนายบ้านเพื่อทำการสุมาคารวะ¹ แสดงให้เห็นบทบาทของพุทธศาสนาในการเชื่อมโยงคนในชนชั้นต่างๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน ไม่ได้มีความแปลกแยกตามฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคมในฐานะพุทธศาสนิกชนต่างเท่าเทียมกันในการทำบุญ ต้องทำบุญร่วมกัน

ในโอกาสวันสงกรานต์นั้นนอกจากจะทำบุญแล้ว ยังมีการดำหัวเจ้าเมือง พญาหัวสิบ แสนจ่าและนายบ้าน ถือเป็นประเพณีของบ้านเมืองที่ชาวบ้านชาวเมืองจะนำเอา “ดอกไม้ลำเตียน” และของเล็กๆ น้อยๆ มาทำต้นกล้วยพฤกษ์ ต้นไม้พิเศษที่ใช้ในโอกาสการดำหัวสุมาคารวะผู้ใหญ่ในบ้านในเมืองนี้ ทำจากต้นกล้วยประดับด้วยดอกไม้ ขี้ผึ้ง ธงทิว และผลไม้ประเภทกล้วย อ้อย ฝ้าย และอื่นๆ ชาวบ้านจะตีฆ้องตีกลองแห่กันไปอย่างครึกครื้น เจ้าเมืองผู้ปกครองระดับต่างๆ ที่รับการดำหัวต้องจัดสุราอาหารมาต้อนรับ ในระดับเมืองจะมีช่างขับมาร้องเพลงอุ้นเจ้าเมือง เนื้อเพลงแสดงความสำนึกในบุญคุณที่เจ้านายปกครองให้มีความสุข²

๒.๒ ความขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อถือผีในสิบสองปันนาและล้านนา

ในช่วงแรกที่พุทธศาสนาเข้ามาในสังคมลื้อถูกต่อต้านจากชาวบ้านซึ่งยังนับถือศาสนาดั้งเดิมของตน พระสงฆ์อาศัยอยู่ตามเพิงในป่าและเดินทางเข้ามาในเมืองทุกวันจนกระทั่งได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน จึงได้ก่อสร้างวัดอยู่ประจำในหมู่บ้าน ความขัดแย้งระหว่างพุทธและผีนั้นปรากฏอยู่ในตำนานหลายฉบับ ตำนานว่าด้วยคำโคลงไต เขียนถึงในค.ศ.๑๖๑๕ และกำเนิดผีบ้านผีเมืองที่เขียนในค.ศ.๑๕๔๒ แสดงถึงความรู้สึกต่อต้านพุทธศาสนา โดยตำนานฉบับแรกยืนยันว่าพระอินทร์เป็นพระเจ้าสูงสุด เป็นผู้สร้างสวรรค์และโลกมนุษย์ ส่งปู่สังกะสีและย่าสังกะสีมาสร้างสิ่งมีชีวิตในโลก พระอินทร์จึงสูงกว่าพระพุทธเจ้า เรื่องที่สองเป็นเรื่องของพญาสมมติ ซึ่งเป็นผู้นำเอาอารยธรรมความเจริญมาให้ชาวลื้อ สอนให้รู้จักเพาะปลูก ต่าสัตว์ สร้างบ้านเรือนและอยู่รวมกันเป็นชุมชน จึงเป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญกว่าพระพุทธเจ้า ตำนานสรุปว่าผีบ้านผีเมืองนั้นสามารถปกป้องรักษาวิญญูณบรรพบุรุษ ให้ความอุดมสมบูรณ์ ความมั่นคงปลอดภัยแก่หมู่บ้าน³

¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๑.

² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๘๑-๒๘๔.

³ Leshan Tang, Ibid, p.302.

ตำนานพุทธหลายฉบับกล่าวถึงการต่อสู้ระหว่าง พระพุทธเจ้าและสาวกของพระองค์กับผีจนในที่สุดทำให้ ชาวบ้านยอมรับนับถือพุทธศาสนา เช่น การที่พระสงฆ์ สามารถปราบผีบ้านผีเมืองได้ ทำให้ชาวบ้านให้ความ เคารพนับถือว่าจะสามารถช่วยคุ้มครองชาวบ้านจาก อำนาจของผีร้ายได้ ตำนานว่าด้วยพญาสมมุติซึ่งได้ต่อสู้ กับพระพุทธเจ้าแต่พ่ายแพ้ พญาสมมุติมีบริวารคือพญา มาร ซึ่งจมน้ำตายเนื่องจากนางธณิมาช่วยป้องกันพระ พุทธเจ้า ทำให้ในวัดของสิบสองปีนนามีรูปวาดหรือรูป ไม้แกะสลักของนางธณิมาไว้ประจำอยู่เสมอ

อีกตำนานหนึ่งที่แสดงถึงความขัดแย้งอย่างชิง อ่อนางระหว่างความเชื่อและพุทธคือ เรื่องของย่าขวัญข้าว

รูปนางธณิมา วัดราชฐานเมืองแจ้ง เป็นตำนานที่เล่าสืบกันมาแพร่หลาย ย่าขวัญข้าวไม่พอใจที่ ชาวบ้านเคารพนับถือพระพุทธเจ้า จึงหนีไปซ่อนอยู่ใต้บาดาล ทำให้ประชาชนอดอยาก ไม่มีข้าว กิน พระพุทธเจ้าต้องไปตามหาเอาตัวกลับคืนมาและยอมรับว่าการที่พระองค์ตรัสรู้ก็เพราะข้าวซึ่งเป็นอาหารประทังชีวิต¹

ความขัดแย้งระหว่างพุทธกับผีในล้านนา ปรากฏชัดเจนในพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่และย่าและ ต่างจากพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองในที่อื่นๆ พิธีเลี้ยงผีปู่และย่าและมีพิธีพุทธเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมาก แตกต่างจากการเลี้ยงผีเมืองของสิบสองปีนนา ในระหว่างการเลี้ยงผีมีการเชิญผ้าพระบฏ ซึ่งเป็น ภาพวาดของพระพุทธองค์ในท่าประทับยืนมีพระสาวกซ้ายขวา คือ พระโมคคัลลาและพระสารีบุตร ยืนข้างๆ ขึ้นแขวนไว้บนต้นไม้ เมื่อลมพัดผ้าพระบฏจะกระทบต้นไม้แกว่งไกวไปมา เป็นการ แสดงให้ผีเห็นว่าพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่เพื่อผีปู่และย่าและจะไม่กล้ากินคน ใน ระหว่างพิธีมีการนิมนต์พระสวดเพราะปู่และย่าและรับศีลจากพระพุทธเจ้า² นอกจากนั้นจะมีพิธีผี ตามปกติและมีการทรงโดยมีขี้เพื่อพยากรณ์ความเป็นไปในอนาคตหรือตอบปัญหาต่างๆ ของชาว บ้าน เช่นเดียวกับการฆ่าควายเช่นผีซึ่งเป็นหลักของพิธีเลี้ยงผีของไทย

ตำนานอาระวะกะ โสดาของสิบสองปีนนามีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตำนานผีปู่และย่าและ ของล้านนา ตามตำนานปู่และย่าและและอาระวะกะ โสดาเป็นยักษ์กินคน แก่นของทั้งสองเรื่องคือ การสถาปนาอำนาจของพุทธศาสนาเหนือความเชื่อผี ชัยชนะของพระพุทธเจ้าเหนืออาระวะกะ

¹ ตำนานย่าขวัญข้าว

² กิติ แก่นจ๋มี, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๖.

โศคาและผีปู่แสะย่าแสะ แสดงการยอมรับพุทธศาสนาของชาวไทยทั้งสองแห่ง แต่การที่ทั้งสองกลับอยู่ในฐานะผีเมืองที่ได้รับการเคารพบูชาจากชาวบ้านชาวเมืองก็แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ยึดพื้นที่ที่ความศรัทธาของกลุ่มผีอย่างแน่นเหนียว กิติ แก่นจ่าปี ชี้ว่าการเผยแพร่ศาสนาในดินแดนไทต้องอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆเข้ามาทดแทนผีสาง ทำให้เกิดมีความเชื่อในเรื่องพระธาตุ ทำให้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏในตำนานคอยคำ คอยสุเทพที่มีการสร้างพระธาตุและทำให้ผีปู่แสะย่าแสะทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์คอยทั้งสอง¹ ในลักษณะเช่นนี้พุทธศาสนาได้ปรับตัวกับความเชื่อพื้นเมืองเพื่อที่จะสวมเข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างกลมกลืน โดยไม่ปฏิเสธความเชื่อถือผี

พุทธและผีมีความแตกต่างกันในหลายๆ ลักษณะ พุทธศาสนาให้ความสนใจกับชีวิตหน้า ชาวพุทธทำบุญเพื่อผลในภพภาคหน้า ดังปรากฏในจารึกของวัดต่างๆ ที่คนล้านนานิยมกัลปนาสิ่งของและผู้คนสัตว์เลี้ยงเพื่อหวังผลบุญในภพภาคหน้า ให้ได้บรรลุโศคาหรือให้ได้พบ

พระศรีอารีย์ แต่ความเชื่อผีและการเซ่นไหว้ผีนั้นหวังผลในปัจจุบัน เช่น การหายจากการเจ็บป่วย พืชผลอุดมสมบูรณ์และสัตว์เลี้ยงแข็งแรงไม่ป่วยไข้ เป็นต้น การทำบุญของพุทธและผีก็ใช้คำต่างกัน พุทธใช้คำว่า “ทาน” ในขณะที่ผีใช้คำว่า “เลี้ยง”

ในหมู่บ้านลื้อจะมีพ่อจ่าน หรือ พ่ออาจารย์ ซึ่งทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมในวัดร่วมกับพระสงฆ์ พ่อจ่านนี้ทำหน้าที่ประกอบพิธีผีเช่นเดียวกัน การผสมผสานระหว่างความเชื่อ

รูปพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่

พุทธและผีนี้ปรากฏในบทบาทของพ่อจ่านที่ประกอบพิธีที่ไม่ใช่พิธีพุทธให้แก่ชาวบ้าน เช่น พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ในโอกาสขึ้นบ้านใหม่หรือการส่งแดนส่งจน เป็นต้น แต่พระสงฆ์นั้นไม่สามารถมาร่วมงานเลี้ยงผีบ้านผีเมืองได้ ชาวบ้านไม่ถือว่าพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนจนกว่าจะสึกออกมาเป็นฆราวาส²

พุทธศาสนามีความผูกพันกับอำนาจทางการเมืองอย่างมาก เจ้าแผ่นดินและเจ้าเมืองมีหน้าที่ต้องทะนุบำรุงศาสนา ประกอบพิธีกรรมต่างๆ เจ้าแผ่นดินแต่งตั้ง “ครูบา” ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ชั้นสูงของพระสงฆ์ ที่สำคัญ คือ ครูบามักจะเป็นคนในตระกูลของเจ้าแผ่นดินและเจ้าเมือง มีการกำหนดชื่ตถกองค์คุ้มครองศาสนา ดังปรากฏในคองเมืองสิบสี่ว่า “...มังพระพุทธรูปและเจดีย์ ตัด

¹ กิติ แก่นจ่าปี, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๕.

² Leshan Tang, Ibid, p.308.

ไม้สะหลิมหาโพธิ ม้างสังฆะหื้อแตกเป็นสอง...คังโทษฝูงนี้หากเป็นโทษตัวตายทั้งสิ้น บ่ควรไว้ชีวิต ต้องได้ประหารชีวิตจึงชอบแล...”¹

๒.๓ อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อสังคมสิบสองปีนนาและล้านนา

ในการสถาปนาพุทธศาสนาในสิบสองปีนนาและล้านนานั้น ได้มีการนำเอาสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมทางศาสนาเข้ามาเพื่อให้คนเคารพนับถือแทนการนับถือผี ที่สำคัญ คือ การสร้างพระธาตุและการปลูกต้นไม้โพธิในวัด การให้ความสำคัญและการยำความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุปรากฏในตำนานพุทธศาสนาและตำนานเมืองเป็นส่วนใหญ่ ตั้งแต่สมัยพญามังรายตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวไว้ว่า พระมหาเถระเจ้ากลุ่มหนึ่งได้นำเอาพระธาตุพระพุทธรูปเข้ามาจากลังกาเพื่อถวายแก่พญามังราย พระธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์โดย “...สำแดงรัศมีในน้ำอันสรงนั้น แดกเป็น ๓ ส่วน ส่วนหนึ่งมีรัศมีอันเหลืองดั่งคำ ส่วนหนึ่งมีรัศมีอันเขียวดั่งแก้วอินทนิล ส่วนหนึ่งมีรัศมีอันขาวดั่งลวดเงิน...”² ทำให้พญามังรายเกิดความเลื่อมใสยิ่งนัก นอกจากนั้นการมีพระธาตุประดิษฐานไว้ในเมืองทำให้เมืองมีความสำคัญยิ่งขึ้น และบ่งบอกถึงการรับพุทธศาสนา ดังเช่น การที่พระสุมนเถระได้นำพระธาตุไปถวายแก่กษัตริย์สุโขทัย แต่พระธาตุไม่แสดงปาฏิหาริย์ ชินกาลมาลีปกรณ์อธิบายว่าเป็นเพราะพระธาตุไม่ต้องการประดิษฐานที่กรุงสุโขทัย เมื่อพระสุมนเถระรับอาราธนาไปอยู่ที่เชียงใหม่ ได้นำเอาพระธาตุไปถวาย ปรากฏว่าตลอดทางพระธาตุได้เปล่งรัศมีและแสดงปาฏิหาริย์ต่างๆ เช่น “...บางคราวเป็นพายุ บางคราวเป็นเหมือนสีทอง บางคราวเป็นเหมือนแสงดาว บางคราวแผ่รัศมีกว้างขวาง...ทำความปลาบปลื้มให้เกิดขึ้นในระหว่างสาธุชน กระทำปาฏิหาริย์ทุกวัน...”³ พระธาตุที่ได้นำมานั้นประดิษฐานที่วัดสวนดอกเป็นการสร้างความสำคัญให้กับวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนานิกายใหม่

ในล้านนามีพระธาตุหลายแห่งที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระธาตุหริภุญไชย พระธาตุลำปางหลวง พระธาตุจอมกิตติ พระธาตุจอมทอง และพระธาตุเจดีย์หลวงใจกลางเชียงใหม่ซึ่งแสดงถึงความสำคัญของเมืองเชียงใหม่ ในยุคที่ล้านนาเจริญสูงสุดนั้นมีการสร้างพระธาตุมากที่สุดจำนวนพระธาตุในล้านนานั้นมีมากกว่ารัฐไทหรือไทยอื่นๆ⁴

ที่สิบสองปีนนานั้นการสร้างพระธาตุนั้นนอกจากจะเน้นในเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ดังได้กล่าวมาแล้ว ตำนานของพระธาตุบางแห่งแสดงถึงการที่พุทธศาสนาเข้าไปครอบงำความเชื่อผีและคุ้มครองรักษาประชาชนให้พ้นภัยจากผีร้าย พระธาตุจอมดองที่เมืองเชียงรุ่งตั้งอยู่บนคอย

¹ ทวี สุว้างปัญญากร, อ้างแล้ว, หน้า ๔.

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๔.

³ แสง มนวิฑูร, อ้างแล้ว, หน้า ๘๔-๘๕.

⁴ ปริญา กายสิทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๖.

ใกล้กับเวียงผาครางซึ่งเป็นที่ตั้งหอคำของเจ้าแผ่นดิน มีเรื่องเล่าว่าประชาชนต้องไปสักการะพระธาตุเป็นประจำ หากยักษ์อาระ-วะกะซึ่งก่อนหน้าที่จะถูกพระพุทธเจ้าปราบนั้นเคยกินคน ไม่ได้ขึ้นเสียดกลองในวันพระติดต่อกันเป็นเวลาสามเดือนก็จะมากินคนอีก¹

สำหรับต้นโพธิซึ่งเป็นเครื่องหมายของการตรัสรู้และการสืบทอดพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์มักถูกนำเข้ามาโดยพระมหาเถระที่มาจากลังกา พญามังรายได้มอบทองคำห้าร้อยให้พระมหาเถระไปบูชาต้นศรีมหาโพธิที่ลังกาเพื่อนำมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ มหาเถระนำเอาเมล็ดของต้นโพธิกลับมาให้พญา

รูปพระธาตุจอมทอง เชียงรุ่ง สิบสองปันนา มังรายปลูก ๔ แห่งด้วยกัน ที่สำคัญแห่งหนึ่งคือปลูกแทนที่เดิมของต้นไม้เค็ดซึ่งเคยเป็นที่สิงสถิตย์ของรุกขเทวดา เป็นที่นับถือของประชาชนที่มาสักการะบูชา แม้ต้นเค็ดจะตายไปแล้วแต่ประชาชนก็ยังยังไปกราบไหว้บูชาอยู่เสมอ² การนำเอาต้นศรีมหาโพธิไปปลูกไว้ที่นั่นเหมือนกับเป็นการนำเอาพุทธศาสนาซึ่งเป็นความเชื่อใหม่เข้าแทนความเชื่อถือดั้งเดิมของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม

ชาวลื้อมีประเพณีที่ควรกระทำเกี่ยวกับพุทธศาสนา กำหนดไว้เป็น ประเพณีสิบห้า ข้อ กำหนดนี้แสดงให้เห็นถึงการที่พุทธศาสนาได้เข้าไปแทรกแซงวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านอย่างแนบเนียนจนกำหนดไว้เป็นสติกองประเพณีที่ต้องปฏิบัติ อีกทั้งยังมีร่องรอยของการสนับสนุนอำนาจทางการเมืองด้วยการให้มี การ “สมมาคารวะ” เจ้าเมืองในโอกาสวันสำคัญทางศาสนา การแต่งตั้งท้าวขุน และการที่ข้าทาสที่บวชในการ โอกาสต่างๆจะได้รับฐานะเป็นไต่เมิง (เสรีชนหรือประชาชน) ทำให้พุทธศาสนานั้นเป็นทั้งศาสนาของเจ้านาย และเป็นศาสนาของผู้ค้อยโอกาสที่ได้รับประโยชน์จากการบวชในพุทธศาสนาเพื่อเลื่อนฐานะของตนเอง ประเพณีสิบห้าของลื้อมีข้อกำหนดต่างๆ ดังนี้³

๑. เมื่อได้เกิดมาในบวรพุทธศาสนาแล้ว ควรได้ก่อตั้งวัดวาอารามเป็นที่กราบไหว้บูชา และล้างบาปที่ได้กระทำ

๒. ครอบครัวใดที่มีบุตรชายอายุถึง ๑๕ ปีต้องจัดการบวชเณรให้ เมื่ออายุถึง ๒๐ ปีหากมีความต้องการบวชเป็นพระภิกษุก็ให้บวชตามศรัทธา

๓. เมื่อมีการก่อตั้งวัดแล้วจะต้องสร้างพระพุทธรูปองค์ใหม่ไว้ในวิหาร

¹ สันถกษณณ์เจ้ามหาขันชวงค์ บ้านเชียงล้าน เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๑๘.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

³ ทวี สว่างปัญญางกูร, อ้างแล้ว, หน้า ๕-๗.

๔. ต้องคัดเลือกพระสงฆ์ที่มีศีลบริสุทธิ์และมีความรู้เฉลียวฉลาด ถวายสมณศักดิ์ให้เป็นครูบาทองและสมเด็จพระสังฆราช ๘ รูป หากมีไม่ถึงก็ให้มีเพียง ๔ รูปก็ได้
๕. เมื่อถึงเวลาที่กำหนด ต้องนิมนต์พระสงฆ์เข้าปริวาสกรรมทุกปี
๖. ในเวลาเข้าพรรษาออกพรรษา ขุนเหนือกว่าเป็นผู้นำเอาขุนหัวสิบบ้านเมือง แต่งเครื่องดอกไม้ธูปเทียนมาค้ำหัวเจ้าเมือง และแห่แห่นเจ้าเมือง
๗. ถึงเวลาเข้าพรรษาต้องแต่งตั้งท้าวขุนในหัวเมืองห่างไกล ออกพรรษาให้แต่งตั้งท้าวขุนในเมือง
๘. ถึงเวลาเดือนหก สงกรานต์ปีใหม่ให้ทำบั้งไฟจุลบูชา แข่งเรือและรดน้ำ
๙. ถึงเดือนเจียงเป็ง เดือนสี่เป็ง เดือนเจ็ดเป็ง เดือนแปดเป็ง จัดการไหว้พระบาทและพระธาตุเจดีย์ ทำบั้งไฟและดอกไม้ไฟบูชา
๑๐. เมื่อมีฐานะสมควรถวายธรรม
๑๑. ทุกปีจะต้องถวายผ้าหนึ่งผืน ธรรมหนึ่งผูก เพื่อเป็นอานิสงส์คำชู้ตนเองในชาตินี้และชาติหน้า
๑๒. วัดใดมีงานบุญต้องเชิญคนที่อื่นมาร่วมงานให้ทั่วถึง
๑๓. ต้องปลูกวัดหลวงราชฐานเป็นผู้นำของวัดทั้งปวง ตั้งสมเด็จพระราชาเป็นผู้ปกครองวัดนี้ โดยมีเจ้าอาวาสหัววัดทั้งหลายอยู่ภายใต้การปกครอง ไม่ให้คัดค้านหรือขัดขวางวินัยคำสอนของท่าน
๑๔. ข้าราชการใดที่ได้บวชหน้าไฟให้กับสมเด็จพระเมืองหรือเจ้าอาวาส ให้เรือนั้นพ้นจากฐานะข้าทาสไปเป็น ไตเมิง
๑๕. ข้าทาสบริวาร “คนเขื่อนน้อย” ของเจ้านายคนใดได้มาบวชหน้าไฟ จะพ้นฐานะข้าทาสเป็นไตเมิง

พุทธศาสนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวลื้อ ถือว่าเป็นหน้าที่ของคนทุกคนที่จะต้องอุทิศแรงกายและทรัพย์สินต่างๆ เพื่อทำนุบำรุงศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง การก่อตั้งเมืองและผู้ปกครองนั้นตามตำนานลื้อก็จะเน้นว่าเป็นไปเพื่อสืบพระศาสนาให้ก้านกุ่มรุ่งเรือง การเป็นชาวพุทธที่ดีนั้น สิ่งที่จะต้องทำไม่ให้อวด คือ การถวาย “ข้าววันเช้า ผ้าปีผืน ธรรมปีผูก” เป็นการถวายทานเพื่ออานิสงส์ในภายภาคหน้า¹ พุทธศาสนาได้เข้าไปแทรกอยู่ในชีวิตประจำวันของชาวลื้อ เด็กชายต้องบวชเมื่อถึงวัยอันควร ชาวบ้านต้องรับผิดชอบจัดอาหารถวายพระ ผู้ที่มีฐานะดีกว่าต้องบริจาคทำบุญมากกว่าคนที่ด้อยฐานะกว่า มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเมื่อชุมชนมีกิจกรรมทางศาสนา เช่น ประเพณีการขึ้นธาตุ ตามธรรมเนียมแล้วจัดปีละสองครั้ง เป็นงานสำคัญ

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๓.๑, ประเพณีสิบสองเดือน, หน้า ๓.

ของหมู่บ้านหรือเมืองนั้นๆคนหนุ่มสาวทำงานที่ใช้แรงงาน เช่น เข้าป่าตัดไม้ไผ่มาทำบ่อไฟ หาฟืนมาจุด พระสงฆ์ และช่างฝีมือทำบ่อไฟ แม่บ้านจัด เตรียมอาหารถวายพระ ผู้เฒ่าผู้แก่ร่วมในพิธีทางศาสนาด้วยการถวายภัตตาหาร สำหรับพระสงฆ์ ชาวลื้อก็เช่นเดียวกับคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาอื่นๆ ยังมีอายุมากก็ยังเคร่งศาสนา หวังจะใช้เป็นจุดหมายปลายทางของชีวิต งานประเพณีและพิธีกรรมทั้งหลายจึงมีผู้ร่วมงานอย่างอุ้นหนาฝาคั่งเสมอ

พิธีกรรมต่างๆเปิดโอกาสให้ทั่วชนมีโอกาสแสดงตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีด้วยการอุปถัมภ์ศาสนาเพื่อสร้างความศรัทธาให้แก่ชาวบ้าน พิธีกรรมบางอย่าง เช่น พิธี

รูปแม่เฒ่าลื้อเมืองเงินกำลังไปวัด

เข้าก้ำก็แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างชนชั้นปกครองและพระสงฆ์ เช่น หลังจากประเพณีที่พระสงฆ์ที่เข้าร่วมพิธีในวัดที่เวียงผาครางจะร่วมกันไปอวยพรให้เจ้าแผ่นดินเป็นการตอบแทนที่พระองค์ได้สนับสนุนการเข้าก้ำนี้

พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนาพุทธนั้นทำให้เกิดการรวมตัวกันของชุมชนขนาดใหญ่ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับชุมชนระดับเมือง ต่างจากพิธีกรรมเลี้ยงผีที่ถือว่าเป็นพิธีกรรมเฉพาะของคนในชุมชน ไม่นอญญาติให้คนภายนอกเข้าไปร่วมพิธี แต่องค์การของพุทธศาสนานั้นมีการรวมตัวกันของวัดต่างๆ รวมเรียกเป็น “โบสถ์” เป็นกลุ่มวัดหรือหัววัดในละแวกใกล้เคียง จะประกอบพิธีทางศาสนาด้วยกัน เช่น การที่พระสงฆ์จากวัดต่างๆ มาร่วมการ “เข้าก้ำ” ในเดือนยี่หรือเดือนก้ำที่วัดราชฐานหลวงของเมือง¹

พิธีกรรมต่างๆของพุทธศาสนาเป็นพิธีที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมให้กับชุมชนขนาดใหญ่ พิธีที่สำคัญมากพิธีหนึ่งคือ การบวชเณรหรือบวชพระสงฆ์ พิธีนี้สำหรับชาวลื้อไม่ใช่พิธีเฉพาะครอบครัว แต่เป็นพิธีที่ชุมชนมีโอกาสร่วมและจะต้องเข้าร่วม ในการบวชเณรลื้อมีธรรมเนียมว่าจะต้องให้ผู้มีศรัทธาผู้อื่นเป็นผู้ดำเนินการบวชให้ และจะต้องมีการตอบแทนเช่นเดียวกันในโอกาสหลัง การบวชให้บุตรหลานผู้อื่นถือว่าเป็นการทำบุญอย่างยิ่งใหญ่ ชาวบ้านจะร่วมกันนำสิ่งของที่จำเป็นต้องใช้ในงานบวชมาร่วมทำบุญ มีการทำอาหารเลี้ยงชาวบ้านที่มาร่วมงาน ในวันบวชจะต้องนำนาคขึ้นม้ามีขบวนเพื่อนำไปยังหอเจ้าเมืองเพื่อทำพิธีสุมาคารวะผู้ปกครอง หากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลและเดินทางลำบากก็จะไปที่บ้านนายบ้านแทน² ประเพณี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๑.

เหล่านี้ถูกใช้เป็นเครื่องย้ำเตือนถึงอำนาจของชนชั้นปกครอง ที่เชิงรุ่งสมัยก่อนมีการทำบุญเข้าพรรษาออกพรรษาที่หอคำของเจ้าแผ่นดิน แสดงถึงการเป็นพุทธมามกะและผู้อุปถัมภ์ศาสนา ในโอกาสของพิธีศาสนานี้ชาวบ้านจะมีโอกาสให้แสดงความเคารพต่อเจ้าแผ่นดินและได้ร่วมงานสนุกสนานรื่นเริงต่างๆ ที่เจ้าแผ่นดินจัดให้ โดยมีการปลูกปราสาทเรียงรายสำหรับร้านอาหาร สร้างปราสาทหอคือหอชัย มีขบวนแห่เจ้าแผ่นดินไปทรงน้ำที่วัดหลวง มีเพลงขับอุ้นขวัญเจ้าแผ่นดิน ในขณะที่ชาวบ้านก็มีการละเล่นอื่นๆ เช่น การพนัน การจับ การฟ้อนโต ฟ้อนนก เป็นต้น¹

๒.๔ ใจบ้าน ใจเมืองและอินทขิล : การผสมผสานและพุทธในสังคมลื้อ

เมื่อเข้ามาสู่ล้านนาพุทธศาสนาได้รับบทบาทเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สากล รักษาสังคมเมืองแทนที่ต่างๆ ของคนไทย แต่การเข้ามารับบทบาทอุดมการณ์ทางสังคมนั้นพุทธศาสนาไม่สามารถปรับเปลี่ยนระบบความเชื่อของคนไทยทั้งหมดได้ เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ลึกซึ้งและไม่ได้แสดงผลประโยชน์ทางวัตถุที่ชัดเจน ทำให้ยากแก่ความเข้าใจและยอมรับของประชาชน ทั่วไป หลักคำสอนของพุทธศาสนาจึงต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสังคมโดยรวม การถ่ายทอดหลักคำสอนของพุทธศาสนาต้องยึดเอาความเข้าใจของคนเป็นหลัก ดังนั้นพระสงฆ์จึงต้องอาศัยนิทานชาดก เรื่องเล่าประกอบอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และ

รูปใจบ้านบ้านภาคชาย เชียงรุ่ง การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ความเชื่อในเรื่องบุญกรรม อานิสงส์ผลบุญ ทำให้คนทั่วไปเห็นความสำคัญของการไปวัด เพื่อฟังเทศน์และประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อสะสมบุญบารมีไว้ภายภาคหน้า การประกอบพิธีจึงถือว่ามีผลสำคัญและจะเห็นการผสมผสานระหว่างพุทธและผีในพิธีกรรมสำคัญๆ ของไท ตัวอย่างที่ชัดเจนตัวอย่างหนึ่งคือ พิธีบูชาใจบ้านหรือสืบชะตาบ้านของลื้อ และพิธีอินทขิลของขวนล้านนา

ความเชื่อเรื่องใจบ้านนี้พัฒนามาจากความเชื่อถือหลักบ้าน หรือหลักเสื่อบ้านของไทย คำซึ่งผูกโยงไว้กับความเชื่อถือผี โดยมีการทำพิธีเสนบ้านหรือเสนเมืองที่เสาหลักบ้านหรือหลักเมือง แต่สำหรับลื้อนั้นความเชื่อนี้ได้ผสมเข้ากับพุทธศาสนา ได้มีการแยกการประกอบพิธีเลี้ยงใจบ้านหรือตานใจบ้านออกจากการเลี้ยงเสื่อบ้าน ใจบ้านคือว่าเป็นเป็นบริเวณที่มีความศักดิ์สิทธิ์ของแต่ละ

¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ย่างแล้ว, หน้า ๑๔๐.

ละหมู่บ้าน เดิมใจบ้านจะอยู่ใจกลางของหมู่บ้าน แต่ภายหลังเนื่องจากการตั้งบ้านเรือนเพิ่มเติมออกไปทำให้ใจบ้านอาจจะอยู่มุมใดมุมหนึ่งของหมู่บ้านก็ได้ บริเวณใจบ้านนี้จะเป็นบริเวณที่ชาวบ้านมาร่วมกันทำพิธีในระหว่างเทศกาลสงกรานต์ คือ ประมาณวันที่ ๑๖-๒๕ เมษายน เป็นการสืบชะตาบ้าน

ใจบ้านเป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคง เป็นหลักของหมู่บ้าน อาจจะทำด้วยก้อนหินเหมือนก้อนเสา หรือ เสาไม้ หรืออาจใช้ต้นไม้ทั้งต้นก็ได้เช่นกัน ส่วนใหญ่ในสิบสองปีนั้นจะเป็นก้อนหินและเสาไม้มีการก่อปูนเป็นรั้วล้อมรอบในบางหมู่บ้าน หรือบางหมู่บ้านทำเป็นแท่งซีเมนต์สี่เหลี่ยมขนาดใหญ่และจารึกประวัติการตั้งหมู่บ้านด้วย พิธีทานใจบ้านหรือแบ่งใจบ้าน เป็นการแสดงออกซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวบ้าน ต่างจากพิธีเลี้ยงผีบ้านที่ชาวบ้านจะปิดหมู่บ้าน แต่พิธีทานใจบ้านนี้ไม่มีการปิดหมู่บ้าน พิธีที่ทำเหมือนกับพิธีสืบชะตาหมู่บ้าน โดยมีการเตรียมสิ่งของดังนี้¹

๑. แตะไม้รูปสี่เหลี่ยมจตุรัส ๒ อัน สำหรับใส่ของถวายเทวดาอารักษ์หมู่บ้าน โดยมีขนาดกว้างยาวประมาณ ๒ ศอก ผูกเชือกที่มุมทั้งสี่เพื่อแขวน

๒. แตะดาห่าๆ จำนวน ๒ อัน ขนาดกว้าง ๒ ศอก ยาว ๒ วา

๓. ดาแหลว ๗ ชั้นและ ๓ ชั้น อย่างละ ๒ ชุด

๔. ฟันเชือกทำจากหญ้าคาเขียวยาวประมาณ ๒ วา จำนวน ๒ เส้น แล้วนำดาแหลว ๗ ชั้นและ ๓ ชั้นผูกติดกับเชือกคาเขียว แล้วนำมาผูกกับตะดาห่า เรียกว่า “ชะป้อบ้านชะป้อเมือง” ทำเหมือนกัน ๒ ชุด

๕. ปั้นดินเหนียวเป็นรูปสัตว์ต่างๆที่มีอยู่ทั่วไปอย่างละเอียดรวมทั้งรูปคนด้วย นำมาใส่ในเครื่องถวายเทวดาอารักษ์อย่างละเท่าๆกัน

๖. บริเวณเสาประธาน ใช้ไม้ไผ่ปัก ปลายไม้ผูกด้วยด้ายสายสิญจน์ โยงมาผูกกับพระพุทธรูปที่ใช้ในการประกอบพิธีสงฆ์

๗. ทำก้างสีสาย ด้วยไม้ไผ่เพื่อพาดสายสิญจน์ชูน้ำมันงาหรือน้ำมันมะพร้าว เรียกว่า “สีสายค่าคิง” แยกไปทางทิศเหนือและทิศใต้ของหมู่บ้าน

ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจะมาร่วมพิธีเพราะถือว่าเป็นมงคลในโอกาสปีใหม่สงกรานต์ โดยเตรียมพานข้าวตอกคอกไม้ รูปเทียน อาหารคาวหวาน หมากเมี่ยง บุหรี่ และกล้วยอ้อยหั่นเป็นแว่นๆ ปักดุงเล็กที่เรียกว่า จ้อ ดุงไส้หมูหรือดุงรูปนักษัตร ขันใส่ทราย ด้ายสายสิญจน์

¹ อาจารย์ วัลลภ ศรีป่าซาง ได้ศึกษาเรื่องใจบ้านของชาวของหรือลือจากเมืองของที่อพยพเข้ามาอยู่ในล้านนาสมัยเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง ซึ่งยังคงมีประเพณีเลี้ยงใจบ้านอยู่จนปัจจุบัน ข้อมูลนี้ได้จากความร่วมมือพิธีเลี้ยงใจบ้านและสัมภาษณ์ พ่อสิงห์ทอง ชาวอ่อน อายุ ๖๕ ปี พ่อคำ ศรีนันท์ อายุ ๖๗ ปี บ้านเลขที่ ๑๐๒ หมู่ ๑ ตำบลกุงกาพิทน์ อายุ ๖๔ ปี บ้านเหล่าคู หมู่ที่ ๑ ตำบลหนองหวง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๓๗.

น้ำมันส้มป่อย ข้าวสุกและน้ำหยาด นำไปรวมกันยั้งที่ทำพิธีหรือบริเวณใจบ้านของหมู่บ้าน มีการนิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์และตักบาตร

เสร็จพิธีแล้วชาวบ้านจะนำขันใส่ทราย น้ำมันส้มป่อยและค้ายสายสิญจน์กลับบ้าน ทรายจะใช้โปรยรอบบ้านเพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่างๆ ค้ายสายสิญจน์ใช้ขึงบริเวณประตูรั้วหรือบันได น้ำมันส้มป่อยใช้ลูบศีรษะของคนในบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล ส่วนตะแคงเครื่องถ้วยและชะป้อ บ้านชะป้อเมืองจะนำไปวางบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านทั้งทิศเหนือและทิศใต้เพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่างๆ ไม่ให้เข้ามาในหมู่บ้าน

ข้อที่น่าสังเกตสำหรับการเลี้ยงใจบ้าน คือ ไม่มีการฆ่าสัตว์สังเวช ชาวบ้านนำเอาอาหารปรุงสำเร็จไปร่วมกันทำบุญ นิมนต์พระมาสวดเพื่อความ เป็นสิริมงคลของหมู่บ้านเท่านั้น

ประเพณีอินทิลของล้านนานั้นมีความเป็นมาที่ยาวนาน สืบทอดมาจากความเชื่อดั้งเดิมของลัวะซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม ตำนานกล่าวว่าลัวะกับไตได้ตั้งบ้านเมืองอยู่ด้วยกันเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติเกิดจากการประพุดปฏิบัติตามศีลธรรมของชาวบ้านชาวเมือง เมื่อภัยพิบัติของเมืองอื่นได้เข้าจึงยกกองทัพมารุกรานเพื่อแย่ง “บ่อแก้ว บ่อเงิน บ่อคำ” ชาวเมืองตกใจกลัวได้ขอให้ญาติช่วยเหลือ ญาติขอให้พระอินทร์ช่วย พระอินทร์จึงได้ส่งกุมภกัณฑ์สองตนนำเสาอินทิลอันศักดิ์สิทธิ์มาให้ชาวเมืองได้กราบไหว้บูชาด้วยข้าวดอกคอกไม้ เสาอินทิลได้คุ้มครองชาวเมืองทำให้ข้าศึกศัตรูกลายเป็นพ่อค้าวานิช ผู้ใดอยากได้ทรัพย์สมบัติที่ตั้งจะยึดมั่นในศีลห้าขอเอาได้ ต่อมาชาวเมืองละเลยไม่เอาใจใส่เสาอินทิล ทำความสกปรกต่างๆจนกุมภกัณฑ์ไม่พอใจจึงนำเอาเสาอินทิลกลับขึ้นไปบนสวรรค์ ลัวะเฒ่าผู้หนึ่งนำสิ่งของมาบูชาเสาอินทิลแต่ไม่พบ จึงบวชเป็นชีปะขาวบำเพ็ญธรรมอยู่สามปี จนมหาเถรผู้หนึ่งได้ทราบด้วยญาณว่าบ้านเมืองนพบุรีกำลังจะล่มจมและเกิดศึกสงครามจึงมาแจ้งข่าวแก่ชีปะขาวรูปนั้น ชีปะขาวและชาวเมืองได้ร้องขอให้พระมหาเถรได้ช่วยให้พ้นภัย พระมหาเถรได้ขึ้นไปเฝ้าพระอินทร์เพื่อขอให้ช่วย พระอินทร์ไม่สามารถจะให้เสาอินทิลกลับขึ้นไปได้จึงให้ชาวเมืองได้สร้างเสาอินทิลไว้บูชาเอง¹

ข้อที่น่าสนใจคือ การที่พระอินทร์แนะนำให้ชาวเมืองสร้างเสาอินทิลโดยให้ปั้นรูปคนชายหญิงและรูปสัตว์นานาชนิดอย่างละคู่ใส่ไว้ในอ่างขางแล้วก่อดินปิดเอาไว้ เหมือนกับการปั้นรูปสัตว์และคนในการทำพิธีเลี้ยงใจบ้านหรือสืบชะตาบ้าน

ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว ได้มีการประกอบพิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ โดยมีข้าราชการตำแหน่งต่างๆทำหน้าที่บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วเมืองเชียงใหม่ เช่น แสนต้องแต่งบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใจกลางเวียงเชียงใหม่ แสนนนท์บูชาเทวาอารักษ์ที่คอยหลวงเชียงดาว แสนสะหลีบูชาเทวาอารักษ์มังราย และแสนหนังสือแสนแขกบูชาเสาอินทิล พร้อมกันนั้นได้อาราธนาพระสงฆ์มาเทศนา

¹ สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานอาณาจักรล้านนาไทย, อังแล้ว, หน้า ๑๕๑-๑๕๕.

ธรรมที่มณฑปใจกลางเมืองเชียงใหม่ และที่วัดต่างๆ ที่มีชื่อเป็นมงคล เช่น วัดเชียงยืน วัดดวงดี วัดพระเกียรติ และวัดพระสิงห์¹

นอกจากการสืบชะตาเมืองยังมีการสืบชะตาของคนทั่วไปในกรณีที่คนเจ็บไข้ได้ป่วยบ่อยๆ ญาติพี่น้องก็จะจัดพิธีสืบชะตาเพื่อให้มีอายุยืนยาวต่อไป พิธีนี้จะมีการนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธี พิธีนี้มักจะกระทำหลังจากการทำพิธีเลี้ยงผีเมื่อเกิดการเจ็บป่วยแล้ว ทำให้เห็นการผสมผสานความเชื่อพุทธและผีอย่างกลมกลืนและการที่พุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวัน เป็นที่พึ่งของชาวบ้านเช่นเดียวกับผี

ภาพจากหนังสือมหานาค มหาวิทยาลัยพายัพ

รูปพิธีสืบชะตาในล้านนา

ประกันชีวิตที่สุขสบายหลังความตาย เช่น การตานดวง เชื่อว่าอานิสงส์ของการตานดวงจะทำให้คนที่ตายไปแล้วต้องทุกข์ทรมานในนรกได้พ้นทุกข์ คนที่เสียชีวิตไม่ปกติญาติพี่น้องจะทำประกอบพิธีกรรมขนานใหญ่ เช่น พิธีตานดวงเหล็ก ดวงทอง และดวงไม้ เชื่อกันว่าผู้ตายที่ตกอยู่ในนรกอบายภูมิ ส่วนคนที่มีชีวิตอยู่จะให้มีชีวิตที่สงบสุขและเพิ่มพูนบารมีก็จะตานดวงประเภทต่างๆ รูปแบบของดวงจะสะท้อนถึงความต้องการของผู้ที่ศกถวาย เช่น ถ้าดวงเป็นรูปพระพุทธเจ้ายี่สิบแปดองค์แสดงว่าผู้นั้นต้องการไปสู่นิพพาน หากเป็นรูปม้าต่างเครื่องไทยทานแสดงว่าต้องการความมั่งคั่งร่ำรวยเป็นต้น²

แนวคิดพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการสร้างเป็นปีกแผ่นของรัฐและสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างรัฐไทย เช่น ล้านนา สุโขทัย และอยุธยา พุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงศาสนาหรือความเชื่อของประชาชนแต่เป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองและสังคมของคนไทย สนับสนุนการจัดโครงสร้างการปกครองแลสังคมที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิด

¹ ปรินญา กายสิทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๒.

² เรณู อรรถาเมศร์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕.

เกี่ยวกับอำนาจของกษัตริย์และชนชั้นปกครองเหนือประชาชน ไม่ว่าจะเป็ นแนวคิดธรรมราชา หรือจักรพรรดิราช ที่สร้างความชอบธรรมให้แก่สถาบันกษัตริย์ หรือทศพิธราชธรรมที่ควบคุม การประพฤติปฏิบัติของกษัตริย์ต่อประชาชน เป็นเครื่องควบคุมการใช้อำนาจไม่ชอบธรรมของ กษัตริย์

บทที่ ๓

พัฒนาการของรัฐไท : กรณีศึกษาไทดำ ลื้อ และยวน

ชุมชนขนาดเล็กได้พัฒนาเป็นรัฐหรืออาณาจักรอย่างช้าๆ หลังจากการปฏิวัติเกษตรกรรม ตั้งแต่ปลายยุคหินใหม่ พัฒนาทางการทางการเมืองการปกครองนั้นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตเพื่อบริโภคจากการล่าสัตว์เก็บของป่า มาเป็นการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ผลผลิตส่วนเกินสามารถเลี้ยงดูผู้คนได้มากขึ้น ทำให้คนบางกลุ่มเปลี่ยนสถานะเป็นชนชั้นปกครอง เกิดการควบคุมอำนาจเป็นรัฐและอาณาจักร พัฒนาการของรัฐไททั้งหมดไม่ได้ขึ้นสู่ระดับเดียวกันทั้งหมด สถาปนามิศาสตร์ ที่ตั้ง และการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองของแต่ละรัฐ มีส่วนทำให้รัฐไทแตกต่างกันทางการเมืองจะเห็นได้จากสิบสองจุไทและสิบสองปันยานั้นได้พัฒนาขึ้นมาเป็นสมาพันธรัฐ ขณะที่ล้านนานั้นเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจเข้มแข็ง

รัฐไทเกิดจากการเติบโตของชุมชนที่พัฒนาโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นระบบและเข้มแข็ง มีการพัฒนาระบบศักดินาไทขึ้นเพื่อควบคุมกำลังคน ระบบมีเข้มแข็งจนสามารถควบคุมไพร่บ้านพลเมืองไว้ภายใต้กลุ่มผู้นำหรือสถาบันกษัตริย์ที่อ้างอำนาจเหนือประชาชน รัฐที่ผู้ปกครองมีอำนาจเข้มแข็งไม่ได้เกิดจากการใช้กำลังอำนาจแต่อย่างเดียว หากได้รับการสนับสนุนจากคติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้พัฒนามาในช่วงเวลาอันยาวนาน กล่าวได้ว่าการก่อตั้งรัฐไทนั้นคติความเชื่อของไทนั้นมีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนดลำดับขั้นของพัฒนาการของรัฐไท

จากการศึกษาค้นคว้าทางด้านภาษาศาสตร์พบว่า คนไทเดิมมีแหล่งกำเนิดบนที่ราบที่อุดมสมบูรณ์และเหมาะแก่การเพาะปลูก บริเวณพรมแดนจีนเวียดนามด้านตะวันออก ได้แก่ แคว้นตังเกี๋ยและชายฝั่งของมณฑลกว๋างสีเป็นบริเวณที่เหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐาน สันนิษฐานตามลักษณะภาษาถิ่นที่น่าจะเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของกลุ่มที่เรียกว่า Proto-Tai ก่อนที่จะมีการเคลื่อนย้ายจากตะวันออกของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบนมาทางตะวันตก¹

๓.๑ พัฒนาการของรัฐไท

พัฒนาการทางการเมืองและสังคมของคนไทสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หลักฐานทางโบราณคดีแสดงว่าสังคมของคนไทมีพัฒนาการมาตั้งแต่ยุคหิน เริ่มจากการอาศัยอยู่

¹ James R. Chamberlain, "A Critical Framework for the Study of Thao Houang or Cheuang," a paper presented in the First International Conference on the Literary, Historical, and Cultural Aspects of Thao Hung Thao Cheuang, Bangkok, 18-19 January, 1996, p.4-10.

ในถ้ำตามช่องอ่อนผา เร่ร่อนหาอาหารและไล่ล่าสัตว์มาถึงการตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ โดยยังเก็บหาอาหารจากป่า จับปลาและล่าสัตว์ แต่เริ่มทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์โดยการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งปรากฏในการขุดค้นทางโบราณคดีที่ตั้งแต่เครื่องมือหิน กระดาษหินขัด ไปจนถึงเครื่องมือโลหะ

ดินแดนที่คนไทยอาศัยอยู่ในปัจจุบันนั้นหลายแห่ง ปรากฏร่องรอยของการอยู่อาศัยมาแต่สมัยบุพกาล นักวิชาการจีน ได้ขุดค้นแหล่งโบราณคดีในมณฑลกวางสี หลายแห่ง พบว่าแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นมีอายุตั้งแต่หก แสนถึงหนึ่งหมื่นปี บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำยาวเกียงซึ่งเป็น ชุมชนของชาวจ้วงได้พบซากสัตว์ที่กลายเป็นหิน เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตและใช้ในชีวิตประจำวันทำด้วย หิน พบซากมนุษย์หลิวเกียงซึ่งเป็นมนุษย์ยุคหินเก่า

รูปการจับปลาในท้องน้ำของล้านนา อายุกว่าห้าหมื่นปี สำหรับยุคหินใหม่ได้พบการตั้งถิ่นฐาน ของมนุษย์โบราณในยุคประมาณหนึ่งหมื่นถึงสี่พันปีมาแล้ว ทำให้สันนิษฐานว่าคนสมัยนั้นอาศัย อยู่ในถ้ำ ต่อมามีการสร้างบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำโขงเจียง ยาวเกียง ยุงเกียง ซี้เกียงและหลิวเกียง มี เครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยหิน เช่น ขวานและเสียม มีธรรมเนียมการฝังศพในถ้ำซึ่งสอดคล้องกับ ธรรมเนียมการฝังศพของชาวจ้วงในสมัยหลังๆ¹

ในภาคเหนือของประเทศไทยที่อำเภอเมือง อำเภอเวียงสา อำเภอแม่จริม อำเภอ เชียงกลางและอำเภอนาน้อย จังหวัดน่านนักโบราณคดีได้พบเครื่องมือหินที่มีอายุตั้งแต่ ๑๐,๐๐๐ –๓๐,๐๐๐ ปี ทำให้สันนิษฐานว่ามีผู้คนอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คนเหล่านี้รู้จักกระเพาะหินทำเครื่องมือและอาวุธ อาศัยอยู่บริเวณที่เนินลาดใกล้น้ำและหา อาหารจากธรรมชาติ² ส่วนการขุดค้นทางโบราณคดีที่สิบสองปีนาในค.ศ.๑๙๖๓ พบเครื่องมือ เครื่องใช้หิน เช่น ขวานมีด้าม หอก ค้อนถ่วงแห และของใช้ซึ่งแสดงลักษณะวัฒนธรรมไปเยว่ นอกจากนี้ยังพบเครื่องปั้นดินเผาที่ยังคงใช้กันในหมู่ชาวลื้อในสิบสองปีนาปัจจุบัน³

ในสิบสองจุไทซึ่งเป็นดินแดนของคนไทดำไทขาว มีร่องรอยของชุมชนสมัยบุพกาลที่ถ้ำ ในจังหวัดเขินลาและไลเจิว ที่แสดงว่ามีคนอาศัยอยู่ในตอนปลายของยุควัฒนธรรมหินเก่าต่อยุค วัฒนธรรมหินใหม่ เป็นกลุ่มชนที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเก็บของป่าและล่าสัตว์ ไม่มีการตั้งถิ่นฐาน ถาวร ในบริเวณถ้ำที่อยู่อาศัยนั้นพบเครื่องมือที่ทำจากหินกรวดแม่น้ำ กระดูกสัตว์บางชนิด เช่น

¹ รัตนพร เศรษฐกุล(บรรณาธิการ), อ่างแล้ว , หน้า ๘-๘.

² สายนต์ ไพรชาญจิตร์, “ไปเก็บของคิดเมืองน่าน,” อสท ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔, หน้า ๕๕-๕๖.

³ Huang Hui Kun, Ibid, p.417.

หมู วัว หมี เม่นและเปลือกหอยน้ำจืด ในยุคของวัฒนธรรมหินใหม่ก่อนเข้าสู่ยุคโลหะประมาณสี่พันกว่าปีมานี้ได้พบร่องรอยของการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน มีเครื่องมือหินขัด ขวานและจอบขนาดใหญ่

ภาพจากห้องสมุดแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล

มีการทำภาชนะดินเผา นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าในยุคนี้คนยังเก็บหาของป่าและไล่ล่าสัตว์อยู่แต่เริ่มมีการถางป่าเพื่อเพาะปลูกแล้ว¹

จากสภาพการตั้งถิ่นฐานของคนไททำให้สรุปได้ว่า คนไทเป็นกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำที่เหมาะสมแก่การปลูกข้าว ในความตัวเมืองซึ่งเป็นตำนานเล่าถึงการตั้งถิ่นฐานของคนไทตำนานกล่าวว่าปู่หลานเจืองผู้นำทางวัฒนธรรมของชาวไทดำได้เดินทาง

รูปการปลูกข้าวนาดำของล้านนา พร้อมผู้คนไปหาที่ตั้งเมืองเป็นระยะทางไกล จนในที่สุดมาถึงเมืองแกลง ปู่หลานเจืองเลือกเมืองนี้เพราะเป็นบริเวณหุบเขาโค้งเหมือนเขาควย มีทุ่งนาทั้งสองด้าน² ยังมีตำนานหลายฉบับกล่าวถึงการพัฒนาเทคนิคการปลูกข้าวนาดำ ซึ่งเรียกกันว่า “เฮ็ดนาบวคควย” หรือ “เฮ็ดนาเมืองลุ่ม” ซึ่งเป็นพัฒนาการทางสังคมที่สำคัญของคนไท ทำให้คนไทสามารถเพาะปลูกและผลิตอาหารเพียงพอเลี้ยงดูชุมชนคนไท ทำให้เกิดความแน่นอนและมั่นคงในการดำรงชีวิต สามารถเชื่อมั่นว่าจะมีข้าวไว้กินตลอดปี ความสามารถตอบสนองความต้องการทางชีวภาพทำให้คนสามารถปลีกเวลาไปประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ เสื้อผ้า บ้านเรือน ไปจนถึงการประดิษฐ์ตัวอักษร เป็นการตอบสนองความต้องการทางสังคมซึ่งต่อมาพัฒนาไปเป็นวัฒนธรรมไท

ศาสตราจารย์หวง สุข คุณ นักวิชาการจีนเสนอว่าช่วงเวลาตั้งแต่ ๓๐๐ ปีก่อนคริสตกาล - ค.ศ. ๑๓๐๐ เป็นช่วงเวลาของการก่อตั้งบ้านเมืองและรัฐไท³ ศาสตราจารย์บี.เจ. เทอร์วิลเสนอช่วงระยะเวลาในการก่อตัวของวัฒนธรรมไทที่แบ่งย่อยชัดเจนโดยอาศัยหลักฐานจีน ได้แบ่งเป็นยุคสมัยดังนี้⁴

๑. ยุคต้นกำเนิดไท (Pro-Tai) อยู่ระหว่าง ๒๐๐ ปีก่อนคริสตกาล - ค.ศ. ๒๐๐ ช่วงเวลานี้ตรงกับสมัยราชวงศ์ฉินถึงราชวงศ์ฮั่นของจีน ในรัชสมัยของจักรพรรดิฉินซีฮ่องเต้ได้ส่งกองทัพปราบปรามกลุ่มที่จีนเรียกว่าเป็นอนารยชนทางใต้เพื่อรวบรวมอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่น เอกสารจีนกล่าวถึงคนไทหรือกลุ่มไปเยว่ทางใต้ของจีนตั้งแต่แม่ณฑลเจ้อเจียง สกเกี้ยน กวางตุ้ง กวางสี ถึง

¹ กัททียา อิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘-๑๙. นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์เวียดนามสรุปว่าดินแดนสิบสองจุไทยมีพัฒนาการมาก่อนยุคประวัติศาสตร์ก่อนจะมีการบันทึกเรื่องราวเป็นลายลักษณ์อักษร จากการขุดค้นทางโบราณคดีและการศึกษาทางภาษาศาสตร์ ว่าชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้น่าจะเป็นบรรพบุรุษของคนไทในเวียดนามปัจจุบัน และมีการตั้งถิ่นฐานมาแล้วประมาณ ๒,๐๐๐-๖,๐๐๐ ปี.

² James R. Chamberlain, "The Black Tai Chronicle of Muang Muay. Part I: Mythology," *Mon-Khmer Studies*, 21, p.49.

³ Huang Hui Kun, *Ibid*, p.๑๕๕.

⁴ B.J. Terwiel, *Ibid*, p.8.

ยูนนานและทางเหนือของเวียดนาม พวกนี้ตั้งถิ่นฐานอยู่แล้วตั้งแต่ยุคหินใหม่ มีการอยู่รวมกันเป็น หมู่เหล่า ทำอาวุธและเครื่องใช้จากหิน มีการทำเครื่องปั้นดินเผาตลอดกลางดงาม ที่สำคัญคนเหล่านี้ รู้จักการทำนาข้าว พบหลักฐานทางโบราณคดีที่เหอหมู่¹ มีเมล็ดข้าวซึ่งอายุมากกว่าเจ็ดพันปี นักวิชาการสันนิษฐานว่าคนเหล่านี้น่าจะเป็นบรรพบุรุษของคนจ้วงและคนไทในปัจจุบัน แต่มีการ เปลี่ยนชื่อเรียกไปเรื่อยๆทำให้เกิดความสับสน เช่นในช่วง ๓๐๐-๒๐๐ ปีก่อนคริสตกาลเรียกว่า คนซีเอาและโลแย ต่อมาในค.ศ. ๔๐ เรียกว่า คนหลี่² มีเอกสารจีนสมัยราชวงศ์ฮั่นกล่าวถึงคนไทว่า อยู่ในแถบจังหวัดทงกั๋วหัวทางใต้ของมณฑลตงเกีย นับว่าช่วงนี้เป็นช่วงสมัยที่วัฒนธรรมไทก่อตัว ขึ้นชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านภาษา

๒. ยุคไทดั้งเดิม (Archiac Tai) อยู่ระหว่าง ค.ศ.๓๐๐-ค.ศ.๖๐๐ เป็นช่วงเวลาตั้งแต่ ปลายราชวงศ์ฮั่น มาถึงสมัยความแตกแยกของจีนคือ สมัยสามก๊กและสมัยราชวงศ์ใต้ราชวงศ์เหนือ เป็นช่วงสงครามและความขัดแย้ง มีการผลัดเปลี่ยนผู้ปกครองและเกิดรัฐอิสระมากมาย จนกระทั่ง ราชวงศ์สุยและราชวงศ์ถังขึ้นมามีอำนาจ จีนเข้มแข็งเป็นปึกแผ่นขึ้นอีก จีนได้จัดการปกครอง ชนเผ่าทั้งหลายทางตอนใต้รวมทั้งคนไทด้วยอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็น มณฑลต่างๆ ของจีน

๓. ยุคไทโบราณ (Ancient Tai) อยู่ระหว่างค.ศ. ๖๐๐-ค.ศ.๑๐๐๐ เป็นยุคเริ่มก่อตั้งรัฐไท ทางตอนใต้ ส่วนจีนอยู่ในสมัยราชวงศ์ถัง สมัยลี้ราชวงศ์ และราชวงศ์ซ้อง ในสมัยเหล่านี้จีนได้ พยายามยึดอำนาจการปกครองในเขตกวางสีและมณฑลทางใต้ทำให้เกิดการรบกวนต่อผู้กับชาว พื้นเมือง มีการกบฏต่อต้านอำนาจรัฐบาลจีนที่มีชื่อเสียงเป็นที่จดจำกันมาในหมู่คนจ้วงในยูนนาน และกวางสี มีนักวิชาการไทยบางคนนำเข้ามาเปรียบเทียบกับพญาเจื่อง คือ กบฏหนงจือเถาใน ค.ศ.๑๐๔๑³

ในสามยุคแรกนั้นมีเอกสารจีนจำนวนมากที่กล่าวถึงคนไปเยว์ซึ่งนักวิชาการจีนเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของคนทีพูดภาษาไทย เป็นคนจ้วงและกลุ่มอื่นๆที่ปัจจุบันนี้อยู่ภาคใต้และตะวันออก เฉียงใต้ของจีน ไม่ได้มีการกล่าวถึงคนไทที่อยู่ในบริเวณใต้ลงไปกว่านั้น นอกจากนี้ยังไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทยในรูปตำนาน นิทานหรือเรื่องเล่าใดๆ แม้ว่าตำนานเมืองมาวเสนอว่า ขุนลุงขุนโลมาปกครองดินแดนลุ่มแม่น้ำส่วยลี่ตั้งแต่ค.ศ.๕๖๘ แต่นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ ยังเชื่อว่า ยุคประวัติศาสตร์ของไทยมาวและไทอื่นๆ เริ่มในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๐⁴ ศาสตราจารย์

¹ เจียง อี้ เหลียง, *ประวัติชนเชื้อชาติไท ตอนที่ ๑* (กรุงเทพฯ โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๑) หน้า ๔.

² รัตนพร เศรษฐกุล(บรรณาธิการ), *อ้างแล้ว*, หน้า ๑๐-๑๑.

³ รัตนพร เศรษฐกุล (บรรณาธิการ), *อ้างแล้ว*, หน้า ๒๒-๒๔.

⁴ Ney Elias, *Introductory Sketch of the History of the Shans in Upper Burma and Western Yunnan* (Calcutta: Foreign Department Press, 1876), p.13.

หวง ฮุย คุณเสนอว่าการก่อตัวของรัฐไทที่อยู่นอกเขตอิทธิพลของจีน เช่นรัฐไททางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน ตะวันออกเฉียงเหนือของพม่า ลาว อัสสัม น่าจะอยู่ในช่วงประมาณคริสตศตวรรษที่ ๑๐¹

ศาสตราจารย์ เจ เทอร์วิลเห็นว่าหลังจากสมัยราชวงศ์ฮั่นแล้วก็ไม่มียุทธศาสตร์จีนกล่าวถึงคนไททางเหนือของเวียดนามอีกเลย น่าจะเป็นไปได้ว่าคนไทอาศัยอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำในมณฑลตังเกี๋ยเรื่อยมา เมื่อประชากรเพิ่มก็ขยายตัวเข้าสู่ทางใต้ของมณฑลกวางสี นักวิชาการเวียดนามสันนิษฐานว่าคนไทในลีสองจุไททางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำแดงตั้งถิ่นมากกว่าสองพันปีแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการตะวันตกที่ศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาและภาษาศาสตร์ จากการศึกษาตำนานไทคำไทขาวที่กล่าวถึงถิ่นเดิมของไทยในจีน กัททียา ยิมเรวัตเสนอว่า “...เดิมนั้นคนไทกลุ่มนี้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ทางประเทศจีนตอนใต้และต่อมาได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาตั้งภูมิลำเนาในดินแดนของเวียดนาม และได้แยกย้ายไปตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นอีกหลายแห่ง...”² อย่างไรก็ตามมีเอกสารจีนกล่าวถึงชาวจ้วงตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๘ ว่าได้ก่อกบฏต่อจีน และในคริสตศตวรรษที่ ๙ เอกสารจีนก็กล่าวถึงของระบบเกษตรกรรมในลีสองปีนนาและระบบการชลประทานที่มีประสิทธิภาพ³ ในส่วนทางเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มีหลักฐานของท้องถิ่นที่ชัดเจนเกี่ยวกับคนไทก่อนคริสตศตวรรษที่ ๑๑ หลักฐานเก่าแก่ที่สุด คือ จารึกงามและบันทึกพุกาม หลักฐานของคนไทเองจะเป็นตำนาน นิทานและเรื่องเล่าต่างๆเกี่ยวกับการอพยพและการตั้งถิ่นฐานมีการอ้างอิงไปถึงคริสตศตวรรษที่ ๑๖ มักเกี่ยวกับการยกกำลังไปยึดอำนาจหรือการใช้เล่ห์อุบายกำจัดผู้ปกครองชนพื้นเมืองแล้วยึดอำนาจ ตลอดจนการแต่งงานกับคนพื้นเมืองแล้วสืบทอดอำนาจ

ระหว่างคริสตศตวรรษที่ ๑๑ ถึงต้นคริสตศตวรรษที่ ๑๓ คนไทได้ขยายตัวมาสู่ลุ่มแม่น้ำทางเหนือของลาว ไทยและพม่า กรณีนี้ไม่เกี่ยวกับการรุกรานของมองโกลแต่อย่างใด⁴ หลักฐานจีนแสดงว่าชุมชนไทเริ่มก่อตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๑๒⁵ แสดงว่าการตั้งถิ่นฐานของคนไทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบนเกิดขึ้นก่อนการขยายอำนาจของมองโกลในปลายคริสตศตวรรษที่ ๑๓ ที่สำคัญรัฐไทก่อตั้งมั่นคงแล้วก่อนที่มองโกลจะยึดยูนนานได้ในค.ศ ๑๒๕๓

ตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๑๓ ประวัติศาสตร์ของคนไทชัดเจนยิ่งขึ้น คนไทปกครองบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำในมณฑลตังเกี๋ย ตั้งถิ่นฐานทางเหนือของลาวแล้วขยายลงมาทางใต้ตามลำน้ำโขง การที่อำนาจของอาณาจักรขอมอ่อนแอลงทำให้คนไทขยายอำนาจเข้าครอบคลุมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำสาละวิน ชินคังวินและอิระวดีตอนบน อย่างไรก็ตามทิศทางการ

¹ Huang Hui Kun, Ibid, p.407

² กัททียา ยิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๘.

³ Guan Jiang, Ibid, p.19.

⁴ เงิน หลวี ฟาน, วิจัยปัญหาแหล่งกำเนิดของชาติไทย (กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, ๒๕๓๕) หน้า ๑๐๖-๑๒๑.

⁵ Guan Jiang, Ibid, p.19.

อพยพเคลื่อนย้ายของคนไทยยังเป็นข้อถกเถียงทางวิชาการ ในขณะที่นักวิชาการทั่วไปเสนอว่าเป็น การเคลื่อนย้ายจากเหนือลงใต้ หรือตะวันออกสู่ตะวันตก ศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา เสนอว่า คนไทยเคลื่อนที่ทั้งแนวตั้งและแนวนอน คือ จากเหนือสู่ใต้ ได้สู่เหนือและจากตะวันออกไปทาง ตะวันตก¹

พัฒนาการของรัฐไทยเริ่มจากชุมชนเล็กซึ่งมีลักษณะเป็นชนเผ่าที่อยู่รวมกันโดยสายเลือด และแต่งงานเป็น จิวเฮือนจิวคำของไทยดำ และชะกุ่มของยวนและลื้อ ซึ่งต่อมามีการพัฒนาไปเป็น ชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นเป็นหมู่บ้าน เมือง และรัฐในที่สุด

๓.๑.๑ จิวเฮือนจิวคำและชะกุ่ม: ระบบสังคมและการปกครองขั้นพื้นฐานของไทย

การปกครองขั้นพื้นฐานที่สุด คือ การปกครองในครอบครัวและตระกูล ซึ่งพัฒนามาจาก สังคมแบบบุพกาลที่คนรวมกลุ่มกันเพื่อหาเลี้ยงชีพเป็นกลุ่มเล็กที่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็น หลัก จิวเฮือนจิวคำของไทยดำ เป็นระบบชุมชนเครือญาติ ที่พัฒนามาจากแบบแผนของชุมชน บุพกาล หรือกลุ่มเศรษฐกิจดั้งเดิมที่มีจำนวนสมาชิกมากขึ้น² เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งและการ แย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติได้พัฒนาการจัดการให้เป็นระบบ บางแห่งจิวเฮือนจิวคำมีสมาชิกเท่ากับ หมู่บ้านทั้งหมู่บ้าน เช่น บ้านนาอัน ที่เมืองม่วย จังหวัดเซินลา มีจิวเฮือนหนึ่งซึ่งประกอบด้วย ครอบครัวถึง ๒๒ ครอบครัวอยู่รวมกันในหมู่บ้าน นับว่าเป็นจิวเฮือนที่มีขนาดเท่าๆ กับหมู่บ้านที่ เดียว ในแต่ละจิวเฮือนจิวคำมีหัวหน้าปกครองเรียกว่า “เจื่องก” ซึ่งเป็นผู้อาวุโสที่สุดในจิวเฮือน จิวคำนั้น มีหน้าที่ดูแลจิวเฮือนจิวคำ ทรัพย์สินของจิวเฮือนจิวคำ เช่น ที่ดินซึ่งเป็นนาข้าว เป็น กรรมสิทธิ์ของตระกูลที่สำคัญในสังคมไทยดำ ทำให้คนพัฒนาจากการไล่ล่าสัตว์และเก็บของป่ามา เป็นการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนถาวรและทำการเพาะปลูก³ อย่างไรก็ตามพัฒนาการของชุมชนนั้นไม่ ได้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง แม้ชุมชนจะทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์คิดที่ แต่การเข้าป่าไปหา อาหารด้วยการเก็บพืชผักป่าและการล่าสัตว์เพื่อหาอาหารโปรตีนก็ยังคงอยู่

ผู้ปกครองในระยะแรก คือ ผู้ใหญ่ของตระกูลที่มีบทบาทหน้าที่หลักในการทำให้สมาชิก ทุกคนดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างพอเพียง ดังนั้นในกลุ่มไทยดำเจื่องกจะควบคุมดูแลระบบการผลิต เครื่องมือเครื่องใช้ สัตว์เลี้ยงที่ใช้งาน เทคนิควิธีการผลิตเพื่อจะให้ได้ผลผลิตที่พอเพียงแก่การ บริโภคในจิวเฮือนจิวคำนั้นๆ เจื่องกจะทำหน้าที่แบ่งผลผลิตจาก “เขี้ยวคำ” ให้กับสมาชิกของ จิวเฮือนจิวคำ จึงต้องเป็นผู้มีความยุติธรรมและสามารถทำให้สมาชิกทุกคนมีความเป็นอันหนึ่งอัน

¹ ธิดา สาระยา, กว่าจะเป็นคนไทย (กรุงเทพ ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๓๑) หน้า ๓.

² Cam Trong, Ibid, p.204.

³ Cam Trong Ibid, p.20.

เดียวกันไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน กล่าวได้ว่าจิวเฮือนจิวค้ำนี้เองที่พัฒนาไปเป็นชุมชนหมู่บ้านในระยะต่อมา¹

ปัจจัยที่ผูกพันคนในจิวเฮือนจิวค้ำและชะกุ้นเข้าด้วยกัน คือ ความสัมพันธ์ทางสายโลหิตที่แสดงออกโดยการนับถือผีร่วมกัน คำว่าผีเดียวกันมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับคนไทย หมายถึงทั้งสิทธิและหน้าที่ที่มี

รูปการจัดที่นั่งตามลำดับอาวุโสและความสำคัญในครอบครัวไทดำต่อกัน สังคมไทกลุ่มต่างๆ ให้ความสำคัญแก่ครอบครัวและตระกูลอย่างมาก แม้จะพัฒนา ขึ้นมาเป็นสังคมหมู่บ้านก็ยังมีร่องรอยของความสัมพันธ์อันเครือญาติที่เห็น ได้ชัดเจนในวิถีการผลิตและชีวิตสังคมของหมู่บ้านนั้นๆ สำหรับลื้อและขวนการปกครองตระกูลหรือชะกุ้นเป็นหน้าที่ของผู้อาวุโส เมื่อชุมชนขยายจากตระกูลไปเป็นหมู่บ้าน ระบบความสัมพันธ์เปลี่ยนจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นความสัมพันธ์ในพื้นที่อาศัย ผู้อาวุโสของตระกูลที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุดหรือมีอิทธิพลมากที่สุดก็ได้รับตำแหน่งผู้นำหมู่บ้าน การประกอบพิธีกรรมของครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเช่น ไหว้ผีบรรพบุรุษทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น สำหรับไทดำซึ่งในปัจจุบันไม่มีการเสนบ้านเสนเมืองแล้ว ยังมีการเสนเฮือนซึ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่ดำรงอยู่แม้สภาพการณ์จะเปลี่ยนแปลงไป ในพิธีเสนเฮือนของไทดำจะเห็นความปรักปรวมและสามัคคีของสมาชิกในตระกูล ในขณะที่ขวนการยอมรับฐานะของผู้อาวุโสในตระกูลโดยจัดที่นั่งให้พิเศษแสดงถึงร่องรอยของสังคมโคตรตระกูลในสมัยโบราณที่ปกครองโดย ผู้อาวุโสของตระกูล²

๓.๑.๒ ชุมชนหมู่บ้านไทดำ ลื้อและขวน

การที่จิวเฮือนจิวค้ำและชะกุ้นขยายใหญ่ขึ้น มีการบุกเบิกที่ดินและริเริ่มระบบการจัดการน้ำสำหรับการเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตที่แน่นอนเป็นการรับประกันการอยู่รอดของชุมชนครอบครัวหรือตระกูลต่างๆต้องพึ่งพาอาศัยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดระบบชลประทานหรือ

¹ กัททิชา อิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔.

² จากความร่วมมือเขียนเฮือนบ้านพ่อเผ่าม่วนแปง บ้านทุ่งใจเหนือ แขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๓.

เหมืองฝายมีความจำเป็นต้องการแรงงานมากเกินกว่าที่ครอบครัวหรือตระกูลเดียวจะจัดการได้ ประกอบกับธรรมเนียมของการถือผีห้ามการแต่งงานในกลุ่มที่นับถือผีเดียวกัน ทำให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่นๆ จากการอาศัยอยู่เฉพาะในตระกูลก็มีการอยู่ร่วมกันของหลายๆ ตระกูล เพื่อความร่วมมือช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงเกิดเป็นหมู่บ้านซึ่งเป็นหน่วยการปกครองและหน่วยสังคมระดับล่างที่มีความสำคัญอย่างยิ่งของคนไท

บ้านหรือหมู่บ้านมีการกำหนดเขตแดนอย่างแน่นอน แต่ละบ้านมีกรรมสิทธิ์ในดินน้ำ และแหล่งอาหารที่อยู่ใกล้เคียง เฉพาะสมาชิกในหมู่บ้านเท่านั้นมีสิทธิ์จะใช้ประโยชน์ ในขั้นตอนนี้ความสัมพันธ์ทางสายเลือดในระบบเครือญาติเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ร่วมกันหรือการเป็นสมาชิกขององค์กรทางสังคมเดียวกัน

ผู้นำชุมชนไทคำหรือเจียงกนนั้นมีอำนาจในการปกครองชุมชนโดยอาศัยความเชื่อผีเป็นสำคัญ¹ ในสมัยที่ยังไม่มีการแยกชัดเจนระหว่างผู้ปกครองกับผู้ประกอบพิธีทางศาสนา ผู้ปกครองนั้นทำหน้าที่ทั้งสองอย่างเพื่อสนับสนุนอำนาจในการปกครองของตนเอง อำนาจของเจียงกนเกิดจากการเป็นผู้นำในการตั้งถิ่นฐาน ผู้นำเป็นผู้เสี่ยงทายเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน คิดต่อกับผีดินผิมน้ำว่ายินดีให้ตั้งชุมชนหรือไม่ หากผิดกลงก็จะปักตาแหลวเพื่อกำหนดเขตพื้นที่ของกลุ่มตน เรียกสมาชิกของกลุ่มมารวมกันภายในอาณาเขตนั้นแล้วทำ “พิธีตอกหลักปักเสื่อ” โดยการตัดต้นไม้มาทำเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน (เช่นเดียวกันการตั้ง “ใจบ้าน” ของลื้อ) เอาเสื่อของคนมาพันกับเสาอีกคั่นหนึ่งเป็นการรวมขวัญของผู้นำจิวเฮียนลงกับผืนดินที่จะตั้งชุมชน เป็นการแจ้งแก่ผีดินผิมน้ำให้รับรู้การตั้งถิ่นฐาน² ในทางปฏิบัติการตอกหลักปักเสื่อเป็นการประกาศสิทธิในผืนดินและผืนน้ำที่เป็นของชุมชน กรรมสิทธิ์ของชุมชนที่จะปรากฏชัดเจนในระหว่างพิธีกำบ้านหรือเลี้ยงผีบ้าน ซึ่งในระหว่างพิธีกรรมนั้นคนภายนอกไม่ได้รับอนุญาตให้เดินทางเข้าออกหมู่บ้านได้เลย³

สำหรับหมู่บ้านลื้อมีธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติว่า เมื่อตั้งหมู่บ้านแล้วต้องคัดเลือกนายบ้านขึ้นทำหน้าที่ปกครองดูแลหมู่บ้าน ในขณะที่เดียวกันต้อง “ปลูกตั้งใจบ้านและเทวดาบ้าน” เพื่อให้เกิดความมั่นคงสงบสุขภายในหมู่บ้าน ทุกๆปีจะต้องมีการเลี้ยงใจบ้านและเทวดาบ้านหรือผีบ้านหนึ่งครั้ง⁴ หลักบ้านของไทคำและใจบ้านของลื้อนั้นมีความเป็นมาเดียวกัน แต่เมื่อลื้อรับนับถือพุทธศาสนาได้แยกใจบ้านออกจากผีบ้าน มีการทำพิธีเลี้ยงโดยนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีและไม่มีการฆ่าสัตว์เช่นสังเวชเหมือนการเลี้ยงผีบ้าน อย่างไรก็ตามการเลี้ยงใจบ้านก็ยังมีร่องรอยของพิธีกรรมความเชื่อถือผีอยู่

¹ คำอธิบายในบทที่ ๑ เกี่ยวกับอำนาจของเจียงกนและการตั้งบ้าน

² กัททิดา อิมเว็ค, ย่างแล้ว, หน้า ๗๔-๗๕.

³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยสิบสองปันนา (กรุงเทพ วัฒนา, ๒๕๕๘) หน้า ๒๓๖.

⁴ ทวี สว่างปัญญางกูร, ย่างแล้ว, หน้า ๑.

อำนาจหน้าที่ของนายบ้านและผีบ้านเท่าเทียมกันในฐานะผู้นำหมู่บ้าน จะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านต้องแจ้งให้นายบ้านและผีบ้านทราบเมื่อมีกิจกรรมต่างๆ เช่น การขึ้นเรือนใหม่และการกินแขกแต่งงาน ซึ่งเป็นโอกาสพิเศษที่จะต้องมีการกินเลี้ยงในหมู่บ้าน นอกจากนี้จะเชิญเพื่อนบ้านแล้ว เจ้าของงานยังต้องนำเอาเนื้อหมูหรือเนื้อวัวที่ฆ่าเพื่อประกอบอาหารเลี้ยงกันนั้นไปให้นายบ้านและถวายผีบ้าน โดยมีธรรมเนียมว่า “...ต้องได้เอาชิ้นสันใน (เนื้อสันใน) ใส่ปิ่นหื้อเจ้าบ้านผู้อันเป็นเทวดาบ้านนั้นเส้น๑ ชิ้นสันนอกเอาใส่หื้อพ่อหลวงบ้านเส้น๑ ตามริคคลอง...”¹ ชาวบ้านเชื่อถือและปฏิบัติตามฮีดกของของบ้านเสมอเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย ภายในชุมชนของคุณ

จากชะกุ่นหรือโคตรตระกูลได้พัฒนาไปสู่ชุมชนหมู่บ้าน (village commune) ภายใต้การปกครองของผู้อาวุโสใน “ชะกุ่น” หรือตระกูล แล้วเข้าสู่ระบบศักดินาไท ภายใต้การปกครองของเจ้าเมืองและเจ้าแผ่นดิน ระบบการเมืองใหม่มีพื้นฐานอยู่ที่หมู่บ้าน ซึ่งเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของเมือง บ้าน หรือ หมู่บ้านเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุด แต่สำคัญที่สุดเพราะรัฐไทยนั้นเริ่มก่อตั้งเป็นรัฐ โดยการรวมและพัฒนาหมู่บ้านขึ้นมาเป็นเมืองและรวมกันเป็นสมพันธรัฐและอาณาจักร โดยเฉพาะสิบสองจุไทและสิบสองปันนานั้น การรวมตัวเป็นสมพันธรัฐสิบสองปันนาขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งและความจงรักภักดีจากหมู่บ้านซึ่งเป็นแหล่งกำลังคนในการผลิตและแรงงานของชนชั้นปกครอง²

ชุมชนหมู่บ้านไทตั้งแต่อดีตจนถึงกลางคริสตศตวรรษที่ ๒๐ แสดงให้เห็นลักษณะของชุมชนบุพกาล จากประเพณีพิธีกรรมและข้อปฏิบัติต่างๆ ภายในหมู่บ้านแสดงให้เห็นลักษณะของชุมชนเชื้อสายในสังคมชนเผ่ายุคโบราณ พัฒนาเป็นสังคมเครือญาติที่คนในหมู่บ้านสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน วิธีการดำรงชีวิตอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกันเพื่อความอยู่รอดตั้งแต่สมัยที่เร่ร่อนล่าสัตว์และเก็บหาของป่า ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจแบบธรรมชาติที่ทุกคนต้องร่วมมือกัน ทำให้มีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้นในชุมชน ชุมชนท้องถิ่นอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองหรือยังชีพ บนพื้นฐานของความพอเพียง ชาวบ้านเพาะปลูกข้าวและพืชผลต่างๆ เพื่อการบริโภค ในขณะที่เดียวกันมีการล่าสัตว์และการเก็บหาอาหารตามธรรมชาติเป็นกิจกรรมเสริมเพื่อให้เกิดความพอเพียงของชุมชน

ในระบบเศรษฐกิจเช่นนี้ไม่เพียงแต่กรรมสิทธิในนาบ้านของหมู่บ้านที่เป็นของชาวบ้านทุกคนแต่ทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เช่น ที่ดินว่างเปล่า หนองน้ำ และป่าไม้ ก็ถือเป็นกรรมสิทธิ์ของหมู่บ้านหรือชุมชน ที่จะสร้างความพอเพียงให้กับชุมชน เพราะชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหา

¹ ทวี สว่างปัญญางกูร, อ้างแล้ว, หน้า ๒.

² เจือ แชนจอง และรัตนพร เศรษฐกุล, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖-๒๗.

อาหารจากธรรมชาติ ประเภทเห็ด หน่อไม้ พืชผักต่างๆและอาหารโปรตีนจากสัตว์ป่าชนิดต่างๆ
หาพื้นและหาไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

กรรมสิทธิ์ของชุมชนเป็นกรรมสิทธิ์ที่ได้รับการยอมรับและสร้างจิตสำนึกร่วมกันที่จะ
ดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น โดยที่สมาชิกของชุมชนเท่านั้นจะสามารถ
ใช้ประโยชน์ได้ จะมีการรวมแรงกันจับปลา ล่าสัตว์ หรือใช้ทรัพยากรธรรมชาติจากป่าไม้ โดยที่
ทุกคนจะได้รับส่วนแบ่งหรือผลประโยชน์ร่วมกัน ถือว่าเป็นทรัพย์สินของหมู่บ้าน เมื่อใดที่
ต้องการใช้ก็สามารถไปเก็บหามาใช้ได้ การจับปลาในหนองน้ำของหมู่บ้านถือเป็นกิจกรรมร่วม มี
การกำหนดวันจับปลาในแต่ละปี เมื่อจับปลาได้แล้วต้องแบ่งให้แก่ชาวบ้าน หลังจากที่ได้มอบ
ส่วนหนึ่งให้แก่เจ้าหน้าที่แล้ว¹ การปลูกเรือนใหม่ก็เป็นกิจกรรมร่วมของชาวบ้าน เมื่อมี
สมาชิกในชุมชนปลูกเรือนใหม่ชาวบ้านทุกๆ คนต้องมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการปลูกเรือนใหม่
โดยเจ้าของเรือนมีหน้าที่ต้องเลี้ยงดูตามสมควร²

สิทธิของชุมชนเหนือทรัพยากรธรรมชาติและการร่วมกันใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็น
ร่องรอยของสังคมบุพกาล ที่เป็นลักษณะร่วมของสังคมไทที่ปรากฏในไทกลุ่มอื่นๆ ด้วย เช่น
ไทในได้คงหรือไทเหนือ แสดงให้เห็นภาพรวมของสังคมไทว่าเป็นสังคมเกษตรกรรม พัฒนามา
จากสังคมบุพกาลที่คนดำรงชีวิตด้วยการล่าสัตว์และเก็บหาของป่า ต้องอาศัยพึ่งพากัน ในคำ
เที่ยวป่าของไทเหนือกล่าวถึงการล่าสัตว์ว่าเป็นกิจกรรมสำคัญสำหรับชุมชน แต่การล่าสัตว์นั้นไม่
ใช่เพื่อหากินเองในครอบครัวแต่จะเผื่อเหลือให้กับชุมชนด้วย การล่าสัตว์ของชาวบ้านแต่ละครั้งจึง
เป็นความหวังของคนทั้งหมู่บ้านที่จะได้บริโภคเนื้อสัตว์ที่ได้จากการล่าของคนในหมู่บ้าน “...ไม่
ว่าแคคร้อนแคดใหม่ เหงื่อไหลไคลย้อย ชาวบ้านเขาคอยอยู่อย่างนั้นแล กลับจากเข้าป่าครั้งใด
ชาวบ้านเราได้เดินได้ฟ่อน...” นอกจากนี้ยังมีคำกล่าวที่แสดงถึงการที่บรรพบุรุษของชาวบ้าน
เริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานจนกลายเป็นบ้านเมือง ก่อเกิดความสัมพันธ์แบบเครือญาติทำให้ชาวบ้านมี
ความรับผิดชอบร่วมกันในการผลิต ว่า “...ธรรมชาติเราถางป่าไม้ฮ้อทำเป็นนา ประเพณีฮ่าเรา
ถางป่าหญาคาให้เป็นไร่ เริ่มตั้งเป็นเมืองใหญ่เวียงหลวง เริ่มตั้งตลาดหลวงตลาดน้อย...”³

ในสังคมเครือญาติที่คิดเป็นสิทธิของตระกูล ไม่มีกรรมสิทธิ์ส่วนตัว เมื่อพัฒนาไปเป็น
ชุมชนหมู่บ้านและเมือง ที่ดินจึงกลายเป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชน การทำนาค่าซึ่งต้องอาศัยน้ำมากทำ
ให้มีการจัดระบบชลประทานใช้น้ำร่วมกัน ชุมชนไททุกแห่งจะมีแหล่งน้ำเพื่อทำการเกษตร
และมีการพัฒนาระบบชลประทานท้องถิ่นของตนเอง จะเห็นว่าเมืองไทมักตั้งอยู่ริมแม่น้ำใหญ่ใน

¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖๒-๒๖๓.

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑, เจ้าหลวงนาซัง, ประเพณีสิบสองเดือน

³ สมปอง โคคุ้มแก่น และระวี เต็กเลี่ยมโส, คำร้องในชีวิตและพิธีกรรมชาวไทเหนือ, โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท, ๒๕๔๑, หน้า ๔๐.

แต่ละหมู่บ้าน ลือเรียกที่ตั้งชุมชนของคนว่า ทุ่งเมือง สายน้ำสำคัญที่ผ่านบริเวณที่ตั้งชุมชนและผืนน่านั้นไทดำเรียกว่า น้ำหลวง แต่ละเมืองจะใช้น้ำหลวงนี้เพื่อการชลประทานของตนเอง เจืองกหรือเจ้าเลื้อของชุมชนที่พัฒนาไปเป็นเมืองก็เลื่อนฐานะเป็นท้าวเจ้าเลื้อ ทำหน้าที่ดูแลชุมชน ควบคุมกำลังคนและที่สำคัญคือ จักรระบบเมืองฝ่าย ซึ่งเป็นระบบการจัดการน้ำที่สำคัญ ตามเอกสารความไต่ปู้เส็กว่า “มีน้ำจ้งมีเหมือง มีเมืองจ้งมีตัว”¹

ผู้ที่จะใช้ประโยชน์จากปัจจัยการผลิตต่างๆ ของชุมชนจะต้องเป็นสมาชิกของชุมชนซึ่งไม่เพียงแต่มีสิทธิในการใช้ทรัพยากรของชุมชนแต่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อชุมชนโดยส่วนรวมด้วย ความผูกพันกับชุมชนในกลุ่มคนไทมีสูงมาก ชาวบ้านต้องร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเสมอ ธรรมเนียมนี้ยังคงสืบทอดมาในชนบทของล้านนาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐² ทำให้ชุมชนหมู่บ้านไทมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ สามารถเป็นอิสระจากอำนาจรัฐที่บางครั้งอยู่ห่างไกลจนไม่สามารถควบคุมหมู่บ้าน ได้อย่างเด็ดขาด

๓.๑.๓ แต่งตั้งบ้านเมือง หรือสร้างบ้านแปงเมือง: การก่อตั้งรัฐไท

ตำนานไทมักกล่าวถึงการอพยพโยกย้ายและการตั้งบ้านเมืองบน “ที่ราบเปียก” ชุมชนไทได้พัฒนาขึ้นมาเป็นรัฐสองระดับด้วยกัน คือ เมืองหลายๆ เมืองรวมตัวกันเป็นสมาพันธ์รัฐ และรัฐที่มีอำนาจเบบรวมศูนย์³ การก่อตัวและการคงอยู่ของรัฐไททั้งสองประเภทนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ความสามารถของผู้นำ ปัจจัยแวดล้อมทางการเมือง ตลอดจนคติความเชื่อซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่กำหนดรูปแบบของรัฐไท

สุภางค์ จันทวานิช อธิบายพัฒนาการของรัฐไทกลุ่มต่างๆ ไว้ดังนี้

การอ่อนตัวของอาณาจักรขอมและอาณาจักรพุกามและการรับนับถือ

พุทธศาสนานิกายเถรวาทที่ให้ความชอบธรรมแก่ชนชั้นปกครองที่ย่อม

รับนับถือพุทธศาสนาด้วยแนวคิดธรรมราชา น่าจะเป็นเหตุผลที่ใช้อธิบาย

การสถาปนาอาณาจักรไทต่างๆ ในช่วงศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ แม้จะเป็นการ

รวบรัดเกินไปที่จะสรุปในขั้นนี้ แต่ก็น่าตั้งข้อสังเกตว่า กลุ่มไทดำ-ไทขาว

ซึ่งไม่ได้รับนับถือพุทธศาสนา ไม่สามารถสถาปนาอาณาจักรเต็มรูปแบบใน

ลักษณะที่มีกษัตริย์ปกครองได้ การไม่ได้รับแรงเสริมจากแนวคิดธรรมราชา

ของนิกายเถรวาท อาจทำให้สถาบันผู้ปกครองของไทดำ-ไทขาวไม่เข้มแข็ง

พอจะสถาปนาอาณาจักร สิบสองจุไทจึงเป็นสมาพันธ์รัฐ(Federation)

¹ กัททิฮา อิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๗๗-๗๘.

² Konrad Kingshill, *Ku Daeng-Thirty Years Later: a Village Study in Northern Thailand 1954-1984*, Special Report #26, 1991, p.10.

³ Georges Condominas, *Ibid*, p.40.

หรือ สหพันธรัฐ (Confederation) แต่ไม่ใช่อาณาจักร (Kingdom) และเมืองต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นสิบสองจุไทก็อาจมิได้ปกครองเป็นนื่องที่ตามตำนานขุนบรม แต่มีการแย่งชิงอำนาจซึ่งกันและกันอยู่ด้วย ...¹

พัฒนาการทางการเมืองของรัฐไทนั้นดำเนินไปพร้อมๆ กับพัฒนาการทางการผลิต ตำนานไทกล่าวถึงการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนไท โดยนำเอาระบบการผลิตแบบใหม่เข้ามาด้วย การทำนาข้าวและระบบเหมืองฝายเป็นเทคโนโลยีการผลิตที่ทำให้คนไทตั้งถิ่นฐานได้อย่างมั่นคง ตำนานมักแสดงให้เห็นการอพยพโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานของเชื้อสายกษัตริย์เมืองใหญ่ ในลักษณะของ “ลูกท้าวต่อเมือง” ดังปรากฏในตำนานสิงหนดิโยนกชัยบุรีศรีเชียงแสนว่า

..ยังมีมหากษัตริย์องค์หนึ่งชื่อเทวกาล ครองราชสมบัติเป็นใหญ่แก่ไทยทั้งหลาย

ในเมืองนครไทยเทศ อันมีเมืองราชคฤห์เป็นเมืองหลวง เมืองอันนั้นบริบูรณ์

ด้วยทรัพย์สมบัติ เข้าของเงินทอง ช้างม้าวัวควาย ผู้คนมนตรีมากมาย

บ้านเมืองเรียงรายกันอยู่อย่างคับคั่ง จนไม่อาจนับสังขยาได้...²

ในตำนานสิงหนวัติฯ พระเจ้าเทวกาลมีพระโอรสพระธิดาจำนวนมาก ไม่สามารถจัดให้ปกครองบ้านเมืองได้ จึงได้แบ่งทรัพย์สมบัติให้แก่พระโอรสและพระธิดาและให้เดินทางออกไปตั้งบ้านเมืองของตนเอง ในตำนานสุวรรณคำแดงหรือตำนานเสออินทิลซึ่งเป็น “ตำนานโบราณปฐมโครงเจ้าแห่งเมืองพิงค์เชียงใหม่” การออกไปตั้งบ้านเมืองเกิดจากความต้องการของพระอินทร์ที่จะสร้างบ้านเมืองเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา จึงเนรมิตดวงทองหล่อให้เจ้าสุวรรณคำแดงติดตามไปจนพบที่ดินซึ่ง “เยี่ยะนาปีหนึ่งกินกุม ๗ ปี” จึงแต่งงานอยู่กินกับหัวหน้าสตรีคนพื้นเมืองก่อตั้งเป็นบ้านเมืองสืบๆ กันมา³

ในการสร้างบ้านแปงเมืองของไทยแสดงให้เห็นบทบาทของผู้นำทางวัฒนธรรม ที่ได้เริ่มพัฒนาวัฒนธรรมเมืองขึ้นมา มีการตั้งหลักแหล่งถาวร กำหนดพิธีกรรมความเชื่อและสืดสอยของชุมชนเมืองนั้น ตำนานจึงแสดงให้เห็นถึงบทบาทของฤาษี นาค และพระอินทร์ในการก่อตั้งเมืองทำให้เกิดคติความเชื่อใหม่ของเมืองที่จะครอบงำเหนือคติความเชื่อของชุมชนหมู่บ้านเดิม เช่น ความเชื่อและบูชาเทวดาและฤาษี ภายหลังเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาก็ได้เพิ่มคติทางพุทธที่แสดงออกในตำนานพระเจ้าเลียบโลกซึ่งแสดงถึงพุทธทำนายในการตั้งเมืองต่างๆ เป็นการให้ความสำคัญแก่เมืองนั้นๆ และย้ำว่าพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาของวัฒนธรรมเมือง

¹ สุภางค์ จันทวานิช, ระบบการเมืองการปกครอง, โครงการประเมินสถานภาพไทยศึกษา, ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑, หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

² สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานลานนาไทย, ย่างแก้ว, หน้า ๑๑.

³ สงวน โชติสุขรัตน์, ย่างแก้ว, หน้า ๑๓๐-๑๓๑.

การพัฒนากระบวนการผลิตเป็นปัจจัยที่สำคัญของการก่อตั้งเมือง ความได้ปฏิกิริยาถึงการจัดตั้งบ้านเมืองของไทยว่า “...ปู่จั้งบั้งไม้มาเฮ็ดฝาย ชุดคินคูเอาน้ำ น้ำไหลกลับมาเหมือง คนเต็มเมืองไถนากินข้าว”¹ ศาสตราจารย์คำจงเสนอว่า การขยายพื้นที่ทำนาและการจัดระบบชลประทานทำให้เกิดเมืองที่ต้องมีหัวหน้าผู้จัดการควบคุมกำลังคนในการสร้างระบบชลประทาน ทำ “เหมือง ฝาย หลาย ถิน” ในบ้านเมืองของไทยคำผู้นำดังกล่าวรับตำแหน่งเป็นขุนหรือท้าว² ในขณะที่ตำนานลือกล่าวถึงพญาสมมติสอนให้คนเอาข้าวเปลือกไปหว่านในที่ดิน โคลนจนข้าวแตกกล้าสอนให้คนทำนาค้าด้วยการจัดแต่งที่ดินให้เป็นแปลงนา มีน้ำท่วมขังแล้วนำข้าวไปปลูก³

สังคมไทยเริ่มเป็นสังคมที่ผู้ปกครองเป็นผู้นำและสั่งการในการจัดตั้งบ้านเมือง มีการจัดแบ่งพื้นที่ทำนา และจัดระบบการชลประทาน เกิดรูปแบบการปกครองที่ซับซ้อนขึ้นกว่าเดิม ผู้นำไม่เพียงแต่เป็นผู้ดูแลความสงบเรียบร้อยในชุมชนแต่จะต้องเป็นผู้นำในการปกป้องคุ้มครองและขยายอำนาจของชุมชนด้วย ยุคลูกท้าวต่อเมืองของไทยดำเนินไปเช่นเดียวกับการสร้างบ้านแปงเมืองของลื้อและขวน โดยลูกหลานของท้าวนำเอาไพร่พลออกไปตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเป็นเมือง เช่นตำนานขุนบรมซึ่งไทยเชื่อว่าเป็น โอรสของแดนหลวง ได้ขี่ช้างเผือกลงมาจากรวรรค์พร้อมกับมเหสีที่เป็นพระธิดาของแดนอีกสองพระองค์ มาตั้งบ้านเมืองอยู่ที่บ้านน่าน้อยที่เมืองแดง ขุนบรมมีพระโอรสเจ็ดพระองค์ได้ส่งไปตั้งบ้านเมืองตามที่ต่างๆ⁴

ตำนานการสร้างบ้านแปงเมืองของไทยเน้นเหตุการณ์ยุคต้นๆ ก่อนการก่อตั้งรัฐไทย ตำนานเชื้อเครือเจ้าแสนหวีซึ่งเป็นเรื่องราวของกษัตริย์ผู้ปกครองสิบสองปันนากล่าวถึง พญาเจืองปฐมกษัตริย์แห่งสิบสองปันนา ส่งพระโอรส ๔ องค์ไปปกครองเมืองต่างๆ ดังนี้⁵

๑. ลาวเขือเรื่องไปกินเมืองล้านนา
๒. อ้ายกงไปกินเมืองเชียงราย
๓. ยี่คำเรื่องไปกินเมืองเวียงจันทน์
๔. สามไค้เนืองกินเมืองต่อจากพญาเจือง

¹ กัททียา ฮิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๘๖.

² Cam Trong, Ibid, p.205.

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑.๑, เจ้ามหาพันธวงศ์ ตำนานพญาสมมติราชา, หน้า ๖.

⁴ Cam Trong, Ibid, p.204.

⁵ เรณู วิชาศิลป์ (ปริวรรต), เชื้อเครือเจ้าแสนหวี ๒ พันนา, หน้า ๑.ชื่อเมืองที่ส่งไปปกครองนั้นยังสับสนอยู่ เช่น เมืองเชียงรายและเมืองเวียงจันทน์นั้นสร้างในสมัยหลัง

๓.๒ ลักษณะของรัฐไท

การก่อตั้งเมืองซึ่งเป็นหน่วยทางการเมืองขนาดใหญ่ประกอบด้วยหมู่บ้านจำนวนมาก มีลักษณะที่น่าสนใจ ๒ ประการ คือ การผสมผสานทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนพื้นเมืองและการแบ่งชนชั้นในสังคมที่ชัดเจนขึ้นกว่าเดิม

๓.๒.๑ การผสมผสานทางวัฒนธรรมกับชาวพื้นเมือง: กลยุทธ์ผู้อำนาจของรัฐไท

หากใช้ภาษาเป็นเครื่องกำหนด คนไท คือ กลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไท เช่น ไทใหญ่ คำตี้ ลื้อ ขวน ไทย ลาว ไทเหนือ ไทดำ ไทขาว ไทแดง โท้ และเงิงเจียง เป็นต้น แต่ในรัฐไทไม่ได้มีเฉพาะคนไทเท่านั้น อีกทั้งคนที่พูดภาษาไทยและรับวัฒนธรรมไทอาจจะไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์ไทก็ได้ ยกตัวอย่างเช่น ข่าปีเมืองหูน ลิบสองปันนา ซึ่งพูดภาษาลื้อ แต่งกายแบบลื้อ ทำนาคำและนับถือพุทธศาสนาิกายเถรวาทแต่ชาวลื้อไม่ยอมรับว่าเป็นไต ขึ้นันว่าเป็น “ข่า” คือ ชาวพื้นเมืองกลุ่มมอญ-เขมรที่อาศัยอยู่ในลิบสองปันนา¹ ดังนั้นเมื่อก้าวถึงวัฒนธรรมไทจึงไม่มีใครสามารถยึดถือความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนี้แต่ผู้เดียว เพราะวัฒนธรรมไทได้ถูกพัฒนามาจากการปะทะสังสรรค์กับชนกลุ่มอื่นๆ ได้แก่ ลัวะ ข่า ละฮาง คาง และขมุ ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่พูดภาษาออสโตรเอเชียติกและมอญเขมรที่อาศัยอยู่ทางตอนเหนือของไทย ลาว และเวียดนามมาเป็นระยะเวลานาน กล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในระยะแรกเป็นกลุ่มที่ไม่ได้ถือพิธีพลวัฒนธรรมจีนหรืออินเดีย คนกลุ่มนี้ได้ก่อตั้งบ้านเมืองของตนเอง ดำเนินล้านนา กล่าวถึงเมืองของลัวะหลายแห่งในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงก่อนอาณาจักรสุโขทัย กลุ่มไทคำตี้ตั้งถิ่นฐานร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์มอญเขมรมาตั้งแต่ดั้งเดิม การติดต่อสัมพันธ์กับคนเหล่านี้ทำให้กลุ่มไทมีการรับและปรับแต่งวัฒนธรรมเพื่อให้ประโยชน์ทางการเมืองและสังคมแก่ชนชั้นต่างๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในเอเชียอาคเนย์ดำเนินไปในแนวทางประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ฟังพาทอาศัยเพื่อความอยู่รอด แม้จะมีความขัดแย้งแต่ความขัดแย้งนำมาซึ่งการปรับตัว อาจจะทำให้บางกลุ่มมีอำนาจมากขึ้น บางกลุ่มถูกลดอำนาจลง กลุ่มที่มีอำนาจมากก่อตั้งเป็นรัฐผนวกกลุ่มที่อ่อนแอให้เป็นเมืองขึ้นหรือประเทศราช สำหรับรัฐไทการขึ้นสู่อำนาจการปกครองของกลุ่มไทจนสามารถสถาปนารัฐหรืออาณาจักรที่เข้มแข็งได้เกิดจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับชนพื้นเมือง² ในอดีตวัฒนธรรมไทยขยายโดยผู้นำทางการเมืองเข้าไปครอบงำชาวพื้นเมืองในช่วงที่ไทได้ขยายตัวเข้าปกครองดินแดนส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วัฒนธรรมไทจึงไม่จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มคนไทเท่านั้น

¹ สัมภาษณ์ชาวบ้าน บ้านปี เมืองหูน ลิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๐.

² B.J.Terwiel, Ibid, p.3.

กระบวนการขยายวัฒนธรรมใหม่ ๒ แนวทาง คือ ผู้นำไทครอบงำวัฒนธรรมท้องถิ่น และผู้นำไพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมของคน¹ จะเห็นได้ว่าไทมีคติความเชื่อที่คล้ายคลึงกับลัวะซึ่งเป็นกลุ่มมอญ-เขมรที่เป็นชนพื้นเมืองเดิมหลายอย่าง โดยเฉพาะความเชื่อถือผีและธรรมเนียมการให้ความสำคัญกับผู้หญิงและญาติสายแม่

ตำนานลื้อและตำนานล้านนาก่อนที่จะกล่าวถึงราชวงศ์ไทที่ปกครองสิบสองปีนนา และล้านนามักกล่าวถึงคนพื้นเมืองที่ตำนานเรียกว่า คำมิล่า ละ ข่าละ และลัวะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานพระเจ้าเลียบโลกที่เน้นการเผยแพร่และการสถาปนาพุทธศาสนาในท้องถิ่นเหล่านี้ ในตำนานคนเหล่านี้เป็นผู้ที่ได้พบพระพุทธองค์ เป็นผู้ที่อยู่อาศัยในดินแดนนั้นก่อนการตั้งเมืองตามพุทธทำนาย ที่สำคัญเป็นกลุ่มที่ถูกแย่งชิงอำนาจเหนือดินแดนที่ตนอาศัยอยู่ ต้องกลายเป็นข้าทาสของผู้ปกครองใหม่เนื่องจากความโง่เขลาและล่าหลังทางวัฒนธรรม ต้องอพยพออกจากถิ่นที่อยู่ของตนไปอยู่ตามภูเขาที่ห่างไกลและทุรกันดาร ภาพจากตำนานที่แสดงความต่ำต้อยของคนเหล่านี้ขัดแย้งกับการปฏิบัติของลื้อและขวน ซึ่งมีการแต่งตั้งให้ผู้นำข้ามอนทั้งหลายมีตำแหน่งในการปกครองชุมชนของตน เช่น ตั้งผู้นำอีก่อหรืออะบ่า เป็นพญาหลวงน้ำหน่อ ตั้งผู้นำชาวปะลั้งเป็นพญาหลวงสิคั้ง เป็นต้น² นอกจากนี้ยังมีการขกย่องให้ผู้นำที่เสียชีวิตไปแล้วเป็นผีบ้านผีเมืองและมีการเซ่นไหว้ ปรากฏว่าที่เมืองลวงนั้นมีผีเมืององค์สำคัญ คือ พญาหลวงหาญลานด้าง เป็น หัวหน้าของพวก “คำมิล่า” หรือ ชาวคอกที่เมืองลวง ชาวเมืองลวงจะเลี้ยงในเดือน ๑๑ หรือ เดือน ๑๒ ทุกปี³ แสดงการขกย่องผู้นำชาวพื้นเมืองหรือยอมรับกำลังอำนาจของชาวพื้นเมืองที่ตนเองปกครอง

ตำนานลื้อกล่าวถึงการขยายอำนาจของลื้อเข้าไปในเมืองของซึ่งเป็นเมืองของลัวะ ที่อุดมสมบูรณ์เนื่องจากปลูกข้าวได้มาก เดิมผู้ปกครองคือ ท้าววีรุได้รวบรวมบ้านเมืองขยายอำนาจออกไปกว้างขวางอยู่ระหว่างดินแดนสิบสองปีนนาและล้านนาและได้มอบอำนาจการปกครองเมืองให้ท้าวงามผู้เป็นพระโอรส ชื่อเสียดความอุดมสมบูรณ์ของเมืองของเป็นที่ร่ำลือ และมีผู้คนอพยพจากเชียงตุงและเมืองอื่นๆ มาอาศัยอยู่ด้วย ทำให้เจ้าแผ่นดินเมืองใกล้เคียงไม่พอใจที่สูญเสียกำลังไพร่พลให้กับเมืองของ และอาจจะเกรงว่าเจ้าเมืองของจะถือโอกาสใช้กำลังไพร่พลจำนวนมากเหล่านั้นขยายอำนาจ พระยาอารวียนครจึงให้พระโอรสชื่อ เจ้าสุนันท์กุมารมาเป็นไส้ศึกและวางแผนฆ่าท้าวงามและตั้งตนเป็นกษัตริย์แทน⁴ เช่นเดียวกับตำนานของไทคำที่ท้าวลานเจืองทำอุบายหลอกฆ่าขุนอำปอยผู้นำชาวละฮางเพื่อยึดอำนาจการปกครองเมืองม่วยของพวกสาละฮาง⁵

¹ B.J.Terwiel, *Ibid*, p.1.

² สัมภาษณ์พญาหลวงจ้าง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปีนนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๓๕.

³ สัมภาษณ์พ่อฮ้ายคุ่น บ้านเพอถง เมืองลวง สิบสองปีนนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๒๘.

⁴ ทวี สว่างปัญญางกูร, ตำนานเมืองยอง (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม, ๒๕๒๐) หน้า ๒๕-๒๖.

⁵ กัททิตยา อิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๑.

การปรับแต่งวัฒนธรรมดังกล่าวทำให้คนไทยสามารถกลายเป็นผู้ปกครองชนพื้นเมืองได้ เพราะการขยายตัวของคนไทยหรือการสถาปนาอำนาจรัฐไทยไม่ได้เกิดจากการใช้กำลังอำนาจแต่เพียงอย่างเดียว แม้ในตำนานจะยกย่องความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ แต่ก็มักแสดงให้เห็นว่า การยกย่องนั้นขาดเหตุผล เช่น การยกย่องว่ามังรายสามารถเอาชนะพวกลัวะที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงแล้วสถาปนาให้ลัวะนั้นต้องไปอยู่ในที่ที่ไม่ได้ขึ้นเสียงกบเสียงเขียด คือให้อยู่เฉพาะบนที่สูงเท่านั้น หากพิจารณาตามสภาพที่น่าเป็นจริงแล้ว พญามังรายมีฐานกำลังอยู่ที่เชียงรายและบริเวณใกล้เคียง การสร้างเมืองใหม่โดยอพยพคนจากเชียงรายย่อมเป็นไปได้ ยิ่งในกรณีที่ดินกำลังขยายอำนาจลงมาทางใต้ ดังนั้นการสร้างเมืองเชียงใหม่จึงไม่ใช่การกำจัดลัวะออกไปแล้วสร้างเมืองของไทยใหม่ แต่เป็นการครอบครองสร้างทางการเมืองส่วนบนของไทยบนพื้นฐานที่เป็นสังคมของกลุ่มชนพื้นเมือง การที่พญามังรายไม่ได้ประทับอยู่ที่เชียงใหม่ตั้งแต่แรก แต่ให้ลูกปกครองในฐานะเมืองลูกหลวง แสดงว่าพระองค์อาจจะยังไม่ไว้วางใจสถานการณ์เพียงพอที่จะให้ราชสำนักอยู่ที่เชียงใหม่ นอกเหนือไปจากสาเหตุอื่นๆ เช่น การขยายอำนาจของจีนลงมายึดครองสิบสองปีนนาทำให้ล้านนาต้องระวังพรมแดนทางเหนือมากขึ้น

การตั้งบ้านเมืองของไทยไม่ว่ากลุ่มใด ได้มีการผสมผสานกับชนพื้นเมืองต่างๆ ที่ตั้งชุมชนของตนอยู่แล้ว ผู้นำไทยดำเนินนโยบายทั้งการใช้กำลังเข้าปราบปรามและการประนีประนอมกับชนพื้นเมืองโดยส่งบุคคลที่รู้และเข้าใจวัฒนธรรมพื้นเมืองไปปกครอง เช่น ที่เมืองม่วยซึ่งมีชนเผ่าละสาและกลุ่มมอญเขมรอยู่เป็นจำนวนมากไปปกครองเพราะ “สิบคำมันสู้ป้องกันความศึก” คือรู้ภาษาของคนเหล่านั้น¹ เช่นเดียวกับกรณีที่พญามังรายส่งขุนนางลัวะไปปกครองชุมชนลัวะ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองเมืองเชียงตุง ลำพูน หรือเชียงใหม่ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่พวกลัวะอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

ในการปกครองบ้านเมืองที่ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองมีวัฒนธรรมความเชื่อที่ต่างกัน ผู้ปกครองมักจะยอมรับนับถือจารีตประเพณีของประชาชนหมู่มาก คติความเชื่อถือผีที่แพร่หลายอยู่ในหมู่มคนไทยนี้ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการรับทอดคติความเชื่อและจารีตของกลุ่มมอญเขมรซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิม ในกรณีของล้านนาเพื่อให้ลัวะยอมรับอำนาจของพระองค์ พญามังรายยอมรับสืบทอดของลัวะ เมื่อแรกจะตั้งเมืองเชียงใหม่ในเขตเมืองเก่าของลัวะ พระองค์ได้ให้ขุนนางผู้ใหญ่ นำบรรณาการไปเชิญพญาลัวะมาถาม “จารีตสืตฮอยเช่นบัวรานเมืองมีแต่ก่อน” พญาลัวะส่งขุนนางชื่อศรีขุนจุกเอา “เจ็ยลัวะ” มาอ่านให้ฟัง พญามังรายจึงโปรดให้ทำพิธีบูชาอินทิลและกุมภัมภ์ทั้งหกตามที่ลัวะเคยปฏิบัติมาแต่ก่อน นอกจากนี้ยังให้สร้างพระราชวังอยู่ในที่เดิมที่เคยเป็นที่ประทับของกษัตริย์ลัวะ เมื่อได้ฤกษ์งามยามดีจึงเสด็จเข้าเมืองแล้วให้ประชาชนบูชาเสื้อเมือง ให้ศรีขุนจุก

¹ กัททิตยา อิมมรวัด, อ้างแล้ว, หน้า ๘๗.

ขุนนางลัวะเป็นผู้เลือกประตูเวียงที่เสด็จเข้าไปครองเมือง ศรีขุนจุกกราบทูลให้เสด็จเข้าเมืองทางประตูทิศเหนือเพราะ “จักอยู่ชุกชุกสุขสวัสดิ์ จักมีศรีที่มากอายุมันยืนยาวมากนักษะแล อัน๑ก็จักมียศสมบัติกันรุ่งเรือง ชลาบปราบแพ้นะข้าศึกศัตรูไปทั่ว๔ ทิศ ๘ ทิศและ...”¹ นอกจากนี้พญามังรายยังรับเอาพิธีกรรมการเช่นไหว้ผีบ้านผีเมืองจากลัวะอีกด้วย คติความเชื่อเรื่องผีเมืองเสื้อเมืองของลัวะกลายเป็นฮีตกองของล้านนาที่ “ท้าวพระยาเจ้านายคนใดสืบแทนมาเมื่อภายหลัง แลจักใคร่หื้อบ้านเมืองอยู่ศุคคิมนะ แลหื้อกันรุ่งเรือง มีอิทธิฤทธิ์ เตชะ ยศศักดิ์ อันใดก็หื้อได้กับตามบวรตามค่านานอันนี้เทอะ...”²

การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นวิธีการขยายอำนาจของผู้ปกครองไท มีการแต่งงานกับลูกสาวของหัวหน้ากลุ่มชาวพื้นเมืองเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับเครือญาติที่จะนำไปสู่พันธมิตรทางการเมือง กรณีของท้าวลานเจียงแต่งงานกับลูกสาวขุนอำปอยเมืองม่วย เจ้าคานเมืองเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาแต่งงานกับหญิงลัวะจนมีพระโอรสชื่อท้าวเสาคำ ได้ครองราชย์เป็นเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๑๐ ของสิบสองปันนา³ ศาสตราจารย์จอร์จ คอนโดมินาส เห็นว่าความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งญาติข้างแม่ มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครองไท⁴

บทบาทของชาวพื้นเมืองที่ถูกเรียกว่า ข้า ข่า หรือล่า ในการสร้างบ้านแปงเมืองของไท นั้นปรากฏในตำนานดั้งเดิม มีพิธีกรรมสำคัญที่จะต้องมีคนเหล่านี้เข้าร่วม ทั้งพิธีกรรมในราชสำนักและพิธีกรรมของเมือง เช่น พิธีขึ้นครองเมืองของเจ้าฟ้าเชียงตุงที่เรียกว่า เชนคำลัวะ การให้ลัวะเดินนำหน้า “จูงหมาป่าแจ็ก” ในการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ล้านนา พิธีฉลองปีใหม่ด้วยการให้ลัวะตีกลอง และพิธีเช่นไหว้ผีเมืองต่างๆ ตำนานระบุว่าคนไทยได้เข้ามายึดครองอาณาบริเวณที่เป็นบ้านเมืองและไร่นาแล้ว โดยการใช้อำนาจและการผสมกลมกลืนเข้ากับชาวพื้นเมืองเดิม ดังนั้นการรับเอาคติความเชื่อของคนพื้นเมืองและให้คนพื้นเมืองเหล่านี้มีส่วนในการประกอบพิธีกรรมจึงเป็นการยอมรับสิทธิดั้งเดิมหรือความเป็นเจ้าของแผ่นดิน

๓.๒.๒ เจ้าบ่เอาไพร่ ไต่บ่เอาข้า: สังคมชนชั้นของไทย

พัฒนาการทางการเมืองทำให้เกิดการแบ่งแยกชนชั้นอย่างชัดเจนระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ต่างฝ่ายต่างมีบทบาทหน้าที่ของตนเองและมักนิยมแต่งงานในกลุ่มชนตนเองเพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของสายเลือดและสิทธิในชนชั้นของตน ภายหลังจากชนชั้นได้รับการ

¹ สงวน โชติสุขรัตน์, รวมสารนิยายไทย (พระนคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕) หน้า ๘๐-๘๑.

² สงวน โชติสุขรัตน์, เพิ่งอ้าง, หน้า ๑๐๑.

³ เรณู วิชาศิลป์(ปริวรรค), เชื้อศรีอภัยแสนทวี๑๒พันนา, หน้า ๖.

⁴ Georges Condominas, Ibid, p.38.

สนับสนุนจากความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมที่พัฒนาขึ้นหลังจากการเกิดชุมชนเมืองและรัฐ สังคมไทยมีการแบ่งแยกชนชั้นเป็น ๒ กลุ่ม คือ ชนชั้นปกครองและชนชั้นที่ถูกปกครอง มีชื่อเรียกต่างๆ กัน ดังนี้

ชื่อเรียกชนชั้นต่างๆในสังคมไทดำ ลื้อและยวน

ชนชั้น	ไทดำ	ลื้อ	ยวน
กษัตริย์และผู้ปกครองเมืองต่างๆ	อันญาเมือง ท้าวเมือง เพี้ยเมือง	เจ้าแผ่นดิน เจ้าหม่อม เจ้าเมือง	เจ้าแผ่นดิน เจ้าเมือง
ขุนนาง	องและกว้าง	ท้าวขุน	ท้าวพญา
สามัญชน	ไปเมือง	ไคเมือง	ไพร่เมือง
ผู้ชำนาญพิเศษ	องหมอ	หมอเมือง หมอบ้าน หมอขวัญ	หมอโหรา เศรษฐี
ทาสประเภทต่างๆ	๑.ซ้อยเหี้ยคนเสียน ๒.ปัวปาย	๑.คนเสียนเจ้าได้แก่ เลกน้อย โองฮาย ๒.ชาวเขาได้แก่ ข่าม่อน ข่าละ	ข้าหอคนโอง ข้าปลายหอคาบงาซ้าง

การแบ่งชนชั้นผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองจะเป็นการแบ่งตายตัวโดยใช้ชาติกำเนิดเป็นตัวกำหนด ดังปวิณเมืองของสิบสองปันนากล่าวว่า “ เชื้อพญาหื้อเป็นพญา เชื้อนายหื้อเป็นนาย เชื้อไพร่หื้อเป็นไพร่ เชื้อเสนาหื้อเป็นเสนา เชื้อขุนหื้อเป็นขุน”¹ ชนชั้นปกครองถือว่าเป็นผู้มีอำนาจวาสนา จึงมีฐานะสูงกว่าสามัญชนที่อยู่ภายใต้การปกครอง แต่ละแห่งมีชื่อเรียกแตกต่างกัน ไทดำเรียกผู้ปกครองชายว่า “ท้าว” ผู้ปกครองหญิงว่า “นาง” มีตระกูลผู้ปกครอง คือ ตระกูลลอลหวง ซึ่งแบ่งออกเป็น ลอคำ คำ บักคำ เดียวคำ และอื่นๆ คนเหล่านี้มีหน้าที่ “จับสายบ้านสายเมือง” ดูแลบริหารราชการ จัดระบบการผลิตเช่น การปลูกข้าวและการชลประทาน ดูแลและป้องกันภัย

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลขที่ ๑.๕, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

จักรระบบความยุติธรรมและทำพิธีเลี้ยงผี ถ้าค้ำฐานะผู้ปกครองไทคำมีตั้งแต่ เพี้ย (พญา) เจ้าเพี้ย (เจ้าพญา) หรือ เพี้ยเมือง(พญาเมือง) เรียกรวมๆ กันว่า “เพี้ยด้าว หรือ เพี้ยขุน” ถือกันว่าเป็นสายตระกูลที่สืบทอดมาจากแดนหลวงหรือแดนล่อซึ่งเป็นเทวดาสูงสุดเป็นผู้สร้างบ้านเมืองไทคำ¹ สิ่งหรือ นามสกุลล่อคำจึงเป็นตระกูลของผู้ปกครอง นอกจากนี้มีสิ่งอื่นๆ เช่น สิ่งล่อ สิ่งวิ สิ่งถู่ สิ่งแถ่ว สิ่งเลื่อง สิ่งถา สิ่งทอง และสิ่งกวาง²

ในสังคมสิบสองปีนนาได้พัฒนาอำนาจของชนชั้นปกครองจนกลายเป็นพญาหรือกษัตริย์ โดยตำนานพญาสมมติราชากล่าวถึง สังคมบุพกาลที่มีขนาดใหญ่ขึ้นจนเกิดการทะเลาะวิวาทแย่งชิงข้าวปลาอาหาร จนต้องตกลงเลือกผู้นำในรูปแบบของมหาชนสมมติ ตั้งเป็นสมมติราชา เพราะยังไม่เคยมีกษัตริย์มาก่อน ให้ขึ้นมาเป็นผู้นำ อบรมสั่งสอนให้คนเป็นคนดี คุ้มครองผู้คนให้พ้นอันตราย “แต่งแบ่งบ้านเมือง” ให้แก่คนทั้งหลาย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดการเรียกร้องกรรมสิทธิเหนือพื้นดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุดในขณะนั้น ทำให้เกิดการยอมรับว่า “แผ่นดินดั่งมวตเป็นแผ่นดินพญาเจ้าเลี้ยง” สมมติราชาต่อมาได้รับตำแหน่งเป็น “ขติโย” แปลว่าเป็นใหญ่แก่ไร่นาทั้งมวต³ เมื่อมีระบบเจ้าแผ่นดินขึ้นมาก็ได้มีการจัดตั้งระบบท้าวขุนหรือระบบราชการ “...ยามนั้นพญาจึงมาปกแบ่ง ตั้งไว้ยังเสนาอาตามค่น้อยใหญ่ ดั่งมวตใส่ไว้ต่างต้นแล้ว ก้าอันกรวถึงจึงหื้อถึง อ้นบ่หล่างกรวถึงก็บ่หื้อถึง...”⁴ เป็นการแบ่งแยกกษัตริย์ออกจากสามัญชน โดยมีขุนนางข้าราชการเป็นตัวกลาง

ในโครงสร้างทางการเมืองนั้นมีการเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มชนชั้นปกครอง โครงสร้างส่วนบนนี้จะธำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการประสานประโยชน์และกลมกลืนกันได้ ท้าวขุนเป็นผู้สนับสนุนอำนาจกษัตริย์ กษัตริย์ก็ใช้อำนาจนั้นเอื้อประโยชน์ให้แก่ขุนนางที่สนับสนุนตนเอง ด้วยการแบ่งปันที่ดินผู้คนให้ใช้ประโยชน์ ดั่งเจ้าสุวรรณคำเสาเริ่มธรรมเนียมการให้ท้าวขุน “กินบ้านกินเมือง” โดย

...ก็บุงเป็งหื้อขุนไทย ๑๒ คน อ้น ไปฮับเจ้าคนพ่อแต่ลานจ้างป้อกมานั้น
ขึ้นเป็นขุนหัวเมือง และแจกออกไปตั้งบ้านตั้งเมืองอยู่ ๔ คิส ๘ คิส ใน
ละแวงแคว้นขอบแดน หื้อเป็นบ้านเป็นเมืองของ ๑๒ ขุน เป็นเขตน้าแดน
ดินคือ ๑๒ ปาง ปายวันตกของและวันออกของ...⁵

¹ สุภาค์ จันทวานิช, อ้างแล้ว, หน้า ๕๒.

² วรณศักดิ์พิจิตร บุญเสริม, “การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไท เรื่อง การเมืองการปกครองของกลุ่มชาติพันธุ์ไทคำในสิบสองจุไท,” เอกสารแปลจากต้นฉบับภาษาลาว, สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, หน้า ๔.

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑.๑, อ้างแล้ว, หน้า ๘.

⁴ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑.๑, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

⁵ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑.๖, เข้มหมั่นรวงค์, คำว่าเมืองดีเมืองเชียงรุ่ง, หน้า ๒๔.

ในสังคมไทแต่ละแห่งมีคติความเชื่อที่เน้นความสำคัญของผู้ปกครอง เช่น ลีอกกล่าวว่ “เจ้าเกิด ข้าเกิด” และ “ข้าพินเจ้า วินาศฉิบหาย” ส่วนไทค้ำกล่าวว่ คนไม่มีเจ้าเหมือนควายไม่มีคอก ตั้งเมืองต้องมีท้าว ท้าวเข้มแข็งเพียงใดเมืองเข้มแข็งเพียงนั้น¹

อำนาจของชนชั้นปกครองขึ้นอยู่กับคติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะสร้างความชอบธรรมและการยอมรับของคนในสังคม หน้าที่ที่จะตอกย้ำความสำคัญของชนชั้นปกครองเป็นของกลุ่มผู้ชำนาญพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งามหมอ หมอเมือง หมอบ้านและหมอโหรา ซึ่งในการทำพิธีแต่ละครั้งงามหมอของไทค้ำจะต้องกล่าวถึงกำเนิดของเพี้ยท้าว ประวัติการตั้งถิ่นฐาน การทำสงครามและการตั้งเมืองตลอดจนอำนาจของผี เจ้าเมืองไทค้ำจะต้องตั้งง่อมที่มีความรู้ความสามารถและเฉลียวฉลาดขึ้นเป็นหัวหน้าของบรรดาหมอ ทำหน้าที่รักษาหนังสือและเอกสารสำคัญของบ้านเมืองและประกอบพิธีกรรมสำคัญ โดยง่อมมีผู้ช่วยสองคน คือ งามจางและงามแ่ง²

คนเหล่านี้ถือว่าเป็นสามัญชน แต่เนื่องจากมีความสามารถพิเศษ เป็นผู้รู้หนังสือ รู้ระเบียบจารีตประเพณีของบ้านเมือง สามารถทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและประกอบพิธีทางศาสนาให้แก่เจ้านายและประชาชน ตอบปัญหาข้อสงสัยของประชาชนโดยอ้างอิงจากหนังสือตำรับตำราต่างๆ และประเพณีจารีตเก่าๆ ของบ้านเมือง ทำให้ได้รับอภิสิทธิ์ในสังคมเหนือสามัญชนอื่นๆ ในด้านางจะเรียกคนเหล่านี้ว่ ไพว์ขันตี³ สำหรับผู้ปกครองไทค้ำพวกนี้เป็นที่ปรึกษาสำคัญ พวกนี้ไม่ต้องทำนาเองแต่จะได้รับผลผลิตจากที่นาที่ชาวบ้านทำให้ เช่น ในสิบสองปีนนามีนาหมอเมือง ในสังคมไทค้ำคนกลุ่มนี้ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน แต่ได้ประโยชน์จากแรงงานเกณฑ์ของชาวบ้าน เนื่องจากเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม งามหมอต้องเรียนรู้หลักโหราศาสตร์และระเบียบแบบแผนประเพณีพิธีกรรมต่างๆ อย่างละเอียด ทำให้เกิดการสืบทอดบทบาทเฉพาะในตระกูลใดตระกูลหนึ่งเท่านั้น จึงมีฐานะพิเศษ พวกที่จะเป็นหมอได้ต้องมาจากตระกูลเลื่องเท่านั้น จึงมีค้ำกล่าวว่ “สิ่งเลื่องเปิดหมอ สิ่งล่อเปิดท้าว”⁴ ลำดับชั้นของง่อมมีถึงสิบชั้นทำหน้าที่ตั้งแต่ในหมู่บ้านถึงเมือง ประกอบพิธีกรรมให้ทั้งชาวบ้านและชนชั้นปกครอง⁵

ชนชั้นทางสังคมของไทมีการแบ่งแยกอย่างชัดเจน ที่น่าสนใจคือการแบ่งแยกตามชาติกำเนิด บทบาทหน้าที่และชาติพันธุ์ แต่ละกลุ่มจะอยู่รวมในหมู่บ้านของตนเอง เห็นได้ชัดเจนว่ แต่ละหมู่บ้านของสิบสองปีนนาประกอบไปด้วยกลุ่มชนในสังคมเฉพาะ ตั้งถิ่นฐานโดยไม่มีการ

¹ Georges Condominas, *Ibid.*, p.60.

² สุมิตร ปิตินันท์, อ้างแล้ว, หน้า ๖.

³ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “การวิเคราะห์สังคมเชิงโหมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นฉบับโบราณในภาคเหนือ,” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๐, หน้า ๑๘๕.

⁴ วรณศักดิ์พิจิตร บุญเสริม, อ้างแล้ว, หน้า ๖.

⁵ สุมิตร ปิตินันท์, อ้างแล้ว, หน้า ๖.

ผสมผสานกัน การแบ่งแยกเช่นนี้สืบมาจากการชุมชนที่เป็นโคตรตระกูลหรือจิวเสือนจิวค้ำที่อยู่ร่วมกันโดยความสัมพันธ์ทางสายเลือด และความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมของคน “นับถือผีเดียวกัน”

กลุ่มสามัญชนหรือผู้ถูกปกครองแต่ละกลุ่มมีลักษณะและบทบาททางสังคมที่สำคัญ ดังนี้

๑. กลุ่มประชาชนที่อาจเรียกได้ว่าเป็นเสรีชน สำหรับไทดำ คือ ไป ลือ คือ ไคเมิง และยวนคือ ไพร่เมือง กลุ่มนี้เป็นกลุ่มพลเมืองที่มีความสำคัญ ในสิบสองปีนนาพวกนี้เป็นกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อนกลุ่มอื่นๆ มีหมู่บ้านขนาดใหญ่และเก่าแก่ มีที่ดินที่ทำการเพาะปลูก หรือนาบ้านที่เจ้าแผ่นดินพระราชทานให้ทำกินตามหลักการ “เฮ็ดนาปาเวียก” คนกลุ่มนี้มีความสำคัญเนื่องจากมีหน้าที่ในการทำสงคราม ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิพิเศษเฉพาะท้าวและไปเท่านั้น พวกข้าทาสในสังคมไทดำจะไม่ถูกเกณฑ์ไปทำการรบเป็นอันขาด ไปชาวไทดำนั้นถือว่าสืบเชื้อสายมาจากนักรบของท้าวเมือง จึงเป็นกลุ่มสำคัญที่สุดในบ้านและเมือง มีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากที่ดินของชุมชน ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์และมีหน้าที่ทำเวียกการให้ท้าว¹

เสรีชนเหล่านี้มีสิทธิในนาบ้านของตนเอง ในสิบสองปีนนาที่ดินซึ่งเป็นของหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า นาบ้านส่วนใหญ่อยู่ในหมู่บ้านของไคเมิง กรรมสิทธิ์ในที่ดินของชุมชนทำให้คนกลุ่มนี้มีอำนาจการปกครองตนเองสูงกว่ากลุ่มอื่นๆ² โดยที่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติ เช่น การเกณฑ์แรงงานและการเสียดินที่ไทดำเรียกว่า จองโห่งค³ อำนาจการปกครองท้องถิ่นของสามัญชนกลุ่มนี้มีพื้นฐานอยู่บนสิทธิและความรับผิดชอบของชุมชน (communal rights and obligation) ชาวบ้านที่ใช้ที่ดินเพื่อการเลี้ยงปากเลี้ยงท้องตนเอง รับผิดชอบต่อที่เกิดจากการใช้ประโยชน์จากที่นา ต้องทำราชการหรือเกณฑ์แรงงาน โดยถือว่าเป็นหน้าที่ร่วมกันของชุมชนหมู่บ้าน ที่จะต้องทำนาเพื่อส่งผลผลิตให้เจ้านายท้าวขุน ทุกคนต้องรับผิดชอบร่วมกันในฐานะสมาชิกของชุมชนหมู่บ้านนั้นๆ ในสิบสองปีนนาชาวบ้านยึดเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาจนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองค.ศ.๑๙๕๐

๒. กลุ่มคนที่ทำหน้าที่รับใช้ชนชั้นปกครอง มีชื่อเรียกต่างๆ กัน บางกลุ่มอาจเป็นข้าทาสที่ตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้าน แต่ไม่ได้มีฐานะสำคัญเท่าไพร่สามัญชน ในสิบสองปีนนามีกุ่มน้อย หรือเล็กน้อยว่าชาย มี ๒ ประเภท คือ เลกน้อยในเป็นกลุ่มคนที่เป็นผู้รับใช้เจ้านายท้าวขุน เช่นเดียวกับในสังคมไทดำคนเหล่านี้ถูกเรียกว่า “คนเฮือนเจ้า” เพราะมีพื้นเพมาจากข้าหอคนเฮือน หรือคนใช้เจ้านาย ที่ได้รับอนุญาตให้ออกไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนทำไร่ไถนาเลี้ยงตนเองในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เลี้ยงช้าง ม้า วัวควายและทำงานบ้านให้กับเจ้านาย นาของพวกนี้จะถูก

¹ Georges Condominas, Ibid, p.60-61.

² เจือ แชนจองและรัตนพร เศรษฐกุล, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘-๑๙.

³ Georges Condominas, Ibid, p.47.

เรียกชื่อตามหน้าที่ของคนในหมู่บ้านนั้น เช่น นาซ้าง นาม้า และนาจำ(ทำครัว) อีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า เลกน้อยนอก เพราะเป็นเลกน้อยที่มาจากต่างๆ ถิ่น เช่น ไทใหญ่ที่อพยพมาพึ่งบุญเจ้านายเชียงรุ่ง พวกนี้ทำหน้าที่รับใช้เจ้านายท้าวขุนเช่นกัน เช่น หาพื้น คั้นน้ำ ตำข้าว ชงชา หาบน้ำ สูมไฟ ช่อมเรือน สร้างขาน ล้อมรั้ว ฝ่าหนอง ตีฆ้อง และถือพัดโบก เป็นต้น¹ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบสังคมนิยม สิบสองปีนาปกครองโดยเจ้าแผ่นดิน โดยมีเชียงรุ่งเป็นศูนย์กลางการบริหารของสิบสองปีนา จึงเป็นที่ตั้งของราชสำนักเจ้าแผ่นดิน มีกลุ่มที่เป็นข้าทาสบริวารของเจ้านายอยู่มาก ปรากฏว่ามีเลกน้อยใน ๑๕ หมู่บ้าน เลกน้อยนอก ๒๓ หมู่บ้าน รวม ๔๒ หมู่บ้าน จำนวน ๑,๓๕๘ ครอบครัว ๗,๐๘๔ คน คิดเป็น ๕๒.๒ เปอร์เซ็นต์ของประชาชนทั้งหมดในเชียงรุ่ง²

๓. กลุ่มข้าทาสระดับต่ำสุด คือ พวกป่าวปายของไทดำ ซึ่งมักเป็นพวกมอญเขมรหรือที่เรียกว่าพวกต่ำ เป็นกลุ่มที่ทำงานหนักที่สุด และไม่มีสิทธิในที่ดินทำกิน ในสิบสองปีนามีกลุ่มร่อนรำย หรือ โสงฮาย เป็นกลุ่มคนจรที่เจ้านายท้าวขุนรับไว้ให้ตั้งหลักแหล่งทำมาหากินในหมู่บ้านของตนเอง ร่อนรำยก็มี ๒ ประเภทเช่นเดียวกับเลกน้อย คือ ร่อนรำยในและร่อนรำยนอก ร่อนรำยในเชียงรุ่งมี ๖ หมู่บ้าน เรียกว่า “ข้าเจ้า” เพราะรับใช้ใกล้ชิดเจ้านาย ร่อนรำยนอกมี ๑๐ หมู่บ้าน อพยพมาจากที่อื่น เช่น ร่อนรำยไตเหนือเป็นกลุ่มที่ลี้ภัยมาจากเมืองเชียงกุ บางหมู่บ้านเป็นข้าวัด บางบ้านถูกกล่าวหาว่าเป็นบ้านผีปอบ ร่อนรำยมีนายน้อยเพราะตั้งหลักแหล่งช้ากว่ากลุ่มอื่นๆ ที่นาของร่อนรำยมีเพียง ๔.๗ เปอร์เซ็นต์ของนาทั้งหมด ที่เหลือเป็นนาพ่อล่ามและนาเจ้าแผ่นดิน ทำให้ร่อนรำยไม่สามารถผลิตให้เพียงพอแก่การบริโภค จึงต้องเช่านาของคนกลุ่มอื่นๆ³ ภาระหน้าที่ของร่อนรำย คือ การรับใช้เจ้านายท้าวขุน เรียกว่า “ทำการเจ้านาย” เช่น เลี้ยงม้า วัวควาย ปั่นฝ้ายทำไส้ตะเกียง ตำข้าว ทำอาหาร จักดอกและทำเครื่องจักสาน สร้างส้วม สร้างขาน สะพายข่ม สะพายดาบ หรือหาบข้าวของติดตามเจ้านาย เป็นภาระงานที่เหมือนกับเลกน้อย เป็นงานที่ไคเมิงจะไม่ทำถือว่าเป็นงานของข้าทาส ร่อนรำยจึงถูกจัดเป็น “คนเหือนเจ้า” เช่นกัน แต่ร่อนรำยมีฐานะที่ต่ำที่สุดในสังคมสิบสองปีนา เชียงรุ่งมีหมู่บ้านร่อนรำย ๑๖ หมู่บ้าน ๔๐๑ ครัวเรือน ๑๕๑๒ คน คิดเป็น ๑๔.๑ เปอร์เซ็นต์ของกลุ่มสามัญชนในเชียงรุ่ง⁴

¹ หม่าฮ่าวและเมียหวานเหอ, “การสำรวจเศรษฐกิจสังคมชนชาติไต เมืองเชียงรุ่ง(๑๕๕๕).” การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติสิบสองปีนา เล่มที่ ๔ (คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, ๑๕๘๑) หน้า ๑๔๑-๑๔๕.

² ดาวผิงเฉิง, “การสำรวจฐานันดรเลกน้อย(๑๕๕๔).” การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติสิบสองปีนา เล่มที่ ๔ (คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, ๑๕๘๑) หน้า ๑๘๕.

³ หม่าฮ่าวและเมียหวานเหอ, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

⁴ ดาวกัวจิง, “การสำรวจฐานันดรร่อนรำย,” การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติสิบสองปีนา เล่มที่ ๔ (คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, ๑๕๘๑) หน้า ๑๕๑.

ในสังคมไทคำผู้ที่ตกเป็นข้าทาสส่วนใหญ่เป็นกลุ่มมอญเขมร เนื่องจากไม่มีที่ดินทำกิน ทำให้ฐานะยากจนเป็นหนี้สินต้องตกเป็นทาสของเพี้ยท้าวตลอดชีวิตอย่างไรก็ตามในประวัติศาสตร์ไทคำพบว่าสำซึ่งเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงครามถูกกวาดต้อนมาเป็นข้าทาสของเพี้ยท้าวเป็นจำนวนมาก เพื่อไม่ต้องสิ้นเปลืองเลี้ยงดูในเรือนของตน เพี้ยท้าวจึงปล่อยให้สำเหล่านี้ออกไปตั้งหมู่บ้านของตน ทำมาหากินเอง แต่ทำหน้าที่ส่งภาษีและรับใช้เจ้านายด้วยเช่นกัน¹

จะเห็นได้ว่าสามัญชนเหล่านี้มีฐานะทางสังคมและมีภาระหน้าที่ต่างกันไป ไตเม็งและไพร่เมืองเป็นกลุ่มที่มีฐานะสูงกว่ากลุ่มสามัญชนอื่นๆ ในสิบสองปันนาไตเม็งเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุด² เพราะสิบสองปันนาพัฒนาจากการตั้งหมู่บ้านของไตเม็ง ซึ่งมีอำนาจปกครองตนเองในระดับหนึ่ง ไตเม็งเป็นกลุ่มแรกที่ได้รวมกลุ่มกันตั้งถิ่นฐานและหักร้างทางพจนเป็นทุ่งเป็นนา เนื่องจากไตเม็งเป็นผู้บุกเบิกการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้ จึงทำให้ได้รับการยอมรับให้มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าสามัญชนกลุ่มอื่นๆ เช่น เลกน้อย และร่อนร้าย ที่เข็ญรุ่งหมู่บ้านไตเม็งบางแห่งมีที่ดินของหมู่บ้านเหลือใช้ จนสามารถให้เลกน้อยหรือร่อนร้ายเช่าทำ บางแห่งมีอำนาจเหนือหมู่บ้านของข่าม่อน นายบ้านไตเม็งมีอำนาจในการแต่งตั้งนายบ้านของข่าม่อน ทุกๆ ปี ข่าม่อนต้องมาทำงานให้นายบ้านไตเม็ง เช่น เกี่ยวข้าว หรือส่งถ้วยของป่าต่างๆ³ กรรมสิทธิ์ในที่ดินทำให้ฐานะของไตเม็งสูงกว่ากลุ่มอื่นๆ ในสิบสองปันนา

นอกเหนือจากการที่ไป ไตเม็งและไพร่เมือง มีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์และการเมืองเนื่องจากเป็นผู้สนับสนุนกษัตริย์แล้ว กรรมสิทธิ์เหนือที่ดินของคนเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนอำนาจท้องถิ่น เพราะชุมชนหมู่บ้านควบคุมปัจจัยการผลิตของตนเองด้วยตนเอง ลักษณะของชุมชนบุพกาลในระดับหมู่บ้านดังกล่าวทำให้อำนาจของท้องถิ่นเข้มแข็งสามารถท้าทายอำนาจของรัฐได้ เป็นกลุ่มเสรีชนภายใต้ระบอบศักดินาไท

กรรมสิทธิ์ในที่ดินของชุมชนทำให้มีสิทธิและอำนาจในชุมชนของตนมากกว่าชุมชนกลุ่มอื่นในสังคม เช่น ข่าหอกคนใน เลกน้อย หรือ ร่อนร้าย หรือกลุ่มคนเฮือนซึ่งเป็นข้าทาสของเจ้านายไทคำ ซึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพมาภายหลังที่มีการตั้งบ้านเมืองแล้ว หรือเป็นกลุ่มที่แพ้สงครามจึงถูกกวาดต้อนมา ไม่ใช่เสรีชนแต่เป็นกลุ่มที่เจ้านายส่งมาให้ตั้งถิ่นฐานในฐานะของข้ารับใช้ของเจ้านายท้าวขุนต่างๆ⁴

¹ Georges Condominas, Ibid, p.47.

² ดาวจันทอง, อ้างแล้ว, หน้า ๘๘-๘๙.

³ Kumiko Kata, "Native Village in Power: Baan Taa in Muang Chiang Rung, Sipsongpanna Before 'Liberation,'" paper presented in the 5th International Conference on Thai Studies, SOAS, London, 1993, p.15-16.

⁴ ไบรด์ราจอะเอ็ดวิน อรรถวิจิตร และรัตนพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนา งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑, หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

ความสำคัญของชนชั้นต่ำอย่างคนเขื่อนเจ้าหรือกลุ่มปิวป่าย คือ การสนับสนุนฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของชนชั้นปกครองในสิบสองปีนา “เวียกการเจ้านาย” ที่คนเหล่านี้รับผิดชอบทำให้ชนชั้นปกครองดำรงฐานะที่แตกต่างจากสามัญชน หลีกพ้นจากการใช้แรงงานแบบสามัญชน ถือเป็นสถานภาพทางสังคมระดับสูงแตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป ในสิบสองปีนาเจ้านายทั่วๆไปมีเลกน้อยและร่อนร่ายมาทำหน้าที่หุงหาอาหาร หานน้ำ เคี้ยวเกลือ หีบอ้อย ฟันเชือก จักคอก สานกระบุงตะกร้า ซ่อมแซมบ้านเรือน งานจิปาละต่างๆประจำวัน การสำรวจของเงินใน ค.ศ.๑๕๕๔ พบว่า เลกน้อยใน ๔๒ หมู่บ้านที่เชียงรุ่ง มี ๓๘ หมู่บ้านที่รับใช้ราชสำนัก ๔ หมู่บ้านรับใช้ทั่วๆไป¹ ร่อนร่าย ๑๖ หมู่บ้านรับผิดชอบเวียกการรับใช้ราชสำนัก ๑๕ รายการรับใช้ทั่วๆไป ๑๓ รายการ² ส่วนในสิบสองจุไทย อาณาเมืองมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งจากสัตว์เลี้ยงหรือสัตว์ป่าที่ชาวบ้านจับได้ ต้องแบ่งให้ผู้ปกครองตามสัดส่วน เช่น ใด้งช้าง นอแรด ต้องให้อันญา เนื้อกวาง หมูป่า ต้องให้เนื้อสันหลังแก่ง เนื้อขาหลังต้องให้เพี้ย เป็นต้น³

คติความเชื่อพื้นเมืองของไทยที่ปรากฏอยู่ในตำนาน นิทานและสุภาษิตต่างๆ แสดงให้เห็นการยอมรับความแตกต่างของฐานะโดยชาติกำเนิด ตำนานขุนบรมกล่าวถึงการที่คนกลุ่มต่างๆ ออกจากน้ำเต้าป่อง กลุ่มมอญเขมรยอมรับฐานะของคนที่ยกมาจากภูถั่วที่มีรอยเปื้อนและการไม่ได้อาบน้ำทำให้เนื้อตัวสกปรกและหิวค้ำจนต้องตกเป็นข้าทาสของไทยซึ่งออกจากภูถั่วที่สะอาด ไม่ว่าจะมีการจัดแบ่งชนชั้นและกลุ่มชนต่างๆ ในสังคมให้แตกต่างกันอย่างไรก็ตาม ชนชั้นปกครองก็ยังคงยอมรับความสำคัญของกลุ่มที่อยู่ภายใต้การปกครอง ดังคำกล่าวของไทยที่ว่า “เงินเต็มได้ เป่าต้อไปเต็มเมือง” หรือ “ไม้ลำเค็วล้อมฮั่วเบ่ากว่าย ไปเป่าป้อมแปงเมืองเบ่าเฮือง”⁴

¹ หลินชวนและดาวเหวินเซียง, คำโบราณภาษาไทย (คุณหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติคุณาน, ๑๕๘๔) หน้า ๑๕๑.

² ดาวผิงเจียง, อังแก้ว, หน้า ๑๕๐.

³ วรรณศักดิ์จิตร บุญเสริม, อังแก้ว, หน้า ๒๒.

⁴ ม. ศรีบุรธา, อังแก้ว, หน้า ๕๑-๕๒.

๓.๒.๓ ระบบศักดินาไท: กลไกแห่งอำนาจของชนชั้นปกครอง

ภายใต้ระบบเศรษฐกิจการเกษตร ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เพื่อที่จะใช้อำนาจควบคุมบังคับประชาชนได้ ชนชั้นปกครองโดยผู้ปกครองสูงสุดต้องอ้างสิทธิ์เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด เป็นลักษณะของระบบศักดินาไทโดยทั่วไปที่ผู้ปกครองจะอ้างกรรมสิทธิ์เหนือกรรมสิทธิ์ของชุมชน เพื่อจะสามารถสร้างฐานะความเป็นชุมชนใหญ่ที่ครอบงำเหนือชุมชนท้องถิ่นขนาดเล็กทั้งหมดเข้าด้วยกัน จากการทำกรรมสิทธิ์เหนือ “ดินและน้ำ” ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตของชาวบ้าน ผู้ปกครองจึงสามารถอ้างความชอบธรรมที่จะเรียกร้อยเอาผลผลิตและแรงงานจากชุมชนท้องถิ่นไปเลี้ยงดูชนชั้นปกครอง ในความเป็นจริงแล้วผู้ปกครองไม่ใช่เจ้าของที่ดิน เพียงแต่อ้างสิทธิ์โดยอาศัยกำลังอำนาจที่มีอยู่เข้าบังคับและใช้อุบายการฉ้อโกงทางสังคมและความเชื่อทางศาสนาเข้าครอบงำให้คนยอมรับ การอ้างสิทธิ์ดังกล่าวไม่สามารถจะยืนหยัดมั่นคงอยู่ได้ด้วยตนเอง เพราะชุมชนหมู่บ้านนั้นมีมาก่อนรัฐ ที่สำคัญชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและควบคุมการผลิตด้วยตนเอง¹ แม้ว่าระบบนี้ผู้ปกครองเป็นเจ้าของที่ดินและทรัพยากรทั้งหลาย แต่ชุมชนเป็นผู้ครอบครองและใช้ประโยชน์จากที่ดินและทรัพยากร หรือกล่าวได้ว่าเป็นการถือกรรมสิทธิ์ซ้อน การอ้างกรรมสิทธิ์ในที่ดินของผู้ปกครองทำให้สามารถเรียกเก็บส่วนในรูปของแรงงานและผลผลิตได้อย่างชอบธรรม แต่ในทางปฏิบัติชุมชนมีอำนาจในการจัดการกับที่ดินและทรัพยากรของตนอย่างเสรี

ในการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการปกครองของไทยกลุ่มต่างๆ สุภาวงศ์ จันทวานิช เสนอทัศนะเกี่ยวกับระบบศักดินาไทไว้ที่น่าสนใจ ดังนี้

ระบบศักดินาและการจัดการที่ดินของไทยเป็นระบบที่เน้นการกระจายสิทธิในการทำประโยชน์เหนือที่ดินให้แก่คนกลุ่มต่างๆ ในสังคม แม้จะมีการลดหลั่นสิทธิไปตามชนชั้นหรือหลักการศักดินา แต่วิธีการกระจายสิทธิก็เป็นไปอย่างเสมอภาค จนทำให้มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ระบบการจัดการที่ดินเป็นระบบคอมมิวนิสต์แบบศักดินา มีการหมุนเวียนใช้ประโยชน์ในที่ดิน มีที่ดินส่วนกลาง ที่ดินวัด ผู้บุกเบิกที่ดินใหม่ไม่ต้องเสียภาษี ขอมรับว่ากษัตริย์และเจ้าเมืองเป็นเจ้าของที่ดินแต่มีกลไกควบคุมจัดสรรที่ดินที่ทั้งหมดไม่ได้เป็นไปตามอำเภอใจของผู้ปกครอง เป็นปัญญาของคนไทในระบบศักดินาที่คิดหาหลักประกันความเสมอภาคในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของสมาชิกในสังคม...²

ในระบบบ้านเมืองของไทยในทางทฤษฎีกษัตริย์มีอำนาจเหนือ “ดินน้ำ” แต่ในทางปฏิบัติประชาชนทุกคนมีสิทธิในที่ดินทำกิน จะต้องจัดแบ่งให้ตั้งแต่ทำวถึงไพร่ตามสัดส่วนที่เหมาะสม

¹ สังคมไทยุคต้นจะมีลักษณะแบบเดียวกัน

² สุภาวงศ์ จันทวานิช, อ้างแล้ว, หน้า ๕๗.

ชนชั้นปกครองเจ้าแผ่นดิน เพี้ยดำ และท้าวขุนซึ่งทำ “เวียกเมือง” หรือราชการมีนาราชการซึ่งไม่
 ต้องไปทำการเพาะปลูกเอง ถ้านาเรียกว่า “นาขุมราชการ” จะมีไพร่หรือไปทำนาในส่วนนั้นให้
 ไทคำเรียกนาส่วนนี้ว่า “นาสาบเมือง” หรือ “นาหน้าไฮ่สาบเมือง” ลือมีนาหลวงเจ้า นาเจ้าแผ่นดิน
 และนาพ่อล่าม ชนชั้นปกครองระดับสูงได้รับที่ดินจากเจ้าแผ่นดินเป็นการตอบแทนความจงรัก
 ภักดีและการรับใช้ราชสำนัก แต่ที่ดินเหล่านี้ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ส่วนตัวที่จะสืบทอดไปถึงลูกหลาน
 ไม่อาจซื้อขายหรือโอนกรรมสิทธิ์

ในสิบสองปีนาประชาชนที่ทำกินในที่ดินจะส่งผลผลิตและรับใช้ทำงานตามที่กำหนด
 ไว้ให้แก่เจ้านายท้าวขุนที่เป็น “พ่อล่าม” ซึ่งเป็นผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ในการใช้ที่นาต่างๆ ทรายที่ทำ
 หน้าที่ “ลูกล่าม” ได้ครบถ้วน ชาวบ้านก็สามารถจะใช้ที่ดินได้ชั่วลูกชั่วหลาน ภาระหน้าที่ดังกล่าว
 นั้นถูกยอมรับเรื่อยมาว่าชาวไททุกคนที่ “เสคนา” จะต้อง “ปาเวียก” ส่วนไทคำนั้น “กินดินนาฮับ
 เวียกเมือง”¹ การยอมรับภาระดังกล่าวพบได้ในรัฐไทโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นรัฐไทในจีนหรือใน
 พม่าซึ่งมีเจ้าฟ้าเป็นตำแหน่งผู้ปกครองสูงสุดของเมืองถือกันว่าเจ้าฟ้าสืบเชื้อสายมาจากเทวดาจึง
 เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติตามที่คนไทเรียกว่า “น้ำเจ้าดินเจ้า”²

เช่นเดียวกับเจ้าแผ่นดินของสิบสองปีนาเจ้าฟ้าใดมอบที่ดินให้แก่ท้าวขุนชนชั้น
 ปกครองที่รับใช้ตน เพื่อนำไปให้ชาวบ้านทำนาเพาะปลูกแล้วเก็บส่งถวายเลี้ยงดูชนชั้นปกครอง
 ในสิบสองจุไทยแต่ละเมืองหรือแต่ละเจิว เจ้าเมืองหรืออัญมามีสิทธิได้ที่ดินที่จะทำนาได้ข้าว ๑๐๐๐
 หาบพร้อมกับคนหนึ่งหมู่บ้านใหญ่ประมาณร้อยหลังคาเรือนทำนา เลี้ยงสัตว์และทำงานรับใช้
 ถ้านาก็มีนาขุมราชการซึ่งเป็นนาสำหรับเจ้านายท้าวขุนเก็บกินผลประโยชน์เช่นกัน⁴

นอกเหนือจากการผลิตเพื่อเลี้ยงดูชนชั้นปกครองประชาชนยังมีเวียกเป็นทหาร
 เป็นแรงงานก่อสร้างถนนหนทาง เหมืองฝายและขุดคูคลองส่งน้ำ ตามที่จะได้รับคำสั่งว่าจะต้องไป
 ทำเมื่อใด ในกรณีที่อยู่ไกลไม่สะดวกที่จะมาทำงานให้เจ้านายได้ ก็สามารถส่งผลผลิตแทน เช่น
 กลุ่มไปของไทคำที่ต้องทำนาสาบเมือง แต่มีที่อยู่ห่างไกลไม่สะดวกจะมาทำนาสาบเมืองได้ ก็
 สามารถนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนกับแรงงานตามแต่บ้านเมืองจะกำหนด เรียกว่า “ข้าวจ้าน” ใช้
 สำหรับเลี้ยงครอบครัวเจ้าเมืองและกองทัพยามมีศึกสงคราม⁵

เมื่อชุมชนพัฒนาเป็นเมืองและรัฐ มีผู้ปกครอง คือ พญา เจ้าแผ่นดิน กษัตริย์ และอาชญา
 รูปแบบความสัมพันธ์ในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบที่ซับซ้อนขึ้น ที่ดินเปลี่ยนจากที่ดินของ

¹ ภักทิยา อิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๕๑.

² Tien Ju-K'ang, *Religious Cults of the Pai-I Along the Burma-Yunnan Border*. Monograph, Cornell Southeast Asia Program, 1986, p.8.
 และ สมพงษ์ วิริยะศักดิ์พันธ์(แปล) หวาง ฉาง ไต้, “จากเมืองโก๋จ๋อไปถึงฮ่านก่องเมืองนา”, หน้า ๒๔.

³ วรณศักดิ์พิชิต บุญเสริม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

⁴ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๕.

⁵ ภักทิยา อิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๕๐.

คำและตระกูลไปเป็นของบ้านเมือง แต่ละครอบครัวจะได้รับส่วนแบ่งที่ดินของชุมชนสำหรับทำการเพาะปลูก ขนาดของที่ดินจะขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนซึ่งมีหน้าที่ในการถูกเกณฑ์แรงงาน¹ ที่ดินซึ่งเป็นสิทธิของชุมชนจะมีการจัดแบ่งให้แก่เหมาะสมเป็นประจำ มีหลักการแบ่งปันที่ดินเพาะปลูกในชุมชนเป็นหลักปฏิบัติของชุมชนมาตั้งแต่สมัยโบราณ

สังคมไทเดิมมีลักษณะเป็นสังคมแบบเอเชีย ที่ดินเป็นของชุมชน สำหรับไทคำมีคำกล่าว ว่า “ดินอาคญา นาพ้อบ้าน”² หมายความว่า กษัตริย์หรือเจ้านายมีอำนาจเหนือที่ดิน แต่หมู่บ้านมีกรรมสิทธิ์ในป่าไม้ แม่น้ำ ลำธารและหนองน้ำในขอบเขตของหมู่บ้าน สิทธิในการครอบครองอยู่ที่ใช้ประโยชน์จากที่ดิน หากไม่ใช้แล้วผู้อื่นก็สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ด้วยความยินยอมของชุมชนและมีหน้าที่ความรับผิดชอบตามที่ชุมชนกำหนด³ ในหมู่บ้านไทคำแต่ละครอบครัวมีตัวแทน เรียกว่า ผู้ต่างหน้า ทำหน้าที่ออกเสียงแทนครอบครัวในการเลือกนายบ้านและการตัดสินใจสำคัญๆ เช่น การจัดแบ่งที่ดินทำกินให้กับครัวเรือน หากมีครอบครัวใดย้ายออกไปหมู่บ้านหรือมีครอบครัวใหม่ขอย้ายเข้ามาก็จะมีการประชุมเพื่อพิจารณาการใช้ประโยชน์จากที่ดินของครอบครัวนั้นหรือการอนุญาตให้ครอบครัวใหม่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน⁴

อำนาจของรัฐเริ่มชัดเจนขึ้นเมื่อมีการจัดระบบการชลประทาน โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ที่มีที่นาของชนชั้นปกครองอยู่มาก แต่ในพื้นที่ห่างไกลการชลประทานยังอยู่ในความดูแลของชุมชนแต่ละแห่ง ทำให้ท้องถิ่นยังมีอำนาจครอบครองและจัดสรรที่ดิน ซึ่งประชาชนมีสิทธิอย่างเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชุมชน จะเห็นได้ว่าประชาชนมีสิทธิหักล้างทางพงทำไร่นาได้โดยแม้จะหยุดการใช้ประโยชน์จากที่ดินแล้วก็ยังรักษาสิทธิในการครองครองไว้ได้ตั้งแต่ ๓-๕ ปี⁵

จากการศึกษาระบบการปกครองของไทยกลุ่มต่าง ๆ แล้ว ประมวลได้ว่าระบบการปกครองดั้งเดิมของคนไทที่ได้มีการตั้งรัฐของตนเองอยู่ภายใต้ระบบศักดินาที่แตกต่างจากระบบศักดินาของตะวันตก ระบบศักดินาไท คือ ระบบการควบคุมกำลังคนในสังคมการเกษตร ที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ไท เป็นระบบที่ชนชั้นปกครอง(อ้างว่า)มีสิทธิ และอำนาจเหนือ “ดินน้ำ” อาศัยการอ้างกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรธรรมชาติควบคุม ปกครองและเรียกเรื่องผลผลิต

¹ กัททิตา อิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๘๘.

² Khampheng Tipmoondali, "A Few Remarks on the Communal Rice Field System of the Thai Minority in Huaphan Province of P.D.R Laos," Institute of Ethnological Studies, Lao Social Science Committee, p. 202-203.

³ สัมภาษณ์พ่อเผ่าสมเพชร บ้านคอนแดน เมืองรุ่ง สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๑. พ่อเผ่าสมเพชรให้สัมภาษณ์ว่าสมัยก่อนได้พาขามไปขออาศัยอยู่ในหมู่บ้านหลายแห่ง แต่ชาวบ้านไม่ยอมเพราะไม่ต้องการแบ่งที่นาให้ จนกระทั่งมาอิงบ้านคอนแดนชาวบ้านยอมให้อาศัยอยู่และให้ที่นาทำกิน

⁴ วรณศักดิ์พิจิตร บุญเสริม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔.

⁵ George Condominas, Ibid, p.81.

และแรงงานจากชนชั้นที่อยู่ภายใต้การปกครอง ซึ่งถูกควบคุมหรือได้รับการสนับสนุนจากคติความเชื่อท้องถิ่นและพุทธศาสนา

ระบบศักดินาไทน์หากเปรียบกับยุโรปยุคกลางก็อาจจะเรียกได้ว่าเป็นระบบก่อนศักดินา (pre-feudal system) เพราะภายใต้ระบบศักดินาของยุโรปขุนนางในท้องถิ่นเป็นเจ้าของที่ดินจริง และมีการสืบทอดกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้น ที่ดินกลายเป็นทรัพย์สินส่วนตัว ลักษณะของชุมชนนุพกาลสลายไป ความสัมพันธ์ในระบบการผลิตเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าที่ดินและผู้เช่า แต่ในรัฐไทน์ยังมีลักษณะของชุมชนนุพกาลที่แม้จะมีการก่อตั้งเป็นรัฐ เพราะรัฐยังไม่สามารถเข้าแทรกแซงอำนาจของชุมชนได้ทั้งหมด จะเห็นได้ว่าเจ้านายท้าวขุนไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ตนได้รับตามตำแหน่งหน้าที่และไม่สามารถสืบทอดกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่มีสิทธิ์ได้รับประโยชน์จากที่ดินตามสืตกองที่เคยปฏิบัติ

ในกลุ่มไทน์มีการจัดแบ่งประเภทนาเพื่อจะกำหนดสิทธิ์ในการถือครองและหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ใช้ที่นานั้นๆ อย่างชัดเจน ไทคำในเขตจังหวัดหัวพัน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีระบบสิทธิชุมชนเหนือที่ดินและที่นาใดๆ ที่ใช้น้ำจากลำเหมืองของหมู่บ้าน ถือว่าที่เหล่านั้นเป็นที่นาของหมู่บ้านที่ชาวบ้านทุกคนมีสิทธิ์ใช้ประโยชน์ได้ ไทคำหัวพันเดิมมีการแบ่งประเภทที่ดิน เป็นนาเจ้า นาท้าวขุนบ้าน นาแขก นาว่างเปล่า นาชาวบ้านและนาค่านสำหรับนาค่านแต่ละปีจะถูกจัดแบ่งอย่างยุติธรรมตามสืตกองโดยคณะกรรมการของหมู่บ้านที่ประกอบด้วยท้าวขุนของบ้าน หัวหน้าตระกูลและผู้อาวุโส ครอบครัวที่ได้รับส่วนแบ่งที่นาค่านจะต้องรับหน้าที่ “เฮ็ดเวียก” ของหมู่บ้าน เช่น การสร้างหรือซ่อมแซมถนนหนทาง สะพาน ขุดคูคลองและดูแลเหมืองฝาย ตลอดจนจ่ายเงินเป็นค่าใช้จ่ายของหมู่บ้านในกิจกรรมต่างๆ เช่น การเลี้ยงแขกและการประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้าน¹

ไทคำที่สิบสองจุไทจัดแบ่งที่ดินที่ทำการเพาะปลูกตามสืตกองเก่าแก่ที่เรียกว่า “แตงเลิงเจิงตอ” หมายความว่า²

- แตงเลิง คือ การแบ่งนาทุกปี กำหนดว่าทุ่งนาที่ใดเป็นของชุมชนบ้านเมืองใด
- แตงเจิง คือ จัดแบ่งนาให้ตรงกับธรรมเนียมปฏิบัติของเมืองที่จะให้แก่แต่ละครอบครัว
- แตงตอ คือ จัดแบ่งให้เสมอภาคกัน ทุกครอบครัวจะมีที่นาไว้ทำกินมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับธรรมเนียมปฏิบัติที่มีไว้

อยู่กับธรรมเนียมปฏิบัติที่มีไว้

จากการวิจัยสนามในหมู่บ้านต่างๆ ภูมิโกะ กาโตะ พบว่าหมู่บ้านลื้อมีอาณาบริเวณของตนเองและมีการดูแลจัดการที่ดินของหมู่บ้าน โดยแบ่งสรรให้แก่ชาวบ้านอย่างเท่าเทียมกัน หากมี

¹ Khampheng Tipmoondali, Ibid, p. 204.

² ภัททิยา อิมเรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๘๑.

ที่ดินน้อยหรือมากเกินไปก็จะมีกรเช่าทำ¹ ที่นาของสิบสองปันนาแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ²

๑. นาเจ้า ประกอบด้วย นาเจ้าแผ่นดิน นาเจ้าเมือง นาพ่อล่าม และนาท้าวขุน นาเหล่านี้เจ้าแผ่นดินมอบให้เจ้านายท้าวขุนที่รับราชการเป็นการตอบแทนความจงรักภักดีและการรับใช้ นาเจ้าอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ชาวบ้านในหมู่บ้านเหล่านี้รับภาระในการทำนาเพื่อส่งผลผลิตและแรงงานรับใช้เจ้านายท้าวขุนที่เป็นเจ้านายนั้น แรงงานที่ทำนาเป็นแรงงานรวมของหมู่บ้าน ไม่ได้มีการมอบหมายให้ผู้ใดผู้หนึ่งทำ แสดงให้เห็นลักษณะของชุมชนบุพกาลที่ใช้แรงงานร่วมกันของชุมชน (collective communal labour) ในภาวะที่เป็นของส่วนรวมของชุมชนหมู่บ้าน³

๒. นาบ้าน นาชะกุ่มและนาเสือน เป็นที่ดินที่ไม่เกี่ยวข้องกับเจ้านายท้าวขุน แต่ผู้ที่ทำนาดังกล่าวก็ยังต้อง “ปาเวียก” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เวียกเมือง” ได้แก่ การสร้างและซ่อมแซมถนนหนทาง การสร้างสะพาน เหมืองฝาย และคูคลอง ในยามสงครามจะต้องถูกเกณฑ์ไปเป็น “คนหาน” หรือ ลูกหาบ

นาบ้านเป็นทรัพย์สินของชุมชนที่สำคัญของแต่ละหมู่บ้าน ชาวบ้านทุกคนมีสิทธิเหนือที่ดินดังกล่าว ในสมัยโบราณทุกๆ ปีจะมีการจัดแบ่งที่นาของหมู่บ้านให้แก่ครอบครัวชาวบ้านตามความเหมาะสม ส่วนใหญ่แล้วนาบ้านจะเป็นผู้จัดแบ่งที่นาในช่วงปลายเดือนเมษายน หรือกลางเดือนมิถุนายน โดยถือเอาจำนวนแรงงานชายฉกรรจ์ในครอบครัวเป็นหลัก เพราะแรงงานชายฉกรรจ์เหล่านี้จะต้องไป “เฮ็ดเวียกการเมือง” คราวเรือนใดมีชายฉกรรจ์มากก็จะได้รับส่วนแบ่งนามากตามไปด้วย นาบ้านนี้ถูกเรียกว่า “นาทั้งหลาย” ถือเป็นนาปันส่วนที่ไม่สามารถจะซื้อขายสืบทอดได้ จะต้องปรับเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ในการทำกินตามสภาพการเปลี่ยนแปลงภายในครัวเรือน ต้องพิจารณาถึงการตั้งครัวเรือนใหม่และแรงงานที่อยู่ในวัยชราไม่สามารถจะทำนาหรือเวียกการเมืองได้ก็จะถูกลดจำนวนที่นาลง หากมีผู้จะมาขอตั้งถิ่นฐานทำนาในหมู่บ้านก็ต้องได้รับการยอมรับจากชุมชนหมู่บ้านเสียก่อน⁴ หมู่บ้านที่มีนาบ้านส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านไตเมิง นาชะกุ่มมีในหมู่บ้านเก่าแก่ซึ่งได้รับการยอมรับให้เป็นกรรมสิทธิ์ของครอบครัวผู้ที่มาตั้งหมู่บ้าน⁵

ระบบกรรมสิทธิ์ของชุมชนนำไปสู่ระบบการจัดการปัจจัยการผลิตของแต่ละชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงชีพอยู่รอดได้ในระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงดูตนเองและในสภาพที่ค้าหลังทางด้านเทคโนโลยีการผลิต แต่ละคนจะไม่สามารถได้มากหรือน้อยกว่ากันแต่จะได้รับการพอเพียง

¹ Kumiko Kato, Ibid, p.6.

² ทรายง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล, อ้างแล้ว, หน้า ๘๘-๑๐๓.

³ นนเจ้าแผ่นดินที่เมืองเชียงรุ่ง บริเวณไคส์บ้านเชียงถ่าน เรียกว่านาของ เพราะเดิมชาวเมืองของมาบุกเบิกให้ นาคืนนี้ไตเมิงสิบหมู่บ้านรับผิดชอบในการทำนาจนส่งข้าวเข้าวังหลวงทั้งหมด จาก เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลขที่ ๒.๒ คำอธิบายเมืองเชียงรุ่ง โดยเกา ถี่ ชื่อ.

⁴ สัมภาษณ์พ่อค้าสามเพชร บ้านคอนแดน เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๑๖.

⁵ ทรายง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๐-๑๐๓.

ในการยังชีพภายใต้การจัดการของชุมชน เมื่อมีสิทธิในฐานะสมาชิกของชุมชน ชาวบ้านจะต้องมีหน้าที่ต่อชุมชนหรือต่อภาระส่วนรวมของชุมชน ในฐานะประชาชนที่อยู่ภายใต้อำนาจของเจ้านาย นอกจากการทำเว็กรการเมืองแล้ว ชาวบ้านยังต้องรับผิดชอบงานในชุมชนของตนเอง ชาวสื่อเรียกว่า “เว็กรบ้านกานช่วง” คือ งานของหมู่บ้านที่ชาวบ้านต้องรับผิดชอบร่วมกันโดยไม่ได้รับค่าแรงงาน งานส่วนใหญ่ คือ การสร้างหรือซ่อมแซมสาธารณูปโภคภายในหมู่บ้านหรือท้องถิ่นของตน เช่น ถนน คลอง เหมืองฝาย หนองปลา และวัด นอกจากนี้ยังมีการประกอบพิธีกรรมของบ้านเมือง โดยเฉพาะการเลี้ยงผีบ้านผีเมืองซึ่งถือเป็นงานพิธีที่สำคัญมากสำหรับทุกคน¹

ตัวอย่างของความรับผิดชอบในชุมชนที่สำคัญ คือ ระบบเหมืองฝาย ซึ่งอาศัยการเก็บกักน้ำที่มาจากภูเขา สำหรับใช้ในการทำนาซึ่งเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดของชาวบ้าน ดังนั้นชาวบ้านต้องร่วมแรงร่วมใจกันอย่างเต็มที่ ทุกครัวเรือนที่ทำนาและน่านั้นได้รับน้ำจากระบบเหมืองฝายของหมู่บ้าน สมาชิกจะต้องบำรุงรักษาและซ่อมแซมเหมืองฝายทุกๆปี² ระบบเหมืองฝายมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมเกษตรกรรม เพราะน้ำเป็นปัจจัยในการผลิตที่สำคัญพอๆกับที่ดิน การเพาะปลูกข้าวและผลผลิตข้าวที่ดีเป็นหลักประกันว่าชาวบ้านจะมีอาหารบริโภคได้ตลอดปี การเพาะปลูกจะเน้นความพอเพียงสำหรับการบริโภคมากกว่าการปลูกเพื่อขาย ทุกคนในครอบครัวและในชุมชนมีบทบาทหน้าที่ของตนในการทำการเพาะปลูกตามเพศและวัย

ความรับผิดชอบต่อเหมืองฝายทำให้ชุมชนหมู่บ้านมีความเข้มแข็งและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การที่รัฐไม่ได้เข้ามาจัดการเหมืองฝาย หรืองานสาธารณะใดๆที่จำเป็นต่อการดำรงชีพหรือการผลิตของประชาชนโดยตรง ทำให้หมู่บ้านสามารถควบคุมการใช้ปัจจัยการผลิต ระบบเหมืองฝายยังทำให้ระบบการปกครองภายในหมู่บ้านเข้มแข็ง ผู้นำหมู่บ้านเข้มแข็งและมีบทบาทสูงในการควบคุมหมู่บ้าน

ระบบเหมืองฝายของหมู่บ้านควบคุมโดยชุมชน ในสิบสองปีนาและล้านนามีการเลือกผู้จัดการเหมืองฝาย เรียกว่า พันเหมือง หน้าที่ของพันเหมือง คือ “...หื้อได้ชี้เหนงขุดเหมืองตกบ้านใดช่วงใด ขุดกลางน้ำเหมือนเส้นใด ก้อหื้อพร้อมกันขุดและกลางหื้อดี หื้อน้ำเหมืองไหลแต่หัวเหมืองถึงหางเหมืองหื้อได้เอาน้ำใส่นาเสมอดี...”³ การเลือกพันเหมืองเพื่อจัดการเหมืองฝายนั้นทำได้ดังนี้คือ แต่ละหมู่บ้านเลือกคนของตนเองไว้ดูแลระบบเหมืองฝายของตนเอง หรือใช้ระบบหมุนเวียนระหว่างหมู่บ้านตั้งแต่สองหมู่บ้านขึ้นไปที่ใช้ระบบเหมืองฝายร่วมกัน จะมีการเลือกพันเหมืองจาก

¹ สุวณะเชิดใน รัตนพร เศรษฐกุล “ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย-ไทที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน ศึกษากรณีลือ” เอกสารประกอบการสัมมนา.

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑ กัตติคินน้ำใส่นาและเหมืองฝายแห่งสิบสองปีนา

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนา หมวดที่ ๒ หมายเลขที่ ๒.๒ คำอธิบายเหมืองเข็องรุ่ง โคกเกตุสี่ชื่อ.

ครัวเรือนที่ใช้น้ำทำนาให้ดำรงตำแหน่งอยู่หนึ่งปี หรือ เลือกพันเหมืองจากหมู่บ้านที่อยู่ปลายสุดของระบบเหมืองฝาย¹

การแต่งตั้งพันเหมืองจะได้รับการรับรองจากบ้านเมือง ซึ่งเป็นที่ประชุมท้าวขุนของเมือง แสดงถึงอำนาจของเมืองที่จะเข้าไปดูแลปัจจัยการผลิตและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับเมืองเพราะระบบเหมืองฝายเป็นระบบการจัดการน้ำที่มีพื้นที่กว้างขวาง ซึ่งมีพื้นที่นาของหมู่บ้านต่อเนื่องกว้างขวางเท่าใดระบบเมืองก็จะเข้มแข็งขึ้น เพราะต้องมีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งระหว่างหมู่บ้านที่ใช้น้ำร่วมกัน พันเหมืองเริ่มงานในฤดูเพาะปลูก จัดให้มีการประชุมที่หัวน้ำแล้วเล็งศิเหมืองฝาย โดยการทำหมูเช่นผีที่ดูแลเหมืองฝาย ขอให้คุ้มครองให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์สำหรับไร่นาทุกแห่งของหมู่บ้าน พันเหมืองจากดูแลแบ่งปันน้ำให้ทั่วถึงและเหมาะสมแก่จำนวนไร่นา โดยจะมีปล้องไม้ไผ่สำหรับปล่อยน้ำเข้านาขนาดต่างๆ กัน²

ในฐานะผู้ปกครองท้องถิ่นพันเหมืองจะได้รับที่นาจำนวนหนึ่งสำหรับเพาะปลูกเลี้ยงครอบครัว เรียกว่านาพันเหมือง ตำแหน่งพันเหมืองเป็นตำแหน่งสำคัญ เป็นที่นับถือของชาวบ้าน ในฤดูทำนาพันเหมืองจะตรวจสอบสภาพของเหมืองฝาย จัดการให้มีการซ่อมแซมหากเสียหาย จัดการดูแลให้ชาวบ้านปฏิบัติตามกฎในการใช้น้ำของหมู่บ้าน จัดการลงโทษหากมีการฝ่าฝืนหรือกระทำผิดกฎระเบียบ ระบบเหมืองฝายเป็นระบบของชุมชนหมู่บ้าน รัฐไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องแต่ประการใด เป็นการย่ำถึงพัฒนาการของสังคมบุพกาลที่ชุมชนรับผิดชอบการผลิตด้วยตนเอง ด้วยเหตุนี้เองทำให้รัฐสิบสองปีนนาไม่สามารถมีอำนาจควบคุมท้องถิ่นได้อย่างเด็ดขาด เนื่องจากท้องถิ่นนั้นควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชนด้วยตนเอง ไม่ได้พึ่งพารัฐแต่อย่างใด

๓.๓ ปัจจัยในการพัฒนารูปแบบของรัฐไท

ในขณะที่ลักษณะการเมืองการปกครองพื้นฐานของรัฐไท คือ ระบบศักดินาไทเหมือนกัน แต่รัฐไทอย่างสิบสองจุไทและสิบสองปีนนานั้นพัฒนารูปแบบการปกครองไปถึงขั้นสมาพันธรัฐ ในขณะที่ล้านนาสามารถพัฒนาขึ้นเป็นอาณาจักร รัฐไทจะพัฒนารูปแบบการปกครองไปในระดับไหนขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ปัจจัยที่สำคัญสำหรับสิบสองจุไท สิบสองปีนนา และล้านนา คือ สภาพภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน การจัดระบบการเมืองการปกครองและคติความเชื่อทางสังคม

¹ Chen Han-seng, *Frontier Land Systems in Southernmost China*. New York : Institute of Pacific Relations, 1949 , pp 41-42.

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑.๔ เอกสารสวนคว่ำเขมพันขวางค์, ภูคัดไถ่นาและเหมืองฝาย ๑๒ ปีนนา.

๓.๓.๑ สภาพทางภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานที่มีผลต่อพัฒนาของรัฐไทย

คนไทยเลือกพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำระหว่างหุบเขาซึ่งมีขนาดใหญ่น้อยต่างๆ กันไป สภาพทางภูมิศาสตร์จะมีส่วนในการกำหนดรูปแบบของรัฐไทย เป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้รัฐบางรัฐสถาปนาอำนาจอาณาจักรที่มีอำนาจที่เข้มแข็ง หรือเป็นรัฐที่รวมตัวกันอย่างหลวมๆ ในรูปของสมาพันธรัฐ นอกจากนี้การที่มีที่ตั้งใกล้ชิดกับอาณาจักรที่มีอำนาจมากกว่าก็มีส่วนทำให้รัฐไทยอย่างสิบสองจุไทยและสิบสองปันนาไม่สามารถเป็นตั้งคนเป็นรัฐอิสระแต่ต้องยอมรับสถานภาพของเมืองขึ้นที่มีอำนาจในการปกครองตนเองในระดับหนึ่ง

สิบสองจุไทย สิบสองปันนาและล้านนามีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อพัฒนาการของรัฐต่างๆ กันไป สิบสองจุไทยและสิบสองปันนามีอยู่ในฐานะสมาพันธรัฐเช่นเดียวกัน แต่ก็มีโครงสร้างของอำนาจทางการเมืองที่ต่างกันเนื่องจากการรับพุทธศาสนาของสิบสองปันนา ส่วนล้านนานั้นสามารถพัฒนาไปถึงขั้นเป็นอาณาจักรที่มีความยิ่งใหญ่อยู่กว่าสองร้อยปี อย่างไรก็ตามล้านนาไม่สามารถจะคงความเข้มแข็งทางการเมืองไว้ได้ ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าและสยามในเวลาต่อมา ปัจจัยที่ควบคุมไม่ให้รัฐไทยทางเหนือพัฒนาอำนาจทางการเมืองของตนให้กว้างขวางเมื่อเปรียบเทียบกับรัฐไทยทางใต้อย่างอยุธยา คือ สภาพภูมิศาสตร์ ดังที่สุภางค์ จันทวานิช เสนอว่ารัฐไทยในตอนเหนือ นั้น ไม่สามารถขยายตัวใหญ่กว่าที่ได้สถาปนาขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ เหตุผลสำคัญน่าจะเป็นเรื่องขนาดของพื้นที่ราบในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำอาณาจักรไทยสยามจึงได้เกิดขึ้นและขยายขอบเขตออกไปได้กว้างขวางกว่าเดิมในเวลาต่อมา...¹

สิบสองจุไทยเป็นรัฐไทยที่อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศเวียดนาม สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบระหว่างหุบเขา มีทุ่งกว้างหลายแห่งล้อมรอบด้วยเทือกเขาขนาบต่อเนื่องกัน มีหลายระดับความสูงตั้งแต่สูงมากถึงสูงปานกลาง เทือกเขาที่สำคัญคือ ภูแคนดินและภูสามเส้า ในจังหวัดไลเจา บริเวณนี้ติดต่อกับประเทศลาว และจังหวัดเลาใจมีเทือกเขาสวางเลี่ยนจีนตั้งแต่ทางตอนใต้ของจีนไปจนถึงจังหวัดเอียนบาย เทือกเขาเหล่านี้เป็นต้นน้ำลำธารสายสำคัญที่เลี้ยงดูพื้นที่ราบที่ทำการเพาะปลูกและเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐาน มีเมืองสำคัญๆ เช่น เมืองสอ(Phong Tho) เมืองไล(Lai Chau) เมืองแดน(Dien Bien Phu) เมืองม่วย(Thuan Chau) เมืองลา(Son La) เมืองหมัวะหรือมัวก(Mai Son) เมืองวาด(Yen Chau) เมืองสาบ(Moc Chau) เมืองกวาย หรือควาย(Tuan Giao) เมืองเต็ก(Phu Yen) เมืองลอ(Nghia Lo) และเมืองถาน(Than Uyen)²

¹ สุภางค์ จันทวานิช, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

² ภัททิยา อิมเรวิท, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

สิบสองปีนนามีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาและที่สูง พื้นที่เป็นภูเขาถึงประมาณ ๘๕.๑ เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทั้งหมด แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่ากลางสิบสองปีนนาเป็นระยะทาง

ยาว ๑๕๘ กิโลเมตร โดยผ่านหุบเขาเข้าสู่ที่ราบตอนกลางของสิบสองปีนนา แม่น้ำอื่นๆ ได้แก่ แม่น้ำฮ่า แม่น้ำออก และแม่น้ำพูแวน แม่น้ำเหล่านี้หล่อเลี้ยงทุ่งเมืองของสิบสองปีนนาเป็นทั้งแหล่งน้ำสำหรับการเพาะปลูกและการคมนาคมขนส่ง

รูปทุ่งเมืองหุบ สิบสองปีนนา

เมืองใหญ่ น้อยของสิบสองปีนนาตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำระหว่างหุบเขาส่วนใหญ่ถูกล้อมรอบด้วยภูเขา เรียกว่า ทุ่งเมือง มีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ ๔๘ ทุ่งเมือง รวมเนื้อที่ประมาณ ๘๑๘ ตารางกิโลเมตร หรือ ๔.๘ เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่สิบสองปีนนา ทุ่งเมืองที่ใหญ่ที่สุดคือ ทุ่งเมืองแจ้ ผลิตข้าวได้มากจนได้รับสมญานามว่า “สีหมื่นนาเมืองแจ้” เพราะมีเนื้อที่ถึง ๑๖๐ ตารางกิโลเมตร ในขณะที่เมืองเชียงรุ่ง เมืองหลวง และเมืองฮ่า มีเนื้อที่ประมาณ ๗๐-๘๐ ตารางกิโลเมตร เมืองโคยทั่วไปมีเนื้อที่เพียง ๒๐-๔๐ ตารางกิโลเมตร^๑ แต่ละทุ่งเมืองมีขนาดใหญพอที่จะพัฒนาระบบเหมืองฝายเพื่อการเพาะปลูกข้าวเลี้ยงดูประชากรของคนเท่านั้น

ล้านนาตั้งอยู่ตอนเหนือของประเทศไทยติดต่อกับเขตแดนพม่าและลาว สภาพภูมิศาสตร์เป็นที่ราบระหว่างหุบเขาเช่นกัน เมืองสำคัญๆ ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำน้อยใหญ่ เช่น เชียงใหม่ และลำพูนอยู่ลุ่มแม่น้ำปิงและน้ำกวง เชียงรายและเชียงแสนอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำกกและแม่น้ำโขง ลำปางอยู่ลุ่มแม่น้ำวัง น่านอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำน่าน แพร่อยู่ลุ่มแม่น้ำยม แต่ละเมืองถูกล้อมรอบด้วยภูเขาทำให้การเดินทางติดต่อในสมัยโบราณนั้นกระทำได้ยาก อย่างไรก็ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำของล้านนานั้นส่วนมากมีขนาดกว้างขวาง สนับสนุนการผลิตข้าวจนพอเพียงที่จะเลี้ยงดูประชากรจำนวนมาก

จะเห็นได้ว่าสภาพภูมิศาสตร์ทั้งสองสิบสองจุไทสิบสองปีนนาและล้านนาส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นภูเขาสลับกับที่ราบและเมืองตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำในหุบเขา แต่ผู้นำของล้านนามีการปรับเปลี่ยนฐานอำนาจที่ทำให้ล้านนาพัฒนาขึ้นเป็นอาณาจักรได้ ล้านนาเดิมมี

^๑ เจีย แชนจอง, “ไทลื้อสิบสองพันนา ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง,” สิบสองปีนนา (กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ๒๕๑๖) หน้า ๑๘.

ศูนย์กลางอยู่ที่เชียงแสน ในสมัยพญามังรายได้ย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่เชียงราย ที่ราบลุ่มเชียงราย เป็นที่ราบลุ่มในเขตแม่น้ำโขง มีแม่น้ำสายเล็กๆเช่น แม่น้ำกก แม่น้ำลาว แม่น้ำสาย แม่น้ำวัง และ แม่น้ำอิง ไหลจากที่สูงทางตะวันตกไปบรรจบกับแม่น้ำโขง แม่น้ำเหล่านี้ทำให้การเพาะปลูกข้าวได้ ผลดีและสามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคม แต่ในทางการเมืองไม่เป็นผลดีต่อการขยายอำนาจและ สถาปนาความเป็นเอกภาพทางการเมืองเพราะที่ราบลุ่มเชียงรายถูกแบ่งเป็นที่ราบลุ่มขนาดเล็กใน หุบเขาที่สลับซับซ้อน ทำให้ยากต่อการควบคุมปกครอง อีกทั้งที่ตั้งของเชียงรายโคเคเค็ชวจาก ชุมชนที่มีอารยธรรมที่สูงกว่า ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือเป็น ชุมชนบ้านเมืองขนาดเล็กกระจัดกระจาย เพิ่งรวมตัวเป็นบ้านเป็นเมืองในเขตที่สูงและที่ราบหุบเขา แม้จะใกล้เคียงกับแหล่งอารยธรรมจีนและเวียตนามแต่ก็ไม่ได้มีการรับวัฒนธรรมความเจริญจากแหล่ง ดังกล่าว ต่างจากชุมชนการเมืองหรือรัฐทางใต้ที่ได้รับอารยธรรมความเจริญของอินเดียมาตั้งแต่ คริสตศตวรรษที่ ๑๑¹ นับว่าเป็นจุดอ่อนทางด้านที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเชียงราย

ถึงสมัยพญามังรายเริ่มการก่อตั้งอาณาจักร พระองค์ได้ปราบปรามและรวบรวมเมืองเล็ก เมืองน้อยซึ่งเดิมเป็นเมืองที่เป็นเครือญาติและมีอำนาจปกครองตนเองมาอยู่ภายใต้อำนาจของ พระองค์ พญามังรายพยายามแก้ปัญหาจุดอ่อนทางด้านที่ตั้งของเมืองหลวง ในการขยายขอบเขต และอำนาจรัฐขึ้นมาในพญามังรายได้รวมศูนย์อำนาจเดิมของพระองค์บริเวณที่ราบลุ่มเชียงรายกับ เมืองในลุ่มน้ำปิงหรือที่ราบลุ่มเชียงใหม่ซึ่งเป็นที่ตั้งที่สามารถติดต่อกับรัฐขนาดใหญ่ทางใต้ ต่อมา ทำให้ล้านนาได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาและอารยธรรมอินเดีย

นอกจากนี้ที่ราบลุ่มเชียงใหม่เป็นบริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำปิง เป็นพื้นที่ชาวติดต่อกัน เหมาะสำหรับการขยายตัวของชุมชนที่มีประชากรมาก ที่สำคัญบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของอาณาจักร หริภุญไชยซึ่งมีความเจริญมาตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๑๐ การผนวกดินแดนที่ราบเชียงใหม่นั้นสนับสนุน ให้ล้านนาสามารถพัฒนาระบบการเมืองการปกครองที่ก้าวหน้าและเข้มแข็งกว่าไทกลุ่มอื่นๆ ทาง เหนือ ขอบเขตอำนาจของพญามังรายกว้างขวางกว่าเดิมเพราะมีการผสมผสานกลุ่มชนชาติพันธุ์ ต่างๆ เข้าด้วยกัน พญามังรายเห็นความจำเป็นจะต้องสร้างศูนย์อำนาจที่เข้มแข็ง จึงได้ย้ายเมือง หลวงหลายครั้งเพื่อจะให้ได้ที่ตั้งที่เหมาะสมทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและพุทธศาสตร์ จน กระทั่งสร้างเมืองเชียงใหม่ในพ.ศ.๑๘๓๕ ที่ตั้งของเชียงใหม่มีความเหมาะสมหลายๆ ประการ สามารถควบคุมดูแลชุมชนเมืองทางตอนบนเดิม โดยควบคุมเส้นทางการคมนาคมจากเชียงใหม่- เชียงราย และควบคุมเมืองใกล้เคียง เช่น ลำพูนและลำปางได้

สภาพของการกระจายตัวของชุมชนที่อยู่ตามหุบเขาเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สิบสองจุไท และสิบสองปันนาไม่สามารถจัดตั้งระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจได้ ในสมัยโบราณที่

¹ วิชา สาระยา, อังแก้ว, หน้า ๒๖-๒๘.

ระบบการคมนาคมไม่สะดวกและไม่มียานพาหนะที่มีประสิทธิภาพ สภาพทางภูมิประเทศมีส่วนสำคัญในการกำหนดรูปแบบการบริหารการปกครองให้เป็นรูปแบบการกระจายอำนาจและสร้างความเข้มแข็งของท้องถิ่น หมู่บ้านและทุ่งนาตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขา สามารถผลิตเพื่อเลี้ยงดูตนเองได้ในระดับหนึ่ง เมืองจะเป็นหน่วยการปกครองระดับบนที่เข้มแข็ง ในสิบสองปีนนาเมืองอยู่ในทุ่งเมืองขนาดใหญ่ที่กระจายอยู่ในเขตภูเขา ทุ่งเมืองใหญ่ประกอบด้วยทุ่งเมืองขนาดเล็กที่มีความสัมพันธ์ทางการเมืองกันภายในทุ่งเมืองใหญ่ เมืองเป็นหน่วยการบริหารของ ทุ่งเมืองขนาดใหญ่ ส่วนบ้านหรือ หมู่บ้านเป็นหน่วยการบริหารของทุ่งเมืองขนาดเล็ก กลุ่มเมืองที่อยู่ใกล้เคียงกันรวมตัวกันเป็นปีนนา ซึ่งเป็นหน่วยการบริหารระดับสูง เป็นที่มาของชื่อสิบสองปีนนาเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในหมู่เมืองล้อมด้วยกันเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองและการทหาร เมืองผู้นำเรียกว่า “เก้าปีนนา” อย่างไรก็ตามระบบปีนนาไม่ได้เข้าแทรกแซงอำนาจการปกครองภายในของเมืองต่างๆ¹ แต่ละเมืองมีอำนาจการปกครองตนเองในระดับสูง²

ที่ตั้งของเมืองต่างๆในสิบสองปีนนาตั้งอยู่ห่างไกลกัน หรือถูกกันด้วยภูเขา ใช้เวลาเดินทางเท้าไม่น้อยกว่าหนึ่งวัน การติดต่อจึงทำได้ยาก ดังที่นายแพทย์วิลเลียม คอคค็อกกล่าวไว้ว่า

...และเราอยู่ในกระเป๋าน้ำร้อนอย่างยิ่ง ปิดกั้นจากทุกคนและทุกสิ่งในโลกนี้ที่เราอาศัยอยู่ เราไม่มีไปรษณีย์และโทรเลขแม้ว่าจะได้รับคำสั่งสัญญาว่าจะมี (ไปรษณีย์)ที่ใกล้ที่สุดอยู่ที่ซือเหมา ศูนย์กลางการบริหารราชการของขุนนางทางตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งจะเก็บจดหมายของเราไว้จนมากพอที่จะให้คนเดินเท้านำมาส่งให้ จดหมายมาถึงบ่อยขึ้น บ่อยๆที่หนังสือพิมพ์ของเราใช้เวลาสี่เดือนมาถึง และบัตรอวยพรคริสต์มาสมาถึงในวันที่ ๔ กรกฎาคม กองคาราวานใช้เวลา ๒๖ วันเดินทางจากเชียงรุ่ง ผ่านซือเหมา ไปถึงสถานีรถไฟของฝรั่งเศสที่

¹ Shih-Chung Hsieh, "Ethnic-political Adaptation and Ethnic Change of the Sipsong Panna Dai: An Ethnohistorical Analysis," Ph.D. dissertation, University of Washington, 1989, p. 1007.

² คำานสิบสองปีนนาเรียกว่าระบบปีนนาจัดตั้งขึ้นในสมัยของท้าวอินทร์เมืองประมาณ ค.ศ.๑๕๑๐ แต่ละปีนนาจะประกอบไปด้วยเมืองใหญ่น้อยที่อยู่ใกล้เคียงกัน แม่น้ำโขงได้แบ่งสิบสองปีนนาออกเป็นสองส่วน มักเรียกกันในหมู่ชาวลื้อโดยไม่นับเชียงรุ่งว่า "...ห้าเมืองวันตก หกเมืองวันออกของ..." สิบสองปีนนาโดยรวมประกอบด้วยปีนนาต่างๆดังนี้

๑.ปีนนาเชียงรุ่ง เมืองขาง เมืองดำ และเมืองเชียงสา

๓.ปีนนาเมืองลาว

๕.ปีนนาเมืองฮาด และเชียงเจียง

๗.ปีนนาเมืองดำ และเมืองบ้าน

๘.ปีนนาเมืองเหนือและเมืองลา

๑๑.ปีนนาเมืองอุเหนือและเมืองอุใต้

๒.ปีนนาเมืองแจ้ เมืองมาง(ด้านตะวันตก) เชียงล่อ และเมืององ

๔.ปีนนาเมืองหุน เมืองปิ่นและเชียงกู

๖.ปีนนาเมืองงาด เมืองขางและเมืองวัง

๘.ปีนนาเมืองฮิงและเมืองบ่าง

๑๐.ปีนนาเมืองหง เมืองมาง(ทางตะวันตก) และเมืองหย่วน

๑๒.ปีนนาเมืองเชียงตอง ฮึงและฮิง

รัตนพร เศรษฐกุล, "ห้าเมืองวันตก หกเมืองวันออกของ สิบสองปีนนา ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง" การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๑๙๕๑) หน้า ๑๓๕.

หมั่งจื่อ ใช้เวลา ๒๔-๒๕ วันไปถึงสถานีรถไฟของไทยที่ลำปาง และ
เป็นระยะทางเท่ากัน ไปถึงเส้นทางรถไฟอังกฤษ ผ่านเชียงตุง...¹

ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่กำหนดรูปแบบทางการเมืองของ
สิบสองปีนนา การตั้งถิ่นฐานที่กระจุกกระจายทำให้ผู้ปกครองของสิบสองปีนนาไม่สามารถรวม
เมืองใหญ่น้อยให้เป็นปึกแผ่นภายใต้ผู้นำคนเดียวหรือรัฐเดี่ยว ทั้งนี้ที่ตั้งที่โคคเคียวทำให้ชุมชน
เมืองและหมู่บ้านของไทยดำรงระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองมากกว่าที่จะพึ่งพากันและกันระหว่าง
เมืองหรือระหว่างหมู่บ้าน ลักษณะที่ตั้งเช่นนี้ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีความปลอดภัยทางการเมือง
ค่อนข้างสูง

การจะรวบรวมอำนาจให้เป็นปึกแผ่นต้องการผู้นำที่มีความสามารถสูง พญาเจืองซึ่ง
เป็นปฐมกษัตริย์ของสิบสองปีนนาสามารถรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นได้ในระยะแรก แต่
เจ้าแผ่นดินองค์ต่อๆ มาไม่สามารถรักษาอำนาจนั้นไว้ได้ เช่นเดียวกับในสิบสองจุไทในคริสต์-
ศตวรรษที่ ๑๔ ปู่เจ้าตาเงินและปู่เจ้าตาคำเจ้าเมืองม่วยได้ขยายอำนาจไปปกครองเมืองต่างๆ กว้าง
ร้อยเมืองทั้งที่เป็นเมืองของไทยขาวและไทดำ อาณาเขตที่เมืองม่วยปกครองนั้นกว้างขวาง ทาง
เหนือตั้งแต่ปากน้ำแค้นและน้ำคั่ว ทางใต้ตั้งแต่เมืองบี เมืองสาขงขึ้นไปทางเหนือน้ำอูและคอยฝาง
ทางตะวันตกเฉียงใต้ไปถึงเมืองจำเมืองซอนและหลวงน้ำทา ในเขตเวียดนามถึงเมืองเชียงงาม
จังหวัดเหงะอาน เมืองมอกเมืองแดงทางตะวันตกของจังหวัดทานห้ฮวา แต่ก็ไม่สามารถสถาปนา
อำนาจขึ้นมาเป็นอาณาจักร เมื่อสิ้นสมัยของปู่เจ้าตาเงินทายาทไม่สามารถรักษาอำนาจไว้ได้จน
เมืองม่วยต้องสูญเสียอำนาจไปเมื่อจันรุกรกลมาทางใต้

ที่ตั้งของสิบสองจุไทยและสิบสองปีนนาที่อยู่ใกล้ชิดกับรัฐหรืออาณาจักรใหญ่ที่เข้มแข็ง
อย่างพม่า จีน เวียดนามและล้านช้าง ทำให้ทั้งสองรัฐไทยไม่อาจสร้างความเป็นเอกราชได้ แต่ทั้ง
สองรัฐก็ยังสามารถรักษาอำนาจการปกครองตนเองภายในไว้อย่างเต็มที่จนกระทั่งการเข้ามาของ
ชาติตะวันตกพร้อมกับลัทธิจักรวรรดินิยมที่ทำให้ชาติต่างๆ ในเอเชียต้องปรับเปลี่ยน โครงสร้างทาง
การเมืองการปกครองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เผชิญอยู่ จะเห็นได้ว่าแม้สิบสองปีนนาจะมี
“สื่อเป็นพ่อ ม่านเป็นแม่” และอำนาจเมืองของสิบสองจุไทยจะต้องยอมรับอำนาจของแควและลาว
แต่เมืองเจ้าอิราชเหล่านั้น ไม่ได้เข้าไปจัดการปกครองภายในของสิบสองปีนนาและสิบสองจุไทย
แต่อย่างใด ปัญหาอยู่ที่ว่าการที่อยู่ในฐานะประเทศราชทำให้อำนาจเมืองและเจ้าแผ่นดินไม่สามารถ
รวบรวมอำนาจให้อยู่ภายใต้ราชสำนักได้ ทั้งนี้เพราะบรรดาเมืองภายใต้การปกครองทั้งหลายนั้น

¹ William Clifton Dodd, *The Tai Race: Elder Brother of the Chinese* (Cedar Rapids : The Torch Press, 1923) p.181.

² ภัททิยา อิมเรวิท, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๕.

สามารถร้องขอความช่วยเหลือจากเมืองแม่ซึ่งไม่ต้องการเห็นความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองและพยายามทำให้เกิดความแตกแยกอยู่แล้ว

๓.๓.๒ การจัดระบบการเมืองการปกครองของรัฐไท

ระบบการเมืองของไทยดำและลื้อยังคงมีรูปแบบการปกครองขั้นพื้นฐานของรัฐไท¹ คือระบบสมานพันธรัฐ บนพื้นฐานการปกครองแบบกระจายอำนาจซึ่งผูกพันกัน โดยระบบเครือญาติของชนชั้นปกครอง แตกต่างจากชนชั้นนาที่สามารถก่อตั้งอาณาจักรที่มีอำนาจแบบรวมศูนย์ภายใต้อำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์ได้ โครงสร้างทางการเมืองและสังคมของสิบสองจุไทยและสิบสองปันนาเป็นการผสมผสานของระบบศักดินาไทและระบบชุมชนหมู่บ้าน ลักษณะเฉพาะของระบบการเมืองแบบจารีตของสิบสองจุไทยและสิบสองปันนา คือ ความอ่อนแอของรัฐเนื่องจากความเข้มแข็งของอำนาจท้องถิ่นซึ่งจำกัดอำนาจของผู้ปกครองและขัดขวางการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ

โครงสร้างทางสังคมและการเมืองของไทยดำและลื้อสนับสนุนอำนาจของชุมชนท้องถิ่น แม้จะมีการสถาปนาอำนาจของชนชั้นปกครอง แต่ผู้ปกครองก็ยังไม่สามารถมีอำนาจเด็ดขาด

รูปแม่เต่าไทดำจากสิบสองจุไทย

เนื่องจากไม่สามารถควบคุมอำนาจการปกครองในท้องถิ่นได้ ในสิบสองจุไทยความสัมพันธ์ระหว่างเผ่าท้าวกับสามัญชนใกล้ชิดกว่าในสิบสองปันนาและล้านนาเพราะอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเทวราชาของอินเดียหรือคติความเชื่อในเรื่องบุญบารมีแบบพุทธยังเข้าไม่ถึง เผ่าท้าวไม่ได้ถูกแบ่งแยกออกไปอย่างเด็ดขาดเหมือนกับเจ้าแผ่นดิน ประชาชนสามารถเข้าถึงเผ่าท้าวได้ แม้ว่าจะเผ่าท้าวจะอ้างชาติกำเนิดที่มาจากแดนหลวงก็ตามแต่ก็ไม่ได้พัฒนาคติความเชื่อหรือพิธีกรรมที่จะสนับสนุนอำนาจให้สูงสุดและเด็ดขาด

¹ George Condominas, Ibid, p.40.

๓.๒.๒.๑ รูปแบบการปกครองของสิบสองจุไท

สิบสองจุไทเป็นสมาพันธรัฐที่มีการจัดระบบการปกครองแบบกระจายอำนาจ เมืองต่างๆ มีอำนาจในการปกครองตนเอง มีเมืองหลวงที่มีอำนาจเหนือเมืองอื่นๆ แต่ละเมืองมีหน่วยการปกครองตนเอง ดังนี้¹

หน่วยการปกครองของสิบสองจุไท

หน่วยการปกครอง	ผู้ปกครอง
๑.เมืองหลวง	อัญญาเมืองหลวง ปู่เจ้า เจ้าฟ้า และอัญญาปู่เจ้า
๒.เจิวเมือง	อัญญาเมือง
๓.เมืองเพี้ยใน หรือเพี้ยกวมเมือง	ท้าวเพี้ย
๔.เมืองเพี้ยนอก	ท้าวเพี้ย
๕.โหลง	ท้าวโหลง
๖.กวาน	ท้าวกวาน
๗.โซ่ง	
๘.บ้าน	๔ องหลวง ได้แก่ ๑.องปิ่น ๒.องป่อง ๓.องหอหลวง ๔.องหอล้ำ ผู้ช่วยขององหรือต๋องน้อยหรือกวาน คือ กวานซื่อ กวานโหลง กวานแป๊ก และกวานเจียง กวานบ้าน หรือ ท้าวบ้าน

ในระบบการปกครองของสิบสองจุไทอัญญาหลวงเป็นประมุขสูงสุด แต่อำนาจการปกครองของอัญญาหลวงนั้นจำกัด และถูกตรวจสอบโดยคณะที่ปรึกษา คือ “แต่มาแก่ฮางเมือง” ซึ่งมีอำนาจตรวจสอบการทำงานของท้าวเพี้ยต่างๆ ให้เป็นไปด้วยความถูกต้องยุติธรรม หากปฏิบัติหน้า

¹ ภัททิยา อิมเว็ค, อ้างแล้ว, หน้า ๕๗.

ที่โดยไม่ยุติธรรมและให้ผลประโยชน์แก่ครอบครัวหรือผู้ใกล้ชิดอย่างไม่ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการแบ่งที่ดิน “เช่าแก่ฮางเมือง” ก็มีสิทธิที่จะประชุมตัดสินและยกเลิกการปฏิบัติดังกล่าว นอกจากนี้ฮางเมืองหลวงยังต้องทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างเมืองแม่ คือ จีน เวียดนาม และล้านช้าง ต้องจัดส่งเครื่องบรรณาการ เช่น งาช้าง นอแรด ฝ้าย เงินและทองคำ และส่งกำลังทหารไปช่วยรบ ฮางเมืองหลวงมีอำนาจได้ด้วยการสนับสนุนของเมืองแม่ทั้งสาม¹

ข้อบ่งชี้ถึงอำนาจที่จำกัดของฮางเมืองหลวง คือ การที่เมืองทั้งหลายสามารถสืบทอดอำนาจการปกครองเอง โดยเจ้าเมืองเป็นผู้เสนอชื่อทายาทของตนให้แก่ฮางเมืองหลวง หากไม่ขัดข้องก็จะส่งชื่อไปรับการแต่งตั้งจากเวียดนามและลาวด้วย การแต่งตั้งทั่วขุนตำแหน่งต่างๆ ในเมืองฮางเมืองก็เป็นผู้แต่งตั้งเอง เพื่อเมืองต่างๆ มีอำนาจในการปกครองตนเองภายในเจิวของคน อำนาจหน้าที่ที่สำคัญ คือ การจัดที่ดินทำกินให้ประชาชน และดูแลการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามจารีตประเพณี นอกจากนี้บทบาทหน้าที่ทางการปกครอง สิบสองจุไทไม่มีคตินิยมเชื่อใดที่จะสนับสนุนฐานะของผู้ปกครองให้แตกต่างจากกลุ่มชนชั้นปกครองอื่นๆ การปกครองเจิวสิบจากพ่อไปถึงลูกชายคนโต แม้จะไม่มีคตินิยมเชื่อเรื่องบุญบารมีของผู้ปกครองแต่ชาวไทคำก็ยอมรับโดยทั่วไปว่า “สิ่งลือเป็นท้าว” เป็นจารีตที่ไม่มีผู้ใดปฏิเสธหรือพยายามจะล้มล้าง ผู้ที่จะขึ้นมาปกครองเจิวและเมืองต่างๆ นั้นนอกจากต้องสืบทอดตระกูลแล้วยังต้องมีความรู้ในจารีตประเพณีและวัฒนธรรมของไทคำเป็นอย่างดี²

แม้ว่าสิบสองจุไทและสิบสองปันนาจะมีฐานะทางการเมืองเป็นสมาพันธรัฐเนื่องจากผู้ปกครองไม่สามารถสร้างสมอำนาจแบบรวมศูนย์ได้อย่างแท้จริง แต่สิบสองปันนานั้นแตกต่างจากสิบสองจุไทที่ฐานะอำนาจของเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนานั้นเหนือกว่าอำนาจของฮางเมือง สิบสองจุไท เนื่องจากสิบสองปันนาได้พัฒนาระบบราชการที่ซับซ้อนและระบบพ่อด้อมตลอดจนคตินิยมเชื่อทางสังคมและพิธีกรรมที่ทำให้อำนาจของเจ้าแผ่นดินนั้นเป็นที่ยอมรับของประชาชนว่า “หัวดินเกิดมาเป็นข้าแห่งอาคแห่งยาเจ้า”

๓.๒.๒.๒ ระบบการปกครองสิบสองปันนา

สิบสองปันนาพัฒนาระบบการปกครองของตน โดยมีหมู่บ้านเป็นต้นแบบ หมู่บ้านมีองค์การการปกครองของตนเอง พ่อบ้าน หรือ นายบ้านได้รับเลือกโดยชาวบ้านและแต่งตั้งโดยกวีานเมือง รับผิดชอบการดูแลความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน มีฮักกองที่ควบคุมความประพฤติของคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข หากคูตารางระบบการปกครองสิบสองปันนาจะ

¹ กัททิตยา อิมรวัต, อ้างแล้ว, หน้า ๕๖.

² วรรณศักดิ์จิตร บุญเสริม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

เห็นได้ว่าการปกครองระดับหมู่บ้านเป็นรูปแบบย่อยของเมืองและรัฐซึ่งเป็นหน่วยการปกครองระดับบนที่ซับซ้อนกว่า หน่วยการปกครองในระดับต่างๆจะครอบคลุมกันเป็นชั้นๆ

ตารางที่ ๒ หน่วยการปกครองของสิบสองปันนา

หน่วยการบริหาร	ผู้ปกครอง	หน่วยบริหาร	หัวหน้าหน่วยบริหาร
สิบสองปันนา	เจ้าแผ่นดิน	เหนือสนามนอก	เจ้าเจียงฮา
เมือง	เจ้าเมือง	ก๊วานเมือง	พญาเก้า
บ้าน	พ่อบ้าน	ก๊วานบ้าน	พ่อบ้าน

หมู่บ้านหลายๆหมู่บ้านรวมกันเป็นตำบลซึ่งมีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น โลง หัวสิบ และ ข้าม้า เป็นต้น¹ หน่วยการปกครองเหล่านี้รวมกันเป็นเมือง ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองภายใต้เจ้าเมือง แต่งตั้งโดยเจ้าแผ่นดินหรือเหนือสนามนอก อย่างไรก็ตามตำแหน่งเจ้าเมืองและท้าวขุนค้อยๆ กลายเป็นตำแหน่งที่สืบทอดในตระกูล ทำให้เมืองมีอำนาจในการปกครองตนเองมากขึ้นเรื่อยๆ เมืองต่างๆ จะมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับราชสำนัก หากจะเปรียบเทียบกับระบบศักดินาของ ยุโรปจะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับราชสำนักที่เชิงรุ่งและความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับเมืองนั้นเป็นความสัมพันธ์และผูกพันกันในระบบเครือญาติมากกว่าความสัมพันธ์แบบศักดินาที่เน้นกรรมสิทธิในที่ดิน เพราะเจ้าแผ่นดินและเจ้าเมืองนั้นมักเป็นเครือญาติกัน นิยมส่งน้องชาย และลูกชายไปปกครองเมืองต่างๆ ส่วนน้องสาวและลูกสาวของเจ้าเมืองก็มักแต่งงานกับเจ้าแผ่นดิน หรือเชื้อพระวงศ์หรือเจ้าเมืองต่างๆ² ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เกิดความผูกพันและแบ่งปันผลประโยชน์ที่พึงได้รับ แต่ก็สร้างปัญหาในการสืบตำแหน่งเจ้าแผ่นดินเพราะเชื้อพระวงศ์ทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เจ้าหม่อม” ซึ่งเป็นพระโอรสของเจ้าแผ่นดินสามารถอ้างสิทธิของคนได้

ในเมืองต่างๆอำนาจของประชาชนสูงกว่าในเมืองหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มไตเมิง เป็นผู้ธำรงรักษาอำนาจของท้องถิ่นไม่ว่าใน บ้าน หรือ เมือง จากการสำรวจประเภทของหมู่บ้าน ในเมืองต่างๆ และในเชิงรุ่งในค.ศ.๑๘๕๕ พบว่าเมืองฮามีหมู่บ้านไตเมิง ๓๐ หมู่บ้าน หมู่บ้าน เล็กน้อย ๒๒ หมู่บ้าน และคนเฮือนเจ้า ๑๐ หมู่บ้าน ในขณะที่เชิงรุ่งมีหมู่บ้านไตเมิงเพียง ๖ หมู่บ้าน เล็กน้อย ๕๒ หมู่บ้านและร่อนร้าย ๑๕ หมู่บ้าน ส่วนในบริเวณเวียงผาครางมีหมู่บ้าน

¹ รัตนพร เศรษฐกุล, “ห้ามิงวันคก หกเมืองวันออกของ...”, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๐.

² สัมภาษณ์เจ้าหม่อมมณีคำ บ้านหัวขี้ไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๕.

ลูกหลานท้าวพญา ๖ หมู่บ้าน¹ จะเห็นได้ว่าเชียงรุ่งในฐานะเมืองหลวงซึ่งเป็นศูนย์กลางการบริหารสิบสองปีนนายอยู่ภายใต้อำนาจเจ้าแผ่นดินและราชสำนักอย่างสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นที่อยู่ของเจ้านายท้าวขุนจึงมีหมู่บ้านของคนเขื่อนเจ้ามากในขณะที่จำนวนหมู่บ้านไคเมิงมีน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับเมืองอื่นๆ ในกลุ่มสามัญชนของสิบสองปีนนายไคเมิงมีอำนาจและฐานะสูงกว่ากลุ่มอื่นๆ จำนวนไคเมิงจึงแสดงถึงอำนาจการเมืองท้องถิ่นของเมืองที่อยู่ห่างไกลออกจากเมืองหลวง ดังมีคำกล่าวโบราณที่แสดงถึงอำนาจการปกครองตนเองและสิทธิเหนือทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่นว่า “บ้านไผ่มันปอง หนองไผ่มันข้าง” ยังมีคำกล่าวที่แสดงถึงการป้องกันการแทรกแซงจากอำนาจภายนอกหรืออำนาจของรัฐว่า “กำเนิดนาหับผะคู่หน้าต่าน กำเนิดบ้านหับผะคู่บ้านจำ กำเนิดคู่บ่อหื้อลู่ถึงเจียง”²

การปกครองในระดับเมืองนี้หมู่บ้านเจ้าจอม หรือเชื้อสายเจ้านายและคนเขื่อนเจ้าจะขึ้นตรงต่อเจ้าเมือง เช่นเดียวกับในเชียงรุ่งที่หมู่บ้านเล็กน้อยและร่อนรำขึ้นกับเจ้าแผ่นดินและเจ้านาย แต่หมู่บ้านไคเมิงอยู่ภายใต้การดูแลของเหนือสนามนอก ในเมืองอื่นๆหมู่บ้านไคเมิงจะรวมกันเป็นหัวสิบ หัวชาว(ตาง) โบก หรือลวง(โลง) อยู่ภายใต้การปกครองของกัวนเมืองไม่ได้ขึ้นตรงต่อเจ้าเมือง ระบบการบริหารเช่นนี้แสดงให้เห็นฐานะของไคเมิงที่แตกต่างจากคนกลุ่มอื่นๆ ภายในเมืองเจ้าเมืองเป็นประมุขสูงสุด เป็น “เจ้าน้ำเจ้าดิน” ในเมืองของตน ฮีตกองของท้องถิ่นเข้าถึงอำนาจการปกครองตัวเองของเมืองต่างๆว่า “ริตเมืองไคก็อใช้อยู่เมืองนั้น เจ้าเมืองไคก็อมีอาญาเมืองนั้น น้ำแม่มี ๒ เหมือง เมือง ๑ มี ๒ เจ้า เล้า ๑ มี ๒ สิบก็อผิประเพณีแล...” หรือ “...บ้านเมิงเราดี อย่างกว่าเอาคนบ้านเพื่อนเมิงท่านมาเป็นเจ้า ก็อผิประเพณี...”³

เจ้าเมืองใหญ่ๆ มักเป็นเชื้อสายของเจ้าแผ่นดินในอดีตที่ส่งลูกหลานออกไปสร้างบ้านแปงเมืองเพื่อขยายอำนาจหรือรักษาอำนาจของคนในเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไป เช่นเดียวกับที่เชียงรุ่งเจ้าเมืองไม่ได้เป็นผู้บริหารราชการด้วยตนเองแต่เป็นผู้ตัดสินใจหรือให้คำวินิจฉัยเมื่อมีปัญหาข้อราชการที่กัวนเมืองตัดสินใจไม่ได้ ท้าวขุนของเมืองเป็นผู้รับผิดชอบในการบริหารราชการ โดยได้รับ “ข้าวบาทนา” จากเจ้าเมืองเป็นสิ่งตอบแทน

การบริหารระดับสูงสุดอยู่ที่หอคำเชียงรุ่ง ในทางทฤษฎีเจ้าแผ่นดินมีอำนาจเด็ดขาดพระองค์อยู่เหนือ “ขอคหม่อม” ของประชาชนทั้งหมด เป็นผู้แต่งตั้งท้าวขุนระดับต่างๆ ที่ทำงานรับใช้พระองค์ ตั้งแต่การเริ่มก่อตั้งรัฐในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ เจ้าแผ่นดินของสิบสองปีนนายได้พัฒนาระบบราชการที่สนับสนุนอำนาจของพระองค์ และแบ่งแยกระหว่างกษัตริย์กับประชาชน ในการ

¹ เจี๋ย แชนจอง (แปล), “ประมวลข้อมูลการประกอบภาระในระบบศักดินา.” การสำรวจสังคมประวัติศาสตร์ชนชาติไท, ฉบับสิบสองปีนนายเล่ม ๑๒, กุณหมิง: โรงพิมพ์ยูนนาน, ๑๙๘๗).

² สัมภาษณ์เจ้าหลวงนาซัง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปีนนาย สาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๔๐.

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนาย หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๑๐ วรรค ๑๒ กอง ๑๔ ประเพณี ๑๕ ใช้อือ บ้านด้าย เมืองแช่.

ปกครองพระองค์ใช้อำนาจการปกครองผ่านองค์กรที่สำคัญ ๒ องค์กร คือ เหนือสนามใน และเหนือสนามนอก ทำให้ราชสำนักที่เชียงรุ่งมีฐานะที่แตกต่างไปจากหอของเจ้าเมืองอื่นๆ ของสิบสองปันนา¹

องค์กรการบริหารราชการสำหรับราชสำนัก หรือที่ประชุมของเจ้านายท้าวขุนซึ่งดูแลกิจการในราชสำนักและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแผ่นดิน เรียกว่า เหนือสนามใน มีเจ้าอุปราชเป็นประธาน การปกครองของสิบสองปันนานั้นเหมือนกับการปกครองของรัฐไทอื่นๆ ที่ตำแหน่งหน้าที่หรือหน่วยงานต่างๆ ไม่ได้แบ่งแยกบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน มักคาบเกี่ยวหรือซ้ำซ้อนกันอยู่เสมอ ดังนั้นตำแหน่งต่างๆ ในเหนือสนามในไม่ได้เกี่ยวกับเจ้าแผ่นดินหรือราชสำนักเท่านั้น แต่มีหน้าที่ดูแลรักษาความปลอดภัย การควบคุมการเก็บส่วยภาษี ตรวจสอบการทำงานของเหนือสนามนอกและเมืองต่างๆ อีกด้วย บทบาทที่สำคัญของเหนือสนามในที่ส่งผลให้อำนาจของราชสำนักเข้มแข็ง คือ การรับรองสิทธิในอาณาเขตของหมู่บ้านและเมืองเพื่อจะใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ได้อย่างถูกต้อง เอกสารพื้นเมืองในราชสำนักเชียงรุ่งได้บันทึกไว้ว่า

...ผู้มาภักดีพาขเมืองฮายมีเจ้าและพญาแขกเมืองฮาย พายเจ้าหลวง
จอมวัง มีแสนสุวรรณเป็นท้าวขุนบ้านท่ามาพร้อมกัน โจน่าปันเขตแดน
คอบไร่แดนนาทังโมน มีสันนี้ก็เป็นทีแล้ว จึงพากันขึ้นไหวสา
เจ้าข่มมมหาอุปราชาดแลดแล้ว เจ้าจึงปุงอาดขาให้พญา
แสนหลวงเป็นเก้ากับพญาเหนือสนาม จึงมาห้างแต่งปันเขต
แดนอันเก่าและเอาน้ำหุนเป็นที่หมาย...²

องค์กรการบริหารราชการที่มีความสำคัญที่สุดของสิบสองปันนา คือ เหนือสนามนอก³ เป็นองค์กรที่มีอำนาจสูงถัดจากเจ้าแผ่นดิน ที่สำคัญเป็นองค์กรที่สามารถแต่งตั้งและถอดถอนเจ้าแผ่นดินเจ้าเมืองและท้าวขุนระดับสูงในเมืองต่างๆ การแต่งตั้งเหล่านั้นต้องเสนอผ่านเหนือสนามนอกก่อนที่จะได้รับอนุมัติจากเจ้าแผ่นดิน โดยผู้ได้รับการแต่งตั้งต้องเสียค่าธรรมเนียมต่างๆ หลายอย่างให้กับเหนือสนามแลกเปลี่ยนกับการที่บรรดาเจ้านายและท้าวขุนเหนือสนามเหล่านี้ได้รับประโยชน์อย่างมากจากระบบศักดินาแบบจารีตของไทย

เหนือสนามนอกเป็นที่ประชุมของเจ้านายท้าวขุนและเจ้าเมืองต่างๆ ในสิบสองปันนา เจ้าแผ่นดินจะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับงานของเหนือสนามนอก แต่จะส่งท้าวขุนบางคนจากเหนือสนาม

¹ ธรรมง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕-๓๕.

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๑ หมายน่านหมองที่เอามาใส่หน้าเชียงรุ่ง.

³ ดูรายละเอียดใน ธรรมง จิระนครและรัตนพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนา, งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑.

ในมาประชุมกับเหนือสนามนอกด้วย¹ เหนือสนามนอกมีเจ้าเชียงสาเป็นประธานในการประชุม ทำหน้าที่ร่วมกันในกลุ่มท้าวขุนที่เรียกว่า “สี่ชะเงิงแปดชะเงิง” ซึ่งเป็นเสนาบดีใหญ่ ได้แก่ เจ้าเชียงสา ฮ้อยค่างบ้านขุม ฮ้อยค่างบ้านออก และฮ้อยค่างจอมวัง ในที่ประชุมเหนือสนามท้าวขุน ในเชียงและเจ้าเมืองต่างๆ จะนั่งตามลำดับฐานะ² เจ้าเมืองต่าง ๆ มาร่วมประชุมเหนือสนามนอก เพื่อปรึกษาหารือและรับฟังคำสั่งของเจ้าแผ่นดิน ตลอดจนรายงานความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหาร บ้านเมือง³ เนื่องจากปัญหาในการเดินทาง เมืองต่างๆ จะมีท้าวขุนในเชียงเป็นตัวแทนร่วมประชุม เหนือสนามเรียกว่า “พ่อล่ำเมือง” ท้าวขุนเหนือสนามนอกมีอำนาจเนื่องจากเป็นผู้บริหารราชการ ส่วนกลาง แม้กิจการต่างๆ จะต้องขอความเห็นชอบจากเจ้าแผ่นดินก่อนดำเนินการและเจ้าแผ่นดิน มีสิทธิไม่เห็นด้วยและให้พิจารณาใหม่ก็ตาม แต่ในกรณีที่เจ้าแผ่นดินมีความเห็นขัดแย้งเหนือสนาม ก็สามารถที่จะไม่เห็นด้วยและขอให้เจ้าแผ่นดินพิจารณาใหม่ได้เช่นกัน

เหนือสนามนอกประชุมปีละ ๒ ครั้ง ในเดือนเก้าเข้าพรรษาและเดือนสิบสองคอนออกพรรษา หรือกรณีที่มีเรื่องสำคัญ ประเด็นสำคัญที่จะปรึกษาหารือและตัดสินใจในการประชุมของ เหนือสนาม เช่น การแบ่งเขตแดนหรือเปลี่ยนแปลงเขตปกครอง การแต่งตั้งหรือถอดถอนเจ้าเมือง หรือเจ้าแผ่นดิน ไกล่เกลี่ยหรือแก้ไขข้อพิพาทระหว่างเมือง การถวายเครื่องราชบรรณาการจาก เมืองต่างๆ ปัญหาต่างๆของเมือง และพิจารณาข้อราชการที่เจ้าแผ่นดินขอความเห็น⁴

ในสิบสองจุไทมีระบบล่ำซึ่งเป็นผู้ดูแลราชการและเป็นตัวกลางระหว่างเมืองกับเมือง หลวงเช่นกัน แต่ระบบล่ำของสิบสองจุไทไม่ได้สนับสนุนอำนาจของเมืองหลวงเท่าระบบพ่อล่ำ ของสิบสองปันนาซึ่งมีส่วนสนับสนุนอย่างสำคัญ ทำให้อำนาจของเจ้าแผ่นดินให้เข้มแข็งและ ผูกพันเมืองต่างๆ กับราชสำนักที่เชียงรุ่ง พ่อล่ำ คือ เจ้านายท้าวขุนที่มีตำแหน่งทางราชการและมี อำนาจบารมี หมู่บ้านหรือเมืองเลือกให้เป็นพ่อล่ำของตน โดยมีการขอพระราชทานอนุญาตจาก เจ้าแผ่นดิน ระบบพ่อล่ำ-ลูกล่ำนี้เป็นระบบที่ราชสำนักใช้ควบคุมการบริหารราชการในหมู่บ้าน และเมือง โดยมีท้าวขุนเหนือสนามทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างราชสำนักกับท้องถิ่น เป็นหู เป็นตาให้กับราชสำนักและรักษาผลประโยชน์ให้กับราชสำนัก

ระบบพ่อล่ำเน้นความสำคัญของกำลังคนหรือประชาชน ดังคำกำชับต่อพ่อล่ำว่า “...คังข้าเจ้าโกไต่มีไว้ ก้อหื้อฮักษา บมีหื้อหามาใส่...” และ “...อย่าฮักเงินแสนไท่ หื้อฮักโก่แสน คน...” พ่อล่ำได้รับคำแนะนำให้ใช้ทั้งคุณธรรมและอำนาจ จะต้องควบคุมลูกล่ำอย่างใกล้ชิด

¹ Shih Cheng Hsieh, Ibid, p.109.

² U.K., Richardson and McLeod's Journal, 1836.

³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๒.

⁴ เฉา เต็ง จางและจางหวอนจั้ง, *ชนชาติไท* (กรุงเทพฯ : สำนักนษากรัณมนตรี, ๒๕๑๐) หน้า ๑๐-๑๑.

ให้ใช้อำนาจเด็ดขาดในการควบคุมเปรียบไว้ว่า “...ไม่เชื่อนเข้าหือเอาหน้าหคปายชายตอมเก้า ไม้ดันไคเชื่อนออกหือเอาฟ้าบ้านขวานสอนเก้า...”¹

ระบบพ่อล่ำมนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ ฟังพาซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างได้รับผลประโยชน์ พ่อล่ำมเป็นตัวแทนของลูกล่ำม (หมู่บ้านหรือเมือง)ในราชสำนักที่เชียงรุ่ง เนื่องจาก “...หน้าบ้านโหมิงมาทามการบมีที่อยู่ที่เขา ก็เป็นการชุชกยากใจ จึงว่าเมิงไคควรมิโปกล่ำมเป็นที่จอดเขาแล...” ดังนั้นเมื่อไคก็ตามที่ลูกล่ำมเดินทางเข้าไปที่เชียงรุ่งจะไปพักที่บ้านพ่อล่ำม ถือว่าพ่อล่ำมนั้นเป็นผู้นำในการทำกิจการต่างๆ ตามคติความเชื่อที่ว่า “...ดันไม้มีเผือบ้านเมิงบมีโปกล่ำม ก็หากเป็นสาทาน เตียขานราชการคำเจ้า...” ตามธรรมเนียมพ่อล่ำมจะต้อง “...ปาดองอนหน้า ซัดฟ้าออนตาง...”²

พ่อล่ำมซึ่งเป็นชนชั้นปกครองทั้งหลายนี้ ได้รับข่าวบาทนาจากนาประจำตำแหน่งที่เจ้าแผ่นดินพระราชทานให้ ได้รับแรงงานจากคนในเมืองหรือหมู่บ้านต่างๆ ที่เป็นลูกล่ำม เช่น เจ้าเมืองเชียงสา เป็นท้าวขุนสำคัญเพราะเป็นประธานของเหนือสนามนอก มีลูกล่ำมอยู่หลายแห่ง ทุกเดือนหกและเวลาเข้าพรรษาออกพรรษา ลูกล่ำมจะต้องมาเยี่ยมคารวะและผลัดเปลี่ยนกันรับใช้ทำงานให้เจ้าเชียงสา ทั้งงานก่อสร้างซ่อมแซมที่อยู่อาศัย ช่วยงานบุญและทำงานบ้าน พ่อล่ำมได้รับของถวาย ส่วย แรงงานและความเคารพนับถือจากลูกล่ำมของคน ซึ่งในทางกลับกันพ่อล่ำมก็จะต้องมีเมตตา ช่วยเหลือ และคุ้มครองลูกล่ำมเมื่อเกิดปัญหาต่างๆขึ้น ดังคำกล่าว “ลูกล่ำมเกี่ยวป็นเอาพ่อล่ำม” ว่า

...ขอหือเปน โปกล่ำม เปนไม้สรีที่บึงกับด้วยท้าวขุนบ้านเมือง
เมื่อปายหน้าเม้นชองอัครการเกิงอันเปนปวิณิกับบ้านกับเมือง
เข้าแล เข้ามาไหว้สาถึงเจ้าโปกนาล่ำม มีสันไคก็ขอเจ้าโปก
นาล่ำมอย่าได้สึละป่อยคอม แม้นว่าท่านจักใหม่ก็หือได้ว่าเปน
ลูก จักผูกก็หือว่าเปนหลาน หัวอย่าวางหางอย่างปล่อย แม้นท้าว
ขุนไภ่ก็คคิ บ่แดงก็ขอตุ่ม จักป็นก็ขอต๊ะ...³

พ่อล่ำมในสิบสองปีนนามี ๓ ประเภท คือ พ่อล่ำมเมือง หัวเมืองต่างๆ จะเลือกจากบรรดาท้าวขุนเหนือสนาม ให้เป็นตัวแทนอยู่ที่ราชสำนักเชียงรุ่ง พ่อล่ำมบ้าน เลือกจากท้าวขุนเหนือสนามหรือเหนือกว๊าน เพื่อเป็นตัวแทนของหมู่บ้าน พ่อล่ำมม่อน คือ ท้าวขุนเหนือสนามที่ดูแลหมู่บ้านชาวเขา และพ่อล่ำมนา คือ ท้าวขุนที่ “กินข้าวบาทนา” ในหมู่บ้านหรือเมืองต่างๆ แต่ไม่ได้มีฐานะเป็นพ่อล่ำมเมือง .

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๑ ฮิดกองฮับพ่อล่ำม พญาหลวงจอมเปงจันทวงศ์(ดาวเจียนเต๋อ).

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๔ การแต่งตั้งเจ้าหัวเมือง.

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๒ หมายเลขที่ ๒.๑ ฮิดกองฮับพ่อล่ำม พญาหลวงจอมเปงจันทวงศ์(ดาวเจียนเต๋อ).

แม้ว่าระบบพ่อล่ำมจะเป็นระบบที่ให้ผลประโยชน์ที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมต่อชนชั้นปกครองที่เมืองหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่พ่อล่ำม แต่ระบบพ่อล่ำมแสดงถึงอำนาจท้องถิ่นเพราะบ้านและเมืองเป็นผู้เลือกพ่อล่ำมของตนเอง พ่อล่ำมนั้นต้องพึ่งพาถูกล่ำมอย่างมากในทางเศรษฐกิจและสังคม เพราะพ่อล่ำมซึ่งเป็นชนชั้นปกครองหรือกลไกของรัฐนั้นไม่ได้เป็นผู้ผลิตหรือมีบทบาทในกระบวนการผลิต ทำให้เห็นชัดเจนว่ารัฐของสิบสองปีนนานั้นเป็นเพียงโครงสร้างส่วนบนที่ครอบงำเหนือชุมชนท้องถิ่น ทำให้อำนาจรัฐไม่เข้มแข็งพอที่จะควบคุมท้องถิ่นได้อย่างเด็ดขาด แม้ว่าจะระบบพ่อล่ำมจะถูกวางไว้เพื่อควบคุมท้องถิ่นก็ตาม ยังมีคตินิยมของสังคมที่ควบคุมความประพฤติของพ่อล่ำมไม่ให้ใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงลูกล่ำม

ตำนานพื้นเมืองสื่อแสดงให้เห็นว่าสถาบันกษัตริย์ของสิบสองปีนนาอ่อนแอ ประชาชนมีอำนาจและมีส่วนร่วมทางการเมือง ตั้งแต่ช่วงต้นของราชวงศ์เจียง (ค.ศ.๑๑๖๐) ตำนานระบุว่าหลังจากสามโคเนิงสิ้นพระชนม์ “...ยามนั้นไพร่เมืองก็มายกเอาอ้ายกุงขึ้นแทนพ่อ...”¹ การสืบตำแหน่งเจ้าแผ่นดินสิบสองปีนนาไม่เคร่งครัด แม้จะเป็นธรรมเนียมว่าลูกชายคนโตจะได้รับตำแหน่งแทนพ่อ แต่เชื้อพระวงศ์ใกล้ชิดเช่น น้องชายก็อาจจะได้ “ฮับเมือง” หากทำวุ่นและประชาชนเห็นว่าเหมาะสมกว่าหรือเจ้าแผ่นดินไม่มีพระโอรส เช่นสมัยเจ้าแรงหลวงสิ้นพระชนม์โดยไม่มีรัชทายาท “ไพร่เมืองทั้งหลายก็มายกเอาน้องชายแรงหลวงชื่อเจ้ากวาง ก็จึงขึ้นเป็นเจ้าแทนพี่ชายแห่งคน”² กรณีที่เห็นได้ชัดเจนถึงอำนาจของประชาชน คือ การที่ไพร่เมืองเป็นผู้ตัดสินใจเลือกเอาท้าวสามพ่อลือไทยเป็นเจ้าแผ่นดินแทนท้าวจอมผาซึ่งเป็นรัชทายาท³ การเลือกเจ้าแผ่นดินหรือสนับสนุนให้เชื้อพระวงศ์ขึ้นมารับตำแหน่งเจ้าแผ่นดินโดยท้าวขุนและไพร่เมืองในสิบสองปีนนาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอและแสดงถึงความอ่อนแอของสถาบันกษัตริย์ในสิบสองปีนนา เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สิบสองปีนนาไม่สามารถพัฒนาขึ้นเป็นอาณาจักรแบบรวมศูนย์อำนาจได้

๓.๒.๒.๓ ระบบการปกครองอาณาจักรล้านนา

ล้านนาคับว่าเป็นรัฐไททางเหนือเพียงรัฐเดียวที่ก่อตั้งเป็นอาณาจักรที่เข้มแข็งทั้งที่มีสภาพภูมิศาสตร์ไม่ต่างจากสิบสองจุไทและสิบสองปีนนามากนักในแง่ที่เป็นพื้นที่สูงมีภูเขาและยอดคอย มีที่ราบระหว่างหุบเขาขนาดใหญ่บ้างเล็กบ้าง ทำให้ยากต่อการติดต่อและควบคุม แต่ที่ตั้งของล้านนานั้นอยู่ห่างจากอาณาจักรที่เข้มแข็งอย่างจีน พม่า หรือ เวียดนาม แม้จีนได้พยายามขยายอำนาจลงมาในช่วงต้นของราชวงศ์ถัง แต่พญามังรายขับยั้งจีนด้วยการร่วมมือกับ

¹ ทวี สุวาทปัญญางกูร, ตำนานพื้นเมืองสิบสองพันนา (เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๘) หน้า ๖๘.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

³ ราชบัณฑิตยสถาน (ปริวรรต), อ้างแล้ว, หน้า ๕๘-๖๐.

เจ้าแผ่นดินสิบสองปีนาคต่อต้านอำนาจของจีน¹ ในช่วงแรกๆพม่ายังไม่สามารถรวมเป็นอาณาจักรที่เป็นปึกแผ่น เวียดนามก็อยู่ห่างไกลออกไปมาก ทำให้ผู้ปกครองของล้านนาจึงมีโอกาสที่จะสร้างความปึกแผ่นทางการเมืองภายใต้การปกครองของกษัตริย์ที่มีอำนาจเด็ดขาด เป็นอาณาจักรอิสระอยู่ได้ถึงกว่าสองร้อยปี

ปัจจัยทางด้านที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญสำหรับล้านนา คือ การเลือกที่ตั้งเมืองหลวงซึ่งทำให้อาณาจักรล้านนาคงมั่นคงอยู่ได้ เชียงใหม่เป็นเมืองใหม่สมชื่อเพราะสร้างหลังสุด หลังจากที่พญามังรายได้ทรงเสาะแสวงหาที่อันเป็นชัยภูมิสำหรับตั้งเมืองหลวงของพระองค์ หลังจากเคลื่อนย้ายศูนย์กลางอำนาจจากเชียงแสนมาสู่เชียงราย เพื่อหลีกเลี่ยงอิทธิพลของจีน และหาที่ตั้งบ้านเมืองที่มีประชากรอันหนาแน่นและมีความสามารถทำการเพาะปลูกเลี้ยงดูประชากรได้ ที่ราบเชียงใหม่-ลำพูนนั้นได้เปรียบที่ราบเชียงราย-เชียงแสนที่มีขนาดกว้างใหญ่กว่า ไม่ถูกตัดขอยด้วยแม่น้ำและภูเขาเหมือนที่ราบเชียงราย การเดินทางติดต่อระหว่างเมืองสะควก สะควกในการติดต่อค้าขายทางเรือ อยู่ใกล้ชิดกับศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของกลุ่มน้ำปิง คือ หริภุญไชย และเป็นที่ตั้งเมืองเดิมของพวกกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในบริเวณนี้มานาน ที่ตั้งของเชียงใหม่นั้นทำให้อาณาจักรล้านนามีความเข้มแข็งทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม

บ้านเมืองไทก่อนสมัยอาณาจักรล้านนานั้นเป็นบ้านเล็กเมืองน้อยที่มีอำนาจเป็นอิสระของตนเอง ปกครองดูแลบ้านเมืองของตนโดยมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นเครื่องสร้างพันธมิตรทางการเมือง แต่มักมีการรบพุ่งเพื่อแย่งชิงผู้คนกันอยู่เสมอ ดังปรากฏเป็นข้ออ้างของพญามังรายในการทำสงครามเพื่อรวบรวมบ้านเมืองให้เห็นปึกแผ่นว่า “...ท้าวพระยาอันอยู่ประเทศที่จิมใกล้เมืองตน ชิงกันด้วยไพร่ไทย ที่ดินไร่นา ต่างคนต่างว่าหลังเป็นของกู ย่อมหือเป็นทุกข์แก่ประชาราษฎร์บ้านเมืองทั้งหมายมากนัก...”²

พญามังรายมีความสามารถทางการรบจนสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับอาณาจักรของพระองค์ กษัตริย์องค์ต่อๆ มาก็มีความสามารถไม่ยิ่งหย่อนกว่าพระองค์ สามารถรักษาความมั่นคงภายในและป้องกันภัยการรุกรานจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผชิญหน้ากับจีนซึ่งกำลังขยายอำนาจลงมาทางใต้³ และอยุธยาที่ขยายอำนาจขึ้นมาทางเหนือในระยะหลัง

ในช่วงต้นของราชวงศ์มังรายกษัตริย์ของล้านนาได้จัดการปกครองโดยใช้เมืองหลวงเป็นศูนย์กลาง ส่งลูกหลานหรือนุคคนที่พระองค์ไว้วางใจไปปกครองเมืองสำคัญๆ เช่น พญามังรายส่งขุนเครื่องไปครองเมืองเชียงราย อ้ายฟ้าไปครองเมือง หริภุญไชย พ่อท้าวหน้าทวมไปครองเมืองเชียงตุง เป็นต้น เมืองสำคัญๆ ที่เคยเป็นศูนย์กลางการของอำนาจทางการเมืองหรือเมืองที่มีความสำคัญ

¹ คุราชตะเยียดใน Sai Sam Tip, “The Lu in Sip-Sawng Panna From the Earliest Time Down to A.D.1644”, M.A.theses, Art and Science University, 1976.

² โครงการวิจัยค้นคว้าโบราณในภาคเหนือ.ตำนานสิบห้าราชวงศ์ เล่มที่ ๑ ชุดที่ ๑-๒ (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔) หน้า ๑๘.

³ คุราชตะเยียดใน วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), ปาไปตีฟู-ปาไปตีเคียม (กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๑๘).

ทางพุทธศาสตร์และการค้า อย่างเช่น เมืองฝาง เมืองเชียงแสน เชียงราย เมืองพร้าว และเมืองเชียงคอง มักจะปกครองโดยเชื้อพระวงศ์ เมืองเหล่านี้มีหน้าที่ส่งกำลังทหารช่วยเหลือเมื่อเกิดสงคราม เช่น พญามานำกองทัพจากเชียงรายและเมืองใกล้เคียง เช่น เมืองเชียงของ เมืองฝาง และเมืองเซริง มาร่วมรบกับเมืองลำพูนตามคำสั่งของพญามังราย¹

ปัญหาที่ปรากฏอยู่ตลอดสมัยราชวงศ์มังราย คือ อำนาจท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจของเมืองต่างๆ ที่แข่งขันกับอำนาจของเมืองหลวง ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เมืองมีอำนาจมาก คือ การควบคุมกำลังคนในเมือง กฎหมายระบุว่า “คนทั้งหลายอยู่ในเมืองใด ก็หากเป็นข้า เป็นนอชแก่ท้าวพระยาเมืองอันนั้น² นอกจากการควบคุมกำลังคนเจ้าเมืองยังมีสิทธิในการจัดการที่ดินที่นาในเมืองของตนเอง กฎหมายระบุว่าที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า ไม่มีเอกชนใดและทางราชการเป็นเจ้าของ เมื่อมีผู้ไปแผ้วถางป่าให้เป็นบ้านเมือง หากจะให้ทานที่นั่นแก่วัดใดก็ดี ให้ถามท้าวพระยาผู้กินเมืองนั้นก่อน จึงอุทิศได้³

ดังนั้นกษัตริย์ไม่สามารถจะใช้เพียงอำนาจเด็ดขาดหรือกำลังทหารในการปกครองเมือง แต่ต้องสร้างความจงรักภักดีโดยความสัมพันธ์ส่วนตัว มีการตอบแทนความดีความชอบและการใช้คติความเชื่อทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อพุทธศาสนาสร้างการยอมรับในหมู่เจ้าเมือง ท้าวขุน เช่น กรมพิณสามฝั่งแกน พญาติโลกราช และพระเมืองแก้วได้ถือว่าเอาอำนาจและคตินิยมพุทธศาสนาไปก่อกำเนิดที่คนและผู้คนให้แก่วัดต่างๆ ในเมืองอื่นๆ นอกเมืองเชียงใหม่ เป็นการแสดงให้เห็นอำนาจของพระองค์ในการเป็นเจ้าของดินน้ำในอาณาจักรล้านนา

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองต่างๆ กับเมืองหลวงอยู่ในระบบอุปถัมภ์ กษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งเจ้าเมือง ดังนั้นความผูกพันจึงมักจำกัดอยู่ในช่วงรัชกาลหนึ่งๆ เท่านั้น เช่นเดียวกับสิบสองปีนนาที่มีการแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์ไปปกครองเมืองสำคัญๆ ทำให้เกิดการสร้างสมอำนาจบารมีในเมืองขนาดใหญ่ที่อยู่ห่างไกลออกไป ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของกษัตริย์กับเจ้าเมืองต่างๆ ก็นำมาซึ่งปัญหาของการสืบราชสมบัติเพราะล้านนาไม่ได้มีกฎที่แน่นอนตายตัวในการเลือกผู้ที่จะขึ้นมาเป็นกษัตริย์ ตลอดสมัยของราชวงศ์มังรายมีสงครามแย่งชิงอำนาจระหว่างเชื้อพระวงศ์หลายครั้ง อาทิ สงครามระหว่างขุนเครือกับพญาแสนภู ระหว่างท้าวมหาพรหมกับพญาเกือนา และระหว่างท้าวขี้กุ่มกามกับพญาสามฝั่งแกน เป็นต้น อย่างไรก็ตามล้านนามีระบบราชการที่เข้มแข็งที่ช่วยรักษาอำนาจของกษัตริย์หรือของราชสำนักได้ การแย่งราชสมบัติของเจ้าเมืองต่างๆ จึงไม่

¹ อรุณวิวัฒน์วิเชียรเชียว, อ้างแล้ว, หน้า ๔๓.

² มณี พยอมยงค์, *ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย*, โครงการไทยศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔ อ้างใน สรีสวัสดิ์ อ่องตุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติง, ๒๕๓๐) หน้า ๑๕๕.

³ ระวีวรรณ ภาคพรต, “กาลก่อกำเนิดในล้านนาไทย ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒,” *วิทยานพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖*, หน้า ๑๓๘.

ประสบความสำเร็จ พญาติโลกราชเองได้อาศัยการสนับสนุนจากขุนนางลดอำนาจของเชื้อพระวงศ์ ดังนั้นหลังจากสมัยของพระองค์ผู้ที่ขึ้นมาทำทายอำนาจของกษัตริย์จึงไม่ใช่เชื้อพระวงศ์ แต่เป็นขุนนาง

ล้านนามีลักษณะที่คล้ายกับสิบสองปันนาในแง่ที่ล้านนาพัฒนาขึ้นมาจากชุมชนหมู่บ้านที่มีการดำรงอยู่อย่างอิสระ มีโครงสร้างการปกครองแบบง่าย ๆ โดยอาศัยความสัมพันธ์บนรากฐานของระบบเครือญาติที่มีวัฒนธรรมพื้นฐานอันเดียวกัน ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระดับท้องถิ่น เมื่อชุมชนขยายตัวเป็นบ้านเมือง แคว้นแคว้นและอาณาจักร ผู้ปกครองของล้านนาได้สร้างความเป็นเอกภาพทางการเมืองและสร้างรูปแบบรวมศูนย์อำนาจขึ้น โดยได้จัดเขตการปกครอง ดังนี้

๑. เมืองหลวง เป็นที่ตั้งของราชสำนักของกษัตริย์

๒. เมืองภายใน เป็นเมืองที่อยู่ภายในอาณาจักรโดยตรง ปกครองโดยเชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการที่กษัตริย์แต่งตั้งและถอดถอนได้ เมืองเหล่านี้บ้างเป็นเมืองหลวงเดิม เช่น เมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย บ้างเป็นเมืองที่มีความสำคัญเป็นเมืองลูกหลวงหลานหลวง เช่น เมืองพร้าว เมืองเชียงของ เมืองฝาง หรือเป็นเมืองที่ตีได้ เช่น เมืองลำพูนและเมืองลำปาง

๓. เมืองขึ้น ปกครองโดยเจ้าเมืองซึ่งสืบตำแหน่งตามสายโลหิต บ้างเป็นเมืองที่กษัตริย์ของล้านนาไปตั้งขึ้น เช่น เมืองเชียงตุง บ้างเป็นเมืองที่ไปตีได้ เช่น เมืองไทใหญ่ เมืองแพร์และน่าน เมืองเหล่านี้มีอำนาจการปกครองตนเอง ในบางช่วงสมัยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาก เช่น เมืองเชียงตุงสมัยที่เชื้อพระวงศ์ของล้านนาไปปกครองนั้นถูกเรียกว่าเป็น 'ลูกบ้านหางเมือง' เมืองขึ้นเหล่านี้อาจตีตนออกห่างเมื่อกษัตริย์อ่อนแอหรือมีเหตุวุ่นวายทางการเมืองที่เมืองหลวง ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองขึ้นกับเมืองหลวงจึงไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับความสามารถของกษัตริย์

อำนาจของกษัตริย์ชัดเจนและเด็ดขาดเฉพาะในเมืองหลวงเท่านั้น ดังนั้นเพื่อจะสร้างอำนาจที่เข้มแข็งมั่นคง กษัตริย์จะต้องสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้าเมืองต่างๆ วิธีที่นิยมกันมาก คือ การแต่งงานกับลูกสาวเจ้าเมืองสำคัญๆ เช่น พญาผายูและพญากีอานแต่งงานกับธิดาของเจ้าเมืองเชียงของ เป็นต้น²

เมืองต่างๆ ปกครองโดยเจ้าเมือง แต่งตั้งขุนนางข้าราชการให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการภายในเมืองของตน ทางราชสำนักจะไม่แทรกแซงราชการในเมืองต่างๆ เมืองขนาดใหญ่อาจจะเป็นพินนา ปากนา และหมู่บ้านตามลำดับ พินนาเป็นระบบการจัดแบ่งที่ดินดั้งเดิมของคนไท ส่องแสงส่องสุวรรณ เสนอว่า ระบบพินนาเกิดขึ้นมาก่อนสมัยราชวงศ์มังราย น่าจะเป็นการแบ่งที่ดินเพื่อทำ

¹ สวาง ไรศฤกษ์รัตน์, รวมสารนิเทศไทย, อังแล้ว, หน้า ๑๔.

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, อังแล้ว, หน้า ๔๑-๔๒.

การเพาะปลูก โดยให้ชาวบ้านมีที่ดินตามความเหมาะสม เป็นการควบคุมแรงงานเพื่อการเกษตรที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขา มีที่ราบจำกัด จะต้องกำหนดแรงงานให้เหมาะสมกับที่ดินเพื่อให้ได้ผลผลิตพอเพียงในการเลี้ยงดูหมู่บ้านและเมือง¹

แม้ว่ามั่งราชจะเริ่มระบบรวมศูนย์อำนาจสร้างอาณาจักรล้านนาที่เข้มแข็ง แต่ระบบพันนาก็ยังคงใช้อยู่ คำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงป็นนาของเมืองต่างๆ เช่น เชียงแสนเป็นเมืองใหญ่มีถึงสามสิบสองพันนา² กษัตริย์ล้านนาให้เชื้อพระวงศ์และขุนนางสำคัญๆ ไปปกครองพันนาขนาดใหญ่เพื่อ เป็นแหล่งรายได้ของผู้นั้น เป็นการตอบแทนความดีความชอบและความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ การปกครองพันนาขนาดใหญ่ที่มีกำลังคนมาก มีความสำคัญแสดงถึงอำนาจและบารมีของผู้ปกครองยังทำให้บุคคลนั้นมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ การเก็บส่วยและเรียกเกณฑ์กำลังคนในการทำสงครามหรือทำงานราชการ ทำให้เจ้าเมืองมีสิทธิใช้และสะสมกำลังคน ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเต็มที่ เป็นการเพิ่มพูนฐานะทางเศรษฐกิจและการเมือง จะเห็นได้ว่าหลายครั้งในประวัติศาสตร์ล้านนาที่เชื้อพระวงศ์ที่ปกครองเมืองสำคัญๆ เช่น ผาง เชียงแสน และเชียงรายยกกองทัพมาทำทลายอำนาจของกษัตริย์ที่เชียงใหม่

กษัตริย์ล้านนาอ้างกรรมสิทธิ์ในที่ดินเช่นเดียวกับเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนา ดังปรากฏในมั่งราชศาสตร์ว่า “...แผ่นดินทั้งมวลหากเป็นของท้าวพระยามหากระสัดคาย...”³ ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชาวยวนล้านนาจึงมีเงื่อนไขเช่นเดียวกับการ “เสียดนาไปเวียง” ของลื้อสิบสองปันนาสำหรับประชาชน และใช้ระบบนาจุมราชการเป็นการตอบแทนความจงรักภักดีให้กับข้าราชการ กษัตริย์ล้านนาสถาปนาอำนาจการปกครองขึ้นมาจากชุมชนหมู่บ้านและเมืองขนาดเล็กเช่นเดียวกันแต่สามารถจัดระบบการควบคุมกำลังคนที่มีประสิทธิภาพ โดยจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ มีผู้ควบคุมกำลังคนตั้งแต่ นายสิบ นายขาว นายร้อย เจ้าพัน เจ้าหมื่นและเจ้าแสน ทำหน้าที่ควบคุมไพร่เอาการเมืองทั้งในยามสงบและยามสงคราม⁴

กลไกอันหนึ่งที่สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ชุมชนระดับต่างๆของล้านนา คือ ระบบเหมืองฝาย เพราะสังคมของล้านนาแต่ดั้งเดิมเป็นสังคมเกษตรกรรมที่คนต้องพึ่งพาอาศัยกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะดินและน้ำ ชาวล้านนาได้พัฒนาระบบเหมืองฝายซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนความร่วมมือและรับผิดชอบต่อชุมชน มีการเกณฑ์แรงงานชาวบ้านมาสร้างและซ่อมแซมเหมืองฝายเพื่อสามารถมีน้ำใช้เพาะปลูกในแต่ละชุมชน ระบบเหมืองฝายนี้นอกจากจะสร้างความ

¹ ส่องแสง สือสุวรรณ, อ้างแล้ว, หน้า ๕๖. หากจะพิจารณาถึงกรณีของสิบสองปันนา หรือ สิบสองพันนาจะเห็นว่าระบบพันนาจะเป็นระบบการจัดแบ่งหน่วยการปกครองดั้งเดิมของไทยที่เน้นการรวมกลุ่มของเมืองในบริเวณที่ใกล้เคียงกันเป็นหน่วยการบริหาร

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘.

³ ประเสริฐ ณ นคร, มั่งราชศาสตร์ (เรื่องใหม่) : ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่และวิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๒๘) หน้า ๒๗.

⁴ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๗-๑๘๘.

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนแล้วยังเริ่มการแบ่งแยกบทบาทหน้าที่ของคนในชุมชนให้เป็นผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง เมื่อมีการแต่งตั้งขุนนางระดับท้องถิ่นเพื่อทำหน้าที่บริหารระบบเหมืองฝาย 'ได้แก่'¹

๑. พ่อบ้านหรือพ่อเมือง ทำหน้าที่ปกครองดูแลหมู่บ้านและดูแลการเรียกเกณฑ์แรงงานชาวบ้าน

๒. พ่อเวียกหรือนายการ ทำหน้าที่เรียกเกณฑ์แรงงานชาวบ้านชาวเมืองให้มาทำงานราชการ เช่น สร้างวัด ถนน ขุดเหมืองและสร้างฝาย

๓. นายฝายหรือขุนนายฝายหรือกุ่มเหมือง ทำหน้าที่จัดการระบบเหมืองฝายโดยตรง เรียกเกณฑ์แรงงานชาวบ้านไปสร้างหรือซ่อมแซมเหมืองฝายเป็นประจำทุกปี มีการกำหนดระยะเวลาในการทำงานก่อนฤดูการเพาะปลูก ทำหน้าที่แบ่งปันปันส่วนน้ำให้กับที่นาต่างๆ

๔. หมั่นล่ามนา เป็นผู้ประสานงานด้านการเพาะปลูกและระบบนาเหมืองนาฝาย เป็นผู้ช่วยขุนนายฝาย

๕. เลียบน้ำ ทำหน้าที่ตรวจตราระบบนาเหมืองนาฝาย ควบคุมการจัดแบ่งน้ำให้ยุติธรรม คอยดูแลกรณีวิวาทแย่งชิงน้ำ

๖. ล่ามน้ำหรือล่ามเหมือง เป็นผู้แจ้งข่าวสารในการกำหนดนัดหมายการทำงาน

เดิมระบบนี้เป็นระบบการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นที่เกิดจากการร่วมแรงของชาวบ้านในการสร้างระบบเหมืองฝายเพื่อส่งน้ำไปตามที่นาในชุมชนของตน ต่อมากษัตริย์และชนชั้นปกครองซึ่งมีผลประโยชน์ในผลผลิตของชาวบ้านชาวเมืองได้เข้าไปแทรกแซงและจัดการเพื่อให้ระบบนี้มีความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพยิ่งไปกว่าเดิมด้วยการออกกฎหมายบังคับต่างๆ ในอีกแห่งหนึ่งกษัตริย์ได้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ได้ปฏิบัติหน้าที่ในการทะนุบำรุงบ้านเมืองให้อุดมสมบูรณ์ให้ประชาชนอื่นนำสำราญ โดยการจัดระบบเหมืองฝายที่มีประสิทธิภาพ ใช้อำนาจของรัฐในการกำหนดการเรียกเกณฑ์แรงงาน มีบทกฎหมายลงโทษผู้ละเมิด มีข้อกำหนดไม่ให้ข้าราชการขุนนางเรียกเกณฑ์ประชาชนในระหว่างที่มีการซ่อมแซมเหมืองฝายหรือฤดูการทำนา และยังรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิม²

อำนาจของกษัตริย์ชัดเจนและเด็ดขาดเฉพาะในเมืองหลวงเท่านั้น ดังนั้นเพื่อจะสร้างอำนาจที่เข้มแข็งมั่นคง กษัตริย์จะต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับเจ้าเมืองและขุนนาง วิธีที่นิยมมากคือ การแต่งงานกับลูกสาวของเจ้าเมืองและขุนนางตำแหน่งสำคัญๆ เช่น พญาผายูและ

¹ ส่องแสง สื่อสุวรรณ, อ้างแล้ว, หน้า ๕๒-๕๓.

² กฎหมายเกี่ยวกับเหมืองฝายของล้านนานั้นปรากฏอยู่ในกฎหมายหลายฉบับ เช่น มังรายศาสตร์ กฎหมายโคสราชนฤร์ และมังรายศาสตร์อวทาน ๒๕ เป็นต้น

พญาเกือนาแต่งงานกับธิดาของเจ้าเมืองเชียงของ เป็นต้น¹ และการให้ตำแหน่ง ผลประโยชน์และอำนาจแก่ขุนนางที่สนับสนุนพระองค์ ดังกรณีของพญาติโลกราชในระยะแรกที่ทรงแย่งราชสมบัติจากพระราชบิดาต้องแสวงหาความจงรักภักดีจากเหล่าขุนนาง ทรงพระราชทานเมืองให้ขุนนางปกครอง เช่น หมื่นมอกลองครองเมืองพร้าว หมื่นคอมกินเมืองเชียงราย หมื่นคำอวยาคกินเมืองเชียงแสน หมื่นยี่สอกินเมืองฝาง หมื่นแก้วลูกหมื่นสามล้านกินเมืองลำปาง เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้พระราชทานอำนาจในการปกครองให้แก่ขุนนางข้าราชการตามที่หมื่นลกนครขอว่า

...อัน ๑ ว่าคนหอก คนเครื่อง คนแคว้นหากหนีมาพึ่งพาชนอกภายในจักขอ
 ฟันผู้นั้นเสียหือเป็นตรา อัน ๑ สิงเมืองพร้อมกันตัดคำแล้วพ้อขมาไหวเจ้าเหนือหัว
 ว่าบ่แล้ว ข้ำจักพอฟันผู้นั้นเสีย อัน ๑ ผู้น้อยเกิดด้อยมีคำเอียงโคบบอกกล่าว
 แก่คู่ข่า พ้อขไปไหวเจ้าเหนือหัวคำเคียว ข้ำขอฟันผู้นั้นเสีย อัน๑ คนส่วยคนเขา
 ขอหือไว้กับเจ้าแคว้น สิ่งสินอากรอันเป็นส่วยเขาเท่ารู้เอากับเจ้าแคว้น...²

ปัญหาที่ปรากฏอยู่ตลอดสมัยราชวงศ์มังรายคือ อำนาจท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจของเมืองต่างๆ ที่แข่งขันกับอำนาจของเมืองหลวง ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เมืองมีอำนาจมากคือ การควบคุมกำลังคนในเมือง กฎหมายระบุว่า "...คนทั้งหลายอันอยู่ในเมืองใด ก็หากเป็นข้าเป็นน้อยแก่ท้าวพระยาเมืองอันนั้น..."³ นอกจากการควบคุมกำลังคนเจ้าเมืองยังมีสิทธิในการจัดการที่ดินที่นาในเมืองของตนเอง กฎหมายระบุว่า "...ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า ไม่มีเอกชนใดและทางราชการเป็นเจ้าของ เมื่อมีผู้ไปแผ้วถางป่าให้เรียบเป็นบ้าน หากจะให้ทานที่นั่นกับวัดใดก็ดี ให้ถามท้าวพระยาผู้กินเมืองนั้นก่อน จึงอุทิศได้แล..."⁴ ปัจจัยทางเศรษฐกิจมีส่วนทำให้เจ้าเมืองมีฐานะที่มั่งคั่ง เพราะเจ้าเมืองแต่ละเมืองยังมีกรรมสิทธิ์ในส่วยภาษีและทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของป่าซึ่งเป็นสินค้าที่มีราคาในสมัยโบราณ ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

...ดั่งไพร่ไทเมืองเชียงแสนทั้งมวลตั้งหือเป็นบวกรเป็นกอ เป็นขุมเป็นต่อ
 ไว้ดั่งเขาเงิน เขาคำ ช่างฉ้อง ส่วยเขาทั้งหลายก็ขึ้นถวายเจ้าตนกินเมือง
 ดั่งงาช้างหายขนายช่างหล่อ่น ช่างม้า ข้ำคนจัวควาย เพ็งซาบมาบมีน
 เตาเหล็ก เตาเข้าหนม บวกรหลุมขุมถ่าน ต่อแต่นแคว้นไม้ น้ำรัก ลินครั่ง
 ดั่งคอไร่นา สวนเรือก ฝู่น้ำ ฝู่นบก ทั้งมวลเกิดมีในแคว้นเจ้าตนใดก็ขึ้น

¹ คณะกรมจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๔๑-๔๒.

² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, อ้างแล้ว, หน้า ๔๑.

³ มณี พยอมยงค์, วรรณศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย, โครงการไทยศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘, หน้า ๒๖-๒๘ อ้างใน ศรีสวัสดิ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๑๐) หน้า ๑๕๕.

⁴ มังรายศาสตร์ อ้างในอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, "การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่...", อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๒-๒๐๓.

ถวายเจ้านั้น...¹

ดังนั้นกษัตริย์ไม่สามารถจะใช้เพียงอำนาจเด็ดขาดหรือกำลังทหารในการปกครองเมือง แต่ต้องสร้างความจงรักภักดีโดยความสัมพันธ์ส่วนตัว โดยการให้รางวัลตอบแทนความคิดความชอบและการใช้ความคิดเชิงสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในพุทธศาสนาสร้างการยอมรับในหมู่เจ้าเมือง ขุนนางและข้าราชการ เมื่อกษัตริย์มีความเข้มแข็งจะพยายามลดอำนาจของเจ้าเมืองหรือขุนนางข้าราชการ จะเห็นได้จากกรณีของพญาสามฝั่งแกน พญาติโลกราช และพระเมืองแก้ว กษัตริย์ทั้งสามพระองค์ถือเอาอำนาจ “เหนือดินน้ำ” และคตินิยมพุทธศาสนาไปกลับไปที่ดินและผู้คนให้แก่วัดต่างๆ ในเมืองอื่นๆ นอกเมืองเชียงใหม่ เป็นการแสดงให้เจ้าเมืองเหล่านั้นเห็นอำนาจของพระองค์²

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองต่างๆ กับเมืองหลวงอยู่ในระบบอุปถัมภ์ กษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งเจ้าเมือง ดังนั้นความผูกพันจึงมักจะจำกัดอยู่ในช่วงรัชกาลหนึ่งๆเท่านั้น เช่นเดียวกับสิบสองปันนาที่มีการแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์ไปปกครองเมืองสำคัญๆ ซึ่งทำให้เกิดการสร้างสมอำนาจในเมืองขนาดใหญ่ที่อยู่ห่างไกลออกไป ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของกษัตริย์กับเจ้าเมืองต่างๆ ก็นำมาซึ่งปัญหาของการสืบราชสมบัติเพราะล้านนาไม่ได้มีกฎที่แน่นอนตายตัวในการเลือกผู้ที่จะขึ้นมาเป็นกษัตริย์ ตลอดสมัยของราชวงศ์มังรายมีสงครามแย่งชิงอำนาจระหว่างเชื้อพระวงศ์หลายครั้ง อาทิ สงครามระหว่างขุนศรีกับพญาแสนพู ระหว่างท้าวมหาพรหมกับพญาเกือนา และระหว่างท้าวยี่กุมกามกับพญาสามฝั่งแกน เป็นต้น อย่างไรก็ตามล้านนามีระบบข้าราชการในส่วนกลางที่เข้มแข็งที่ช่วยรักษาอำนาจของกษัตริย์หรืออำนาจของราชสำนักไว้ได้ การแย่งราชสมบัติโดยเจ้าเมืองที่เป็นเชื้อพระวงศ์ต่างๆ จึงไม่ประสบความสำเร็จ

เมืองต่างๆ ปกครองโดยเจ้าเมืองเป็นผู้แต่งตั้งขุนนางข้าราชการให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการภายในเมืองของตน ทางราชสำนักจะไม่แทรกแซงราชการในเมืองต่างๆ เมืองขนาดใหญ่อาจแบ่งเป็นพันทนา ปากนาและหมู่บ้าน พันทนาเป็นระบบการจัดแบ่งที่ดินแบบดั้งเดิมของคนไท ส่องแสง สือสุวรรณเสนอว่า ระบบพันทนาเกิดขึ้นมาก่อนสมัยราชวงศ์มังราย น่าจะเป็นการแบ่งปันที่ดินเพื่อการเพาะปลูก โดยให้ชาวบ้านมีที่ดินทำกินพอตามความเหมาะสม เป็นการควบคุมแรงงานเพื่อการเกษตรที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขา มีที่ราบจำกัด จะต้องกำหนดจำนวนแรงงานให้เหมาะสมกับที่ดินเพื่อให้ได้ผลผลิตพอเพียงในการเลี้ยงดูหมู่บ้านและเมือง³

แม้ว่าพญามังรายจะเริ่มระบบรวมศูนย์อำนาจสร้างอาณาจักรล้านนาที่เข้มแข็ง แต่ระบบพันทนายังคงใช้อยู่ ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงพันทนาของเมืองต่างๆ เช่น เชียงแสนมี

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, อ้างแล้ว, หน้า ๖๑.

² ระวีวรรณ ภาคพรต, อ้างแล้ว, หน้า ๕๑.

³ ส่องแสง สือสุวรรณ, อ้างแล้ว, หน้า ๕๖.

สามสิบสองพันนา¹ กษัตริย์ล้านนาจะให้เชื้อพระวงศ์และขุนนางสำคัญไปปกครองพื้นนาขนาดใหญ่เพื่อเป็นแหล่งรายได้ของเชื้อพระวงศ์และขุนนางเหล่านั้น เป็นการตอบแทนความดีความชอบที่ได้กระทำไว้ การปกครองพื้นนาที่มีขนาดกำลังคนมากมีความสำคัญแสดงถึงอำนาจและบารมีของผู้ปกครองและยังจะทำให้บุคคลนั้นๆ มีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ การเก็บส่วยและเรียกเกณฑ์กำลังคนในการทำสงครามหรือทำงานราชการ ทำให้เจ้าเมืองมีสิทธิใช้และสะสมกำลังคนและทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเต็มที่ เป็นการเพิ่มพูนฐานะทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมือง จะเห็นได้ว่าหลายครั้งในประวัติศาสตร์ล้านนาเชื้อพระวงศ์ที่ปกครองเมืองสำคัญๆ เช่น ผาง เชียงแสน และเชียงรายสามารถยกกองทัพมาทำทลายอำนาจของกษัตริย์ เช่น กรณีของท้าวมหาพรหมเจ้าเมืองเชียงรายยกทัพมาชิงราชสมบัติจากเจ้าแสนเมืองมา²

เช่นเดียวกับเจ้าแผ่นดินของสิบสองปันนากษัตริย์ของล้านนาอ้างอำนาจหรือกรรมสิทธิ์เหนือที่ดิน ดังปรากฏในมังรายศาสตร์ว่า “...แผ่นดินทั้งมวลหากเปนของท้าวพระยามหากษัตริย์คช...”³ ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชาวขวนล้านนาจึงมีเงื่อนไขเช่นเดียวกับการ “เสียดนาป่าเวียง” ของลื้อสิบสองปันนาสำหรับสามัญชน และใช้ระบบนาขุมราชการเป็นการตอบแทนหรือเรียกร่องความจงรักภักดีจากขุนนางข้าราชการ กษัตริย์ล้านนาสถาปนาอำนาจการปกครองขึ้นมาจากชุมชนหมู่บ้านและเมืองขนาดเล็กเช่นเดียวกันแต่สามารถจัดระบบการควบคุมกำลังคนที่มีประสิทธิภาพ โดยจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ มีผู้ควบคุมกำลังตั้งแต่ นายสิบ นายร้อย เจ้าพัน เจ้าหมื่น และเจ้าแสน ทำหน้าที่ควบคุมไพร่อากรเมืองทั้งในยามสงบและยามสงคราม⁴

การก่อตั้งรูปแบบรวมศูนย์อำนาจของล้านนาสำเร็จได้ด้วยปัจจัยสนับสนุนหลายประการ ได้แก่ ความสามารถของผู้ปกครอง ล้านนามีกษัตริย์ที่มีความสามารถหลายพระองค์ที่ขยายอาณาเขตบ้านเมืองให้กว้างขวางและเป็นปึกแผ่น ระบบขุนนางข้าราชการที่จงรักภักดีต่อกษัตริย์ยึดครองที่สนับสนุนสิทธิธรรมของกษัตริย์ ระบบการค้าทางไกลทำให้ชนชั้นปกครองมีฐานะมั่งคั่งและใช้ความมั่งคั่งนั้นทะนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นการย้ำถึงบุญญาบารมีที่รับรองสิทธิธรรมในการปกครองตนเอง และการใช้คติความเชื่อผีและพุทธสนับสนุนให้อำนาจของชนชั้นปกครองเข้มแข็ง อีกทั้งทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นระดับหมู่บ้าน เมืองและอาณาจักร

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘.

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๔๒-๔๓.

³ ประเสริฐ วนคร, มังรายศาสตร์ฉบับวัดเชียงมั่น (เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และวิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๒๘) หน้า ๒๗.

⁴ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๗-๑๘๘.

บทที่ ๔

อิทธิพลของคติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม ต่อพัฒนาการรัฐไทย

๔.๑ อิทธิพลของคติความเชื่อต่อพัฒนาการของรัฐไทย

คติความเชื่อถือผีได้พัฒนาขึ้นไปพร้อมๆ กับพัฒนาการทางการเมืองของไทย การนับถือผีในระยะที่สังคมยังไม่ได้พัฒนาเป็นบ้านเมืองเป็นคติความเชื่อของโคตรตระกูลหรือจิวเฮือนจิวค้ำเดียวกัน เมื่อชุมชนหรือญาติพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนบ้านเมือง ได้มีการจัดตั้งผีบ้านผีเมืองหรือเทวดาบ้านเทวดาเมืองเป็นศูนย์รวมของความเชื่อถือในชุมชนและเป็นผู้บังคับใช้สิทธิของของบ้านเมือง คติความเชื่อถือผีมีส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชนไทยให้เป็นบ้านเมืองได้โดยการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน รับรองอำนาจของผู้ปกครองบ้านเมืองในฐานะตัวกลางระหว่างผีกับประชาชน และควบคุมกำลังคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับบ้านและเมือง

๔.๑.๑ คติความเชื่อผีกับการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชนบ้านและเมือง

คติความเชื่อถือผีได้สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในชุมชนตั้งแต่ระดับครอบครัวขึ้นไป จนถึงระดับหมู่บ้านและเมือง เป็นภาระหน้าที่ตามอุดมการณ์และหน้าที่ทางสังคมซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของภาระหน้าที่ต่อชุมชนที่จะละเลยไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมเกษตรกรรม คือ

รูปการเตรียมอาหารในพิธีเสนเฮือน

ชาวบ้านชาวเมืองทุกคนต้องร่วมพิธี เพราะเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ ความอยู่ดีกินดีและความสงบปลอดภัยของชุมชน ซึ่งเป็นประโยชน์ของทุกคน การประกอบพิธีกรรมเสนบ้านเสนเมืองหรือเลี้ยงผีบ้านผีเมืองจะเกิดขึ้นทุกๆ ปีอย่างน้อยปีละ ๑-๒ ครั้ง ก่อนการปลุกนาและหลังการเกี่ยวข้าว

พิธีเลี้ยงผีซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สำคัญมาก ชาวบ้านชาวเมืองทุกคนต้องร่วมพิธี เพราะเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ ความอยู่ดีกินดีและความสงบปลอดภัยของชุมชน ซึ่งเป็นประโยชน์ของทุกคน การประกอบพิธีกรรมเสนบ้านเสนเมืองหรือเลี้ยงผีบ้านผีเมืองจะเกิดขึ้นทุกๆ ปีอย่างน้อยปีละ ๑-๒ ครั้ง ก่อนการปลุกนาและหลังการเกี่ยวข้าว

สิบสองปีนามีการเลี้ยงอาระวะกะโสดา

ร้าย หิงสารถาเวในเมืองแสนหวิฟ้า ๑๒ ปีณา ก้อขอห้อมหาอารวัคกะโสคาเจ้าจูงขับปายคำหานี อย่า
หื้อได้เข้ามาราเวกระคำร้ายแก่ผู้ข้าตั้งหลาย...¹

ส่วนล้านนามีการเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะซึ่งถือว่าเป็นผีเมืองเชียงใหม่ ผู้ทำพิธีหรือจำข้าจะ
กล่าวเชิญผีให้มารับเครื่องเซ่นจากเจ้านายและประชาชนพร้อมกับร้องขอว่า

...อย่าหื้อมีกังวลและอาพาธ พยาธิ โรคากยุลาเกณฑ์ขออย่ามาใกล้ หื้อหลีก
เว้นหนีไปเสียดที่เคนเมือง ผู้ข้าขอหื้อปู่เจ้าย่าเจ้าจูงสั่งปกปกรักษาขังผู้ข้าทั้งหลาย
และสัจฐานประเทศเขตเมืองเชียงใหม่ ขอหื้อรักษาสัตว์น้อยใหญ่ชุกตัวทั้งช้างม้า
จัวควายเป็ดไก่หมูหมา ซึ่งบรรดาว่าอันมีในเขตบ้านเมืองเชียงใหม่นี้ หื้อเลี้ยง
ชุกนชุกตัว ภัยอันเพิงกลัวอย่าหื้อมาใกล้หื้อหลีกเว้นจากเคนเมือง ข้าขอทั้งน้ำฟ้า
สายฝน ขอตกลงมาแต่บนฟากฟ้า หื้อคนทั้งหลายได้หว่านกล้าและไถนา คือพีชะ
ลูกส้มของหวาน พรว้าตาลกล้วยอ้อยหมากพลู ก็หื้อคิงามคู่เชื้อ หื้อเป็นหน่วยลูก
ติดตามฤดูชุกต้น อย่าหื้อดอกหล่นกวันและสาขา ลัวะเยยะไร่อย่าหื้อตายคา ไทยเยยะ
นาอย่าหื้อตายแคดและเหี่ยวแห้ง อย่าขาดแล้งสักเดือนตั้งแต่วันนี้ไปภายหน้า...²

เนื้อความในการอัญเชิญและขอพรจากผีบ้านผีเมืองนั้นเหมือนกันทุกแห่ง โดยเน้นถึง
ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตของคนในชุมชนและขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลให้ทำการผลิต ได้
ผลดี คำสวดอ้อนวอนของหมอเมืองในการเลี้ยงผีเมืองเล่าในสิบสองปีณาบรรยายว่า

หื้อบ้านเมืองได้ออยู่สุขะ	อย่าหื้อมีกะยะมาคคตีใกล้
หื้อกะยะไปตกใส่คาคีไก่อ	ไตค้ออื่น ปีนจากห้าแก่น
ตั้งคนและสัตว์น้อยใหญ่	ฉุยจายตั้งมวล
ช้อนบุญมเหลิสะเจ้า	อยู่คิกินหวานแค ³

ความเชื่อถือผีเป็นความเชื่อของสังคมดั้งเดิมก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนา เนื่องจาก
ชาวบ้านอยู่กับธรรมชาติซึ่งมีความผันผวน ยากแก่การเข้าใจในสมัยที่วิทยาการยังไม่เจริญพอทำให้
คนไม่สามารถควบคุมธรรมชาติได้ จึงพยายามที่จะชักจูงธรรมชาติให้เอื้อประโยชน์แก่ตนเอง การ
ประกอบพิธีกรรมเช่น สรวงบูชาผีเป็นความพยายามที่จะแก้ไขวิกฤตการณ์ธรรมชาติที่เหนือความ
สามารถของคนจะป้องกันได้ สร้างกำลังใจแก่ชาวบ้าน ชาวไทมักปฏิบัติต่อผีเหมือนกับคนที่มี
ความรู้สึกรัก โกรธ ชอบและไม่ชอบต่างๆ ดังนั้นจึงพยายามเอาอกเอาใจผี สรรหาสิ่งทีคิดว่า
ผีชอบมาเช่นสังววย จักพิธีกรรมต่างๆ ที่ผีพอใจ โดยสิ่งที่ชาวบ้านชาวเมืองต้องการจากผีคือความ

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีณา หมวดที่ ๔ หมายเลขที่ ๔.๑ เจ้าหลวงนาซ่าง, ประเพณีสิบสองเดือน.

² ไกรศรี นิมมานเหมินทร์, "คำอัญเชิญปู่แสะ-ย่าแสะในวันพิธี," หนังสือจิตวิทยารัตนชาติ ไกรศรี นิมมานเหมินทร์ (เชียงใหม่ : ไตรรงค์การพิมพ์, ๒๕๒๔)

หน้า ๘๓-๘๔.

³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๗๖.

อุดมสมบูรณ์ให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตดี ใ้คนและสัตว์มีความอยู่ดีกินดี ไม่ป่วยไข้ และหลังจากนั้นก็ขอขอบคุณผู้ที่ได้ให้ความอุดมสมบูรณ์และสิ่งที่ดีงามตามที่ขอไว้ในครั้งแรก'

พิธีกรรมเลี้ยงผีของไทย คำและลือนั้นแสดงให้เห็นความสามัคคีเป็นปึกแผ่นของชุมชน เพราะระหว่างพิธีกรรมเลี้ยงผีชาวบ้านหยุดงาน ชาวลื้อเรียกพิธีเลี้ยงผีบ้านผีเมืองว่า “กำบ้านกำเมือง” ต้องงดการทำงานทุกประเภท เป็นโอกาสของการสนุกสนานรื่นเริง ได้พบปะกัน

รูปการร่วมแรงร่วมใจในพื้นที่ตระกูลเดียวกันในพิธีเสนเฮือน ในหมู่หนุ่มสาว ความพร้อมเพรียงในการประกอบพิธีเลี้ยงผีแสดงถึงพลังของชุมชนท้องถิ่นและความยึดมั่นในฮีตคองของท้องถิ่น เพราะการนับถือผีไม่ใช่กิจกรรมที่เป็นสากลเหมือนพุทธศาสนาแต่เป็นกิจกรรมที่เน้นความแตกต่างของท้องถิ่นและความเป็นตัวของตัวเองของชุมชนนั้นๆ ความเชื่อถือผีของคนไทยไม่ได้เกิดจากความไม่เข้าใจและไม่สามารถจะควบคุมธรรมชาติเท่านั้นแต่เกิดจากลักษณะของชุมชนบุพกาลที่ต้องการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่บ้านด้วยการมีความเชื่อถือผีเดียวกัน

ในระหว่างการทำพิธีมีคำกล่าวเรียกเชิญผีซึ่งเป็นการสืบทอดเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชน เพราะผีทั้งหลายมักจะเป็นบรรพบุรุษของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ที่ได้สร้างบ้านเมืองขึ้นมา ชาวบ้านได้มีโอกาสรับรู้ประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นของตน ประวัติของบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งชุมชนและความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชนอื่นๆ บทสวดเรียกผีมารับเครื่องสังเวยนับได้ว่าเป็นการรื้อยกรองวรรณกรรมเบื้องต้นของสังคมมนุษย์ เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และเป็นตำนานท้องถิ่นที่ชาวบ้านจดจำไปเล่าสู่กันฟัง ในสังคมไทยการคงอยู่และการสืบทอดพิธีกรรมเลี้ยงผีสะท้อนความสอดคล้องกลมกลืนของคติความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวบ้านและตอบสนองความต้องการทางร่างกายและจิตใจ

๔.๑.๒ คติความเชื่อถือผีในการรับรองสิทธิชุมชนและอำนาจของท้องถิ่น

ผีอารักษ์หมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน แสดงให้เห็นร่องรอยของชุมชนเครือญาติที่เป็นพื้นฐานของสังคมบ้านเมือง ชาวไทยสมัยก่อนใช้ความเชื่อถือผีมาปกป้องสิทธิ

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑.๖ เข็มพชนรงค์, คำว่า กำเมืองคือเมืองเชียงรุ่ง.

ชุมชนของตนเอง อาณาเขตของหมู่บ้านและเมือง คือ เขตอิทธิพลของผีบ้านผีเมืององค์นั้นๆ ที่จะรักษาและจำกัดความคุ้มครองดูแลเฉพาะสมาชิกของชุมชน ในการเช่นไหว้ผีจะมีคาเหลวดึงเอาไว้แสดงอาณาเขตของชุมชนที่เป็นที่ยอมรับกัน ในฐานะสมาชิกของชุมชนทุกคนมีหน้าที่ต้องเข้าร่วมพิธีกรรมและเฉลี่ยค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงผีทุกครั้ง การเลี้ยงผีบ้านผีเมืองนั้นมักใช้ควายเป็นหลัก อาจจะมีบางแห่งที่ใช้วัว หมูและไก่ประกอบไปด้วย สัตว์ที่เลี้ยงผีจะต้องถูกคัดเลือกอย่างดี เป็นสัตว์ที่มีลักษณะสมบูรณ์ไม่มีตำหนิ ในบางหมู่บ้านจะจำกัดให้เฉพาะผู้ชายเข้าร่วมพิธีกรรม หากครอบครัวใดผู้ชายไม่อยู่แม่บ้านจะต้องนำไก่และเหล่าฝากเพื่อนบ้านไปเลี้ยงผีแทน¹ การเข้าร่วมพิธีเลี้ยงผีบ้านนี้แสดงถึงสถานภาพความเป็นสมาชิกของหมู่บ้านที่จะได้รับสิทธิในการใช้ทรัพยากรของชุมชนด้วย

ระหว่างพิธีเลี้ยงผีซึ่งชาวลื้อเรียกว่า “กำบ้าน” เป็นธรรมเนียมว่าชาวบ้านจะงดเว้นการทำงานทุกชนิด ต้องไม่ออกจากหมู่บ้านและคนนอกหมู่บ้านก็ห้ามเข้ามาในหมู่บ้าน มิฉะนั้นจะถูกปรับ หน้าหมู่บ้านจะมีคาเหลวแขวนอยู่ให้รู้ว่าในหมู่บ้านนั้นๆกำลังมีพิธีเลี้ยงผีบ้าน เพื่อคนนอกหมู่บ้านจะหลีกเลี่ยงไม่เข้ามาในเขตของหมู่บ้าน คาเหลวนี้กำหนดอาณาเขตของหมู่บ้านภายใต้อำนาจของผีบ้าน ในขณะที่เดียวกันก็กำหนดกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่หมู่บ้านครอบครองโดยการรับรองของผี เป็นโอกาสที่อาณาเขตของหมู่บ้านและกรรมสิทธิ์ของชุมชนได้รับการยอมรับ

คติความเชื่อผีเป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่ทำให้ชุมชนสามารถยืนยันกรรมสิทธิ์ของตนเหนือดินน้ำและทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและระหว่างคนกับคน ลดความขัดแย้งในการแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้คนอยู่ร่วมกันได้ภายใต้สืตคองของชุมชนที่ถือปฏิบัติมาแต่บรรพบุรุษ อำนาจของท้องถิ่นในระบบการเมืองของไทยนั้นทำให้อำนาจของผู้ปกครองถูกจำกัด เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นมีกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตของตนเอง ทั้งยังควบคุมกำลังในการผลิต ในขณะที่ชนชั้นปกครองนั้นเป็นส่วนเกินในระบบการผลิต ที่ต้องพึ่งพาผลผลิตและแรงงานของชุมชนท้องถิ่นตลอดเวลาในรูปของแรงงานเกณฑ์ตัวและภาษี แม้ว่าอุดมการณ์ทางการเมืองและสังคมจะควบคุมให้ชุมชนท้องถิ่นยอมรับอำนาจของชนชั้นปกครอง แต่สืตคองท้องถิ่นก็ปกป้องคุ้มครองตนเองจากการแทรกแซงและการแสวงหาผลประโยชน์เกินสมควรของชนชั้นปกครองเหล่านั้น อำนาจของท้องถิ่นสร้างสมขึ้นมาจากสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบของชุมชนซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของสังคมแบบจารีตของไทยมาตั้งแต่อดีต ทำให้อำนาจการเมืองท้องถิ่นเข้มแข็งและท้องถิ่นมีอำนาจในการปกครองตนเองในระดับหนึ่งเนื่องจากชุมชนเป็นผู้จัดการทรัพยากรของท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งดินและน้ำ ทำให้เป็นอิสระและไม่ถูกแทรกแซงจากรัฐ อำนาจของชุมชนท้องถิ่นยังขึ้นอยู่กับความผูกพันภายในซึ่งเกิด

¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ไทยถิ่นสองปันนา, อังแก้ว, หน้า ๒๒๒.

จากความสัมพันธ์แบบเครือญาติในตระกูลหรือ “ชะกุน” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ควบคุมชีวิตในหมู่บ้าน

๔.๑.๓ คติความเชื่อถือผีในการส่งเสริมอำนาจของผู้ปกครอง

ผู้ที่ผู้นำในสังคมไทต้องแสดงบทบาทในการเป็นตัวกลางระหว่างผีกับสมาชิกในชุมชน ไทคำจิวเขียนจิวคัมมีเจียงก๊กหรือเจ้าเชื้อเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมในครอบครัวด้วยตนเอง เพื่อที่จะสามารถมีอำนาจเหนือสมาชิกในครัวเรือนได้อย่างเต็มที่ เมื่อชุมชนพัฒนาเป็นหมู่บ้านและเมืองผู้ปกครองชุมชนกับผู้ประกอบพิธีจะแยกออกจากกัน มีหมอบ้านหมอเมืองหรือหมอเป็นผู้ประกอบพิธี แต่ผู้ปกครองก็ยังคงเป็นประธานในพิธีหรือเป็นผู้จัดพิธี แสดงบทบาทในการผูกขาดการติดต่อระหว่างผี ซึ่งจะมีอำนาจในการกำหนดโชคชะตาของคน คติความเชื่อผีได้เปิดโอกาสให้ชนชั้นปกครองแทรกตัวเข้าไปในชุมชนหมู่บ้านและเมืองด้วยการแสดงบทบาทสำคัญในการทำพิธีเลี้ยงผีบ้านผีเมือง เช่น การเลี้ยงผีเมืองเชียงรุ่งนั้นเจ้าแผ่นดินจะให้พญาหลวงแขกเป็นผู้นำราชกาไปยังบ้านกว๋านซึ่งเป็นบ้านที่เลี้ยงผีเมือง นำเอาราชกานั้นไปแจ้งแก่อาระวะกะโศคาพร้อมกับจุดเทียน ถวายน้ำส้มป่อยและหยาดเกล้าในบริเวณที่เป็นคางเมือง แสดงให้บทบาทของกษัตริย์ในการเป็นตัวกลางติดต่อระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติที่จะอำนวยความอุดมสมบูรณ์และความร่มเย็นให้กับประชาชน¹

“คำอันพ้อหมอปากวานไหว้เววคาเมิง” เป็นคำกล่าวอัญเชิญผีเมืองที่แสดงบทบาทสำคัญของกษัตริย์ในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี ดังนี้

...บัดนี้ มีสมเด็จพระปรมมปะพิตรพระเป็นเจ้าแผ่นดินหอคำองค์เป็นพระ
อยู่ยอดขหม่อม...เป็นจิกเป็นจอมพระยาตนเป็นใหญ่เหนือสนามคำ ใน
ราชสำนักและจาวบ้านจาวเมืองอารวีเจียงรุ่งดั่งมวล ก็มาระนีกคิดถึงราชะ
ปฏิญาณและบุญคุณแห่งเววคาเจ้าอันเป็นคนปิ่นไปรักษาไร่นาคามะเขต
และไร่เมืองในอนารัฐสัณถานบ้านเมืองอารวีเจียงรุ่งนั้นจึงปุงเปงหื้อผู้ตั้งสอง
อันเป็นหมอเมืองนำเอามายังปรมมิสคอกไม้ลำเตียนเป็นเก้าเข้าน้ำโภชนา
อาหารและเหล่าเป้งแห้งยา หมากปุดังมวลเข้ามาปากวานเววคาหลวง
ขอหว่ายหน้าปฤกหะรับเอาแล้ว ขอหื้อไค้วาคขอหื้อไค้หเวย...²

ผู้ปกครองของรัฐ ไททั้งสิบสองจุไทและสิบสองปันนาได้แสดงบทบาทการเป็นผู้อุปถัมภ์การนับถือผีและอ้างความสัมพันธ์กับผีเมืององค์สำคัญๆ ซึ่งก็ล้วนเป็นบรรพบุรุษของชนชั้น

¹ สัมภาษณ์เจ้าหมื่นทรงษ์ บ้านเชียงค้อ เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๓๗.

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑.๖ เจ้าหมื่นทรงษ์, คำกล่าวเมืองเชียงรุ่ง.

ปกครอง ในสิบสองปีนาเรียกว่าเป็น “เจ้าเครือเจ้าแสนหวี” ดังเจ้าแผ่นดินสิบสองปีนาอ้างตัว
เป็นหลานของอารวะกะโศคาว่า

รวายตีปี่นี้ ก้อเป็นกาละขอตกกล้า ถ้างนารอดถึงตึงมาแล้ว
บึงควรเขียะไถนา บัดนี้ข้าผู้เป็นราชันคคาหลานก้อมีอักษร
ราชกถามารอดถึงอารวกโศคาเจ้าตามรัตกองประเวณี เดือน
เจียงขอแฉดเดือน ๘ ขอฟน ขอรอรวกโศคาเจ้าปล่อยวางน้ำฟ้า
สายฝนตกลงมาชอมฤดู หื้อข้าเจ้าไฟโตอยู่ต่างได้เขียะไรใส่ना
หื้อได้หมากเข้าเม็ดน้ำมากปวงหลวงหลาย...¹

จะเห็นได้ว่าเป็นความเชื่อแบบเดียวกับไทดำที่เชื่อว่าผู้ปกครองสืบเชื้อสายมาจาก
แถนหลวง ทำให้สามารถต่อรองร้องขอสิ่งดีๆ จากแถนและผีได้ ในพิธีตอกหลักปักเสื่อไทดำใช้
เสื่อของเจื่องกักพันไว้กับเสาเพื่อให้อายุของผู้นำเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับขวัญของดินและน้ำ
ในสิบสองปีนาในการประกอบพิธีเลี้ยงผีเมืองสำคัญ โดยเฉพาะผีเมืองเชียงรุ่งต้องนำเอาเสื่อ
ของเจ้าแผ่นดินมาร่วมพิธีด้วยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าแผ่นดินกับผี²

แม้ว่าการประกอบพิธีเลี้ยงผีเมืองจะเป็นพิธีเฉพาะของแต่ละเมือง แต่ในเมืองหลวงอย่าง
เชียงรุ่งราชสำนักได้พยายามที่จะให้เมืองต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วม จะเห็นได้ว่าสถานที่ประกอบพิธี
เลี้ยงผีนั่นอยู่ระหว่างเมืองใหญ่ ๔ เมือง เรียกว่า ปีนาสี่ป่องห้องโหลง ได้แก่เมืองแจ้ เมืองหุน
เมืองหลวงและเมืองฮ่า เมืองเหล่านี้ต้องมีส่วนร่วมในการเลี้ยงผีเมืองเชียงรุ่งซึ่งถือว่าเป็นเมืองหลัก
โดยแต่ละปีเมืองต่างๆ จะมาทำอาหารเลี้ยงผี ไตเม็งหลวงชิมแกง ไตเมืองหุนหุงข้าว ไตเมืองฮ่านำ
เอาใบพลูมาให้ ท้าวขุนระดับสูงต้องมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีเช่นกัน โดยตุ้หลวงข้าง นาแปน
ฮ้อยค่างบ้านขุม และก่างหอ เลือกนางปั่นข้าว จักขบวนแห่เครื่องศัตราวุธประกอบด้วยคนประมาณ
๒๐ คน แม้เมืองต่างๆ จะมีส่วนร่วมแต่ประชาชนของเมืองเหล่านั้นไม่สามารถเข้ามาในเมือง
เชียงรุ่งได้ ก่อนงานเลี้ยงเมืองเจ้าแผ่นดินจะให้ส่งกองกำลังเป็นสัญลักษณ์ของพิธีกำเมืองทำจาก
กระบองไม้ บรรจุนั่งสี่ประทับตราเจ้าแผ่นดินแจ้งไปยังกว้านเมืองต่างๆ ให้ทราบเพื่อจะได้
ประกาศให้ชาวเมืองห้ามเดินทางเข้ามาในเมืองเชียงรุ่ง เช่นเดียวกันหากหัวเมืองต่างๆ จะทำพิธี
กำเมืองก็ต้องแจ้งให้เหนือสนามเชียงรุ่งทราบเช่นกัน³

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนา หมวดที่ ๔ หมายเลขที่ ๔.๑ เจ้าหลวงนาซ้างและประเพณีสิบสองเดือน.

² สัมภาษณ์เจ้าหลวงข้าง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปีนา สาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๕๐.

³ สัมภาษณ์เจ้าหลวงข้าง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปีนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๐. เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนา,
หมวดที่ ๔ หมายเลขที่ ๔.๑.

พิธีเลี้ยงผีที่เจ้าแผ่นดินจัดขึ้นที่เมืองหลวงนั้นเป็นพิธีที่กระทำเพื่อประโยชน์สุขของคนทั้งสิบสองปันนา เช่น พิธีเลี้ยงอาระวะกะโสคานั้นเป็นการขอฝนให้แก่ทุ่งนาทั้งสิบสองปันนา¹ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าคติความเชื่อผีนั้นสนับสนุนอำนาจของกษัตริย์ให้เป็นที่ยอมรับในแง่ของการเป็นตัวแทนระหว่างผีกับคน

๔.๑.๔ คติความเชื่อผีในการควบคุมกำลังคน

ในสังคมเกษตรกรรมสมัยก่อนกำลังคนมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการผลิตอาศัยกำลังคนเป็นหลัก จึงทำให้เกิดสงครามแย่งชิงกำลังผู้คนอยู่เสมอ ฮิตกงของไทระบุเอาไว้ว่าการเดินทางโยกย้ายที่อยู่จำเป็นต้องปฏิบัติให้ถูกตามฮิต คือ แจ้งแก่นายบ้านและไหว้หอผีเสื่อบ้านก่อนออกเดินทาง² ในริต ๑๒ กอง ๑๔ ประเพณี ๑๕ บอกไว้ว่า “จักเข้าก็ได้บอก จักออกก็ได้กล่าว”³ การเดินทางในสมัยก่อนไม่ปลอดภัย เนื่องจากเส้นทางมักผ่านป่าเขาที่เต็มไปด้วยสัตว์ป่า โจรผู้ร้ายและโรคภัยไข้เจ็บ ดังนั้นการเดินทางแต่ละครั้งจะต้องทำพิธีแจ้งแก่นายบ้านเพื่อขอความคุ้มครอง ในลักษณะนี้ทำให้ชาวบ้านผู้ปกครองในระดับท้องถิ่นรู้ว่าจะมีการเดินทาง ในสิบสองปันนาถือว่าวิตกว่า (ธรรมชาติไป) นั้นมี ๖ ประการด้วยกัน คือ

๑. จะไปอยู่ที่ใดต้องบอกเทวดาเมือง
๒. จะออกไปอยู่ที่ใดต้องแจ้งแก่นายบ้าน
๓. จะไปอยู่ที่ใดต้องบอกแก่พ่อแม่ เจ้านาย และญาติพี่น้อง
๔. จะไปอยู่ที่ใดต้องรับผิชอบต่อหน้าที่ของตน
๕. จะไปอยู่ที่ไหนต้องปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าเมืองและนายบ้าน
๖. จะไปอยู่ที่ใดต้องนับถือ “เทวดาฟ้าผี” ที่นั่น

ตามธรรมเนียมของไทยแล้วต้องมีการขออนุญาตต่อผีก่อนจะออกไปหรือจะเข้ามาอยู่ ที่สำคัญเมื่อเข้าไปอยู่ที่ใดต้องนับถือผีของที่นั่น คติความเชื่อผีจึงเป็นกลไกในการควบคุมกำลังคนและระเบียบปฏิบัติของคนในชุมชนนั้นๆ

๔.๑.๕ คติความเชื่อผีในการบังคับใช้กฎหมาย

ความเชื่อผีได้ถูกกำหนดเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายของรัฐอย่างเป็นทางการ โดยมังรายธรรมศาสตร์ได้ระบุโทษบุคคลที่กระทำผิดหรือลบหลู่สถานที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของผี เช่น “...เผาหรือผีเสียบ(เสื่อบ้าน) ริดเสยคคีพันเสยคคี หื้อไหม ๑๑๐ บาทเงิน ตีไหเหล้าผีเสยหื้อไหม

¹ ศึกษานานข้ามคา อายุ ๗๐ ปี เมืองแจ้ สาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๐.

² ศึกษานานข้ามคา อายุ ๖๑ ปี บ้านแลง เมืองฮาย สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๓๘.

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา, หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๑๐ ริต ๑๒ กอง ๑๔ ประเพณี ๑๕, ใ้สือ บ้านคำย เมืองแจ้

๓๓๐๐๐ เบี้ย...พื้นเสาอินทขิลที่ใหม่ ๓๓๐ เบี้ย...”¹ นอกจากนี้ยังมีกฎหมายที่ให้ความสำคัญกับผีไร้ผีนา เช่น “...ผู้ใดขี้ใส่ฟ้าเข้า หีมันหาเหล่า ๒ ไห ไก่ ๒ กู่ เข้าตอกคอกไม้ แลผีเสื่อนาแลขวรเข้า พันอันมันสหาขี้ใส่เข้าเหตว่าเปนของลี้ยงชีวิตคนทั้งหลายที่ใหม่ ๑๑๐ บาทเงิน อัน ๑ ผู้ใดขี้ใส่ไร่ ท่าน ที่จักเข้าไฟเอาเข้านั้น หีมันหาเหล่า ไห ไก่ กู่ แปรผีเสื่อไร่ ค้วยเข้าตอกคอกไม้เสยผิว่ายหวาด ของปลูกท่าน หีหลกเสยแล้วคหีมัน ไซ้ค่าแล้วหีมันหาเหล่า ไห ไก่ กู่ แปรเสื่อไร้เทอะบถ้าใหม่...”² จะเห็นว่ากฎหมายมักจะให้มีการเลี้ยงผีควบคู่ไปกับการปรับไหม

ในล้านนารัฐได้พยายามเข้าไปแทรกแซงอำนาจของท้องถิ่น โดยการออกกฎหมายควบคุมการจัดการการผลิตในรูปแบบต่างๆ ทำให้เกิดระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจขึ้น ตัวอย่างของการแทรกแซงของรัฐที่ชัดเจน คือ ระบบเหมืองฝาย ซึ่งแต่ดั้งเดิมเกิดจากการร่วมแรงของชาวบ้านในชุมชนต่างๆสร้างฝายขึ้นเพื่อท่อน้ำจากแม่น้ำลำธารเข้าสู่ที่นาของคน รัฐโดยกษัตริย์และขุนนางข้าราชการได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ โดยมุ่งผลประโยชน์จากผลผลิตและความมั่นคงของรัฐ โดยจะเข้ามาประสานงานกับชาวบ้านและออกกฎหมายควบคุมระบบเหมืองฝายให้ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติและป้องกันการขัดแย้งแย่งชิงผลประโยชน์กัน³

ระบบเหมืองฝายที่รัฐเข้ามาจัดการเพื่อควบคุมและจัดระเบียบการผลิต เป็นการประสานประโยชน์และเข้ามาสวมทับเข้ากับสิ่งที่ชาวบ้านรู้และสามารถจัดการด้วยตนเองมาก่อนแล้ว เพื่อให้การเข้ามาของรัฐนั้นได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน จึงต้องอาศัยคึดความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อถือผี ออกกฎหมายขึ้นมาเป็นข้อกำหนดให้ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติ เช่น การลงโทษการกระทำผิดต่อผีเหมืองฝาย เช่น

...ผู้ใดสหาตีหรือบูชาฝายท่านเสียบ ผิดผีฝาย ฝายหลุก้านเสียบ
หีมันแปรงหอยบูชาคั้งเก่า แล้วหีมันแต่งเครื่องบูชาปรักัม หีชอบแล้ว
หีมันแปรงฝายไว้คั้งเก่า หลีมันบ่แปรงหอยบูชา หาเครื่องปรักัมบ่ได้
ฝายก่แปรงบ่ได้ หีมันเลี้ยงค่าคำกินคนพวกแปรงฝายนั้นต่อเท่าแล้ว...⁴

บทลงโทษต่างๆเกี่ยวกับระบบเหมืองฝายที่ปรากฏในกฎหมายล้านนาแสดงให้เห็นการที่รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับระบบการผลิตในท้องถิ่น รัฐได้แสดงอำนาจของตนด้วยการออกกฎหมายที่ทำให้เกิดระบบระเบียบในการใช้ทรัพยากรน้ำซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับชาวล้านนา ทำให้สามารถบังคับควบคุมได้ดีกว่าจารีตที่เคยมีมาแต่ก่อน นอกจากนี้รัฐยังได้ออกกฎหมายที่จะ

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, มิ่งราชธรรมศาสตร์ คติโลกศิธรรม, หน้า ๔.

² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, อ่างแก้ว, หน้า ๑๔.

³ ต่อแสง สือสุวรรณ, “นาเหมืองฝายกับการจัดระเบียบสังคมล้านนาระหว่างพ.ศ.๑๘๑๕-๒๐๖๔,” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕, หน้า ๕๑.

⁴ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและณัฐ จันทร์หอม, รายงานการวิจัยเรื่องวิเคราะห์กฎหมายล้านนาโบราณ, (เชียงใหม่ : วิทยาลัยครู ๒๕๒๗), หน้า ๕๔-๕๕.

ควบคุมการเรียกเกณฑ์แรงงานในระบบเหมืองฝายให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าการใช้ความสัมพันธ์และความรับผิดชอบของคนในท้องถิ่น เช่น การกำหนดให้มีผู้รับผิดชอบในการจัดการระบบเหมืองฝาย ได้แก่ หัวสิบ นายฝาย และลูกสิบ หัวสิบและนายฝายเป็นผู้จัดการดูแลเรียกเกณฑ์ให้ชาวบ้านมาทำงาน¹

รัฐได้เข้าไปใช้ระบบความเชื่อถือผีของท้องถิ่นเป็นฐานในการแทรกแซง โดยใช้ความเชื่อถือเป็นฐานแล้วออกกฎหมายครอบลงไปบน”ฮีดกอง”เดิม ในระบบการผลิตนั้นความเชื่อถือผีได้ครอบงำพฤติกรรมของชาวบ้านอยู่อย่างเคร่งครัด รัฐถือโอกาสแสดงอำนาจของตนเองด้วยการออกกฎหมายข้ความสำคัญของความเชื่อผีในท้องถิ่น เหมือนกับจะทำให้ความเชื่อถือผีต้องผูกโยงหรือพึ่งพาอำนาจรัฐ ดังกล่าวไปแล้วถึงกรณีของระบบเหมืองฝาย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตทั้งหมด ยังมีกฎหมายอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการผลิตที่แสดงถึงการใช้ความเชื่อถือผีเป็นฐานในการขยายอำนาจของรัฐเหนือท้องถิ่น เช่น การตีตาแหลวนาซึ่งเป็นการละเมิดต่อผีนา ได้มีกฎหมายกำหนดไว้ว่า

ตีตาแหลวนาท่านแรกนาไร่สวน หีมันหาเหล่า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่
เทียน ๔ เล่ม เข้าดอกคอกไม้เทียนบูชาเสื่อนา เสือไร่ เสือสวนเสียบ
พูนมันสหาวนั้น ไหมร้อยบาทเงินแล ผีเชิญใจแท้เอา ๕ บาทเงินแล
ตีตาแหลวมหายเสือบ้านเสื่อเมือง ไหม ๓๓๐ เงินแล...²

การกระทำที่เป็นการล่วงละเมิดหรือจบบ้างจ้งต่อผีจะต้องถูกลงโทษตามกฎหมายบ้านเมือง แม้ว่าจะถูกปรับใหม่ให้ชำระค่าเสียหายที่เกิดขึ้น แต่ก็ต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อขอขมาโทษต่อผีด้วยเช่นกันเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายต่อผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการทำลายหุ่นไล่กา ทำลายรั้วกันที่นาที่สวน จนทำให้สัตว์เข้าไปทำลายพืชผล หรือการกระทำลบหลู่เช่น ไปถ่ายปัสสาวะอุจจาระในที่นาที่สวนกฎหมายก็กำหนดให้ต้องทำการขอขมาผี เช่น “...ผู้ใดขี้ใส่ไร่นาท่านขามปลูก มักว่าขี้เอี้ยวรดแดง ดันเข้ากอเข้า หีมันมีเหล่า ๒ ไห ไก่ ๒ คู่และเข้าดอกคอกไม้ไปบูชาเสื่อไร่นา...”³

กษัตริย์ของล้านนาธำรงความเชื่อถือผีมาโดยตลอด แม้ว่าภายหลังจะปรากฏออกมาในรูปของเทวดาอารักษ์ต่างๆก็ตาม จะเห็นได้จากการสร้างเมืองเชียงใหม่ซึ่งกลายเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านนา พญามังรายได้เลือกชัยภูมิที่เป็นมงคล ๗ ประการประกอบด้วยเหตุการณ์แปลกประหลาดที่เกิดขึ้นในบริเวณนี้ คือ การที่เนื้อฟานเผือกสองตัว

¹ ต่องแสง สือสุวรรณ, อ้างแล้ว, หน้า ๕๑.

² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและถนอม จันทร์หอม, อ้างแล้ว, หน้า ๕๕.

³ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและถนอม จันทร์หอม, อ้างแล้ว, หน้า ๖๐.

สามารถต่อสู้เอาชนะสุนัขได้ แสดงว่าเมืองนี้จะมีพลังเข้มแข็งเอาชนะศัตรูได้ นอกจากนี้ยังเป็นที่ตั้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือ ไม้โคจรซึ่งเป็นไม้เสื่อเมืองที่คุ้มครองบ้านเมือง ในการสร้างเมืองต้องมีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น การบูชาเทวดาอารักษ์เมือง บูชาชัยภูมิที่จะสร้างหอนอน บูชาเสื่อเมืองและบูชาบริเวณที่จะสร้างประตูเมือง¹

คติความเชื่อต่างๆเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย คติความเชื่อของคนนั้นไม่ได้แปลกแยกจากความต้องการทางชีวภาพหรือเกิดจากความต้องการทางสังคมแต่เพียงอย่างเดียว หากสอดคล้องกับวิถีการผลิตและความต้องการทางชีวภาพของสังคมตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ คติความเชื่อมียังคงสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน ทั้งๆ ที่รัฐไทยส่วนใหญ่ยอมรับนับถือพุทธศาสนาและถือว่าพุทธนั้นเป็นความเชื่อหลักของสังคมไทย แต่พิธีกรรมต่างๆที่สำคัญนั้นยังนำเอาผีมาเกี่ยวข้อง ทำให้เห็นว่าคติความเชื่อผีนั้นมีพลังอำนาจในการควบคุมและบังคับคนได้ จะเห็นจากการแต่งตั้งเจ้าเมืองมีการทำพิธีขำมน้ำราชสังจา ผู้ประกอบพิธีได้กำชับเจ้าเมืองว่า

...ขึ้นเป็นเจ้าเมืองบ้านเมืองเสียแล้ว หือคึดตามทะสระราชธรรม ๑๐ ประการ
หือสุขแก่เมืองถึงแก่ไก่อ๋ อย่าได้กึดต่างๆนานา อันไช้ริคค๋อขบอง อันบ่อไช้กอง
อ๋อานับแต่ง อันไช้ริคนี้แม่นน้อยเท่าเส้นผมก็อ๋ออย่าได้ขำม ได้ขำ อันบ่อไช้ริคนี้
แม่นใหญ่เท่าภูเท่าคอกก็อ๋อได้ขำมเสีย...²

การกล่าวกำชับสั่งสอนนั้นยังไม่เป็นที่มั่นใจ ต้องนิมนต์ครูบาเมืองพระสงฆ์องค์เจ้าทั้งหลายให้มาเป็นพยานในวัดราชฐานหลวงซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธี ที่สำคัญ คือ “อาราธนาเทวดา มีเจ้าฟ้าหลวงหมวกคำมาเป็นธรรมสักขี...”³ ย้ำให้เจ้าเมืองทำวุ่นทั้งหลายเห็นว่าอำนาจวาสนาต่างๆ ที่ได้รับนั้นมาจาก “...ช้อนบุญคุณเจ้าแก้ว ๓ ประการ และเทวดาผีเมืองเจ้า แลราชคุณบุญคำเราเป็นเจ้า...”⁴

แต่คติความเชื่อผีไม่สามารถสนับสนุนให้รัฐไทยกลายเป็นอาณาจักรที่มีการรวมศูนย์อำนาจได้ เพราะคติความเชื่อผีสนับสนุนอำนาจท้องถิ่นและความเป็นท้องถิ่น การที่พิธีกรรมต่างๆเป็นพิธีเฉพาะไม่ให้คนนอกเข้าร่วม ทำให้เกิดความแปลกแยกระหว่างหมู่บ้านและเมืองต่างๆ แม้จะมีการจัดระบบผีตามลำดับชั้นเช่นเดียวกับลำดับการปกครองบ้านเมือง แต่เฉพาะความเชื่อผีนั้นไม่สามารถจะทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นแก่อำนาจการปกครองของกษัตริย์ได้ แตกต่างจากคติความเชื่อในพุทธศาสนาซึ่งจะได้กล่าวในลำดับต่อไป สิ่งที่น่าสนใจ คือ แม้จะรับนับถือพุทธศาสนาแต่สิบสองปีนาก็ยังไม่สามารถจะพัฒนาขึ้นเป็นอาณาจักรที่เข้มแข็งคู่แข่งเดียวกับล้านนาได้

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕.

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๔ การแต่งตั้งเจ้าหัวเมือง.

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๔ เจ้าฟ้าหลวงหมวกคำเป็นหนึ่งในกลุ่มศิวกษัตริย์ของเมืองเชียงรุ่ง

⁴ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๑ สิคกองดับพ่อถ่ม, พญาหลวงจอมแปลงจันทวงศ์ (ดาวเจียมค้อ).

เรากล่าวได้ว่ารัฐใดก็ตามที่มีคตินิยมเชื่อถือผีที่เข้มแข็งจะทำให้อำนาจของท้องถิ่นเข้มแข็ง อำนาจส่วนกลางอ่อนแอ การปกครองเป็นแบบกระจายอำนาจ แม้พุทธศาสนาจะเข้าไปแพร่หลายในสิบสองปีนนาแต่ยังไม่สามารถครอบงำหรือบังคับความเชื่อถือผีได้มากนัก เพราะความเชื่อถือผีนั้นมีบทบาทสำคัญในการรับรองสิทธิชุมชนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ดินและน้ำ ซึ่งสมัยก่อนดินน้ำที่อุดมสมบูรณ์มีจำกัด ชุมชนต้องสงวนรักษาเอาไว้ ในสมัยที่ยังไม่มีกฎหมายบังคับแน่นอน ชุมชนจึงได้สร้างจารีตของตนขึ้นมาและผู้บังคับใช้จารีตเหล่านั้น คือ ผี ซึ่งจะเป็นผู้ควบคุมให้ทุกคนปฏิบัติตามฮีดกองซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนความพอเพียงและความอยู่รอดของชุมชน คตินิยมเชื่อถือผีจึงสามารถรักษาผลประโยชน์ของชุมชน ไว้ได้อย่างเต็มที่

๔.๒ อิทธิพลของคตินิยมเชื่อพุทธศาสนาต่อพัฒนาการของรัฐไทย

นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่าพุทธศาสนามีบทบาทอย่างสำคัญในการพัฒนาอำนาจของรัฐไทย ทำให้เกิดเป็นรัฐที่มีความเป็นปึกแผ่นทางการเมือง สนับสนุนให้ผู้ปกครองมีอำนาจเด็ดขาด เพื่อสร้างสภาพสังคมที่สงบสุข จะเห็นว่ากษัตริย์ของสิบสองปีนนาและล้านนาแต่เดิมมีฐานะความเป็นอยู่ไม่ต่างจากสามัญชนเท่าใดนัก กษัตริย์มีความใกล้ชิดกับประชาชนเหมือนกับกษัตริย์ของสุโขทัย ไม่ปรากฏอิทธิพลของลัทธิเทวราชาแบบขอมหรืออินเดีย¹ แต่ปรากฏคติของธรรมราชาที่กำหนดบทบาทหน้าที่ของกษัตริย์ให้เป็นที่นักรบ นักปกครองที่มีคุณธรรมความสามารถและเป็นผู้อุปถัมภ์และเผยแผ่พุทธศาสนาในหมู่ประชาชน

๔.๒.๑ การรับรองและสิทธิของกษัตริย์

ในคตินิยมเชื่อพุทธศาสนาเมืองมีความสำคัญเพราะเมืองเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่พุทธศาสนา สภาพะของความแตกแยกทางการเมืองทำให้เกิดความระส่ำระสาย ขาดความสงบสุข ความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองภายใต้ผู้ปกครองที่เข้มแข็งจะเกื้อหนุนให้พุทธศาสนา “ก้านกุ่มรุ่งเรือง” ดังปรากฏในตำนานล้านนาและสิบสองปีนนาหลายฉบับที่กล่าวถึงการสถาปนา กษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมืองต่างๆ โดยพระอินทร์เป็นผู้รับบทบาทในการสรรหาผู้เป็นกษัตริย์ กษัตริย์ในตำนานดั้งเดิมนั้นมักเป็นเทพบุตรจากสรวงสวรรค์จุติมาในโลกมนุษย์เพื่อปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้อยู่ในศีลในธรรมและศุภรักษาพุทธศาสนา เช่น ลวะจิงกราชได้รับเชิญให้ “...ลงไปเกิดในมนุษย์โลกเมืองคนที่เมืองเชียงลาว...เป็นท้าวพระยามหากษัตริย์เป็นเจ้าเป็นใหญ่กว่าท้าวทั้งหลายเทอะ ในเมืองถานนาแลรักษาจักรวรรพพุทธศาสนาเทอะ...”²

¹ อิทธิพลของวัฒนธรรมขอมขึ้นมาถึงสุโขทัยเท่านั้น

² สงวน ไชยศิริ, “ตำนานราชวงศ์ปกาเกอญอ” ประชุมตำนานถานนาไทย, หน้า ๑๖๕.

อำนาจของเจ้าแผ่นดินได้รับการสนับสนุนจากความเชื่อในพุทธศาสนา สิบสองปันนา และล้านนารับนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญทางการเมืองและสังคมของรัฐ ดำเนินพื้นที่เมืองลื้อเล่าถึงบทบาทของพระอินทร์ในการสร้างเมืองสำคัญๆ ของสิบสองปันนา เพราะต้องการสถาปนาพุทธศาสนาให้ก้ำกึ่งรุ่งเรือง เสาะแสวงหาผู้มีบุญญาธิการที่จะธำรงพุทธศาสนา ทำให้พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการรับรองสิทธิธรรมของเจ้าแผ่นดินและชนชั้นปกครอง¹ ความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองเกิดขึ้นเพราะกษัตริย์ตั้งอยู่ในธรรม ดังตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่าถึงพญามังรายว่า “...อยู่เสวยราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่ด้วยประกอบชอบธรรม์เลิกยกยอวรพุทธศาสนากระทำบุญหื้อทานไปไว้ไว้...”²

คนไทยเชื่อว่าเจ้าแผ่นดินเป็นผู้มีบุญสูงกว่าคนอื่นๆ จึงสมควรเป็นประมุขเพื่อจะได้แผ่บุญญาบารมีคุ้มครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้ ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงพระเจ้าจันทรราชซึ่งเป็นกษัตริย์องค์แรกของ “แคว้นโยน” ว่า “...สัตว์คนนั้นเพราะได้กระทำบุญไว้มาก จึงเป็นผู้มีเดช มีฤทธิ์ ประกอบด้วยริ้วแรง ความว่องไว ความบากบั่นบึกบึน มีวาจาคนเชื่อถือ และมีตะบะ คือ เครื่องครัดต่อหน้าที่ เพราะประกอบด้วยคุณสมบัติ ๗ อย่างดังนี้ จึงเป็นหัวหน้าของมหาชน...”³ อิทธิพลของพุทธศาสนาที่แพร่หลายในสิบสองปันนาและล้านนาเจริญสูงสุดในคริสตศตวรรษที่ ๒๐ ส่งผลให้กษัตริย์เน้นแนวคิดสมมติราชและมุ่งสร้างบุญบารมี เพื่อสร้างสมอำนาจของสถาบันกษัตริย์ได้มีการตั้ง “ฮีดกอง” โดยปรับเอาคติความเชื่อของพุทธศาสนาไปใช้ ทำให้อำนาจของกษัตริย์เป็นที่ยอมรับและทำให้ประชาชนยอมรับว่าตนเองต่ำต้อยและต้องเชื่อฟังชนชั้นปกครองเป็นที่ยอมรับกันในสังคมจารีตของลื้อว่า “มิสมปานจึงได้เป็นเจ้า” และสำหรับสามัญชนทั่วไปแล้ว “หัวดินเกิดมาเป็นข้าแห่งอาดแห่งยาเจ้าแลเจ้าไปกนายล้าม”⁴ ไม่ควรจะแข็งข้อต่อเจ้านายเพราะ “ข้าพื้นเจ้าวินาศฉิบหาย” ประชาชนยอมรับใช้เจ้านายผู้ปกครองเพราะ “เจ้าเกิด ข้าเกิด” แสดงถึงการพึ่งพาอาศัยก่อนของทั้งสองชนชั้น ในล้านนามีคำสอนว่า “...บ่ใช่เชื่อเจ้าก็อย่าหวังเป็นพระยา บ่ใช่เชื่อเสนาอย่างหวังเป็นอำมาตย์...”⁵ เมื่อมีเสนาอำมาตย์บางคนพยายามแย่งชิงอำนาจจากกษัตริย์ก็ได้รับการตักเตือนว่า “...เรานี้บ่ใช่เชื่อท้าวพญาจักเป็นท้าวพญาบ่ได้...”⁶ ประชาชนได้รับการสอนให้อ่อนน้อมถ่อมตนไม่กระทำความใดที่เป็นการเกินฐานะของตนเอง เช่น “...บ่ใช่เชื่อหงษ์อย่านอนก๊กไม้ บ่ใช่เชื่อเจ้าอย่ากินเหล้าแอบขุน...”⁷

¹ ฤมล จันทร์หอม (ปริวรรค), คำนิทานชาติแสนหนอนมา, หน้า ๒๑.

² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (ปริวรรค), ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๕๖.

³ แสง นนวิฑูร, ฮ้างแก้ว, หน้า ๕๒-๕๓.

⁴ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๗ ฮีดกองดับพ้อล้ามเมือง พญาหลวงจอมเปงจันทวงค์(ดาวเจียนต้อ).

⁵ คงฤทธิย์ ธีรฤทธิคดี “การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ.๑๘๘๕-พ.ศ.๒๐๐๐,” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖, หน้า ๕๔.

⁶ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว(ปริวรรค), ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๘๑.

⁷ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๑๐ วิก๑๒ กอง๑๔ ประเพณี๑๕, ไซ่ลือ บ้านคำย เมืองแฉ่ง.

ความเป็นกษัตริย์นอกจากจะสืบทอดทางสายโลหิตแล้ว ยังต้องมีพิธีกรรมเข้ามารับรอง สิทธิธรรมของกษัตริย์องค์นั้นๆ เช่น พญามังรายทรงอ้างถึงความชอบธรรมในการที่จะขึ้น มาปกครองเหนือเจ้าเมืองทั้งปวงในล้านนาว่า พระองค์เป็นผู้สืบทอดสายโลหิตมาจากลวะจังกราช และบรรพบุรุษของพระองค์นั้น ได้รับพิธีมูรธาภิเษกสืบกันมาโดยตลอด ต่างจากเจ้าเมืองอื่นๆที่

...ท้าวพระยาทั้งหลายฝูงนี้แม่นเขาเป็นเชื้อชาติแต่ปู่หม่อนกูเจ้าพระยา ลวะจังกราชก็ดี เชื่อเขานี้คิดพาเจ้าลาวครอบครัว ลาวช้าง บ่ได้มูรธาภิเษก หดหล่อสักคน เท่าปู่กูเจ้าลาวเกล้าอันเป็นน้องเขาเจ้าลาวครอบครัวลาวช้าง นั้นคนเดียวได้นำมูรธาภิเษกเป็นพระยาสืบปรัมปรามาตราบต่อเท่าถึงกู บัดนี้...¹

นอกจากพิธีมูรธาภิเษกแล้วพญามังรายยังอ้างถึงการสืบทอดกรรมสิทธิ์ในเครื่อง ราชกกุธภัณฑ์เป็นต้นว่า คาบและหอกและมีคสรักัน ไชยแก้วแสงอันอุดมนักเป็นของแต่เช่นปู่เจ้าลาว จงมา...²

ในพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ เช่น พิธีฮับเมืองของเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนา พระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม และรับรองสิทธิธรรมของ เจ้าแผ่นดิน โดยมาร่วมประกอบพิธีคน้ำพุทธาภิเษกเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล หลังจากเสร็จพิธี แล้ว “สังฆะมาจุงแขนขึ้นห่อไชย...” แสดงการยอมรับและสนับสนุนผู้เป็นกษัตริย์ให้ขึ้นสู่อำนาจ ถือถือว่าการรดน้ำพุทธาภิเษก เป็นการย้้าฐานะของเจ้าแผ่นดินว่า “...เป็นเจ้าแม่แม่น้ำและแผ่นดิน คังมวล...”³

อำนาจของเจ้าแผ่นดินแสดงออกด้วยการแต่งตั้งเจ้าเมืองท้าวขุนตำแหน่งสำคัญๆ ทั้งของ เมืองหลวงและเมืองต่างๆ เพื่อจะควบคุมเจ้าเมืองและท้าวขุนให้จงรักภักดีต่อเจ้าแผ่นดินจึงมี ธรรมเนียมว่า ในการรับตำแหน่งแต่ละครั้งจะต้องทำพิธี “ข่ามสังจา” ผู้รับตำแหน่งต้องค้ำน้ำ สาบานว่าจะจงรักภักดีต่อเจ้าแผ่นดิน โดยทำพิธีต่อหน้า “แก้วเจ้าสามประการ” อ่าน “อาคยาคำ ข่ามน้ำสังจา” อัญเชิญเทวดาทั้งมวลมาเป็น “ธรรมสักจี” ย้้าให้เจ้านายขุนนางมีความจงรักภักดีต่อ เจ้าแผ่นดินว่า⁴

...พระองค์เฮเป็นเจ้าฮักที่ไไหน หื้อชอมฮักตั้งนั้น พระองค์เฮเป็นเจ้าจ้ง ตีไไหนฮื้อชอมจ้งตั้งนั้น พระองค์เฮเป็นเจ้าคำปานกาที่ฮื้อพำคำ พระองค์ เฮเป็นเจ้าชาวปานขาง ก็ฮื้อพำชาวปานขาง อาบน้้าตีหนึ่ง บัดีสีชาติหนึ่ง

¹ โครงการวิจัยคัมภีร์โบราณในภาคเหนือ, อังแล้ว, หน้า ๑๕.

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, อังแล้ว, หน้า ๕.

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๑.๑ คำอวบน้ำพุทธรเจ้าแผ่นดิน.

⁴ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลขที่ ๒.๑ ฮิดกองฮับพ้อม พญาหลวงจอมเปงจันทวงค์(ดาวเจียนเต๋อ).

กินนาคีหนึ่ง บ่อคิกถ้าวอ้างดีหนึ่ง...

ในตำนานพิธิถือน้ำสังจาเรียกว่า “กินน้ำสังจา” หรือ “รับน้ำชี”¹ แสดงความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ ดวงฤทัย หิริญสฤติศย์ซึ่งว่าพิธิถือน้ำสังจานี้ใช้เฉพาะกับเจ้าเมืองและขุนนางของเมืองที่ได้เท่านั้น ไม่ปรากฏว่าใช้กับขุนนางข้าราชการล้านนา ในชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงการทำพิธิถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของเจ้าเชียงใหม่ในสมัยพระยอดเชียงรายไว้ว่า “..พลนิกาช (พวกทหาร) ยกกระบวนเข้ามาทางทิศเหนือ เจ้าราชบุตรพระนามว่า ชยคงคา เกิดในวงศ์เจ้าเชียงใหม่พร้อมด้วยบริวาร ได้ทำสัตย์สาบานค้ำน้ำพิพัฒน์สัตยาต่อหน้าพระรัตนตรัยในวัดสีหฬาราม...”²

การขึ้นมาเป็นกษัตริย์ของลื้อและชนวนั้นจะต้องเคร่งครัดในสติกองของศาสนา การปกครองบ้านเมืองต้องปกครองโดยธรรม ทำให้กษัตริย์อยู่ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์มากมาย ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าแผ่นดินของลื้อปรากฏเช่นเดียวกับระบบการปกครองแบบขุนธรรมของล้านนา ข้อควรปฏิบัติของกษัตริย์ตามหลักพุทธศาสนาว่าไว้ดังนี้³

คันเป็นท้าวพระยาหื้อไกวไม่เป็นก้วย หมายความว่าเมื่อได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าแผ่นดินแล้ว จะต้องเลี้ยงดูผู้อยู่ใต้การปกครอง ทั้งท้าวขุนและประชาชนให้มีแต่ความสุข ป้องกันภัยไม่ให้มาเบียดเบียน

หื้อมีบวย ๕ ลูก หมายถึง ให้มีเสนาอำมาตย์ที่มีความสามารถอยู่ ๕ ทิศ สรรหาทรัพย์สินมาใส่พระคลังโดยชอบธรรมไม่ให้ได้ขาด

หื้อปลุกไม้สมฝาคชมหวาน หมายถึง ให้มีบุคคลประเภทต่างๆที่จะให้คุณ เช่น นักปราชญ์ ผู้รู้สำหรับสั่งสอนตน ให้มีขุนทหารคอยป้องกันภัยและมีผู้อ่านออกเขียนได้รู้หนังสือในราชสำนัก

หื้อย่านทานที่อยู่ หมายถึง ให้เกรงกลัวบาปและกลัวที่จะทำบุญ หลีกหนีจากสิ่งชั่วกระทำแต่ความดี

อย่าหื้อรู้คำเล่นคำร้ายหย่อนจา ไม่ให้พูดโกหก ต้องรักษาสัจจะ

หื้อเลี้ยงกา ๓ หมู ให้มีสติอาวุฒิ ได้แก่ อดีตตะ อนาคตะ และปัจจุบันนะ

หื้อเลี้ยงปู่ ๓ คน ให้ยอมรับความคิดเห็นของผู้สูงอายุ จะกระทำสิ่งใดก็ต้องปรึกษาหารือหรือให้มามีส่วนร่วมด้วย

หื้อมีปุนสามล้าน ให้กระทำการใดๆด้วยความชอบธรรม ให้มีมิตรสหายใกล้ชิดที่จะคอยแจ้งข่าวเมื่อภัยมาถึง

หื้อเลี้ยงห่าน๓หัว ให้มีเศรษฐี ๓ คนอยู่หัวเวียง หางเวียงและกลางเวียง คอยช่วยเหลือเมื่อมีภัย

¹ ดวงฤทัย หิริญสฤติศย์, อ้างแล้ว, หน้า ๘๕.

² แสง มนวิฑูร, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๘.

³ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑๐๐, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐-๑๒.

หื้อมีตัวในท้อง ควรรำเรียนให้มีความรู้อยู่กับตน

หื้อกระทำคนดั่งจ้อง คือ ปฏิบัติให้เหมาะสม เมื่อมีแขกบ้านแขกเมืองมาพบต้องมีบุคลิกที่สง่างามน่าเกรงขามเหมือนร่มเมื่อกางอยู่ แต่เมื่อเข้าพบพระสงฆ์และผู้อาวุโสก็ต้องอ่อนน้อมถ่อมตนเหมือนร่มที่หุบเอาไว้

หื้อรู้ห้องแจ่งและห้องกลาง รู้จักสถานที่เหมาะที่ควร

หื้อเลี้ยงนาง๗ปาก ต้องรู้จักที่จะพูดจาตามความเหมาะสม พูดอย่างไรเพราะอ่อนหวาน รู้จักพูดสั่งสอน"ลูกบ้านคนเมือง" ไม่ให้พูดคำหยาบคาย

หื้อเลี้ยงนาค๗หัว ให้มีความเข้มแข็งเมื่อมีภัยสงคราม

หื้อมีวัวแสนแอก ต้องรู้จักใช้ไถหารในการเจรจาและต้องรักษาสังจะ

หื้อเลี้ยงแขกหลายเมือง ควรสร้างไมตรีกับท้าวพญาต่างบ้านต่างเมือง

อย่าชี้เอียงตางม้า เมื่อเป็นท้าวขุนก็ไม่ควรกระทำสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับฐานะ เช่น เล่นชู้กับผู้หญิงที่มีฐานะต่ำกว่า

อย่านับฆ่าคนเมือง ไม่ควรฆ่าคนอย่างไม่มีเหตุผล

บ้านเมืองจางหื้อเอาเกลือมาทอด เมื่อบ้านเมืองทุกข์เชิญให้เห็นอกเห็นใจประชาชน แจกข้าวปลาอาหาร อนุญาตให้ประชาชนทำการค้าได้ตามใจ

อย่างเลี้ยงมอดขบเมือง ไม่ควรเลี้ยงเสนาอำมาตย์ที่ทักคั่งข่มเหงประชาชน

คติคำสอนกษัตริย์เช่นนี้ปรากฏในมังรายธรรมศาสตร์คคิโลกคคิธรรมของล้านนาเช่นกัน¹ สันนิษฐานว่ากฎหมายหรือคติทางการเมืองที่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนานี้ได้ขยายจากล้านนาไปสู่สิบสองปันนาพร้อมๆกับการเผยแพร่พุทธศาสนา ทำให้สถาบันกษัตริย์ได้รับการยกย่องตามคติของพุทธศาสนา

การที่พุทธศาสนาได้รับการยอมรับในหมู่ประชาชนโดยการเผยแพร่ของพระสงฆ์ คติความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์ซึ่งมีพื้นฐานจากพุทธศาสนาจึงครอบงำประชาชนและถูกใช้เป็นเครื่องวินิจฉัยสิทธิธรรมของกษัตริย์ ตัดสินจากการประพฤติปฏิบัติตนของกษัตริย์ต่อประชาชน คติของพุทธศาสนาถือว่ากษัตริย์ต้องมีธรรม ตั้งอยู่ในธรรมต่างๆ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม อปริหานิยธรรม สังคหวัตถุ และการขีตมั่นในศีลห้าศีลแปด เป็นต้น

ธรรมของกษัตริย์ที่ถือว่าสำคัญอย่างยิ่งคือ ทศพิธราชธรรม² เป็นธรรม ๑๐ ประการของกษัตริย์ ได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล การเสวยสละเพื่อส่วนรวม การเป็นผู้มีจิตใจซึ้นบาน การเป็นผู้มีจิตใจอ่อนโยน การเป็นผู้มีจิตใจเยือกเย็นไม่เกียจคร้าน การเป็นผู้มีจิตใจหนักแน่นไม่

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, มังรายธรรมศาสตร์คคิโลกคคิธรรม ฉบับวัดช้างค้ำ อัมภอเมือง จังหวัดน่าน (เชียงใหม่ : วิทยาลัยครู, ๒๕๒๘) หน้า ๔๒.

² ได้แก่ ทาน ศีล บริจาค อหิงสา อทินนาทานิ อภิเษกา จันติ และ อวิโรธะ อ้างถึงในระวีวรรณ พรคนาค, อ้างแล้ว, หน้า ๘๘.

โกรธง่าย ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน มีความอดทน และไม่แย่งชิงเอาของท่าน ธรรมเหล่านี้ควบคุมดูแลกษัตริย์ให้ประพฤติตนอยู่ในศีลและธรรม และประกันความสงบสุขของบ้านเมือง แนวคิดที่ว่ากษัตริย์ที่ดีต้องตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมได้ถือปฏิบัติมาอย่างเคร่งครัดตลอดสมัยอาณาจักรล้านนา

คดิธรรมราชาของพุทธศาสนานั้นเชื่อว่ากษัตริย์เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมและทำให้บ้านเมือง “ก้านกุ่มรุ่งเรือง” ดังตำนานมูลศาสนากล่าวถึงบ้านเมืองสมัยพญามังรายว่า

...พระขามังรายเสวยราชสมบัติมิให้ผิดทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ ก็ป่าวชาวเมืองทั้งหลายให้สร้างสวนหมาก แปลงเหมืองฝาย กระทำข้าวปีข้าวคอกแล ถัดนั้นก็ป่าวคนทั้งหลายให้กระทำบุญรักษาศีล อันเหตุที่พระยาและชาวเมืองอันรู้กระทำบุญนั้น เมืองหริภุญชัย และเมืองเชียงใหม่จึงสุขเกษมมากนักร และประกอบด้วยโภคสมบัติ มากนักร...¹

ในขณะที่ทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมประจำตัวของผู้ปกครองที่ดี หลักอภิธานิยธรรมเป็นหลักปฏิบัติของผู้ปกครอง กล่าวกันว่าเป็นธรรมที่พระยาลวะจิงกราชได้ตรัสสั่งสอนขุนนางข้าราชการและประชาชน เป็นธรรมที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อม ทั้งเป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เน้นการปกครองแบบสามัคคีธรรม ๘ ประการ ซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญแก่สถาบันขุนนางข้าราชการ ในการปกครองรัฐร่วมกัน โดยให้ความสำคัญแก่บุคคลตลอดจนสถาบันต่างๆ ตามจารีตประเพณี หลักการบริหารนิยธรรม ๘ ประการได้แก่²

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิคย

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรกระทำ

๓. ถือปฏิบัติมั่นในวัชชีธรรม ไม่ล้มล้างบัญญัติไว้แล้ว ไม่บัญญัติใหม่ในหลักที่ยังไม่ปฏิบัติ

๔. เคารพนับถือ รับฟังคำของผู้ใหญ่ที่ควรนับถือ

๕. ป้องกันให้ความรักษาแก่สตรี กุลสตรีทั้งหลายให้มีความเป็นอยู่ดีมิให้ถูกข่มเหง

๖. เคารพบูชา สักการะเจดีย์สถาน ปุชณียสถาน หรืออนุสาวรีย์

๗. ให้ความสำคัญแก่ผู้บริสุทธิ์ ผู้เป็นหลักความประพฤติ และหลักใจของประชาชน ได้แก่ นักบวชทั้งหลาย

¹ ดวงฤทัย ธีรฤทธิศกดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒.

² ระวีวรรณ ภาคพรต, อ้างแล้ว, หน้า ๘๐.

ประเพณีของกษัตริย์ หรือ ราชประเพณีของลือกำหนดไว้ข้อหนึ่งว่า “...ราชประเพณีนั้น ๑ เราเป็นท้าวพระยาบ่อช่างรักไถ่ ช่างใส่หนี่งั้โทษ จับปายคำหนี ตีคำร้ายแล ประมาทแก้วทั้งสาม ประการ ก้อผิดราชประเพณีแล...”¹ การละเลยธรรมเนียมปฏิบัติและประเพณีศีลธรรมนิยมประเพณีของกษัตริย์อาจกลายเป็นสาเหตุให้ขุนนางข้าราชการล้มล้างอำนาจของกษัตริย์ได้ ดังเช่น ท้าวชายคำถูกขุนนางข้าราชการประหารชีวิตเพราะไม่ปฏิบัติตามทศพิธราชธรรม² กษัตริย์และชนชั้นปกครองต้องดูแลให้ไพร่ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ไม่เรียกเกณฑ์แรงงานมากเกินไป ดังกล่าวไว้ในมังรายศาสตร์ว่า “...อันหนึ่งค้ควรหื้อไถ่ไม่เปลี่ยนกันอยู่บ้าน สร้างเหมืองฝายไร่นาสวนเรียกที่ตีไถ่เหมืองมีที่กินอย่างหื้อไถ่เม็งปนทุกข์...”³

สำหรับล้านนานั้นฐานะของกษัตริย์ถูกยกให้สูงขึ้นกว่ากษัตริย์ของสิบสองปันนาโดยใช้แนวคิดและข้อปฏิบัติตามพุทธศาสนาตลอดจนการสนับสนุนของสถาบันสงฆ์ หลังจากสมัยพญามังรายแล้วกษัตริย์ของล้านนาได้ใช้ความเชื่อพุทธศาสนาเสริมสร้างฐานะของตนให้สูงขึ้นเรื่อยๆ ในจารึกและตำนานจะปรากฏร่องรอยของคติธรรมราชา เช่น การเรียกชื่อกษัตริย์ว่า “พญามหารัชมิกราช” กษัตริย์ของล้านนาให้ความสนใจสนับสนุนความเจริญของพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ พญากือนาได้นิมนต์พระสุมนเถระจากสุโขทัยและได้สถาปนาคณะสงฆ์ใหม่ที่วัดสวนดอกหรือวัดนุฬาราม เริ่มมีการบวชของเชื้อพระวงศ์ เช่น เจ้าแสนเมืองมาพระราชโอรสของพญากือนา ทรงอุปสมบทในสำนักของพระสุมนเถระและได้รับการยกย่องจากสถาบันสงฆ์อย่างมากเพราะ “...ทรงนับถือพระรัตนตรัย ทรงเป็นพหูสูตร ทรงรู้ธรรม ทรงเล่าเรียนและได้ถาม ทรงสอนธรรม เป็นนิตยแก่ประชาชนเป็นอันมาก กุลบุตรใดเล่าเรียนคัมภีร์ศัพทศาสตร์แม้เพียงสนธิหรือนาม พระองค์ก็ทะนุบำรุงกุลบุตรนั้นด้วยปัจจัย ๔ ทุกคน...”⁴

กษัตริย์ของล้านนาเห็นความสำคัญของพุทธศาสนาและใช้คติความเชื่อพุทธในการรักษาอำนาจของตนมาโดยตลอด การที่พญามังรายยึดครองเมืองหริภุญไชยทำให้พุทธศาสนาขยายเข้ามาครอบงำล้านนาและทำให้ล้านนากลายเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบนตั้งแต่นั้นมา เมื่อแรกรับพุทธศาสนานั้นกษัตริย์ของล้านนาไม่ได้ให้ความสำคัญกับหลักคำสอนของศาสนาмаกไปกว่าความศักดิ์สิทธิ์หรืออิทธิฤทธิ์ที่จะทำให้พระองค์ได้รับสิ่งที่ทรงประสงค์ จะเห็นได้จากคำอธิษฐานของพญามังรายหลังจากการสร้างพระพุทธรูปที่วัดกาน โถมซึ่งมีลักษณะเหมือนกับการเซ่นไหว้ร้องขอจากผีว่า

¹ เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลขที่ ๑๐ วรรค ๑๒ กอง ๑๔ ประเพณี ๑๕, ใ้สือ บ้านคำย เมืองแจ้.

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒.

³ ประเสริฐ ณ นคร, อ้างแล้ว, หน้า ๑.

⁴ แสง มนวิฑูร, จินตนาถมาลีปกรณ์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง) หน้า 110-113.

พงศาวดารได้กล่าวถึงการสร้างวัดความอารามตลอดจนศาสนวัตถุต่างๆอย่างละเอียดละออ เป็นประเด็นที่ผู้แต่งให้ความสำคัญที่จะต้องบันทึกยิ่งกว่าสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไป

ความเชื่อเรื่องกรรมนั้นทำให้กษัตริย์ได้รับการยอมรับให้ปกครองประชาชนได้ กรณีที่สำคัญคือ พญาติโลกราช ซึ่งแย่งราชสมบัติจากพญาสามฝั่งแกนพระราชบิดา แต่ได้รับการสนับสนุนจากคตินิยมเชื่อของพุทธศาสนาให้มีสิทธิธรรมในการขึ้นครองราชย์ได้เพราะ พระองค์นั้น “...ทรงประกอบด้วยความกล้าหาญ รุ่งเรืองด้วยกำลัง ความเพียรบากบั่น มีพระปัญญาเฉียบแหลม รู้จักประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน มีศรัทธาเลื่อมใส(ในพระศาสนา) ประกอบด้วยพระปรีชาลึกซึ้ง...”¹ เมื่อได้ทำพิธีราชาภิเษกแล้วได้รับพระนามว่า “พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิพิลลกราชาราช” แสดงถึงความเป็นธรรมราชาในขณะที่พระราชบิดานั้นถูกกล่าวถึงว่า

...เจ้าติสุมารนั้น มีศรัทธาในศาสนาน้อยนัก ทรงเลื่อมใสแต่
สิ่งภายนอกศาสนา ไม่คบหาสัตบุรุษ บวงสรวงแต่ภูตผีปีศาจ
สวน ต้นไม้ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขา และป่า พระองค์เส่นไหว้
บวงสรวงด้วยโคกระบือเป็นต้น ประชาชนอาศัยอยู่ในราชอาณาจักร
ของพระองค์มีชื่อเสียงว่า เป็นยักษ์ทาส...²

การแย่งชิงราชสมบัติจากพระราชบิดาจึงไม่ใช่การกระทำที่ผิด แต่เป็นการกระทำที่ถูกต้องตามหลักกรรมเนื่องจากพระราชบิดานั้นทรงละเลยต่อกรรมของพุทธศาสนา การที่พระองค์เจ้าร่วมเป็นสักขีพยานในการที่พญาสามฝั่งแกนมอบราชสมบัติให้พญาติโลกราชนั้นก็แสดงถึงการที่สถาบันสงฆ์รับรองการแย่งชิงราชสมบัติว่าถูกต้องชอบธรรม ความชอบธรรมเป็นพื้นฐานของอำนาจกษัตริย์ เพราะหากประชาชนยอมรับการขึ้นครองราชย์ว่าชอบธรรมแล้ว จะทำให้ฐานะของกษัตริย์มั่นคงขึ้น หากต่อกรณีที่ผู้อื่นจะเข้ามาเรียกร้องสิทธิธรรมอีก การยอมรับของประชาชนจะทำให้การปกครองเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ บ้านเมืองมีความเป็นปึกแผ่นและสงบเรียบร้อยสำหรับกษัตริย์ล้านนาความชอบธรรมในการปกครองไม่ได้เกิดจากการสืบเชื้อสายจากกษัตริย์ในราชวงศ์มังรายเท่านั้น แต่ยังเกิดจากแนวคิดของพุทธศาสนาและจารีตประเพณีพื้นเมืองอีกด้วย กษัตริย์ที่ประพฤติผิดศีลธรรมประเพณีจะทำให้บ้านเมืองปั่นป่วนวุ่นวาย เกิดกบฏประชาชนเคียดแค้น ยกตัวอย่างเช่น พระยอดเชียงรายไม่ได้ปฏิบัติตามราชประเพณี ทำพิธีราชาภิเษกในวันจันทร์ซึ่งเป็นกาลกัมม์แก่นามเมืองทำให้บ้านเมืองไม่เจริญ นอกจากนี้ยัง “...บ่ขับตามริตท้าวคลองพญา บ่ชอบทัสสารัมม...”³ เป็นข้ออ้างที่ขุนนางใช้ในการปลดพญายอดเชียงราย เนรเทศไปอยู่ที่เมืองชะเมาแล้วยกพระเมืองแก้วผู้เป็นพระโอรสให้ครองราชย์แทน

¹ แสง มนวิฑูร, จินตนาสมมติปกรณ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๐.

² แสง มนวิฑูร, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๗.

³ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว(ปริวรรค), อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๗.

กรณีของพญาติโลกราชนี้แสดงถึงการใช้คติความเชื่อพุทธศาสนาเข้าสนับสนุนอำนาจกษัตริย์อย่างชัดเจน แม้จะได้รับการรับรองจากคณะสงฆ์ในการขึ้นครองราชย์แต่ทรงได้รับการต่อต้านจากเจ้านายขุนนางคนอื่นๆ ดังนั้นพญาติโลกราชจึงต้องพยายามที่จะสร้างความชอบธรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น วิธีการสร้างความชอบธรรมที่ได้รับการยอมรับในสังคมล้านนาที่พุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างสูง คือ การอุปถัมภ์ศาสนาในทุกวิถีทาง พระองค์ได้แสดงตนให้ประชาชนว่าทรงเป็น “ธรรมราชา” จะเห็นได้จากการที่ทรงให้อุปสมบทกุลบุตรเป็นภิกษุถึง ๕๐๐ รูปหลังจากที่ทรงขึ้นครองราชย์ได้เพียง ๕ เดือน¹

ความเชื่อในเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรม ซึ่งเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาที่แพร่หลายมากในกลุ่มคนไทยที่นับถือพุทธศาสนา ทำให้คนยอมรับสภาพของตนเอง ความทุกข์ยากเจ็บป่วยต่างๆ ถูกถือว่าเป็นกรรมจากชาติปางก่อน พุทธศาสนาสอนให้คนยอมรับสภาพของตนเองไม่มีการต่อสู้ดิ้นรนซึ่งทำให้ปกครองง่าย ชาวลื้อยอมรับว่า “เจือข้ากินหน่อแต่นป่า เจือกษัตราภินนาแต่นป้อ”² เช่นเดียวกับชาวขวนล้านนานั้นยอมรับฐานะตามชาติกำเนิดของตน เชื่อว่า “...แข่งจ้างแข่งม้า นาวาดังหลาย แต่ด้วงจ้วควาย สมหมายง่ายไ้ แข่งวาสนา แข่งด่าบได้ กรรมนำไปเด็ก้าง...” เป็นความคิดที่ปลอบประโลมจิตใจของคนไม่ให้รู้ร้อนอยากได้อะไรมาให้เกินฐานะของตน

พุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างสูงต่อวิถีชีวิตผู้คน กลไกที่สำคัญของพุทธศาสนา คือ พระสงฆ์ มีบทบาทสำคัญทางการเมืองและสังคมของไทพุกุทธมาโดยตลอด เพราะพระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดแนวคิด ปรัชญา ค่านิยม จริยธรรมและโลกทัศน์ของพุทธศาสนาให้กับประชาชน จะเห็นได้ว่า พระสงฆ์ได้เผยแพร่แนวคิดที่เน้นคุณธรรมของกษัตริย์และชนชั้นปกครอง เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน การอุปถัมภ์ค้ำชูซึ่งกันและกันระหว่างสถาบันกษัตริย์และสถาบันสงฆ์ปรากฏอย่างชัดเจนในอาณาจักรล้านนา ความสัมพันธ์ระหว่างสองสถาบันปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยและต้องอยู่ในสภาพที่สมดุล เมื่อใดก็ตามที่ผลประโยชน์ของสถาบันสงฆ์กระทบกระเทือน ก็หมายถึงการสั่นคลอนความมั่นคงทางการเมืองและสังคมของสถาบันกษัตริย์ด้วยเช่นกัน ดังเช่นกรณีของพญาติโลกราชแย่งราชสมบัติจากพระราชบิดาโดยการสนับสนุนของพระสงฆ์นิกายลังกาใหม่ แสดงออกในงานเขียนทางพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ ชินกาลสมาธิปกรณ์

ความสำคัญทางการเมืองของสถาบันสงฆ์ทำให้กษัตริย์ต้องควบคุมและถ่วงดุลย์อำนาจของสถาบันสงฆ์ ความขัดแย้งของสถาบันสงฆ์ตั้งแต่สมัยพญาสามฝั่งแกน พญาติโลกราช จนถึงสมัยพระเมืองแก้วทำให้สถาบันกษัตริย์สามารถบั่นทอนอำนาจของสถาบันสงฆ์ลงได้ นโยบายที่

¹ แสง มนวิฑูร, ช้างแก้ว, หน้า ๑๑๐.

² กัมภารณ์พ้อเผ่าลือคิง เมืองคำ ลิบสองปีนนาประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐.

ให้การสนับสนุนกับสำนักสงฆ์ต่างๆเท่าเทียมกันทำให้พระสงฆ์ต้องพึ่งอำนาจของกษัตริย์ในการธำรงรักษาฐานะของตนเอง¹

อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการเมืองในล้านนานั้นเข้มแข็งกว่าในสิบสองปีนนา ทำให้กษัตริย์ของล้านนาสามารถสร้างอาณาจักรที่เข้มแข็งได้ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือกรณีของพญาติโลกราชทรงรับเอาแนวคิดพุทธศาสนาในเรื่อง “จักรพรรดิราช” มาใช้และพยายามยกฐานะของพระองค์ตั้งแต่พ.ศ.๑๕๘๖ เป็นต้นมา ให้เป็น พระจักรพรรดิ คือ ราชาราชของราชาทั้งหลาย พระนามของพระองค์ที่ปรากฏในคัมภีร์และตำนานต่างๆ ได้แก่ “พระเจ้าสิริสัทธัมมังกูรมหาจักรพรรดิราชาธิราช” และ “พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิคิลกมหาราช” เป็นต้น บทบาทของพระจักรพรรดิราช คือ การขยายอาณาเขตเพื่อแสดงพระราชอำนาจ สร้างบ้านเมืองให้เข้มแข็ง พรั่งพร้อมไปด้วยกำลังทหาร นักปราชญ์ราชบัณฑิต วิศวกร และประชาชนอยู่อย่างสงบสุข แนวคิดจักรพรรดิราชนี้ทำให้กษัตริย์ของล้านนามุ่งสร้างความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองภายในและขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวาง

เพื่อให้ได้รับสถานะจักรพรรดิราชอันหมายถึงราชาผู้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าราชาทั้งปวง พญาติโลกราชใช้แนวคิดพุทธศาสนารองรับนโยบายขยายอำนาจทางการเมืองของพระองค์ ตลอดรัชสมัยของพระองค์เต็มไปด้วยการปราบปรามการแข็งข้อภายใน การส่งกองทัพออกไปทำสงครามกับบ้านเมืองอื่น และการทะนุบำรุงพุทธศาสนาในทุกๆ ด้าน ทางด้านศาสนามีความตื่นตัวในการศึกษาพระปริยัติธรรม การศึกษาและทำให้พระไตรปิฎกบริสุทธ์และถูกต้อง ตลอดจนการเผยแพร่ศาสนาไปในดินแดนใกล้เคียง เช่น เชียงตุงและเชียงรุ่ง มีผลให้ทั้งสองรัฐนี้ใช้ตัวอักษรธรรมเช่นเดียวกับล้านนา

ตำนานเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงพระราชกรณียกิจในการขยายอำนาจทางการเมืองและศาสนาของพญาติโลกราชไว้พอจะลำดับได้ดังนี้

¹ การที่รัฐไทอย่างเชียงตุงและเชียงรุ่งได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาจากล้านนาทำให้เกิดความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เมื่อมีปัญหาทางศาสนาเกิดขึ้นผู้นำของรัฐไทได้ขอความเห็นจากกษัตริย์ของล้านนา วิธีการนี้แสดงให้เห็นถึงฐานะทางการเมืองที่ได้รับการสนับสนุนจากอิทธิพลของพุทธศาสนา.

พระราชกรณียกิจของพญาดีโลกราชทางการเมืองและศาสนา

พ.ศ.	การทำสงคราม	ทะนุบำรุงศาสนา
๑๕๘๖	ยกกองทัพไปตีเมืองแพร่และ	-
-	เมืองน่าน	-
๑๕๙๐	-	ออกผนวช
-	-	สร้างวัดอโศการามหรือ
-	-	วัดป่าแดงหลวง
๑๕๙๑	ตีได้เมืองน่าน	-
๑๕๙๔	ยกทัพไปตีเมืองสองแคว	-
๑๕๙๗	-	-
-	ยกกองทัพตีหลวงพระบาง	สร้างวัดโพธารามมหาวิหาร
-	-	-
๑๕๙๘	ยกกองทัพตีสิบสองปันนาได้	-
-	เมืองคูน เมืองหลวง	-
๑๕๙๙	ยกกองทัพไปตีสิบสองปันนาได้	-
-	เมืองวิง บ้านแฉะ	-
๒๐๐๐	ทำศึกกับอยุธยา	-
๒๐๐๓	ยกทัพไปตีเมืองพง	-
๒๐๑๓	ยกกองทัพไปตีเมืองน่าย	-
๒๐๑๘	-	สร้างวิหารที่วัดเจดีย์หลวงและ
-	-	พระไตรปิฎก
๒๐๒๐	-	อุปถัมภ์การสังคายนาพระไตร
-	-	ปิฎก ณ วัดโพธารามมหาวิหาร
๒๐๒๒	-	ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์หลวง บรรจุ
-	-	พระบรมธาตุจากลังกาและสร้าง
-	-	หอพระแก้วตามอย่างโลหะ
-	-	ปราสาทที่ลังกา

ระบบกฎหมายทำให้อำนาจของกษัตริย์มั่นคงขึ้น พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้คัดลอกกฎหมายต่างๆ มีส่วนทำให้กฎหมายเผยแพร่ออกไป ปรากฏว่าในสมัยพญากือนาพระสงฆ์ได้เข้าร่วมในการพิจารณาตัดสินความร่วมกับขุนนาง ในการพิจารณาตัดสินความสำคัญๆพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงและมีความรู้จะได้รับนิมนต์ให้เข้าไปเป็นที่ปรึกษาในการตัดสินคดีจึงปรากฏว่ากฎหมายของล้านนานั้นมีลักษณะวินัยของพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องและครอบงำอย่างมาก¹ กฎหมายหลายฉบับกำหนดอำนาจของกษัตริย์และสนับสนุนระบอบศักดินาไท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการควบคุมกำลังคน มีการกำหนดโทษอย่างชัดเจน เช่น ธรรมศาสตร์ราชกือนา กล่าวว่า

...พระขามังรายสร้างเมืองชองใหม่ พระยาเจ้าผู้เปนเสนาอามาคราชโยธา
 แก้วทานที่กินนาอาสาแต่ก่อนมีดังนี้ ไพร่น้อยที่มีนาขๆห้อมีลูกบ่าว ๑๐ คน
 ควรรู้งี้ นี้ เมื่อรบเล็กลูกหมู่หนีเสียนายสิบ ข้าเสียดวระแกล นาย ๑๐ หนี
 เสียนาย ๒๐ หนีนาย ๕๐ ข้าเสียดวระแกล นาย ๕๐ หนีเสียนายร้อย นายร้อย
 ข้าเสียด นายร้อยหนีเสียดเจ้าพัน เจ้าพันข้าเสียด เจ้าพันหนีเสียดเจ้าหมี
 เจ้าหมีข้าเสียด เจ้าหมีหนีเสียดเจ้าแสน หนีเจ้าแสนข้าเสียด เจ้าแสนหนีเสียดเจ้า
 เจ้าล้าน เจ้าล้านข้าเสียด เจ้าล้านหนีเสียดพระยา หนีพระยาข้าเสียดดวระแกล...²

เนื่องจากเป็นศาสนาที่มีโครงสร้างที่เข้มแข็ง มีระเบียบกฎเกณฑ์ และมีองค์กรที่มีพลังอำนาจในการควบคุมสังคมทำให้กษัตริย์ล้านนาสร้างความเป็นปึกแผ่นของอำนาจทางการเมืองและก่อตั้งอาณาจักรแบบรวมศูนย์อำนาจได้ โดยการใช้พุทธศาสนาสร้างระเบียบทางศาสนาเพื่อเชื่อมโยงชุมชนต่างๆเข้าด้วยกัน พิธีกรรมต่างๆ ของพุทธศาสนามักเป็นไปเพื่อสร้างบุญกุศลร่วมกันของคนกลุ่มใหญ่ การทำบุญอุทิศที่ดิน ผู้คน สัตว์และสิ่งของต่างๆไม่ได้เป็นกิจกรรมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นกิจกรรมร่วมของคนหลายกลุ่มหลายชนชั้นซึ่งมีบทบาทหน้าที่ต่างๆกันไป ทุกคนที่มีส่วนร่วมต่างได้รับอานิสงส์ผลบุญ ทำให้เกิดการร่วมตัวกันของคนกลุ่มใหญ่กว่าเดิม กษัตริย์ในราชวงศ์มังรายสร้างความสัมพันธ์กับเจ้าเมืองสำคัญโดยผ่านพิธีกัลปนา เช่น พญาคีโลกราชได้ร่วมเจ้าเมืองเชียงรายประกอบบุญกุศลต่างๆ เช่น สร้างพระพุทธรูปและกัลปนาผู้คน ภาษีและให้ผลประโยชน์แก่วัดเป็นการสร้างฐานอำนาจทางการเมืองในท้องถิ่นต่างๆ และตอกย้ำอำนาจทางการเมืองของพระองค์เหนือเมืองเหล่านั้น³

ในสมัยพระเมืองแก้ว (พ.ศ.๒๐๓๘-๒๐๖๘) ซึ่งเป็นช่วงปลายสมัยราชวงศ์มังรายอำนาจของกษัตริย์อุฎฐิครอนโดยขุนนางข้าราชการมากขึ้น พระเมืองแก้วได้ดำเนินนโยบายกระชับ

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “กฎหมายล้านนาไทย,” วารสารมนุษยศาสตร์ ๑๑(กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๒๕) หน้า ๑๐๔.

² คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ธรรมศาสตร์หลวงและธรรมศาสตร์ราชกือนา, หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน ชุดค่านานเมืองและกฎหมายล้านนาเอกสารลำดับที่ ๕ และ ๖, มกราคม ๒๕๒๘, หน้า ๔.

³ ระวีวรรณ ภาคพรต, อ่างแก้ว, หน้า ๕๑.

อำนาจของกษัตริย์เหนือเมืองต่างๆ ด้วยการเสด็จประพาสเมืองต่างๆ เช่น เชียงราย ลำพูน เชียงแสน พะเยาและลำปาง ตลอดเวลาที่เสด็จได้สร้างความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าเมืองต่างๆ ด้วยการปฏิบัติพระราชกรณียกิจทางศาสนาร่วมกันเจ้าเมือง สร้างความเชื่อถือศรัทธาให้กับประชาชน ในทางการเมืองการปฏิบัติกิจทางศาสนาดังกล่าวทำให้อำนาจบารมีของกษัตริย์เด่นชัด การกลับมาแรงงานที่คืน และผลประโยชน์ต่างๆของเมืองให้แก่วัดในทางกลับกันบ้นทอนอำนาจและฐานะทางเศรษฐกิจของเจ้าเมืองต่างๆ¹

การใช้ธรรมเนียมของพุทธเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมืองระหว่างเมืองหลวงกับเมืองต่างๆ ของล้านนา ทำให้อำนาจของกษัตริย์เหนือเมืองต่างๆที่อยู่ห่างไกลนั้นแน่นแฟ้นขึ้น ต่างจากความเชื่อถือผีซึ่งเป็นความเชื่อถือดั้งเดิมของไทยที่ทำให้เกิดความเป็นเอกเทศของชุมชนต่างๆ จะเห็นว่าในสิบสองปีนนานั้นธรรมเนียมเช่นนี้ไม่ค่อยแพร่หลาย ธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันในช่วงเข้าพรรษาและออกพรรษาคือ เจ้าเมืองและท้าวขุนเหนือสนามทั้งหมายเข้าร่วมขบวนแห่เจ้าแผ่นดินไปวัดเพื่อทำบุญร่วมกัน ในโอกาสนี้ก็จะมีการ “ปลุกฆ่า” ท้าวขุนตำแหน่งต่างๆ ด้วย² อำนาจของกษัตริย์หรือเจ้าแผ่นดินสิบสองปีนนาเหนือเมืองต่างๆ นั้นจำกัด ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเจ้าแผ่นดินได้มีการกลบนาผู้คนหรือสิ่งของให้แก่วัดวาอารามมากมายเช่นที่เกิดขึ้นในล้านนา แม้ว่าพญามังรายและทายาทของพระองค์จะมีความสามารถทางการทหารแต่ก็ยังต้องอาศัยอุดมการณ์ความเชื่อทางพุทธศาสนาที่จะผูกพันเมืองหรือชุมชนต่างๆเข้าด้วยกันอย่างมั่นคง พุทธศาสนาได้สนองตอบต่อความต้องการความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองในระดับรัฐได้อย่างดี

พระราชกรณียกิจของกษัตริย์ล้านนาลอดรราชวงศ์มังรายซึ่งมีอยู่มากมายๆ ตั้งแต่การสร้างวัดวาอาราม พระธาตุเจดีย์ การบวชกุลบุตรและการส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์แล้วแต่มุ่งจะสร้างระเบียบทางศาสนาที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อจะนำไปสู่สังคมและรัฐที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ตามหลักความเชื่อพุทธศาสนาอาณาจักรจะเจริญรุ่งเรืองได้นั้นผู้ปกครองต้องยึดมั่นในหลักศีลธรรม ประชาชนดำรงชีวิตอยู่ในศีลธรรมและพระภิกษุสงฆ์ต่างเคร่งครัดในพระธรรมวินัย จะเห็นได้ว่าทุกส่วนของสังคมมีความรับผิดชอบต่อบ้านเมือง มีหน้าที่ของตนเองที่ต้องปฏิบัติยอมรับฐานะและบทบาทของตน ทำให้เกิดความเป็นเอกภาพในสังคมและความเป็นปึกแผ่นของรัฐ

ในการสร้างอาณาจักรที่เข้มแข็งเมืองหลวงมีความสำคัญยิ่ง นอกจากเมืองหลวงของอาณาจักรจะต้องมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมแล้ว กษัตริย์ยังต้องพยายามทำให้เมืองหลวงนั้นเป็นศูนย์กลางทางศาสนาเพื่อรักษาอำนาจของตน ในกรณีของล้านนาแม้พญามังรายจะสร้างเมือง

¹ ระวีวรรณ ภาคพรต, อ้างแล้ว, หน้า ๘๖.

² เอกสารพื้นเมืองสิบสองปีนนา หมวดที่ ๒ หมายเลขที่ ๒.๑๓, ใบบ่อง ๑๒ ปีนนาถวายเครื่องแห่แทนเจ้าแผ่นดิน.

เชียงใหม่ตั้งแต่พ.ศ.๑๘๓๕ แต่เชียงใหม่ซึ่งถือว่ามีชัยภูมิเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจของอาณาจักรล้านนาก็ยังไม่สามารถจะแสดงบทบาทของเมืองหลวงได้อย่างสมบูรณ์ จนกระทั่งกษัตริย์ของล้านนาตั้งแต่พญาผายูได้พยายามสร้างเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาแทนหริภุญไชย ด้วยการสร้างพระธาตุเจดีย์หลวงใจกลางเมืองเชียงใหม่เพื่อเป็นปูชนียสถานที่สำคัญทัดเทียมกับพระธาตุหริภุญไชย การที่กษัตริย์ของล้านนาตั้งแต่พญาเกือนาได้พยายามส่งเสริมการศึกษาของสงฆ์และทำให้พุทธศาสนাবริสุทธิด้วยการอาราธนาพระมหาเถระที่มีชื่อเสียงจากต่างแดนมาประจำอยู่ที่เชียงใหม่ การนำเอาพุทธศาสนานิกายลัทธิธรรมจักษุเข้ามาโดยพระมหาสุมนเถระ ซึ่งนิมนต์มาจากสุโขทัยให้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดสวนดอกไม้หรือวัดบุปผาราม นับเป็นการลดความสำคัญของหริภุญไชยในฐานะศูนย์กลางทางพุทธศาสนาแต่เดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่พระภิกษุของหริภุญไชยจำนวนมากบวชใหม่ในสำนักนี้อีกครั้ง ทำให้เชียงใหม่มีความสำคัญเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาอย่างแท้จริง มีพระภิกษุสงฆ์จากเมืองต่างๆมาศึกษาพระธรรมวินัยและบวชเรียนที่เชียงใหม่มากมาย แม้กระทั่งเมื่อเกิดศาสนาเถรวาทระหว่างสองนิกายคือ นิกายขงกวงกับนิกายป่าแดงของเชียงตุง ปัญหาความขัดแย้งก็ถูกราชานมาที่เชียงใหม่เพื่อให้พระเมืองแก้วได้วินิจฉัยปรากฏว่าทรงโปรดให้ส่งทูตพร้อมราชสาส์นไปยังกษัตริย์ของเชียงตุงแนะนำให้อุปถัมภ์ทั้งสองนิกาย¹

นอกจากการสถาปนาพระธาตุแล้วยังมีธรรมเนียมพุทธที่แพร่หลายในล้านนา เช่น การบูชาต้นโพธิ์และการนำพระพุทธรูปองค์สำคัญมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ เช่น พระพุทธรูปสีหิงค์และพระแก้วมรกต เป็นต้น

หน้าที่ของกษัตริย์จะต้องธำรงรักษาพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ เพราะหากพุทธศาสนาแปรเปลี่ยนมีมลทินมัวหมองเมื่อใดก็จะทำให้เกิดภัยพิบัติแก่บ้านเมือง ความเชื่อเช่นนี้ทำให้พุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชูอย่างดียิ่ง หากเกิดความไม่บริสุทธิ์ก็จะต้องมีการสังคายนาให้เกิดความถูกต้อง ดังเช่นการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลก ที่วัดมหาโพธารามใน พ.ศ.๒๐๒๐ โดยพระธรรมทินมหาเถระ เจ้าอาวาสวัดป่าตาลน้อย มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและชำระพระไตรปิฎกบาลีให้ถูกต้องบริสุทธิ์ การอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งนี้เป็นครั้งแรกในดินแดนสุวรรณภูมิ ไม่ปรากฏว่ากษัตริย์ของอาณาจักรใดสามารถจะกระทำได้ แม้อาณาจักรสุโขทัยซึ่งเคยสนับสนุนช่วยเหลือล้านนาทางศาสนาหรืออาณาจักรที่ยิ่งใหญ่อย่างอยุธยาก็ตาม แสดงให้เห็นความเป็นผู้นำของล้านนาในทางพุทธศาสนาและขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้บารมีของกษัตริย์ล้านนาเป็นที่ยอมรับทั้งภายในและภายนอกอาณาจักร

¹ รัตนพร เศรษฐกุล, "ประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุง," ใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและนฤมล เรืองรัมย์, ๘๖ เรื่องเมืองเชียงตุง (เชียงใหม่ : สุริวงค์บุคส์, ๒๕๖๖), หน้า ๑๔.

พุทธศาสนาเป็นเครื่องอำนาจและความชอบธรรมทางการเมืองของชนชั้นปกครอง ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาแสดงถึงอำนาจของกษัตริย์และความยิ่งใหญ่ของอาณาจักร เห็นได้จากอาณาจักรล้านนาสมัยพญาติโลกราช ซึ่งเป็นสมัยที่ล้านนานั้นขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมอาณาเขตที่เป็นรัฐไททางตอนเหนือหลายรัฐ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นยุคที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองที่สุดจะเห็นได้จากการที่พระบรมไตรโลกนาถแห่งอาณาจักรอยุธยาซึ่งเป็นคู่แข่งทางการเมืองที่สำคัญของล้านนาได้ส่งทูตมายังเชียงใหม่เพื่อขอพระสงฆ์มาร่วมสังฆกรรมในพระราชพิธีผนวช แม้จะเป็นศัตรูที่แข่งขันอำนาจกันอยู่แต่ในฐานะผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาพญาติโลกราชได้ “...แต่งเครื่องสมณบริวารกับทั้งชาวเจ้าสงฆ์ทั้งหลายหนอรัญวาสี ๑๒ คน เป็นต้นว่า เถรเพทกุลกับล้ามแขกหื้อไปบวชพญาได้หั้นแล...”¹

ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาที่ดำเนินไปพร้อมกับความเข้มแข็งทางการเมืองและเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านนาเห็นได้จากการสร้างวัดขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญจำนวนมาก นอกเหนือจากการบูรณะและปฏิสังขรณ์ศาสนสถานจำนวนมากทั้งในเมืองเชียงใหม่และเมืองอื่นๆ เจ้านายขุนนางต่างๆ ถิ่นนาที่คืน ที่นา ผู้คน สัตว์และสิ่งของให้แก่วัดและพระสงฆ์ แสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาอย่างลึกซึ้งในศาสนา การอุทิศถวายหรือที่เรียกว่าการถวายนี่ยังเป็นเครื่องแสดงถึงอำนาจของผู้ปกครองเหนือที่ดินและผู้คน เช่น กรณีการถวายนาที่คืนและผู้คนให้แก่วัดพระยืนในเมืองลำพูนตามที่ปรากฏในศิลาจารึกพ.ศ.๑๕๑๓ หรือ การถวายนาเมืองตากเพื่อบูชาพระธาตุ เป็นการขำสิทธิ์อำนาจของกษัตริย์เชียงใหม่เหนือเมืองทั้งสอง²

อีกวิธีการหนึ่งที่จะสร้างความสำคัญให้กับเมืองหลวงหรือเมืองศูนย์กลางของอำนาจและสร้างบารมีให้แก่กษัตริย์ คือ การนำพระพุทธรูปสำคัญมาประดิษฐานในเมืองนั้นๆ ดังนั้นในตำนานเมืองเชียงใหม่จะปรากฏเรื่องราวของพระพุทธรูปสำคัญๆ ที่เชื่อว่ามาจากอินเดียหรือลังกานำมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ด้วยความสำคัญของล้านนาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชมพูทวีปและลังกาทวีป ซึ่งเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา นอกจากการนำพระพุทธรูปเข้ามาแล้วกษัตริย์ล้านนายังนิยมสร้างพระพุทธรูปเอง เช่น พญาติโลกราชทรงสร้างพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ชื่อพระเจ้าทองทิพย์เมื่อเสด็จไปตีเมืองน่านในพ.ศ.๑๕๕๖ พระเมืองแก้วสร้างพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ชื่อพระเจ้าคือ ในพ.ศ.๒๐๔๗

พัฒนาการทางการเมืองของอาณาจักรล้านนานั้นสอดคล้องกับพัฒนาการของพุทธศาสนา ปริญา ภายสิทธิ์แบ่งยุคสมัยของพุทธศาสนาในล้านนาเป็น ๔ ระยะ³ แต่ละระยะนั้นสะท้อนถึงความเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างชัดเจน

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, อ้างแล้ว, หน้า ๕๑.

² ระวีวรรณ ภาคพรต, อ้างแล้ว, หน้า ๔๖.

³ ปริญา ภายสิทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

๑. ระยะเวลาวางรากฐานทางการเมืองและศาสนา ตั้งแต่สมัยพญามังรายถึงพญากือนา (พ.ศ.๑๘๐๕-๑๘๕๘) จะเห็นได้ว่าพญามังรายนั้นได้เริ่มการรวบรวมอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่น โดยอาศัยการสนับสนุนของอุดมการณ์พุทธที่ผสมผสานกับคติความเชื่อท้องถิ่น ใช้คติความเชื่อทางสังคมเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นปึกแผ่นทางการเมือง ในระยะนี้เป็นระยะของการทำสงครามเพื่อสร้างความเป็นเข้มแข็งและเพิ่มจำนวนประชากรตลอดจนการป้องกันบ้านเมืองจากการรุกรานของอาณาจักรใกล้เคียง เช่น จีน พม่าและมอญ จะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจของพญามังรายและกษัตริย์องค์ต่อมาที่ได้ทำสงครามกับบรรดาบ้านเล็กเมืองน้อยและรัฐที่อยู่ใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขี้อครองหรือพิชิตและการร่วมกับสิบสองปันนาทำสงครามต่อต้านกองทัพของมองโกล ทั้งนี้เพื่อสร้างฐานอำนาจของอาณาจักรที่เข้มแข็งเช่นเดียวกับการวางรากฐานของคติความเชื่อที่ต่อมาเป็นหลักสำคัญของสังคมล้านนา

๒. ระยะที่สองเป็นระยะของการแสวงหาพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ตั้งแต่สมัยพญากือนาจนถึงสมัยพญาติโลกราช(พ.ศ.๑๘๕๘-๑๘๘๔) ในทางศาสนาชนชั้นปกครองของล้านนาได้นำเอาพุทธศาสนานิกายต่างๆ เข้ามาสู่ล้านนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะให้พุทธศาสนาของล้านนามีความบริสุทธิ์ ในสมัยของพญากือนาได้อาราธนาพระสุมนเถระจากสุโขทัยซึ่งเป็นผู้นำของพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์แบบรามัญเข้ามาเผยแผ่ เน้นการทำให้คำสั่งสอนและพระธรรมวินัยบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น เป็นการกระตุ้นให้เกิดความสนใจใฝ่หาความรู้ทางพุทธศาสนา ความต้องการที่จะให้เกิดความถูกต้องในหลักธรรมคำสอนสอนต่างๆ จนพระสงฆ์จำนวนหนึ่งได้เดินทางไปศึกษาที่ลังกา ได้นำเอาพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ดั้งเดิมมาเผยแผ่ จนทำให้เกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงระหว่างนิกายใหญ่สองนิกาย คือ นิกายสวนดอกและนิกายป่าแดง ในทางการเมืองจะเห็นได้ว่าช่วงนี้เป็นช่วงของการพัฒนารูปแบบการเมืองที่เข้มแข็งโดยมีระบบขุนนางข้าราชการที่มีอำนาจมากขึ้น การเมืองของล้านนาเริ่มมีความซับซ้อน อุดมการณ์ทางการเมืองที่สนับสนุนโดยพุทธศาสนาทำให้กษัตริย์มีฐานะแตกต่างจากประชาชนมากขึ้น

๓. ระยะแห่งความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในล้านนา ตั้งแต่สมัยพญาติโลกราชถึงพญาเมืองแก้ว (พ.ศ.๑๘๘๔-๒๐๖๘) ล้านนาในสมัยนี้มีความเข้มแข็งทางการเมืองสูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพญาติโลกราชได้ทำสงครามขยายอำนาจอย่างกว้างขวางไปถึงสิบสองปันนา รัฐไทใหญ่ เมืองแพร่เมืองน่านและที่สำคัญ คือ การทำสงครามกับอยุธยาซึ่งเป็นการแข่งขันอำนาจกันระหว่างพญาติโลกราชกับพระบรมไตรโลกนาถของอาณาจักรอยุธยา ในทางศาสนาเป็นยุคของความเจริญรุ่งเรืองที่หายยุคใดเปรียบเทียบได้ยาก ทั้งในด้านการก่อสร้างวัดวาอาราม พระพุทธรูป และที่สำคัญคือ การศึกษาของสงฆ์ที่เจริญสูงสุด พระสงฆ์ของล้านนาได้รับการยกย่องอย่างสูงว่ามี

¹ คุราวละเอียดใน วนัย พงศ์ศรีเพียร. ปาไปสิฟู-ปาไปด้าเคือน (กรุงเทพฯ รุ่ง : แสงการพิมพ์, ๒๕๓๑) หน้า๓๔-๔๖.

ความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี ภาษามครและพระไตรปิฎก จนสามารถจัดการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลกในพ.ศ.๒๐๒๐ ทำให้ล้านนาเป็นศูนย์กลางของการศึกษาพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบนเช่นเดียวกับการเป็นศูนย์กลางอำนาจของรัฐไทที่อยู่ใกล้เคียง อำนาจของกษัตริย์ล้านนานั้นเป็นที่ยอมรับในสิบสองปันนา เชียงตุงและไทใหญ่ ยังเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่แพร่และน่านได้เข้ามาอยู่เป็นส่วนหนึ่งของล้านนา

๔. ระยะแห่งความเสื่อมของพุทธศาสนาในล้านนา ตั้งแต่หลังสมัยพระเมืองแก้วจนถึงถูกพม่ายึดครองเป็นประเทศราช (พ.ศ.๒๐๖๘-๒๑๐๑) ในภาวะของความปั่นป่วนวุ่นวายทางการเมือง การทำสงครามแย่งชิงอำนาจภายในและการรุกรานจากภายนอก ทำให้ล้านนาอ่อนแอลงอย่างรวดเร็วส่งผลให้พุทธศาสนาเสื่อมลงพร้อมกับอำนาจทางการเมืองและความเข้มแข็งของรัฐ

ตลอดช่วงเวลากว่าสองร้อยปีของอาณาจักรล้านนาจะเห็นได้ว่า กรอบความคิดของพุทธศาสนานิกายลัทธิวชิรธรรมวิสุทธิญาณหรือลัทธิธรรมราชาสูงต่อการเมืองและสังคมของล้านนา สร้างความเชื่อว่าล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของพุทธจักร จะเห็นได้จากการเขียนประวัติศาสตร์ของพระสงฆ์ล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์โดยพระรัตนปัญญาเถระเป็นตัวอย่างที่ดียิ่ง ทำให้เห็นความพยายามเชื่อมโยงพุทธประวัติเข้ากับประวัติของบ้านเมืองในล้านนา ชาวล้านนาเห็นความสำคัญที่จะต้องรักษาและสืบทอดพุทธศาสนาให้ยืนยาวถึง ๕๐๐๐ ปี จะต้องสะสมบุญบารมีเพื่อจะได้เกิดในยุคพระศรีอาริย์และการมุ่งให้ไปถึงนิพพาน ทำให้ทั้งชนชั้นปกครองและไพร่บ้านพลเมืองต่างๆ สะสมบุญด้วยการทำนุบำรุงศาสนา สร้างวัดวาอาราม พระพุทธรูป เจดีย์ ตลอดจนการกัลปนาที่ดิน ผู้คน สัตว์ และทรัพย์สินต่างๆ¹

คติความเชื่อต่างๆทั้งพุทธและผีถูกหล่อหลอมให้สอดคล้องหรือกลายเป็น “ฮิตกอง” ที่ควบคุมประชาชนให้ยอมรับอำนาจกษัตริย์ แต่อิทธิพลของคติความเชื่อต่อพัฒนาการรัฐไทแต่ละรัฐนั้นต่างกันแม้สิบสองปันนาจะรับนับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกับล้านนา แต่สิบสองปันนาเปรียบเทียบกับล้านนาอำนาจเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาไม่ได้เข้มแข็งอย่างที่ล้านนา ทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ยากต่อการเดินทางติดต่อ สภาพทางการเมืองที่เป็นการรวมเอาบ้านเล็กเมืองน้อยที่อยู่ห่างไกลเหล่านั้นเข้าด้วยกัน ทำให้ผู้นำที่เข้มแข็งเท่านั้นจึงจะสามารถรักษาอำนาจเหนือท้องถิ่นต่างๆ ไว้ได้ เมื่อใดก็ตามที่เจ้าแผ่นดินอ่อนแอหรือไม่มีความสามารถเพียงพอ อำนาจก็จะกลับไปสู่ท้องถิ่นอีก ทั้งนี้เพราะเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาสถาปนาอำนาจขึ้นมาได้ด้วยการยอมรับของเมืองต่างๆ โดยที่บ้านหรือเมืองเหล่านั้นไม่ได้สูญเสียอำนาจของท้องถิ่น อำนาจของเมืองและหมู่บ้านเข้มแข็งและสามารถท้าทายอำนาจของเจ้าแผ่นดินที่เชียงรุ่งได้ หลักฐานที่ยืนยันถึงอำนาจของท้องถิ่นในทางปฏิบัติ คือ กรรมสิทธิ์ในที่ดินของหมู่บ้าน กรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรธรรมชาติ

¹ ปรินญา กาศสิทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๓.

ภายในอาณาเขตของคนและระบบความรับผิดชอบร่วมกันของคนในหมู่บ้านต่อกิจกรรมส่วนรวม และส่วนตัว ส่วนหลักฐานทางด้านอุดมการณ์ความเชื่อ คือ การมีผีบ้านเฉพาะของตนเองแตกต่างไปจากผีเมืองเชียงรุ่ง และการที่พิธีกรรมเลี้ยงผีบ้านจำกัดไม่ให้คนภายนอกเข้าร่วม

บทที่ ๕

สรุป

ในการศึกษาถึงอิทธิพลของคติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยคำ ลือ และ ขวณต่อพัฒนาของรัฐไทยนั้น ผู้วิจัยเน้นศึกษาพัฒนาการของรัฐไทย คือ สิบสองจุไท สิบสองปันนา และล้านนา พบว่าล้านนาได้พัฒนารูปแบบของรัฐไปถึงระดับอาณาจักรภายใต้กษัตริย์ที่มีอำนาจเด็ดขาดในขณะที่สิบสองจุไทและสิบสองปันนาปกครองแบบสมาพันธรัฐที่ผู้ปกครองได้รับการยอมรับจากบรรดาเจ้าเมืองต่างๆ โดยที่เมืองต่างๆ ยังมีอำนาจการปกครองตนเองในระดับสูง กล่าวได้ว่าเป็นการปกครองแบบกระจายอำนาจ พัฒนาการของรัฐไทยเหล่านั้นเกิดจากอาศัยปัจจัยแวดล้อมหลายประการ แต่คติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดพัฒนาทางการเมืองและหล่อหลอมรูปแบบของรัฐ ความเชื่อถือผี แดนและขวัญ เป็นคติความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิมของคนไทย ที่ทำให้คนไทยกลุ่มต่างๆ ได้พัฒนาชุมชนเครือญาติของตน ก่อตั้งเป็นชุมชนหมู่บ้านและเมืองที่เข้มแข็ง เป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป แต่มีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางอุดมการณ์ความเชื่อที่สนับสนุนความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองชั้นพื้นฐานของรัฐไทย สภาพของสังคมเกษตรกรรมที่ทรัพยากรดินและน้ำมีความสำคัญอย่างยิ่ง ทำให้คนไทยพัฒนาความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิม คือ ความเชื่อผีขึ้นมารับรองสิทธิอำนาจของชุมชนท้องถิ่นเหนือทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยในการผลิตและการดำรงชีวิต ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีอำนาจเข้มแข็งสามารถท้าทายอำนาจจากส่วนกลางหรือราชสำนักได้ ส่งผลให้รัฐไทยอย่างสิบสองจุไทและสิบสองปันนาพัฒนารูปแบบการปกครองเป็นแบบสมาพันธรัฐ ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของเมืองภายใต้ผู้ปกครองที่เมืองต่างๆ ขอมรับ โคขอาสาด้วยความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความสามารถส่วนบุคคล ผู้ปกครองไม่ว่าอันญาหลวงของสิบสองจุไทหรือเจ้าแผ่นดินของสิบสองปันนาไม่ได้มีอำนาจเด็ดขาดเหมือนกับกษัตริย์ของอาณาจักรล้านนา

พุทธศาสนาแตกต่างจากความเชื่อพื้นเมืองของไทยเพราะพุทธศาสนาเป็นคติความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีโครงสร้างที่เข้มแข็งมั่นคง มีหลักคำสอนและหลักปรัชญาระดับสูง มีองค์ธรรมที่มีบทบาทหน้าที่เฉพาะของตนแตกต่างจากฆราวาส พุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมเมืองตามตำนานนั้นพุทธศาสนามีส่วนอย่างสำคัญในการรับรองสถานภาพของชุมชนเมือง จะเห็นได้จากตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งถือได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์การก่อตั้งเมือง เมื่อสังคมได้พัฒนาไปอีกระดับหนึ่งชาวลือและขวณได้รับนับถือพุทธศาสนา นำเอาคติความเชื่อพุทธมาครอบลงบนความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิมของตนได้อย่างแนบเนียน ความขัดแย้งระหว่างพุทธกับผีถูกปกปิดเอาไว้

คติความเชื่อผีและพุทธศตวรรษให้สอดคล้องกลมกลืนกลายเป็น “ฮิดกอง” ที่เอื้อประโยชน์ให้กับชนชั้นปกครอง ที่ใช้ประโยชน์จากคติความเชื่อทั้งสอง ทำให้เป็นเครื่องมือในการควบคุมกำลังคนและบิณฑลพิธีกรรมในการปกครองของคน อย่างไรก็ตามรัฐไทสองรัฐที่รับนับถือพุทธศาสนาก็ยังมีรูปแบบของรัฐที่แตกต่างกัน เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นภูเขาแยกแ่การเดินทางติดต่อ การตั้งอยู่ระหว่างชาติมหาอำนาจอย่างจีนและพม่าและความอ่อนแอของพุทธศาสนาทำให้ผู้ปกครองของสิบสองปีนนาไม่สามารถสร้างสมอำนาจให้เข้มแข็งเสียดขาดเท่ากษัตริย์ของล้านนา เมื่อเปรียบเทียบกับล้านนาจะพบว่าความอ่อนแอของพุทธศาสนาในสิบสองปีนนาและความเข้มแข็งของความเชื่อผีทำให้อำนาจของหมู่บ้านและเมืองเข้มแข็ง สิบสองปีนนาจึงพัฒนารูปแบบของรัฐไปถึงขั้นสมานพันธ์รัฐที่มีการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ของเมืองต่างๆเช่นเดียวกับสิบสองจุไทยของไทดำเท่านั้น

ล้านนาเป็นรัฐไททางเหนือเพียงรัฐเดียวที่ก่อตั้งเป็นอาณาจักรที่เข้มแข็งแม้จะมีอายุเพียงสองร้อยกว่าปี ผู้ปกครองของล้านนาก็มั่นในประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อผีอย่างเคร่งครัด แต่ในขณะที่เดียวกันก็สนับสนุนพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ กษัตริย์เป็นองค์อุปถัมภ์ศาสนาและบทบาทนี้ถูกจดบันทึกและเขียนลงในตำนานประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้น โดยพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นนักปราชญ์ของล้านนา มีส่วนทำให้ประชาชนยอมรับในบุญญาบารมีของกษัตริย์ กษัตริย์ของล้านนาผนวกแนวคิดทางศาสนาเข้ากับแนวคิดทางการเมือง โดยเน้นการเผยแพร่พุทธศาสนาควบคู่ไปกับการทำสงครามยึดครองบ้านเมืองอื่นๆ เพื่อจะสถาปนาตนเองให้เป็น “จักรพรรดิราช” ด้วยการสนับสนุนของแนวคิดพุทธศาสนา กษัตริย์เป็นผู้ที่ควรแก่การยกย่องสูงสุด ด้วยบุญญาบารมีของพระองค์จะทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบร่มเย็นและความอุดมสมบูรณ์ แต่ในขณะที่เดียวกันพุทธศาสนาจะควบคุมพฤติกรรมของกษัตริย์และบรรดาชนชั้นปกครอง ทำให้เกิดดุลยภาพทางการเมืองและสังคมในล้านนา

บรรณานุกรม

หนังสือ

ไกรศรี นิมมานเหมินทร์. “คำอัญเชิญปู่แสะ-ย่าแสะในวันพิธี.” หนังสือเชิดชูเกียรตินายไกรศรี นิมมานเหมินทร์. เชียงใหม่ ไตรรงค์การพิมพ์, ๒๕๒๔.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, พระนคร : โรงพิมพ์ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔.

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ธรรมศาสตร์หลวงและธรรมศาสตร์ราชโกณา, หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน ชุดตำนานเมืองและกฎหมายล้านนา เอกสารลำดับที่ ๕ และ ๖, มกราคม ๒๕๒๘.

คำแปลจากเทววงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, อนุสรณ์ในงานทำบุญครบร้อยวันนางจันทร์เมื่อดุติมา, วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๐.

โครงการวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ. ตำนานสิบห้าราชวงศ์ เล่มที่ ๑ ผูกที่ ๑-๒, เชียงใหม่. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

เจีย แขนงอง, “ไทลื้อสิบสองพันปีก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง.” สิบสองปันนา. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๖.

เจีย แขนงอง. ผู้แปล. “ประมวลข้อมูลการประกอบภาระในระบบศักดินา.” การสำรวจสังคมประวัติศาสตร์ชนชาติไท, ฉบับสิบสองปันนาเล่ม ๑๒, คุณหมิง : โรงพิมพ์ยูนิานัน, ๑๙๗๗.

เจียง อึ้ง เหลียง. ประวัติชนเชื้อชาติไท ตอนที่ ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๑.

เฉา เส็ง จาง และจางหยวนซิ่ง. ชนชาติไท. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๐.

เงิน หลวี่ ฟาน. วิจัยปัญหาแหล่งกำเนิดของชาติไทย. กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, ๒๕๓๕.

ควงฤทัย หิรัญสถิตย์. “การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ.๑๕๘๕-พ.ศ.๒๐๓๐.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

ดาวแก้วชิง. “การสำรวจฐานันดรอ่อนร้าย.” การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ ๔. คุณหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนิานัน, ๑๙๗๓.

ดาวผิงเจียง. “การสำรวจฐานันดรเล็กน้อย(๑๕๕๔).” การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ ๔. คุณหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนิานัน, ๑๙๗๓.

ทวี สว่างปัญญางกูร. “รีตบ้าน๑๒ คลองเมือง๑๔ ประเพณี๑๕ คลองคำ๑๖.” โครงการล้านนา-
สิบสองปีนาศึกษาและโครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๒๕.

-----ตำนานพื้นเมืองสิบสองพื่นนา. เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๒๘.

-----ตำนานเมืองยอง. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม, ๒๕๒๗.

ธิดา สารธา. กว่าจะเป็นคนไทย. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๓๑.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. ไทยสิบสองปีนนา. กรุงเทพฯ : รัปพิมพ์, ๒๕๕๘.

-----ไทยสิบสองปีนนา เล่ม ๒. พระนคร : คลังวิทยา , ๒๕๕๘.

ประคอง นิมมานเหมินทร์. “ประเพณีสิบสองเดือน วิถีชีวิตไทในรอบปี.” เอกสารประกอบการ
ประชุมเชิงวิชาการเรื่อง ชนชาติไทกับวัฒนธรรมข้าว. ห้องประชุมชั้นสาม อาคาร
สถาบัน ๓ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วันที่ ๑-๒ สิงหาคม ๒๕๓๕.

ประเสริฐ ณ นคร. มั่งรายศาสตร์ฉบับวัดเชียงมั่น. เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่
และวิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๒๘.

ปริญญา กายสิทธิ์. “ประวัติศาสตร์ศาสนาในล้านนาไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๑๒ ถึงพ.ศ. ๒๑๐๑.” ปริญญา
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๘.

ภัททิยา ยิมเรวัต. ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองจุไท. งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจาก
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑.

ม. ศรีบุษรา. ไทยคำร่ำพัน. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๓๐.

ชรรยง จิระนคร และรัตนาพร เศรษฐกุล. ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปีนนา.
งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑.

ระวีวรรณ ภาคพรต. “การกัลปนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงต้นพุทธศตวรรษ
ที่ ๒๒.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

รัตนาพร เศรษฐกุล, “ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย-ไทที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน : ศึกษา
กรณีลื้อ.” เอกสารประกอบการสัมมนา.

----- “ห้ามิ่งวันคก หกเมื่องวันออกของสิบสองปีนนาก่อนการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครอง.” การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท. กรุงเทพฯ : อรุณสภา, ๑๕๕๑.

----- “ประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุง.” เล่าเรื่องเมืองเชียงตุง. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว
และนฤมล เรืองรังษี., บรรณาธิการ. เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุคส์, ๒๕๓๖

----- (บรรณาธิการ), ชาวข่า. เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุคส์, ๒๕๓๕.

- ชาวลื้อในจังหวัดน่าน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๓๗.
- เรณู วิชาศิลป์, ผู้ปริวรรต. เชื้อเครือเจ้าแสนหรือสิบสองปันนา. โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท, ๒๕๔๑.
- เรณู อรรถาเมศร์. “ความเชื่อของชาวไทลื้อสิบสองปันนา ชีวิตนี้และชีวิตหน้า.” สิบสองปันนา. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๘.
- ละมุล จันทร์หอม, ปริวรรต. คำนิทานข่าสี่แสนหมอนม้า. (เอกสารตัวเขียน).
- วรรณศักดิ์พิจิตร บุญเสริม, “การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไท เรื่อง การเมืองการปกครองของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในสิบสองจุไท.” เอกสารแปลจากต้นฉบับภาษาลาว, สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. ป่าไปสีฟู-ป่าไปดำเตียน. กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๕.
- สงวน โชติสุขรัตน์. ประชุมตำนานลานนาไทย. พระนคร : โอเคียนสโตร์, ๒๕๑๕.
- ประเพณีไทยภาคเหนือ. เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์, ๒๕๑๕.
- รวมสารนิยายไทย. พระนคร : โอเคียนสโตร์, ๒๕๑๕.
- สมปอง ไตคุมแก่น และธณี เลิศล้อมใส. คำร้องในชีวิตและพิธีกรรมชาวไทเหนือ. โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท, ๒๕๔๑.
- สมพงศ์ วิริยะศักดิ์พันธ์, ผู้แปล. หยาง ฉาง โส้. “จากเมืองโกจ้งไปถึงอำเภอเมืองมาว.” เอกสารตัวพิมพ์.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้ง, ๒๕๓๐.
- ส่องแสง สี่สุวรรณ. “นาเหมืองนาฝายกับการจัดระเบียบสังคมล้านนาระหว่าง พ.ศ. ๑๘๓๕ – ๒๐๖๘.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- สุภางค์ จันทวานิช, ระบบการเมืองการปกครอง. โครงการประเมินสถานภาพไทยศึกษา, ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑.
- สุมิตร ปิติพัฒน์. “ศาสนาและความเชื่อของไทยดำ.”, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมชนชาติไท สิบสองจุไท, สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๗.
- แสง มนวิฑูร. “ความเป็นมาของพุทธศาสนาในลานนาไทย.”, รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ครั้งที่ ๑ ลานนาไทย, ๒๐-๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๐.
- จินกาลมาลีปกรณ์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๐๑.

หม่าฮ่าวและเมี่ยวหลวนเหอ. “การสำรวจเศรษฐกิจสังคมชนชาติไต เมืองเชียงรุ่ง(๑๙๕๕).” การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ ๔ คุณหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, ๑๙๘๓.

หลินชวนและดาวเหวินเซี่ย. คำโบราณภาษาไต. คุณหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, ๑๙๘๔.

อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ การวิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา กรุงเทพฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และลมุล จันทร์หอม. รายงานการวิจัยเรื่องวิเคราะห์กฎหมายล้านนาโบราณ. เชียงใหม่ วิทยาลัยครู ๒๕๒๗.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. ผู้ปริวรรต, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. เอกสารตัวพิมพ์.

----- “การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามคันฉับใบลานในภาคเหนือ.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

----- มังรายศาสตร์คดีโลกคดีธรรม ฉบับวัดช้างค้ำ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน. เชียงใหม่ : วิทยาลัยครู, ๒๕๒๕.

B.J.Terwiel, “The Tai of Assam: Sacrifices and Time Reckoning.” The South East Asian Review. vol VI # 1-2, January-December, 1981.

Cam Trong. “Some Questions of Ancient History and Culture of the Thai Ethnic Nationality in Vietnam.” Proceeding of the 3th International Conference on Thai Studies. The Australian National University, Canberra, 3-6 July 1987.

Chen Han-Seng, Frontier Land Systems in Southernmost China. New York : Institute of Pacific Relations, 1949.

China’s Nationalities Series. Where the Dai People Live. Beijing: Foreign Languages Press, 1985.

George Condominas. From Lawa to Mon, from Saa’ to Thai. Canberra: Research School of Pacific Studies, 1990.

Guan Jiang. “The Indigenous Religion and Theravada Buddhism in Ban Da Tiu, A Dai Lue Village in Yunnan (China).” The South East Asian Review, vol.xvii, # 1&2, January-December, 1992.

Heather Peters. “Buddhism and Ethnicity Among the Tai Lue in the Sipsong Panna.” Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies. Kunming: Institute of Southeast Asian Studies, 1990.

- Huang Hui Kun. **From the Yue to the Thais**. Kunming Institute of Southeast Asian Studies, 1992.
- James R. Chamberlain. "The Black Tai Chronicle of Muang Muay. Part 1: Mythology." **Mon-Khmer Studies**. 21.
- "A Critical Framework for the Study of Thao Houang or Cheuang." a paper presented in the First International Conference on the Literary, Historical, and Cultural Aspects of Thao Hung Thao Cheuang, Bangkok, 18-19 January, 1996.
- Khampheng Tipmoondali. "A Few Remarks on the Communal Rice Field System of the Thai Minority in Huaphan Province of P.D.R Laos." **Institute of Ethnological Studies**, Lao Social Science Committee.
- Konrad Kingshill. **Ku Daeng-Thirty Years Later: a Village Study in Northern Thailand 1954-1984**. Special Report #26, 1991.
- Kraisri Nimmanhaeminda. "The Lawa Guardian Spirits of Chiangmai" **หนังสือเชิดชูเกียรตินายไกรศรี นิมมานเหมินทร์**. เชียงใหม่ : ไตรรงค์การพิมพ์, ๒๕๒๗.
- Kumiko Kato. "Native Village in Power: Baan Taa in Muang Chiang Rung, Sipsongpanna Before 'Liberation.'" **Paper presented in the 5th International Conference on Thai Studies**. SOAS, London, 1993.
- Leshan Tan. "From Opposition to Syncretism: A Preliminary Analysis of Tai Lue Religion." **Proceeding of the 4th International Conference on Thai Studies**. 11-13 May, 1990.
- Ney Elias. **Introductory Sketch of the History of the Shans in Upper Burma and Western Yunnan**. Calcutta : Foreign Department Press, 1876.
- P. Neis. **Travels in Upper Laos and Siam**, Bangkok : White Lotus, 1997.
- Payap University Archives. "Touring Among the Lu.", **C.R. Callender**. July 10, 1920, BFM, roll 2.
- **Woman's Work for Woman**. vol.9, May 1894.
- Richardson and McLeod's Journal, 1836.
- Sai Sam Tip. "The Lu in Sip-Sawng Panna From the Earliest Time Down to A.D.1644." M.A.theses, Art and Science University , 1976.
- Shih-Chung Hsieh. " Ethnic-political Adaptation and Ethnic Change of the Sipsong Panna Dai: An Ethnohistorical Analysis.", Ph.D. dissertation, University of Washington, 1989.

Tien Ju-K'ang. Religious Cults of the Pai-I Along the Burma-Yunnan Border . Monograph.

Cornell Southeast Asia Program, 1986.

William Clifton Dodd. The Tai Race: Elder Brother of the Chinese Cedar Rapid : The Torch

Press, 1923.

Zhang Gongjin and Ngampit. "Agricultural Sacrifice and Village Culture of Dai People."

Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies, 11-13 May 1990

vol.1.

วารสาร

กิติ แก่นจําปี. "ความเชื่อเรื่องผีปู่แสะย่าแสะ." ศึกษาศาสตร์สาร. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒-๔, ตุลาคม ๒๕๒๔-กันยายน ๒๕๒๕.

เชาวน์ ถนอมสัจย์. "ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ." วารสารคนเมือง. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘.

ธีรภาพ โลหิตกุล. "ไทคำเคียนเขียนฟูกับสังคมยุคพระศรีอาริย์." The Earth. ปีที่ ๒ , ฉบับที่ ๑๖, ๒๕๓๘.

บุญยัง ชุมศรี. "ส่งผี ส่งพราย." ไชนารายณ์. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ เดือนกันยายน ๒๕๓๖.

-----"ตู้ขวัญข้าว." ไชนารายณ์. มกราคม, ๒๕๓๗.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. "แดนในไทคำ ศาสนาดั้งเดิมของคนไทย." เมืองโบราณ. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม-กันยายน, ๒๕๓๔.

สาขันธ์ ไพรชาญจิตร. "ไปเก็บอดีตเมืองน่าน." อศท. ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, "กฎหมายลานนาไทย." วารสารมนุษยศาสตร์. ฉบับที่ ๑๑ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๒๕.

เอกสาร

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๒ ธรรมชาขวัญข้าว.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๕ ข้อมูลชาวบ้าน.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๑ หมายเลข ๑.๑๐ ริด๑๒ กอง ๑๔ ประเพณี ๑๕ , ไร่สือ บ้านค้าย เมืองแช่.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๑ หมายน้ำเหมืองที่เอามาใส่เนาเชียงรุ่ง.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลขที่ ๒.๒ คำอธิบายเหมืองเชียงรุ่ง โดยเกา ลี่ ซื่อ.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๓ บริการบ้านเมิง.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๓.๑ คำวาทาน้ำพุทธาเจ้าแผ่นดิน.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลขที่ ๒.๓๓ ใภ้เมือง ๑๒ ปันนาถวายเครื่อง
แห่แห่นเจ้าแผ่นดิน.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๔ การแต่งตั้งเจ้าหัวเมือง.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๗ ฮีตกองฮับพ้อล้าม พญาหลวงจอมแปง
จันทวงศ์ (ดาวเจียนเต๋อ).

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๓ หมายเลข ๓.๑ คำขับ๑๒ เดือน.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๓ หมายเลข ๓.๕ คำพรเล่าหมู่ขวัญผัวเมีย.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๓ หมายเลข ๓.๕ คำขับป็นพรเรือนใหม่.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๑ เจ้าหลวงนาซ้าง, ประเพณีสิบสองเดือน.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๓.๖ เจ้ามหาขันธวงศ์, คำวาทาน้ำเมือง
เชียงรุ่ง.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๓ ภูคคีคินน้ำไธนาและเหมืองฝายแห่งสิบ
สองปันนา.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๓.๗ เจ้ามหาขันธวงศ์, ตำนานพญาสมมติ
ราชา.

เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา หมวดที่ ๔ หมายเลข ๔.๓.๘ เจ้ามหาขันธวงศ์, ตำนานคงเสื่อบ้านคง
เสื่อเมือง.

สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ชานานแกว อายุ ๖๓ ปี บ้านแลง เมืองฮาย สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชน
จีน, วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๓๕.

สัมภาษณ์เจ้ากวันเมืองแจ้ บ้านห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๓๑ พฤษภาคม
๒๕๔๕.

สัมภาษณ์เจ้ามหาขันธวงศ์ บ้านเชียงล้าน เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชน
จีน, วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๓๘.

สัมภาษณ์เจ้ามันตา อายุ ๗๐ ปี เมืองแจ้ ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๒๑ ตุลาคม
๒๕๔๐.

สัมภาษณ์เจ้าหม่อมมณีคำ บ้านห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย, วันที่ ๓๑ พฤษภาคม
๒๕๒๕.

สัมภรณ์เจ้าหลวงช้าง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๑๗
ตุลาคม ๒๕๔๐.

สัมภรณ์เจ้าหลวงปราสาท บ้านคอนกลาง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐ
ประชาชนจีน, วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๓๗.

สัมภรณ์ชาวบ้าน บ้านปี่ เมืองหุน สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๒๒
ตุลาคม ๒๕๔๐.

สัมภรณ์นายบ้าน บุญเสียง บ้านทุ่งคี่ใหม่ เขตหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตย
ประชาชนลาว, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๑.

สัมภรณ์นายเป็งฮ่อม สอแสงวัน อายุ ๔๗ ปี บ้านน้ำแฉ่น แขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๔๑.

สัมภรณ์พญาหลวงจ้าง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๒๓
ธันวาคม ๒๕๓๕.

สัมภรณ์พ่อเฒ่า เป็งฮ่อม สอแสงวันบ้านน้ำแฉ่น แขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๔๑.

สัมภรณ์พ่อเฒ่าม่วนแปง แนวโฮม อายุ ๖๗ ปี บ้านทุ่งใจเหนือ แขวงหลวงน้ำทา ประเทศ
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๑.

สัมภรณ์พ่อเฒ่าม่วนแปง แนวโฮม อายุ ๖๕ บ้านทุ่งใจเหนือ เมืองหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๔๑.

สัมภรณ์พ่อเฒ่าสมเพชร บ้านคอนแต่น เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชน
จีน, วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๓๗.

สัมภรณ์พ่อเฒ่าสีดิ่ง เมืองล่า สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่ ๑๒ ธันวาคม
พ.ศ.๒๕๔๐.

สัมภรณ์พ่ออ้ายคุ่น บ้านเฟยลง เมืองลวง สิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน, วันที่
๑๑ เมษายน ๒๕๒๘.

สัมภรณ์แม่เฒ่าเฮือย เพชรสีคาม อายุ ๗๘ ปีบ้านป่าปก แขวงหลวงน้ำทา ประเทศสาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว, วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๓.
